

**T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ÇERKEZ DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

ADİGE DİLİNDE (BATI LEHÇESİ) FİLLER VE YAPILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şimal Özcan

Düzce

Mart, 2019

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ÇERKEZ DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ADİGE DİLİNDE (BATI LEHÇESİ) FİLLER VE YAPILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şimal Özcan

Danışman: Doç. Dr. Ruzana Doleva

Düzce

Mart, 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından
Anabilim Dalında oy birliği / oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ /
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye..... (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye..... (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye..... (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

.../.../20...

(İmza Yeri)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye’de Adige Dili grameri hakkında çok az sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır, bu çalışma bu eksikliği bir ölçüde tamamlamak için yapılmıştır. Diğer dillerde olduğu gibi Adige dili gramerinde cümle yapısında en önemli etkenlerden, öğelerden biri fiillerdir. Bu çalışmada, fiil yapısı oldukça karmaşık olan ve önden ve sondan eklemeli olan fiiller bilimsel açıdan incelenmiştir.

Modern dillerden farklı bir yapısı olan, yazı diline çok geç geçilmiş olan Adige dili ile ilgili daha birçok alanda eksiklikler bulunmaktadır. Bu çalışma yazı dili olarak çok genç olan Adige dili grameri sistematığı ile ilgili bilgi verme amaçlıdır.

Fiil yapı ekleri ile incelenerek, ön eylemler, morfolojik yapılar, ses olayları ile değişiklikleri hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Fiil yapıları örnek cümleler ile açıklanarak cümle içinde kullanımlarının daha iyi kavranması amaçlanmıştır, çünkü fiil yapısını öğrenmek oldukça zordur ve fiil yapısını tam olarak öğrenmeden Adige dili öğrenimi oldukça zordur. Bu çalışma bu öğrenme zorluğunu gidermek amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmada Рогова ve Керашева'nın 1966 yılında Майкоп'ta çıkarmış olduğu *Грамматика Адыгейского Языка* isimli muhteşem eser ana kaynak olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen, Düzce Üniversitesi Kafkas Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı Çerkez Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Dr. Öğretim Üyesi Fehmi Altın Hoca’ma, danışman hocam Doç. Dr. Ruzana Doleva’ya, emekli Dr. Öğretim Üyesi Memduh Ceylan’a, Mustafa Avdaş’a, Ragıp Mete’ye ve bilgisayar ortamında yardımcı olan Ahmet Özbek’e teşekkürü bir borç bilirim.

Şimal Özcan

ÖZET

ADİGE DİLİNDE FİİLLER VE YAPILARI

Şimal Özcan

Kafkas Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı
Çerkez Dili ve Edebiyatı Programı
Yüksek Lisans Tezi

Doç. Dr. Ruzana Doleva

Mart 2019, 258 Sayfa

Adige dili farklı lehçelere sahip olan bir dildir. Bu çalışma Adige dilinin batı lehçesi ile ilgili bir çalışmadır. Eski bir dil olmasına rağmen geç yazı diline geçmiştir ve bu yüzden bilimsel çalışma açısından çok zengin değildir, bunun bir sebebi de Adige dilinde çok farklı lehçelerin bulunmasıdır. Bu çalışmada Adige dilinde karmaşık ve farklı yapıda bulunan fiiller açıklanmıştır. Fiillerin çeşitleri, yapıları, ekleri, değişimleri farklı örnekler ile açıklanmıştır. Bu çalışmada Rusça olan ana kaynak Türkçe'ye çevrilmiştir, farklı Türkçe ve İngilizce gramer kaynakları, makaleleri incelenmiştir. Örnek cümleler incelenirken, dili iyi kullanan kişiler ile görüşme yapılmıştır. Bu araştırmada Adige dilinin aslında çok sistematik bir dil olduğu ve aslında kendi içinde kendini zamanla ses olayları ve morfoloji açısından yenilediği görülmüştür. Adige dili ergatif bir dil olduğundan dolayı fiillerin yapısındaki değişikliklerin, yazı diline çok geç geçilmesine rağmen çok düzenli bir biçimde olduğu görülmüştür. Adige dili sistematığında, fiil yapısı tam olarak kavrandığı zaman Adige dilini öğrenmenin çok daha kolay olduğu öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Adige Dili, Batı Lehçesi, Sistematik, Ergatif, Fiil.

ABSTRACT

VERBS AND VERB PATTERNS IN ADYGHEA LANGUAGE

Şimal Özcan

Department of Caucassian Language and Cultures
Circassian Language and Literature
Master Degree

Doç. Dr. Ruzana Doleva

March 2019, 258 Pages

The Adyghean language is a language with different dialects. This study is about western dialect of Adyghean language. Although it is an old language, it has gone into written language lately, for this reason, it is not rich about scientific studies. One of this reason is there are a lot of dialects in Adyghean language. In this study, the complex and different forms of the verbs in Adyghean language are explained. The versions, structures, suffixes and variants of the verbs are explained with sample sentences. In this study, the main source in Russian language has been translated into Turkish language and different articles and grammar sources in English and Turkish have been examined. While the sample sentences have been examined, have been interviewed with people who use Adyghean language fluently and well. In this study, it is seen that Adyghean language is in fact, systematic language and it has actually renewed itself in terms of phonetic events and morphology in time. Since the Adyghean language is an ergative language, changes in the structure of the verbs have been seen regularly although Adyghean language has passed on to written language lately. In Adyghean language system, it is predicted that learning Adyghean language is much easier when the verb structure is fully understood.

Key Words: Western Dialect, Systematic, Ergative, Verb.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

	JÜRİ	ÜYELERİNİN	İMZA	SAYFASI
v				
				ÖNSÖZ
vii				
				ÖZET
ix				
				ABSTRACT
x				
				1. GİRİŞ 1
				1.1. Araştırma İle İlgili Genel Bilgiler 1
				1.1.1. Problem: 2
				1.1.2. Araştırmanın amacı: 2
				1.1.3. Araştırmanın önemi: 3
				1.1.4. Araştırmanın sınırlılıkları: 3
				1.1.5. Tanımlar: 4
				1.2. YÖNTEM 4
				1.2.1. Araştırma modeli: 4
				1.2.2. Evren ve örneklem: 4
				1.2.3. Veri toplama araçları: 5
				1.2.4. Verilerin toplanması: 5
				1.2.5. Verilerin analizi: 5
				2. ADİGE DİLİNDE FİİLLER 6

2.1. Fiil Analizlerine Giriş.....	6
2.2. Fiiller	6
2.3. Ters (Inverse) Filler:.....	7
2.4. Labil Fiil (Geçişli, Geçişsiz Olabilen Fiil) Yapısı:	8
2.5. Karışık (Karmaşık) Fillerin Geçişli Olma Durumu:	12
2.6 Dinamik Ve Statik Filler:	13
2.6.1. Dinamik ve statik fiillerin geçişlilik halleri:.....	13
2.6.2. Birincil ve ikincil dinamik ve statik fiiller:	14
2.6.3. Statik fiillerin dinamik paralellikleri:	15
2.6.4. Dinamik fiillerin morfolojik sembolleri:.....	15
2.6.5. Geçişli statik fiiller:.....	16
2.6.6. Statik fiillerin fiil çekimleri ve kelime dizilimleri:	17
2.6.7. Ses değişiklikleri bakımından statik fiillerin özellikleri:	19
2.6.8. Statik fiil temellerinin yapısının özellikleri:.....	19
2.6.9. Birincil statik fiillerin temelleri:.....	20
2.7. Finite İnfinite Fiil Yapısı.....	27
2.7.1. Finite ve infinite fiil fiiller arasındaki farklar:	27
2.7.2. İnfinite fiil yapıları:	27
2.7.3. İnfinite fiilin ulaç (zarf fiil) hali:	27
2.7.4. İnfinite fiilin mastar son ek formları:	28
2.7.5. İnfinite fiilin ortaç (sıfat fiil) hali:	28
2.7.6. İnfinite fiillerin şartlı cümle hali:	29
2.7.7. İnfinite fiillerin niyet ifade eden bağlaçlı cümle hali:	30
2.7.8. İnfinite fiillerin -φə eki ile şartlılık eki hali:	30
2.7.9. İnfinite fiillerin olumsuz yapıları:	30
2.8. Ön Eylemler	30

2.8.1. Yön belirten ön eylemler:.....	31
2.8.2. Yer bildiren ön eylemler:	34
2.8.2.1. İsimlerde kullanılan ön eylemlere bağlı olan ön eylemler:34	
2.8.2.2 belli ön eylemlerin bulunduğu fiilleri içeren isim grupları: 35	
2.8.2.3. Soyut ve somut anlamlı ön eylemler:	36
2.8.2.4. Basit ve karışık ön eylemler:	36
2.8.2.5. Statik ve dinamik fiillerin ön eylemleri:	37
2.8.2.6. Yer bildiren ön eylemli fiillerde kişi sayılarının değişimi: 37	
2.8.3. Basit ön eylemler:.....	37
2.8.3.1. И - ön eylemi:.....	38
2.8.3.2. Дэ ön eylemi:	39
2.8.3.3. Хэ ön eylemi:	41
2.8.3.4. Те ön eylemi:.....	43
2.8.3.5. Пэ ön eylemi:	43
2.8.3.6. Пы ön eylemi:	44
2.8.3.7. Ч1э ön eylemi:.....	45
2.8.3.8. К1э ön eylemi:.....	46
2.8.3.9. Го ön eylemi:.....	48
2.8.3.10. Бгъу ön eylemi:	48
2.8.3.11. 1у ön eylemi:	48
2.8.3.12. Къо ön eylemi:	49
2.8.3.13. К1оц1ы ön eylemi:	50
2.8.3.14. Лъэ ön eylemi:	50
2.8.3.15. блэ ön eylemi:	51
2.8.3.16. Ш1о ön eylemi:.....	51
2.8.3.17. 1ы ön eylemi:	51

2.8.4. Karışık ön eylemler:	51
2.8.4.1. Karışık fiillerin 1. Grubu olan 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler, ilk tarafı - пэ ön eylemi ile gerçekleşen ön eylemler:.....	52
2.8.4.1.1. Пэ - 1y ön eylemi:	52
2.8.4.1.2. Пэ - ш1о ön eylemi:.....	52
2.8.3.1.3. Пэ - κ1э ön eylemi:	53
2.8.4.2. Karışık fiillerin 1. Grubu olan 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler, ilk tarafı - κ1э ön eylemi ile gerçekleşen ön eylemler:.....	53
2.8.4.2.1. К1э - κ1э ön eylemi:.....	53
2.8.4.2.2. К1э - лбы ön eylemi:	53
2.8.4.2.3. К1э - бгъу ön eylemi:	53
2.8.4.3. Karışık fiillerin 1. grubu olan 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler, ilk tarafı - 1э ön eylemi ile gerçekleşen ön eylemler:.....	54
2.8.4.3.1. 1э - К1э ön eylemi:	54
2.8.4.3.2. 1э - Пэ ön eylemi:	54
2.8.4.4. İlk bölümü - лбэ ön eylemi ile oluşan karışık ön eylemler.	54
2.8.4.4.1. Лбэ - хэ ön eylemi:	54
2.8.4.4.2. Лбы - κ1э ön eylemi:	54
2.8.4.5. İlk bölümü - жэ ön eylemi ile oluşan karışık ön eylemler:55	
2.8.4.5.1. Жэ - дэ ön eylemi:.....	55
2.8.4.5.2. Жэ - хэ ön eylemi:.....	55
2.8.4.5.3. Бгъо - дэ ön eylemi:.....	55
2.8.4.5.4. Ш1о - хэ ön eylemi:.....	56

2.8.4.6. İlk bölümü - шъхьэ ön eylemi ile oluşan karışık ön eylemler:.....	56
2.8.4.6.1. Шъхьэ - дэ ön eylemi:	56
2.8.4.6.2. Шъхьэ - щы ön eylemi:	56
2.8.4.7. Ры son eki ile gerçekleşen karışık ön eylemler.....	56
2.8.4.7.1. Пхы - ры ön eylemi:	57
2.8.4.7.2. К1оц1ы - Ры ön eylemi:	57
2.8.4.7.3. К1э - лъы - ры ön eylemi:	57
2.8.4.7.4. Шъхьэ - ры ön eylemi:	57
2.8.4.7.5. Шъхьэ - пы - ры ön eylemi:	57
2.8.4.7.6. Пэ - к1э - ры ön eylemi:	58
2.8.4.7.7. Гу - ры ön eylemi:.....	58
2.8.4.7.8. Пкъы - ры ön eylemi:	58
2.8.5. Lokal ön eylem щы:.....	58
2.8.6.1. К1оц1ы (içinde):.....	60
2.8.6.2. Бгъу (yan tarafında):	60
2.8.6.3. Ч1э – гъ (altında):	60
2.8.6.4. Къогъу (önünde, de, da):	60
2.9. Şahıs Ve Miktar Kategorisi.....	61
2.9.1. Tek şahıslı ve çok şahıslı fiiller:.....	61
2.9.2. Yalın hal ve ergatif yapılarında şahıs ekleri:.....	62
2.9.3. Tek şahıslı fiiller:	65
2.9.4. Çift şahıslı geçişsiz fiiller:.....	70
2.9.5. 3 şahıslı geçişsiz fiiller:	77
2.9.6. 3 şahıslı geçişsiz fiillerin fiil çekim örnekleme:	80
2.9.7. 3 şahıslı fiillerin şahıs ekleri:	84

2.9.8. 4 şahıslı geçişsiz fiil:	85
2.9.9. 2 şahıslı geçişli fiiller:	85
2.10. Geçmiş Zaman (Past Perfect) Duyulan Geçmiş, Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	90
2.11. Geçmiş Zaman (Past Perfect) Duyulan Geçmiş, Nesnenin Etken Yapı.....	91
2.12. Şimdiki Zaman Öznenin Etken Olduğu Yapı	92
2.13. Şimdiki Zaman Nesnenin Etken Olduğu Yapı.....	92
2.14. 2 Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Şahıs Yapılarının Örnekleme:	93
2.15. 3 Şahıslı Geçişli Fiiller.....	94
2.16. 4 Şahıslı Geçişli Fiiller:.....	104
2.17. Tek Şahıslı Geçişli Fiiller:.....	106
2.18. Öznenin Etken Olmadığı Fiil Yapısı:.....	107
2.19. İnverse (Ters) Fiiller:.....	109
2.19.1. İnverse fiillerin şahıslarının örnekleme:	109
2.19.1.1. Öznenin etken olduğu yapı (gramer dizilimi olarak dolaylı nesne yapısı).....	109
2.19.1.2. - nesnenin etken olduğu yapı (gramer dizilimi olarak öznel yapı).....	110
2.20. Sahiplik Ön Eki - И (- Ы) İle Fiillerin Şahıs Çekimleri:	111
2.21. Zaman Ve Kipler	113
2.21.1. Zaman ve kiplerin genel özellikleri:.....	114
2.21.2. Dinamik ve statik fiil kiplerinin zaman serileri:.....	116
2.21.3. Dinamik ve statik fiillerin zaman ve kip hallerinin 1. Serisi:	117
2.21.3.1. Grup A 1. Seri, aorist grup:	117

2.21.3.2. Ortaçların 1. Grup aorist, şimdiki zaman ifadesi (bitimsiz) : κ1oy (giderek). Ы11oy (bir şey söyleyerek).....	122
2.21.3.3. Ortaçların 2. Grup aorist, şimdiki zaman ifadesi (bitimsiz): κ1o - зэ (giderken). Ы11o - зэ (söylerken).	122
2.21.4. Şimdiki zaman aorist yapısı:	124
2.21.4.1. Aorist grupta - мэ son eki:.....	124
2.21.4.2. Aorist grubun 2. koşullu cümlesi:	124
2.21.4.3. Amaç cümlesi 1. grup aorist yapısı:.....	125
2.21.4.4 aorist yapısı, amaç 2 grubu:	125
2.22. Durum Ortaçları	126
2.22.1. Dinamik fiil ortaçları:.....	127
2.22.1.1. Öznenin etken olduğu durum ortaçları:.....	127
2.22.1.2. Nesnenin etken olduğu durum ortaçları:	127
2.22.1.3. Şimdiki zaman zarf durum ortaçları:.....	127
2.22.1.3.1. Yer bildiren ortaçlar:	127
2.22.1.3.2. Zaman bildiren ortaçlar:	128
2.22.1.3.3. Eylem biçimine göre ortaçlar:	128
2.22.1.3.4. Hedef, niyetlerine göre ortaçlar:.....	128
2.22.1.3.5. Neden belirten ortaçlar:	128
2.23. Grup B 1 Serisi	128
2.23.1. Öznenin etken olduğu ortaç:	132
2.23.2. Nesnenin etken olduğu ortaç:	132
2.23.3. Zarf ortaçlar: 4' e ayrılır:.....	132
2.23.3.1. Yer bildiren zarf ortaçlar:	132
2.23.3.2. Zaman bildiren zarf ortaçlar:	132
2.23.3.3. Neden bildiren zarf ortaçlar:	133

2.23.3.4. Eylemin biçimini ifade eden zarf ortaçlar:	133
2.23.3.4.1. Öznenin etken olduğu ortaç:.....	135
2.23.3.4.2. Nesnenin etken olduğu ortaç:	135
2.23.3.4.3. Zarf ortaç:	136
2.23.4.1. Öznenin etken olduğu ortaç:.....	138
2.23.4.2. Nesnenin etken olduğu ortaç:	138
3.23.4.3. Zarf ortaç:	138
2.23.4.3.1. Yer bildiren zarf ortaç:	139
2.23.4.3.2. Zaman bildiren zarf ortaç:	139
2.23.4.3.3. Sebep bildiren zarf ortaçlar:	139
2.23.4.3.4. Eylemin biçimini belirten zarf ortaçlar:	139
2.24. Grup B 1 Serisi.....	139
2.24.1. B 1 serisinin 1. alt grubu:	140
2.25. Gelecek Zaman 1 Yapısında Sıfat Fiiller	141
2.25.1. Öznel sıfat fiiller:	141
2.25.2. Nesnel sıfat fiiller:	141
2.25.3. Zarf, belirteç sıfat fiiller:	141
2.25.3.1. Yer bildiren sıfat fiiller:.....	141
2.25.3.2. Zaman bildiren sıfat fiiller:	142
2.25.3.3. Sebep bildiren sıfat fiiller:.....	142
2.25.3.4. Eylem şekline göre sıfat fiiller:	142
2.26. Tahmin, İhtimal Cümleleri	142
2.27. B 1 Serisinin 2. Alt Grubu (ЩТЫ - ГЪЭ) Eki.....	142
2.28. SIFAT FİİLLERİN (Ortaç) GEÇMİŞ ZAMAN (BİTMEMİŞ EYLEM) YAPISI.....	145
2.28.1. Öznel sıfat fiil:.....	145

2.28.2. Nesnel sıfat fiil:	145
2.28.3. Zarf sıfat fiil:	145
2.28.3.1. Yer bildiren sıfat fiil:	145
2.28.3.2. Zaman bildiren sıfat fiil:	146
2.28.3.3. Neden bildiren sıfat fiil:	146
2.28.3.4. Eylemin şekline göre sıfat fiiller:	146
2.29. Grup G 1 Seri	148
2.29.1. G 1 grubunun ilk alt serisi:	149
2.30. Gelecek Zaman 2 Yapısı Sıfat Fiil Hali	150
2.30.1. Öznel sıfat fiil:	150
2.30.2. Nesnel sıfat fiil:	151
2.30.3. Zarf sıfat fiil:	151
2.31. Zamanların 2. Serisi Ve Dinamik Fiillerin Kipleri	152
2.31.1. Şimdiki zaman grubu:	152
2.32. Statik Fiillerin Zaman Ve Kip Yapıları	159
2.32.1. Statik fiillerin şimdiki zamanı (bitimli fiil yapısı):	159
2.32.2. Statik fiillerden oluşan sıfat fiiller:	161
2.32.2.1. Öznel sıfat fiil:	161
2.32.2.2. Eylemin şekline göre sıfat fiiller:	161
2.32.2.3. Sebep ve koşullarına göre sıfat fiiller:	161
2.32.3. Statik fiillerin zaman ve kiplerinin 2. Grubu:	163
2.32.4. Grup statik fiillerin zarf fiil halleri:	164
2.32.4.1. Öznel zarf fiiller:	164
2.32.4.2. Zarf bildiren zarf fiiller:	165
2.32.4.2.1. Yer bildiren zarf fiiller:	165
2.32.4.2.2. Zaman bildiren zarf fiiller:	165

2.32.4.2.3. Neden bildiren zarf fiiller:	165
2.32.4.2.4. Eylemin şekline göre zarf fiiller:.....	165
2.32.5. Statik fillerin zaman ve kiplerinin 3. Grubu:.....	165
2.32.5.1.öznel sıfat fiiller:	167
2.32.5.2. Zarf ortaçlar:.....	167
2.32.5.2.1. Yer bildiren zarf ortaçlar:	167
2.32.5.2.2. Zaman bildiren zarf ortaçlar:.....	167
2.32.5.2.3. Neden belirten zarf ortaçlar:.....	167
2.33.Adige Dilinde Kategorilerin Yapısı Hakkında Başlıklar	167
2.34. Fiilin Olumlu Parçaları	168
2.34.1. Olumlu parçalar - a:.....	168
2.34.2. Olumlu parçalar - ба:.....	169
2.34.3. Olumlu parçalar - ри:	169
2.34.4. Olumlu Parçalar - М, - к1ә:.....	169
2.34.5. Olumlu parçalar - шъ:	169
2.35. Olumsuz Fiil Parçaları.....	170
2.35.1. Bitimli, bitimsiz fiil yapılarının olumsuz parçaları:	170
2.35.2. Bitimli fiil yapılarının olumsuz parçaları:	170
2.35.3. Statik fillerin olumsuz parçaları:	172
2.35.4. Bir statik fiilden oluşan 2 olumsuz yapı oluşma ihtimali durumu:	172
2.35.5. Dinamik fiillerin olumsuz yapılarının olumsuz ekler tablosu:	173
2.35.1.1.grup (- p eki ile olanlar):	173
2.35.1.2.grup (- гъә eki ile olanlar):	174
2.35.1.3. Grup (- щт eki ile olanlar):.....	175

2.35.1.4. Grup (- н eki ile olanlar):	176
2.35.6. Statik fiillerin olumsuz yapılarının olumsuz ekler tablosu: .	176
2.35.6.1. Grup:.....	176
2.35.6.2. Grup (- гъэ eki ile olanlar):	177
2.35.6.3. Grup (- ыт eki ile olanlar):.....	178
2.35.7. Negatif fiillerin ön ekleri:.....	178
2.35.8. Dinamik fiillerin olumsuz ön ekli yapılarının tablosu:	179
2.35.8.1. Serinin zaman ve kipleri:.....	179
2.35.8.1.1. Grup A:.....	179
2.35.8.1.2. Grup a (- гъэ eki ile olan):.....	180
2.35.8.1.3. Grup b (- ыт eki ile olan):	182
2.35.9. 2. Seri zaman ve kiplerin olumsuz yapısı:.....	185
2.35.10. Statik yapıdaki fiillerin 1. grubunun olumsuz yapısının ön ekleri:.....	186
2.35.11. Bitimli fiil yapılarında negatif ön ekler:.....	189
2.35.12. Bitimsiz fiil yapılarında olumsuz eklerdeki ön ek yapısı:..	189
2.35.13. Olumsuz yapısı olmayan infinite fiiller:.....	189
2.35.14. Tahmin, ihtimal kipi 3 yapısının olumsuz yapısı:	190
2. 36. Soru Yapıları	190
2.36.1. Bitimli fiillerin soru yapıları:	190
2.36.2. Geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapının dilek, istek kipi:	191
2.36.3. Sıfat fiil soru yapısı:	192
2.36.4. - н eki ile gerçekleşen soru ifadeleri:	192
2.36.5. Soru ve olumlu yapılar:	192
2.36.6. Soruların tonlama ile ifade edilmesi:.....	192
2.36.7. Olumsuz soru yapıları:	192

2.36.8. Soru - olumsuz kelime yapıları:	193
2.37. Ettirgen Yapı	193
2.37.1. Ettirgen yapının genel özellikleri:	193
2.37.2. Çok şahıslı fiillerde ettirgenlik yapısı:	194
2.37.2.1. Esas fiilin geçişsiz olduğu durumlar:	194
2.37.2.2. Esas fiilin iki şahıslı geçişsiz olduğu durumlar:	194
2.37.2.3. Esas fiilin geçişli olduğu durumlar:	195
2.37.2.4. Üç şahıslı fiillerin ettirgen yapısı:	195
2.37.3. Çifte ettirgen yapı:	195
2.37.5. Sıfattan türeyen fiillerin ettirgen yapıları:	196
2.38. Kategori Versiyonları	196
2.38.1. Kategori versiyonlarının genel özellikleri:	196
2.38.2. Nesnel versiyon:	197
2.38.2.1. Nesnenin etken olduğu versiyon kategorisinde çok kişilikli fiil versiyonu:	197
2.38.2.2. Nesnenin etken olduğu versiyonda geçişli fiiller:	199
2.38.2.3. Nesnel versiyon yapısında fiil kökünün anlamının değişikliği:	200
2.38.2.4. Nesnel versiyonda statik fiiller:	200
2.38.3. Öznel versiyon:	201
2.38.3.1. Şahıslı geçişli fiillerin öznel versiyon fiilleri:	201
2.38.3.2. Şahıslı geçişli fiillerin öznel versiyon fiilleri:	201
2.38.3.3. Nesnel versiyondan ortaya çıkan öznel versiyon:	202
2.38.3.4. Öznel versiyonun çoğul ifadelerdeki yapıları:	202
2.38.3.5. Geçişsiz fiillerde öznel versiyon:	203
2.38.4. Nesnel versiyonda - щы eki:	203

2.38.5. - щы yapısı ile nesnel versiyon:	203
2.38.6. Kalıplaşmış ekler (önek) ile olan fiiller:	203
2.38.7. Eylemin beraber yapıldığını ifade eden yapı:	204
2.38.7.1. Eylemin beraber yapıldığını ifade eden yapıda kullanılan fiillerin çok kişilik durumu:	204
2.38.8. Karşılıklı yapılan eylem yapısı :.....	205
2.38.8.1.karşılıklı yapılan eylem yapısının genel özellikleri:	205
2.38.8.2. Karşılıklı yapılan eylem yapısında geçişsiz fiiller:	206
2.38.8.3. Karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan geçişli fiiller:.....	207
2.38.8.4. Karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan yön ifade eden fiillerin yapısı:.....	210
2.38.8.5. Karşılıklı yapılan eylem yapısında - зэ ve - пы ön fiili ile gerçekleşen yapılar:.....	210
2.38.8.6. İsimlerde karşılıklı yapılan eylem yapısı:	211
2.38.9. Müştereklik yapısı:	211
2.38.9.1. Müştereklik yapısının genel özellikleri:	211
2.38.9.2. Müştereklik yapısında geçişsiz fiiller:.....	211
2.38.9.3. Müştereklik yapısında geçişli fiiller:.....	212
2.38.10. -e bilmek yapısı	214
2.38.10.1. - e bilmek yapısının genel özellikleri:	214
2.38.10.2. - e bilmek yapısının son ekleri:	214
2.38.10.3. - e bilmek yapısının ön ekleri:.....	214
2.38.10.4. - e bilmek yapısının betimsel anlamı:	216
2.38.11. Bilmeden yapılan eylem yapısı:	216
2.38.11.1. Bilmeden yapılan eylem yapısının genel özellikleri: ..	216

2.38.11.2. Bilmeden yapılan eylem yapısında kullanılan geçişli ve geçişsiz fiil yapıları:	217
2.39. Karışık Fiiller	217
2.39.1. Fiillerin içeriye doğru hareket ve dışarıya doğru hareket ifade eden yapısı:.....	217
2.39.2. - к1ы eki ile oluşan dışarıya doğru hareket ifade eden yapı: 218	
2.39.3. Köklerde - хьэ eki kullanılması ile oluşan içeriye doğru hareket ifade eden yapılar:	220
2.39.4. Fiil kökü 1. fiilin kökü ile birleştirilerek yapılan karışık fiiller:	223
2.39.5. Orijinal fiil ile isim köklü yapının birleşmesi ile ortaya çıkan karışık fiiller:.....	224
2.39.6. Geçişsiz karışık fiiller:	225
2.39.7. Geçişli karışık fiiller:.....	225
2.39.8. Eylemin yoğunluğunu azaltma:.....	225
2.39.9. Karışık fiillerde dairesel hareket ifade etme:	225
2.39.10. Bir nesne boyunca gerçekleşen hareketi ifade etme:	226
2.39.11. Yakınlaşma ifade eden karışık fiiller:	226
2.39.12. Statik kök olan - лъ ile içeriye doğru hareket ifade eden yapıların birleşmesi:	226
2.39.13. Yükselme ifade eden (sublatif) fiiller:.....	227
2.39.14. İniş ifade eden (delative) fiiller:	227
2.39.15. Arkaya doğru hareket ifade eden fiiller:.....	228
2.39.16. Yana doğru hareket ifade eden fiiller:.....	228
2.40. Köklerin Birleşimi	228
2.40.1. Karışık fiilleri ters çevirme:	228

2.40.2. İki eş anlamlı (sinonim) yapının - тэ ekiyle birleşmesi, eklenmesi:	229
2.40.3. Bazı kök ve gövdelerin ikilenen (tekrarlanan) fiilleri:	229
2.40.4. Мэ - 1эчбэ - Лбачбэ gibi fiiller:	229
2.40.5. Мэ - т1ыгу - Рыгу şeklindeki fiiller:	230
2.41. Karışık Fiiller 2. Kısımına Ek Gelmesi İle Aynı Fiil Kökünün Tekrarı İle Olan Karışık Fiiller	230
2.42. Zıt Anlamlı (Antonim) Fiil Yapısından Karışık Fiil Yapısı Oluşması (Olumlu Ve Yön İfade Eden).....	231
2.43. İsim Ve Fiil Kökleri İle Birleşen Karışık Fiillerin Yapısı.....	232
2.44. Fiil Parçaları	235
2.44.1. Eylemin kolaylığını ve zorluğunu ifade eden - гъуае (гъуай) ve - гъош1у ekleri:.....	235
2.45. Sonuç, Kesinlik (Duruk) İfade Eden - Хэ Parçası İle Oluşan Fiiller	237
2.46. Eylemin Gerçekleştiğini Veya Gerçekleşeceğini Onaylayan - Пэ Parçasığı İle Yapılan Fiiller	240
2.47. Eylemde Kısıtlama, Limit Belirten - Гу (İken) Takısı	241
2.48. Yanıltma İfade Eden - Хбу Takısı	241
2.49. Yalandan Yapmak, Görüntüde Yapmak Anlamını İfade Eden - Шьо Takısı.....	243
2.50. Dilek Şart İfade Eden - Е, - Тэ Takıları	243
2.51. - Гуцэ Takısı	244
2.52. Büyültme, Arttırma İfade Eden - Е (Й) Takısı.....	245
2.53. Bütünlük İfade Eden - К1ы Parçasığı.....	245
2.54. Güçlendirme Eki Olan - К1ай Takısı.....	245
2.55. - К1и Takısı Kullanımı İle İhtimal İçeren Yapılar.....	246

2.56. - К1 (К1э) Takısı Kullanımı İle - Yeni, Az Önce - Anlamını İfade Edilen Yapılar.....	246
2.57. Koşul Cümlelerinde Kullanılan - Къо Yapısı	246
2.58. Emir Cümlelerinde - Къо Ekiyle Engelleme Ve Yasaklama İfade Edilen Yapı.....	246
2.59. Öğüt Ve Eylemin Yapılması Gerektiğini İfade Eden - Пхъэ Takısı	246
2.60. - Лъ Takısı.....	248
2.61. - lo, - Щэ Parçacıkları İle Oluşan Fiil Yapısı.....	248
2.62. - И Eki İle Gerçekleşen Pekiştirme Fiilleri	248
2.63. Tekrar İfade Eden - Жъы Takısı	249
2.64. Eylemin Başlangıcını Belirten - Жъэ Takısı	251
3. FİİLLERDE GENEL DEĞERLENDİRME.....	252
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	254
4. 1. Sonuçlar.....	254
4. 2. Öneriler.....	254
ADIGECE GENİŞ ÖZET	256
1. Пэублэр	256
1.1. Тилофшлагъэ ущызгъэгъуазэрэр	256
1.1.1. Зэшлохыгъэн фаер:.....	257
1.1.2. Ушэтыным имурад:.....	258
1.1.3. Ушэтыным имэхъан:	258
1.1.4. Ушэтыным игъунапкъэхэр:	259
1.1.5. Ушэтыным къыщыдгъэнафэхэрэр:.....	259
1.2. Еклолак1эхэр (методхэр).....	260
1.2.1. Ушэтынымк1э 1эубытып1эхэр :	260
1.2.2. Ушэтыным ищысэ??????	260

1.2.3. 1эмэ-псымэу, амалэу ушэтыным щыггэфедаггэхэр:.....	260
1.2.4. 1эмэ-псымэ, амал зэггэулуныр:	260
1.2.5. Зэггэулуггэ 1эмэ-псымэм, амалым ианализ:.....	261

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Değişken Fiillerde Geçişli ve Geçişsiz Fiiller.....	10
Tablo 2. Statik ve Dinamik Fiillerin Paralellikleri	15
Tablo 3. Statik, Dinamik ve Aorist Fiillerin Şimdiki Zaman Hali	17
Tablo 4. Statik ve Dinamik Fiillerin Ses Değişiklikleri	19
Tablo 5. - КЪЭ Ekinin Fiillerde Kullanımı.....	33
Tablo 6. İsimler ile Kullanılan Ön Eylemler	34
Tablo 7. - ДЭ ve - И Ön Eylemleri ve Ses değişiklikleri.....	40
Tablo 8. - ХЭ Ön Eylemi	42
Tablo 9. - Ч1Э Ön Eylemi.....	45
Tablo 10. -ИЦБ1 Ön Eyleminin Kullanıldığı Diğer Yapılar	59
Tablo 11. Nominatif Halde Şahıs Ekleri	62
Tablo 12. 2. Seri Fiillerin Tekil Şahıs Ekleri ve Ses Değişiklikleri.....	63
Tablo 13. 2. Seri Fiillerin Çoğul Şahıs Ekleri ve Ses Değişiklikleri.....	63
Tablo 14. 3. Seri Fiillerin Tekil Şahıs Ekleri ve Ses Değişiklikleri	64
Tablo 15. 3. Seri Fiillerin Çoğul Şahıs Ekleri ve Ses Değişiklikleri.....	64
Tablo 16. Tek Şahıslı Fiillerin Çekimi	65
Tablo 17. Tek Şahıslı Fiillerde Geçmiş Zaman Çekimi ve Ses Değişimi.....	65
Tablo 18. Tek Şahıslı Fiil Çekiminde Ek Kullanımı.....	66
Tablo 19. Tek Şahıslı Fiillerde Geçmiş Zaman Yapısında - КЪЭ Ön Eylemi Kullanımı	66
Tablo 20. Tek Şahıslı Dinamik Fiil Çekimlerinde Ses Değişimleri.....	67
Tablo 20. Devam. Tek Şahıslı Dinamik Fiil Çekimlerinde Ses Değişimleri .	67
Tablo 21. Tek Şahıslı Fiil Şimdiki Zaman Yapısında Vurgu ve Ses Değişimi	67
Tablo 22. Tek Şahıslı Fiil Şimdiki Zaman Yapısında Vurgu ve Ses Değişimi	68
Tablo 23. 2. Şahıslarda - УЭ Ön Eki Kullanımı ve Ses Değişimi	68

Tablo 24. 3. Şahıslarda - УЭ Ön Eki Kullanımı ve Ses Değişimi	69
Tablo 25. Statik Fiillerde Şimdiki Zaman Şahıs Ekleri.....	69
Tablo 26. Statik Fiillerde Geçmiş Zaman Şahıs Ekleri	69
Tablo 27. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Çekimi	70
Tablo 28. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	72
Tablo 29. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı	72
Tablo 30. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Örnekleme.....	73
Tablo 31. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	75
Tablo 32. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Nesnenin Etken Olduğu Yapı.....	75
Tablo 33. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Örnekleme... 76	76
Tablo 34. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı	78
Tablo 35. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı	79
Tablo 36. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı	79
Tablo 37. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Fiil Örnekleme	80
Tablo 38. Çift Şahıslı Geçişli ve Geçişsiz Fiillerde Nesne Kullanımı	86
Tablo 39. Çift Şahıslı Geçişli Fiillerde Ses ve Harf Değişimleri	87
Tablo 40. Çift Şahıslı Geçişli Fiillerin Ön Ek ve Şahıs Ön Eklerinde Vurgu 89	89
Tablo 41. Duyulan Geçmiş Zaman Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	90
Tablo 42. Duyulan Geçmiş Zaman Nesnenin Etken Olduğu Yapı	91
Tablo 43. Şimdiki Zaman Öznenin Etken Olduğu Yapı	92
Tablo 44. Şimdiki Zaman Nesnenin Etken Olduğu Yapı.....	92
Tablo 45. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Şahıs Yapılarının Örnekleme.....	93
Tablo 46. 2 Şahıslı Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden Ön Ek	95
Tablo 47. 3 Şahıslı Geçişli Fiil Öznenin Etken Olduğu Yapı	95
Tablo 48. 3 Şahıslı Geçişli Fiil Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı.....	96
Tablo 49. 3 Şahıslı Geçişli Fiil Direk Nesnenin Etken Olduğu Yapı	96

Tablo 50. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde 1. Ve 2. Şahıslarda Dolaylı Nesne ve Öznede - Ы Sesi.....	97
Tablo 51. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde 1. Ve 2. Şahıslarda Dolaylı Nesne ve Öznede Ses Değişimleri	97
Tablo 52. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden - E (ЎЭ) Ön Ekinde Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	98
Tablo 53. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden - E (ЎЭ) Ön Ekinde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı	99
Tablo 54. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden - E (ЎЭ) Ön Ekinde Direkt Nesnenin Etken Olduğu Yapı	99
Tablo 55. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerin Şahıs Yapılarının Örneklemesi	100
Tablo 56. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı	105
Tablo 57. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı	105
Tablo 58. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı Nesnel Sistem.....	105
Tablo 59. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Direkt Nesnel Sistem.....	106
Tablo 60. Tek Şahıslı Geçişsiz Fiil Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	107
Tablo 61. Öznenin Etken Olmadığı Fiil Yapısında Geçişsiz Fiiller.....	107
Tablo 62. Öznenin Etken Olmadığı Fiil Yapısında Geçişli Fiiller.....	108
Tablo 63. İnverse Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	109
Tablo 64. İnverse Fiillerde Nesnenin Etken Olduğu Yapı	110
Tablo 65. İnverse Geçişsiz 2 Şahıslı Fiil Yapısı	110
Tablo 66. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı.....	111
Tablo 67. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	112
Tablo 68. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Statik 2 Şahıslı Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı.....	113
Tablo 69. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Statik 2 Şahıslı Fiillerde Nesnenin Etken Olduğu Yapı.....	113
Tablo 70. Geçişli Fiillerde En Yakın Nesne ve Dolaylı Nesnenin Şahıs İfade Etmesi.....	120
Tablo 71. Statik - ЩЫТ Fiilinin Farklı Çekimlerinde Oluşan Değişimler..	121

Tablo 72. Ek Eylem Şeklinde Bulunan İsimlerin Statik ve Emir Kipi Halleri	121
Tablo 73. Dinamik Fiillerin Farklı Çekimlerinde Oluşan Değişimler	122
Tablo 74. Emir ve İstek Kipinde 3 Şahısta İfade Eden Bitimsiz Fiiller	154
Tablo 75. Şart Kipi 3 Yapısında Kullanılan Fiillerin Şahısları	155
Tablo 76. Aorist 2 ve Şimdiki Zaman Yapısında Gerçekleşen Değişiklikler	156
Tablo 77. Statik Fiil Varsayım İhtimal 1 Kipi Yapısında - ИЦТ Kullanımı ve Ses Değişiklikleri	162
Tablo 78. Tahmin Varsayım 2 Kipi - ИЦТЫИ Eki Kullanımı	162
Tablo 79. Tahmin Varsayım 2 Kipi Statik Fiillerde - H Eki ve ФАЕ Eki Kullanımı	163
Tablo 80. Şimdiki Zamanda Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapı	170
Tablo 81. Statik Fiillerde Olumsuz Yapı ve Ses Değişimleri	172
Tablo 82. Statik Fiillerde Olumsuz Yapılarda - ЖБ Eki Kullanımı.....	172
Tablo 83. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- P).....	173
Tablo 84. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ГЪЭ Eki)	174
Tablo 85. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ИЦТ Eki)	175
Tablo 86. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- H Eki)	176
Tablo 87. Statik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ЭП Eki)..	176
Tablo 88. Statik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ГЪЭ Eki)	177
Tablo 89. Statik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ИЦТ)	178
Tablo 90. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup A).....	179
Tablo 91. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup A - ГЪЭ Eki ile Oluşan).....	180
Tablo 92. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup B - ИЦТ Eki ile Oluşan)	182
Tablo 93. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (2. Seri Zaman ve Kipleri).....	185

Tablo 94. Statik Fiillerin 1. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri	186
Tablo 95. Statik Fiillerin 2. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri	187
Tablo 96. Statik Fiillerin 3. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri	188
Tablo 97. Olumsuz Yapısı Bulunmayan Bitimsiz Fiiller	189
Tablo 98. Bitimli Fiillerin Soru Yapıları.....	190
Tablo 99. Geçmiş Zaman Dilek, İstek Kipi (Bitmemiş eylem).....	191
Tablo 100. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda 2 Şahıslı Yapılar	198
Tablo 101. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda 2 ve 3 Şahıslı Yapılar	198
Tablo 102. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda 3 ve 4 Şahıslı Yapılar	199
Tablo 103. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda Geçişli Fiil Oluşumu	199
Tablo 104. Karşılıklı Yapılan Eylemlerde - 3Э Eki Kullanımı.....	206
Tablo 105. 2 Şahıslı Geçişli Fiillerde Karşılıklı Yapılan Eylem İfadelerinde - 3ЭПЭ eki Kullanımı	207
Tablo 106. Özne ile Dolaylı Nesne Arasında Gerçekleşen Karşılıklı Yapılan Eylem İfadelerinde - 3Э Eki Kullanımı	208
Tablo 107. Dışarıya Doğru Hareket İfade Eden - К1Ы Eki Kullanımı	219
Tablo 108. İçeriye Doğru Hareket İfade Eden - ХБЭ Eki Kullanımı	221
Tablo 109. Geçişli Fiillerde - ХБЭ Eki Kullanımı.....	222
Tablo 110. Geçişli Fiillerde - ХБЭ Eki Kullanımı.....	223
Tablo 111. Geçişli Fiillerde - ХБЭ Eki Kullanımı.....	224
Tablo 112. İçeriye Hareket İfade Eden Yapılarda Statik Kök Olan - ЛЪ Kullanımı	227
Tablo 113. Tek Şahıslı Fiillerinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У Ekleri	235
Tablo 114. 2 Şahıslı Fiillerinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У Ekleri ..	236
Tablo 115. 3 Şahıslı Fiillerinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У Ekleri ..	236
Tablo 116. Eylemin Gerçekleştiğini veya Gerçekleşeceğini İfade Eden - ПЭ Ekinin - ЖБЫ Eki ile Kullanımı.....	240

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmayla İlgili Genel Bilgiler

Adige dili çok zengin ve çok eski bir dil olmasına rağmen yazı diline geçişi biraz sancılı ve geç olmuştur. Resmi olarak yazı diline geçtiği 1938 yılından önce bir iki kez Arap harfleri ile ve Latin harfleri ile yazı diline geçiş çalışmaları olmuştur. 1938 yılında Kril alfabesi ile yazı diline geçmiştir. Adige toplumu 1864 yılı Büyük Çerkes Sürgünü ile ata topraklarından dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmışlardır. 1864 sürgününden tam 74 yıl sonra yazı diline geçilmesi Adige Dilini ve bu dilde yapılan çalışmaları olumsuz etkilemiştir. Arap ülkelerinde yaşayan Adige toplumu Arap alfabesi ile Amerika 'da yaşayan Adige toplumu İngilizce, dönemin Sovyetler Birliği'nde ise Rusça ve Kril alfabesi ile Türkiye'de yaşayan Adige toplumu ise Türkçe ve Latin alfabesi ile çalışmalar yapmışlardır. Sürgün dolayısıyla ve komünizm etkisinde olan, dönemin Sovyetler Birliği topraklarında bulunan Kafkasya'ya ulaşım ve iletişim zorluklarından dolayı ortak bir alfabede ve ortak bir grupta çalışma yapılamamıştır. 2013 – 2014 Eğitim Öğretim yılında diaspora Adigeleri için bir dönüm noktası olmuştur. 2013- 2014 Eğitim Öğretim yılında Düzce Üniversitesinde Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü - Çerkes Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı açılmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'de Adigey Cumhuriyeti'nin resmi yazı dili olan Adige Dili, Kril alfabesi ile çalışma ortamı oluşmuştur. Türkiye'de Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve günümüze kadar bireysel yapılan çalışmalar artık tek bir alfabe ve deneyimli akademisyenler gözetiminde yapılmaya başlamıştır. Günümüze kadar konuşma dili olarak kullanılan Adige Dili artık yazı dili olarak öğrenilmeye ve okutulmaya başlamıştır. Adige Dili modern diller içinde günümüzde konuşulan, yoğun olarak öğretilen ve kullanılan dillerden oldukça farklı bir yapısı vardır. Adige dili fiil tabanlı bir dildir. Modern dillerde 4 – 5 sözcük ile kurulan bir cümle Adige dilinde fiillere getirilen ekler ile 2 sözcük ile kurulabilir. Örneğin Türkçe sondan eklemeli bir dildir, İngilizce önden ve sondan eklemeli olmasına rağmen Adige dili kadar ekli bir dil değildir. Adige dilinde kullanılan fiiller hem önden hem sondan eklemelidir ve fiillere getirilen bu ekler

fiillere, yön, yer, geçişlilik, ettirgenlik, kip, fiil kalıpları gibi farklı anlamlar katar. Adige dilinde fiiller statik, dinamik gibi gruplara ayrılır ve fiillere getirilen bu ekler fiil gruplarına göre çeşitlilik gösterir. Fiillerde kullanılan ekler ses değişikliklerine sebep olur. Fiillerde kullanılan bu ekleri tam olarak anlayamadan Adige dilini öğrenmek ve çalışma yapmak mümkün değildir. Bu zamanda Adige dili için yapılan çalışmalar genelde Latin dilinde olduğu için, fiil eklerini ve ses değişimlerini tam olarak yansıtmamaktadır. Bu yapılan çalışmada ise, resmi dil olan ve Adige dili ses bilgisine en uygun olan Kril alfabesi kullanılmıştır. Fiil gruplarını, fiil çeşitlerini, geçişlilik ve geçişsizlik durumunu, ettirgenlik, fiil içinde bulunan şahıs eklerini, kipleri, zamanları, yer, yön ifade eden ekleri Kril alfabesi ile ve örneklerle açıklanmıştır. Ses değişiklikleri üzerinde örnekler verilmiştir. İsim fiiller, sıfat fiiller, zarf fiiller örnekler ile açıklamıştır. Fiiller üzerine yapılan bu çalışmalarda Adige dilinde kullanılan terimlerin Türkçe isimleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan örneklerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Fiiller üzerine Türkçe açıklamalar eklenmiştir.

1.1.1. Problem:

Bütün dillerde cümle yapılarında özne, nesne, fiil gibi öğeler kullanılır, bu öğelerin içinde kuşkusuz eylem ve oluş ifade eden fiiller en önemli öge sayılabilir. Dünya dilleri, özellikle modern diller, dilin daha fazla kullanılması için ve ticari politikalardan dolayı gramer olarak basitleştirilmiştir. Adige dili gibi eski ve geç yazı diline geçen diller gramer olarak zor ve karmaşık yapılara sahiptir. Adige dilinin karmaşık yapısı içinde en karmaşık öge fiil yapısıdır.

Adige dilinde fiiller hem önden hem sondan eklemelidir. Başka dillerde üç - dört kelime ile ifade edilen cümleler Adige dilinde tek bir fiil ile ifade edilebilir, çünkü Adige dilinde fiiller birçok anlam ifade eden ek alırlar. Adige dilini iyi anlamak için, Adige dilinde ki fiillerin özelliklerini, fiillerde kullanılan ekleri çok iyi bir şekilde bilmek gerekir.

1.1.2. Araştırmanın amacı:

Bu çalışmada Adige dilinde kullanılan fiillerin özellikleri ve fiillerde kullanılan ekler ve özellikleri tam anlamı ile ifade edilmesi hedeflenmiştir.

Bu amaçla:

1. Fiil çeşitleri ve grupları nelerdir?
2. Fiillerde ek olarak kullanılan ön eylemler nelerdir?
3. Fiillerin gruplarına göre zaman çekimleri nelerdir?
4. Fiil kipleri nelerdir?
5. Fiillerde kullanılan ortaç, ulaç yapıları nelerdir?
6. Fiil kategori ve versiyonları nelerdir?
7. Karışık fiil yapıları nelerdir?
8. Kompleks fiil yapıları nelerdir?
9. Kompleks fiillerdeki ekler nelerdir?
10. Fiillerde kullanılan zamanlar nelerdir?
11. Fiillerde ek olarak kullanılan son ekler nelerdir?
12. Fiillerde kullanılan özne ve nesne kalıpları nelerdir?
13. Fiillerde kullanılan nesne ve tümleç kalıpları nelerdir?
14. Aorist fiil yapısı nedir?
15. Statik ve dinamik fiil yapısı nedir?

1.1.3. Araştırmanın önemi:

Türkiye’de ve Kafkasya dışında yaşayan Adige toplumu Adige dili ile ilgili çeşitli bireysel çalışmalar yapmasına rağmen bilimsel anlamda gramer olarak çok fazla çalışma yapılmamıştır. Bugüne kadar Adige toplumunun gramer alanında yaptığı çalışmalara bireysel çabalardan öteye geçmemiştir, büyük çaba verilmesine rağmen bilimsellikten uzaktır ve kaynak sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu çalışma Adige dili grameri açısından zayıf olan bilimsel kaynak eksikliğini bir ölçüde gidermesi açısından önemlidir.

1.1.4. Araştırmanın sınırlılıkları:

Araştırma Adige dili grameri içinde fiiller ile sınırlıdır. Gramer konuları içinde birçok başlık vardır fakat bu başlıklar içinde yapı olarak diğer dillerden ve modern dillerden farklı olan Adige dilindeki fiiller bu çalışma içinde incelenmiştir. Adige dilinde kullanılan fiillerin grupları, çeşitleri, versiyonları ve ön eylemler ile fiil çekimlerinden fiillerde kullanılan eklere kadar bütün başlıklar incelenmiştir.

1.1.5. Tanımlar:

Fiil; Evrendeki her bir varlığı tanımlayan bir isim mevcutken bu varlıkların yapmış oldukları hareketleri, içinde buldukları durumları, etkilendikleri işleri ifade eden sözcüklere de ihtiyaç duyulmuştur. İşte fiiller bu yönüyle varlıkların yapmış oldukları bir işi, hareketi, oluşu, durumu; kip ve şahıs eki alarak belirten sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.turkdilbilgisi.com/fiiller/fiil-nedir-fiil-cesitleri.html>). Kip; Fiiller, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü ekler alarak değişik biçimlerde kullanılırlar. Bu kullanılış biçimlerinin her birine kip denir. Kip, fiillerin zaman, şahıs, teklik ve çoğulluk bildiren şekilleridir (https://www.turkedebiyati.org/fiiller/fiilde_kip.html). Zaman; Fiiller bir yargıyı iletirken hareketin, oluşun, kılışın, durumun, işin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği zamanı da belirler (https://www.turkedebiyati.org/fiiller/fiilde_zaman.html). Ortaç; Kısaca karşıdaki varlığın yaptığı eylem ile nitelendirilmesidir (<https://dilbilimleri.net/turkce-ingilizce-dilbilgisi-fiilimsi-nedir-sifat-fiil-nedir-verbal-adjective/>). Ulaç; Bir fiilin cümlede zarf olarak kullanılan halidir (<https://www.turkebilgi.com/ula%C3%A7>). Ön eylem; Adige dilinde fiillerin önüne ek olarak gelerek fiillere yer, yön gibi anlamlar yükleyen kalıplardır.

1.2. YÖNTEM

1.2.1. Araştırma modeli:

Araştırmanın temelini çeviri, söyleşi, örnekleme, sadeleştirme sonucunda elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Rus dilinden yapılan çeviriler sadeleştirilmiş ve tablolar, diyagramlar ve şemalar ile örneklendirilmiş ve örneklerin Türkçeleştirilmesinde yapılan söyleşiler sonucunda elde edilen bilgiler kullanılmıştır.

1.2.2. Evren ve örneklem:

Alan araştırmasının esas veri toplama aracı, araştırma yapılan Düzce ve Sakarya bölgesine Kafkasya'dan göç etmiş olan ve Adige dilini iyi konuşan, edebi olarak kullanabilen ve Kril alfabesi ile Adige dilini yazıp okuyabilen kişilerdir.

Çeşitli kaynaklardan elde edilen konu ile ilgili açıklamalar, bilgiler ve örnekler Adige dilini iyi kullanan, konuşan ve yazabilen kişiler ile yüz yüze yapılan görüşmeler, onlardan alınan bilgiler ve açıklamalar araştırmanın kaynakları arasındadır. Araştırmada yararlanılan kişilerin Adige diline her konuda hâkim olan kişiler olmasına özen gösterilmiş ve ek özellik aranmamıştır.

1.2.3. Veri toplama araçları:

Veri ve kaynak olarak konuya ilişkin bilimsel içerikli kitaplar, yazılar ve yayınlar ve konuya ilişkin olarak yaptıkları araştırmalar, internet sayfaları, çalışma sahasında yapılacak olan söyleşilerden faydalanılacaktır. Araştırmada kullanılan şema, tablo ve diyagramlar Microsoft Office Word programı yardımıyla düzenlenecektir.

1.2.4. Verilerin toplanması:

Araştırmada yararlanılmış olan Rusça kaynak ile ilgili 2017 yılı Ocak ayında Türkçe' ye çevrilme çalışmaları başlamıştır ve 2017 Aralık ayında Türkçe' ye çevirisi bitmiştir. Bu kaynaktan elde edilen veriler ile ilgili 2017 Aralık ayından 2018 Şubat ayına kadar sadeleştirme çalışmaları yapılmıştır. Sadeleştirme çalışmaları esnasında bu süre içinde çeşitli Türkçe ve Yabancı dil gramer kitaplarından elde edilen verilerden faydalanılmıştır. Verilerin sadeleştirilmesinden ve toplanmasından sonra 2018 Şubat ayından 2018 Temmuz ayına kadar sahaya inilerek örnekleme çalışmaları yapılmıştır. Örnekleme çalışmalarından elde edilen veriler araştırmanın uygun bölümlerine yerleştirilmiştir.

1.2.5. Verilerin analizi:

Araştırmada elde edilen veriler şema, tablolar ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler örnekleme çalışmaları ve tanımlama yöntemleri ile açıklanmıştır. Tablo ve şemalarda Microsoft Word programı kullanılmıştır.

2. ADİGE DİLİNDE FİLLER

2.1. Fiil Analizlerine Giriş

Kafkas dilleri esas olarak Paleo - Kafkas ve İber - Kafkas olarak 2'ye ayrılır. Bu dil ailesine ait olan diller Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki coğrafyada konuşulan dillerdir. Kuzey ve Güney Kafkas diye 2'ye ayrılan ve Büyük Kafkas olarak adlandırılan bölgede ortalama 30- 40 tane sınıflandırılmış dil bulunmaktadır. Kafkas dilleri esas olarak, Kuzeybatı Kafkas, Kuzeydoğu Kafkas, Güney Kafkas olarak 3'e ayrılır. Kuzeybatı dilleri Abhaz - Adige, Kuzeydoğu dilleri Nako - Dağıstan, Güney dilleri ise Kartvel dilleridir.

Abhaz - Adige dilleri kendi arasında, Abhaz, Adige, Kabardey, Ubih ve Abaza dili olarak 5'e ayrılır. Bu diller içinde Adige ve Kabardey dili en geniş dil olarak kabul edilir. Adige dili, Batı lehçesi olarak, Kabardey dili ise Doğu lehçesi olarak kabul edilir (www.britannica.com/topic/Caucasian-languages#ref604627).

1938 yılından beri Adige dili Kiril alfabesi kullanılarak yazı diline geçmiştir fakat daha öncesinde 1927 - 1938 yılları arasında Latin alfabesi kullanılmıştır, daha öncesinde Arap alfabesi kullanılmıştır. Adige dilinde, Abzah, Şapsığ, Çemguy, Bjeduğ, Hakuç, Natukay lehçeleri bulunur. Adige dilinde şu an resmi dil olarak Çemguy lehçesi kullanılmaktadır (www.omniglot.com/writing/adyghe.htm)

2.2. Fiiller

Fiil bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen kelimeye denir. (Korkmaz, 2008: 99). August Schleicher' e göre yapı bakımından diller 3'e ayrılır:

1 - Yalınlayan diller, tek heceli diller olarak da bilinir. Bu dillerde her bir sözcük ayrı bir anlam ve işlev için kullanılır. Çince bu gruba girer.

2 - Eklemeli diller, yapım ve çekim ekinin sözcüğe eklenen görevli ögelerle karşılandığı dillerdir. Kök değişmez. Türkçe ve Macarca bu gruba girer.

3 - Çekimli diller, yapım ve çekim sırasında sözcük içten bükülür. Kök değişebilir. Hint - Avrupa, Hint - Sami dilleri bu grubun içindedir.

Edward Sapir ise başka bir ayırım yapmıştır:

1 - Analitik diller, bir sözcük tek bir biçimbirimi karşılar. Çince bu gruba girer.

2 - Sentetik diller, bir sözcükte birden fazla ancak sayısı nispeten az biçimbirim bulunur. Türkçe bu gruba girer.

3 - Çok bireşimli diller, bir sözcükte pek çok kategoriye ait çok sayıda biçimbirim kullanılabilir. Cümleler bile tek bir sözcük gibi birleştirilebilir. (Kerimoğlu, 2016: 260 - 261).

Adige dili bu sınıflar içinde çekimli ve çok bireşimli diller grubuna girer bu yüzden fiiller Adige dilinde oldukça önemlidir. Adige dili önden ve sondan eklemeli, çok bireşimli bir dil olduğu için cümle içinde özellikle fiillerin önüne ve ardına şahıs eki, zaman eki gibi ekler gelebilir.

2.3. Ters (İnverse) Filler:

Geçişli fillerin kullanıldığı cümlelerde esas özne Ergatif fiil eki olan - M- eki (padej) alır. Cümle içinde fiile en yakın durumda bulunan nesne direk nesne olarak adlandırılır ve Nominatif (yalın) halde bulunur. Geçişsiz fiil kullanılan cümlelerde ise özne Nominatif (yalın) halde bulunur. İnverse (Ters) fiillerde ise cümlede geçişsiz fiil kullanılıyorsa, geçişsiz fiil ve cümlenin öznesi Ergatif halde olur ve cümlenin esas nesnesi Nominatif (yalın) halde bulunur. Bu yapıdaki fiillere geçişsiz ters fiiller denir.

АИЦ АР ЕИЦӘ (o onu götürüyor), özneye en yakın nesne olan - АР - Nominatif haldedir.

AP AИЦ ЕЖЭ (o onu bekliyor), geçişsiz fiil nesnesi olan - AИЦ - Ergatif haldedir.

КИЭЛЭЦИКИУ - М МЫИЭРЫСЭ - Р ИИ (küçük çocuğun elması var), ИИ fiili geçişsiz ters fiildir. МЫИЭРЫСЭ - Р (elma) nesnesi direk nesnedir. КИЭЛЭЦИКИУ - М (küçük çocuk) nesnesi indirek nesnedir. ИИ fiili 3. Şahısta herhangi bir önek bulunmaz.

2.4. Labil Fiil (Geçişli, Geçişsiz Olabilen Fiil) Yapısı:

Labil fiil tanım olarak, geçişli fiil olarak kullanılan bir fiilin, cümle içinde öznenin yaptığı eylemin nesnesi tarafından geçişsiz olabilme durumudur. Başka bir deyişle hem geçişli geçişsiz olabilen fiillere Labil fiil denir <https://glosbe.com/en/en/labile%20verb>. Fiiller çatı bakımından sınıflandırırken bunların cümlede özne ve nesne bakımından gösterdikleri özelliğe göre değişirler ve geçişli, geçişsiz fiil olarak adlandırılırlar. Geçişli fiiller, anlam yapıları açısından nesne almaya elverişli olan, nesne alabilen fiillerdir. Cümle içinde 'kimi, neyi' sorularına cevap verirler. Geçişsiz fiiller ise cümle içinde nesne alamayan fiillerdir ve 'olma, oluşma' bildirirler. (Korkmaz, 2017: 497 - 498). Geçişli ve geçişsiz fiillerde, cümle içinde bu fiillere göre anlam farklılıkları olabilir. Sadece geçişli olabilen fiil gövdeleri bulunmaktadır. AИЦ AP EYK1Ы (o, onu öldürüyor). AИЦ AP EYБЫТЫ (o, onu tutuyor). AИЦ AP EИИЫ (o, onu yapıyor). AИЦ AP Ы1УАГЪ (o, ona söyledi). Aynı şekilde geçişsiz olan fiil gövdeleri bulunmaktadır. AP МА- К1О (o gidiyor). AP МЭ - ЧЪЫЕ (o uyuyor). AP МЭ - ЛАЖЪЭ (o çalışıyor). Bu şekilde geçişli ve geçişsiz fiiller, kendi özelliklerine göre istikrarlı yapılar oluştururlar; Geçişli fiiller Ergatif, geçişsiz fiiller ise Nominatif halde olurlar. (AP МЭ - ЧЪЫЕ örneğinde olduğu gibi geçişsiz halde olurlar.)

Tarihsel olarak Adige dilinde, diğer İber - Kafkas dillerindeki gibi Labil yapısı bulunmaktadır. Aynı fiil aynı cümle bağlamı içinde hem Ergatif (yakın nesne olmayacak) hem de Nominatif (en yakın nesne olmayacak) olur. Adige dilinde Labil şekilde bulunan fiil örnekleri : КЪУТЭ - Н (Kırmak ve kırılmak) КЪОШЫНЫР МЭКЪУТЭ (Sürahi kırık). Geçişsiz fiil. ПШЪАШЪЭМ КЪОШЫНЫР Е-КЪУТЭ. (Kız sürahiyi kırdı).

Diğer labil fiil kaynakları : ЖЪО-Н (sürmek) - ГЪУНЭГЪУР МАЖЪО. (Komşu toprağı sürüyor).Cümlesinde МАЖЪО fiili geçişsiz yapıda bulunmaktadır. ГЪУНЭГЪУМ ГУБГЪОР ЕЖЪО (komşu yan tarafı sürüyor), cümlesinde ise ЕЖЪО fiili geçişli yapıdadır.

Т1АТЭ - Н (Çözmek) К1АПЦЭР МЭ - Т1АТЭ. (İp çözülüyor) Cümlesinde МЭ - Т1АТЭ fiili geçişsiz yapıda bulunmaktadır. ГЪУНЭГЪУМ К1АПЦЭР Е - Т1АТЭ (Komşu ipi çözüyor) cümlesinde Е - Т1АТЭ fiili geçişli yapıda bulunmaktadır.

ЛЭ - Н (Boyamak) АР МА - ЛЭ. (O boyuyor) cümlesinde МА - ЛЭ fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır. АИЦ АР Е - ЛЭ (O onu boyuyor) cümlesinde Е - ЛЭ fiili geçişli yapıda bulunmaktadır.

ИЦЭ - Н (Satmak). АР МА - ИЦЭ. (O satıyor) cümlesinde МА - ИЦЭ fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır. АИЦ СТОЛ Е - ИЦЭ (O masa satıyor). Е-ИЦЭ fiili geçişli bir yapıda bulunmaktadır.

К1ЭЦ1Ы - Н (Yumurtlamak). ЧЭТЫР МЭ - К1ЭЦ1Ы (Tavuk yumurtluyor) cümlesinde МЭ - К1ЭЦ1Ы fiili geçişsiz bir yapıdadır. ЧЭТЫМ К1ЭНК1ЭР КЪ - Е - К1ЭЦ1Ы (Tavuk yumurtayı yumurtluyor) cümlesinde КЪ - Е - К1ЭЦ1Ы fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır.

ПК1Э - Н (Ot biçmek). ГЪУНЭГЪУР МА - ПК1Э (Komşu ot biçer) cümlesinde МА - ПК1Э fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır. ГЪУНЭГЪУМ ХАТЭР Е - ПК1Э (Komşu bahçedeki otu biçiyor) cümlesinde Е - ПК1Э fiili geçişli bir haldedir.

КУДЭ - Н (Tıkamak) ГЪУАНЭР МЭ - КУДЭ (Delik tıkar) cümlesinde МЭ - КУДЭ fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır. ЖЪЫБГЪЭМ МАШЭР Е - КУДЭ (Rüzgâr çukuru tıkar) cümlesinde Е - КУДЭ fiili geçişli bir yapıda bulunmaktadır.

Labil yapıda bulunan bazı fiil tabanları, kelimelerin anlamlarını değiştirir veya kısıtlı kelimeler ile kullanılır. 1О - Н (Söylemek). ХЪАК1ЭМ АР Е - 1О

(Misafir onu söylüyor) cümlesinde E - 1O fiili geçişli bir yapıdadır. АТАКЪЭР МА - 1O (Horoz ötüyor) cümlesinde МА - 1O fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır. УК1ЫН (Öldürmek). ШАК1ОМ МЫШЪЭР E - УК1Ы (Avcı ayıyı öldürür) cümlesinde E - УК1Ы fiili geçişli bir yapıda bulunmaktadır. Ц1ЫФЫР МЭ - УК1Ы (İnsan ölür). МЭ - УК1Ы fiili geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır.

Labil fiillerin bazılarında, fiil geçişli ve geçişsiz hale dönüşürken ses temelli bazı farklılıklar ortaya çıkar. Ses temellerine göre fiiller geçişli ya da geçişsiz yapıda olduğu anlaşılabilir. Örneğin, АИЦ АР E - ТХЫ. (O onu yazıyor) cümlesinde E - ТХЫ fiilinin sonunda bulunan - Ы sesinden bu fiilin geçişli bir fiilin olduğunu anlarız. АР МА-ТХЭ (O yazıyor) cümlesinde МА-ТХЭ fiilinin sonunda bulunan - Э sesinden bu fiilin geçişsiz bir fiil olduğunu anlarız.

Tablo 1. Değişken Fiillerde Geçişli ve Geçişsiz Fiiller

GEÇİŞLİ FİLLER	GEÇİŞSİZ FİLLER	
ды-н	дэ-н	
ащ ар е-ды	ар ма-дэ	
к1у-н	к1о-н	
ащ ар е-к1у	ар ма-к1о	A
шхы-н	шхэ-н	dige
ащ ар е-шхы	ар ма-шхэ	dilin
бзы-н	бзэ-н	de
ащ ар е-бзы	ар ма-бзэ	geçi
ты-н	тэ-н	şsiz
ащ ар е-ты	ар ма-тэ	filler
		,
		ettir
		gen
		yapı

yapan - ГЪЭ eki alarak geçişli yapıya dönebilirler. Tek öznesi olan fiiller 2 özneli, 2

boyutlu, 3 şahıslı hale gelerek geçişli yapıya dönerler. ÖRNEK: AP MA - K1O cümlesinde MA - K1O fiili geçişsiz bir yapıda kullanılmıştır, fiilin kökü gitmek anlamına gelen - K1OH fiilidir, cümlenin anlamı 'o gidiyor'. AИЦ AP E - ГЪА - K1O cümlesinde ise az önce geçişsiz bir yapıda kullanılan - K1OH fiili - ГЪӘ eki olarak ettirgen bir yapıya dönüşmüştür. Cümlenin anlamı ise 'o onu gönderiyor'. AP MA - TXӘ cümlesinde MA - TXӘ fiili geçişsiz bir yapıda kullanılmıştır, fiilin kökü - TXӘH fiilidir ve anlamı yazmaktır, cümlenin anlamı ise 'o yazıyor' anlamına gelmektedir. AИЦ AP E - ГЪА - TXӘ. Cümlesinde ise az önce geçişsiz yapıda kullanılan - TXӘH fiili - ГЪӘ eki olarak ettirgen bir yapıya dönüşmüştür ve cümlenin anlamı 'o ona yazdırıyor' anlamına gelir. AP MA - ЧЪӘ cümlesinde MA - ЧЪӘ fiili geçişsiz bir yapıda kullanılmıştır, fiilin kökü koşmak anlamına gelen - ЧЪӘH fiilidir. AИЦ AP E - ГЪА - ЧЪӘ cümlesinde ise az önce geçişsiz olan - ЧЪӘH fiili - ГЪӘ eki olarak ettirgen yapıya dönüşür ve cümlenin anlamı 'o onu koşturuyor' anlamına gelir. Burada geçişsiz olan fiillerin bulunduğu cümlelerde tek bir özne bulunmaktadır. Geçişli fiil kullanılan cümlelerde ise ettirgen yapı kullanıldığı için 2 özne kullanılmıştır. AP AИЦ EЖӘ (o, onu bekliyor) cümlesi iki şahıslı olmasına rağmen geçişsiz bir cümledir. AИЦ AP PEГЪАЖӘ (o ona bekletiyor) cümlesi ise iki şahısın yanında -ГЪӘ ettirgen eki fiile gelerek cümle 3 şahıslı hale gelir ve geçişli yapıya döner. AP AИЦ EPЛЪЫ (o, ona bakıyor) cümlesi iki şahıslı bir cümledir fakat geçişsiz bir yapıda bulunmaktadır. AИЦ AP (AИЦ) PEГЪӘПЛЫ (o, ona baktırıyor) cümlesi ise iki şahıslıdır fakat fiile ettirgen yapı eki olan -ГЪӘ- gelerek cümleyi geçişli hale getirmiştir. Bütün bunların aksine geçişli bir yapıda bulunan cümlelerde kullanılan geçişli yapılardaki fiiller geçişsiz hallere dönüşebilir. Geçişsiz yapıya dönüşen fiiller - e bilmek, istemeden yapmak, eylemin karşılıklı yapıldığı durumu anlatan yapılarda fiillere getirilen ekler, geçişli fiilleri geçişsiz hale çevirir. AИЦ AP EИХЫ (o, onu yiyor) cümlesinde EИХЫ fiili geçişli bir yapıda bulunmaktadır ve cümlede özne görevinde bulunan AИЦ ve nesne görevinde bulunan AP cümle içinde kullanılan 2 şahıstır. AИЦ AP ФӘИХЫ (o, onu yiyebiliyor) cümlesinde ise kullanılan ФӘИХЫ fiili geçişsiz bir yapıya dönmüştür ve cümlede özne ve nesne olarak iki tane şahıs kullanılmıştır. Bu cümlede fiile gelen - ФӘ eki fiile eylemin yapılabileceğini, yani - e bilmek anlamına gelmektedir. AИЦ AP БУК1ЫГЪ (o, onu öldürdü) cümlesinde kullanılan БУК1ЫГЪ fiili geçmiş

zamanda kullanılan geçişli bir fiildir ve cümlede yine özne ve nesne olarak kullanılan 2 şahıs vardır. АИЦ АР 1ӘК1ӘУК1ЫАГЪ (o, onu bilmeden öldürdü) cümlesinde kullanılan 1ӘК1ӘУК1ЫАГЪ fiili geçmiş zamanda kullanılmış olan geçişsiz bir fiildir. Bu cümlede fiilde kullanılan - 1ӘК1 eki fiilin istemeden yapıldığını anlatır ve bu ek cümledeki fiili geçişsiz hale dönüştürmüştür. АИЦ АР ЕУК1Ы (o, onu öldürüyor) cümlesinde kullanılan ЕУК1Ы fiili geçişli bir yapıda bulunmaktadır ve cümlede özne ve nesne olarak 2 tane şahıs bulunmaktadır. АХӘР ЗӘРӘУК1ЫХ (onlar birbirlerini öldürüyorlar) cümlesinde ise kullanılan ЗӘРӘУК1ЫХ fiili geçişsiz hale dönüşmüştür. Bu cümlede kullanılan fiilin önündeki - ЗӘ eki fiilin şahıslar arasında karşılıklı olarak yapıldığını gösterir ve fiili geçişsiz hale dönüştürür.

2.5. Karışık (Karmaşık) Fillerin Geçişli Olma Durumu:

Türk Dilinde karışık (karmaşık) fiiller, fiilleri çeşitlendiren birleşik yapılar, mesela ‘olmak’ fiili bir yandan isimlere ve sıfatlara gelerek birleşik fiil tabanları ortaya çıkarır ve aynı zamanda fiil eklerine benzer bir tarzda bazı sıfat fiillere gelerek karışık (karmaşık) fiil yapısı oluştururlar. Örnek olarak, GÖRMÜŞ OLMAK, HAVA ALMIŞ OLMAK, TANIŞMIŞ OLMAK vb. (Banguoğlu, 2015: 482). Adige dilinde karışık (karışık) temelli fiiller hem geçişli hem geçişsiz halde bulunabilirler. Karışık (karışık) fiillerin her iki bileşeni geçişsiz yapıda ise bu karışık (karışık) fiilin bütünü geçişsiz halde olur. АР Е - ПЛЪЫ - ХЫ (aşağıya bakıyor) cümlesinde fiil geçişsiz bir yapıdadır, çünkü kullanılan fiilin bileşenleri fiili geçişsiz hale dönüştürmüştür. АР Е - ХЫ (Onu götürüyor). АР АИЦ Е - ПЛЪЫ (o ona bakıyor).

Karışık (karışık) fiilin herhangi bir bileşeni geçişli ise karışık (karışık) fiil geçişli olabilir. АИЦ АР Р - Е - ИЦӘ - ХЫ (o, onu aşağı indiriyor, çekiyor) cümlesi geçişli bir fiildir çünkü bu cümlede kullanılan fiil Р - Е - ИЦӘ - ХЫ fiilidir ve bu fiilin bir bileşeni olan Е - ИЦӘ fiili geçişli bir fiildir. АИЦ АР Е - ИЦӘ (o onu götürüyor) cümlesi АИЦ АР Р - Е - ИЦӘ - ХЫ (o onu aşağı indiriyor, götürüyor) cümlesinin geçişli bileşenidir. АИЦ АР ТЫР - Е - ЛЪ - ХБӘ (o onu üzerine koyuyor) cümlesinde kullanılan ТЫР - Е - ЛЪ - ХБӘ fiilinin geçişli olmasından dolayı bu cümle geçişli bir cümledir. Bu cümledeki fiilin geçişli olmasının sebebi ТЫР - Е - ЛЪ - ХБӘ fiilinin içinde fiilin bileşeni olan ТЫР - Е - ХБӘ geçişli olduğundan cümleyi ve fiili geçişli hale getirir. АИЦ АР ТЫР - Е - ХБӘ (o onu, onun üzerinden alıyor)

cümlesi АИЦ АР ТЫР - Е - ЛЪ - ХЪЭ (o onu üzerine koyuyor) cümlesinin geçişli bileşenidir.

2.6 Dinamik Ve Statik Filler:

Dinamik ve statik fiiller hareket ve durum bildiren fiillerdir. Dinamik fiilde eylem, hareket ifade eden, bir şeylerin meydana geldiğini anlatan, oluş ifade eden ve bir şeylerin değiştiğini ifade eder. Dinamik fiillerde eylem gerçekleştirilirken fiziksel bir hareket vardır. Statik fiil ise eylem durağandır değişmez. (Eastwood, 2002: 79 - 80). Adige dilinde fiiller dinamik ve statik olarak ikiye ayrılır. Dinamik fiiller hareket, aksiyon ifade eder. Statik fiiller durum belirtir ve hareketin sonucunu ifade eder. СЭ СЭКІО (ben gidiyorum), СЭ СЭЧЪЭ (ben koşuyorum), СЭ СЭДЭ (ben dikiyorum), СЭ АИЦ СЕДЖЭ (ben onu okuyorum), СЭ АР СЭУБЫТЫ (ben onu tutuyorum) cümlelerindeki fiiller dinamik fiillere örnektir. СЭ СЫЩЫС (ben duruyorum, oturur vaziyette), СЭ СЫЩЫЛЪ (ben duruyorum, yatar vaziyette), СЭ СЫЩЫТ (ben duruyorum, dik vaziyette), СЭ АИЦ СЫФАЙ (ben onu istiyorum), СЭ СЫКІАЛ (benim çocuğum) cümlelerindeki fiiller statik fiillere örnektir.

2.6.1. Dinamik ve statik fiillerin geçişlilik halleri:

Dinamik fiiller hem geçişli hem de geçişsiz halde bulunabilirler. Statik fiiller ise kural olarak geçişsiz halde bulunurlar, geçişli halde bulunamazlar fakat statik fiillerde ЫІЫГЪ (elinde tutmak) fiili istisna olarak statik olmasına rağmen geçişli halde bulunur.

АИЦ АР ЕУБЫТЫ cümlesinde kullanılan ЕУБЫТЫ fiili geçişli dinamik fiildir.

АИЦ АР ЕДЫ cümlesinde kullanılan ЕДЫ fiili geçişli dinamik fiildir.

АИЦ АР ЕИЦЭ cümlesinde kullanılan ЕИЦЭ fiili geçişli dinamik fiildir.

АР МАЧЪЭ cümlesinde kullanılan МАЧЪЭ fiili geçişsiz dinamik fiildir.

АР АИЦ МАЧЪЭ cümlesinde kullanılan МАЧЪЭ fiili geçişsiz dinamik fiildir.

AP АИЦ ЕЖЭ cümlesinde kullanılan ЕЖЭ fiili geçişsiz dinamik fiildir.

AP ИЦЫТ cümlesinde kullanılan ИЦЫТ fiili geçişsiz statik fiildir.

AP ИЦЫЛЪ cümlesinde kullanılan ИЦЫЛЪ fiili geçişsiz statik fiildir.

AP АИЦ ФАЙ cümlesinde kullanılan ФАЙ fiili geçişsiz statik fiildir.

АИЦ AP ЫИЫГЪ cümlesinde kullanılan ЫИЫГЪ fiili istisna olan geçişli statik fiildir.

2.6.2. Birincil ve ikincil dinamik ve statik fiiller:

Adige dilinde dinamik ve statik fiiller birincil ve ikincil olarak adlandırılabilir, fiil kökünden meydana gelen fiiller birincil fiil, isim kökünden meydana gelen fiiller ise ikincil fiil olarak adlandırılırlar.

Birincil dinamik fiil örnekleri: AP МА - ДЭ (o dikeyor), АИЦ AP Е - ЖЪО (o onu sürüyor), AP МА - ЧЪЭ (o koşuyor). Bu örneklerde kullanılan fiillerin kökleri fiil olduğu için birincil fiildir.

İkincil dinamik fiil örnekleri: AP МЭ - ПХЪАШІЭ (o marangozluk yapıyor, marangoz). МЭ - У - ПЛЪЫЖЪЫ (kırmızıya dönüyor). Burada kullanılan fiillerin kökleri isim olduğundan ikincil fiildir.

Birincil statik fiil örnekleri: AP ИЦЫТ (o duruyor, dik vaziyette), AP ИЦЫС (o duruyor, oturur vaziyette), АИЦ AP ИІ (o, ona sahip). Burada kullanılan fiil kökleri fiil olduğu için birincil fiildir.

İkincil statik fiil örnekleri: AP ДАХЭ (o güzel), AP КІАЛЭ (o çocuk). Burada kullanılan fiil kökleri isim olduğu için ikincil fiildir.

Birincil statik fiiller Adige dilinde sınırlı sayıda bulunmaktadır. СЭ СЫ - ИЦЫ - Т (ben duruyorum, dik vaziyette), СЭ СЫ - ИЦЫ - С (ben duruyorum, oturur vaziyette), СЭ СЫ - ИЦЫ - ЛЪ (ben duruyorum, yatar vaziyette), СЭ AP С - ЫИГЪ (ben onu tutuyorum), СЭ AP С - И - І (ben ona sahibim), AP АИЦ ИЦЫ - ГЪ (o onu

giydi), СЭ АИЦ СЫ - ФА - Й (ben onu istiyorum), СЭ АХЭМ С - А - ИЦЫ - ИЦ (biz onlardanız), СЭ СЫ - ИЦЫ1 (ben buradayım).

2.6.3. Statik fiillerin dinamik paralellikleri:

Bütün birincil statik fiillerin dinamik paralellikleri bulunmaktadır.

Tablo 2. Statik ve Dinamik Fiillerin Paralellikleri

STATİK FİİLLER	DİNAMİK FİİLLER
ар щыт	ар щэты
ар щыс	ар щэсы
ар щыль	ар щэлы
ар ащ щыль	ар ащ щэгы
ащ ар и1	ащ ар е1э
ащ ар ыгы	ащ ар е1ыгы

Bazı durumlarda nesnenin özelliklerini sıfat gibi niteleyen ve meslek gruplarının isimlerini söyleyerek bazı isimler ve sıfatlar hem statik hem dinamik hallerde bulunabilir. Örneğin ПХЪАШ1Э (marangoz) isminin statik hali АР ПХЪАШ1Э (o marangoz), dinamik hali АР МЭПХЪАШ1Э (o marangozluk yapıyor) şeklindedir. БЗАДЖЭ (yaramaz) sıfatının statik hali АР БЗАДЖЭ (o yaramaz), dinamik hali АР МЭБЗАДЖЭ (o yaramazlık yapıyor) şeklindedir.

2.6.4. Dinamik fiillerin morfolojik sembolleri:

Morfoloji bilimi, bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen bilim dalıdır. (Korkmaz, 2008: 208). Morfolojik olarak şimdiki zamanda kullanılan dinamik fiiller, ön ek olarak - Э ön eki kullanılan statik fiillerden farklı bir durumdadır. Burada kullanılan - Э ön eki fiil kökünden hemen önce kullanılan bir ektir. ИЦЭ-ТЫ1 fiilinin kökü orijinal olarak ИЦЫ - УЭ - ТЫ

şeklindedir. İlk önce, fiil kökünden önce kullanılan - Ə ön ekinden önce gelen - У ünlü harfinin etkisi ile - ЦЫ harfinin ön eki olan - Ы harfi düşer, sonrasında - Ц sesinin etkisi ile - УƏ sesinde bulunan ön ek olan - У sesi düşer. ЦЫ - УƏ - ТЫ > Ц - УƏ - ТЫ > Ц - Ə - ТЫ.

Ön ek almayan, tek şahıslı geçişsiz, dinamik ve - Ə sesli harfi ile kullanılarak ayırt edilen fiillerde ise aynı şekilde değişim olmaktadır. СЫ - УƏ - К1О > С - УƏ - К1О > С - Ə - К1О, УЫ - УƏ - К1О > У - УƏ - К1О > У - Ə - К1О > О - К1О, ТЫ - УƏ - К1О > Т - УƏ - К1О > Т - Ə - К1О.

Tek şahıslı cümlelerde, ön ek almayan, 3. Şahıs için kullanılan geçişsiz fiillerde, dinamik fiil ön eki olan - УƏ eki - МА ekine döner. АР УƏ - К1О > АР МА - К1О. Dinamik fiil ön eklerinde kullanılan - МƏ, - МА eklerinin fonetik olarak kökeni - УƏ ekidir.

Tek şahıslı cümlelerde kullanılan geçişsiz fiil ön eki olan - Ə ekinin fonetik olarak kökeni aslında - УƏ ekidir. СЫ - КЪƏ - УƏ - К1О > СЫ - КЪ - УƏ - К1О > СЫ - КЪ - Ə - К1О. У - КЪƏ - УƏ - К1О > У - КЪ - УƏ - К1О > У - КЪ - Ə - К1О. КЪƏ - УƏ - К1О > КЪ - УƏ - К1О > КЪ - Ə - К1О. СЫ - ЦЫ - УƏ - УЦУ > СЫ - Ц - УƏ - УЦУ > СЫ - Ц - Ə - УЦУ. У - ЦЫ - УƏ - УЦУ > У - Ц - УƏ - УЦУ > У - Ц - Ə - УЦУ. ЦЫ - УƏ - УЦУ > Ц - УƏ - УЦУ > Ц - Ə - УЦУ.

Dinamik fiillerde bulunana -Ə ekinin kökeni de aynı şekilde - УƏ, - УА ekidir. Diğer zamanlarda özellikle geçmiş zamanda - УƏ, - УА eki bulunmaz. СЫ - К1УАГЪ, У - К1УАГЪ, К1УАГЪƏ. С - ТХЫГЪƏ, П - ТХЫГЪƏ, Ы - ТХЫГЪƏ < Ы - ТХЫГЪ.

2.6.5. Geçişli statik fiiller:

Statik fiiller yapı olarak esasen geçişsiz fiillerdir fakat bir tane geçişli, iki şahıslı cümlede kullanılabilen bir fiil vardır. АЦ АР Ы-ЫГЪ (o, onu elinde tuttu) burada kullanılan fiil Ы-ЫГЪ aslında statik bir fiildir fakat iki şahıslı (АЦ АР) bir cümlede kullanılabilir ve ergatif bir halde kullanılabildiği için geçişli hale dönüştürülebilir. ПШЪАШЪƏ - М ТХЫЛЪЫ - Р Ы - ЫГЪ (kız kitabı elinde

tuttu) (ERGATİF). Burada kullanılan - Ы aslında 3. Şahıs ekidir ve bu fiil statik bir fiildir. Bu geçişli statik fiilin dinamik fiil şeklinde kullanımını da mevcuttur. СЭ АР СЭ - ЫГЪЫ (ben onu tutuyorum), С - УЭ - ЫГЪЫ > С - Э - ЫГЪЫ. Fiilin geniş zaman hali Ы - ЫГЪ'dır, bu statik fiilde - РЭ kullanılmaz. Ы - ЫГЪЫ - Р. ЛЫЖЪЫМ БЭЦЭУ ЫЫГЪЫР, БЭЦ ДЭГЪУ (yaşlı adamın elinde tuttuğu sopa, sopa çok güzel).

2.6.6. Statik fiillerin fiil çekimleri ve kelime dizimleri:

Statik fiiller, fiil çekimi, kelime dizilişi olarak dinamik fiillerden farklıdır.

Diğer İber Kafkas dillerinde olduğu gibi Adige dilinde de, statik fiiller dinamik fiillerin aksine Aorist yapıda bulunamazlar. Aorist fiil, eski Yunan dilinden gelen bir kalıptır. Aorist fiil, eylemin her zaman yapıldığını veya yapılmakta olduğunu ya da yapılacağını ifade eden zaman ve kiptir. Bu yapı çoğu dilde geniş zaman olarak adlandırılır, aslında fiilin zamanı yoktur yani zamansızdır. Aorist fiil genellikle atasözleri ve deyimlerde çok fazla kullanılır. (TDK, 1972) Dinamik fiillerin Aorist halleri, diğer fiillerin şimdiki halleri ile örtüşmektedir.

Tablo 3. Statik, Dinamik ve Aorist Fiillerin Şimdiki Zaman Hali

FİİL	DİNAMİK	STATİK FİİL	AORİST
	СЫ-ЩЭТЫ	СЫ-ЩЫТ	СЫ-ЩЫТ
	У-ЩЭТЫ	У-ЩЫТ	У-ЩЫТ
	ЩЭТЫ	ЩЫТ	ЩЫТ

Statik fiillerin kural olarak gelecek zaman yapıları yoktur fakat dinamik fiillerin gelecek zaman yapıları vardır. АР ЩЫТЫ - ЩТ, АР КІО - ЩТ.

Adige dilinde, diğer İber Kafkas dil grubunda bulunan diller gibi 2.şahısın emir kipinde Aorist temelli yapı bulunmaktadır. КІО Emir kipi fiili, СЫ - КІУ aorist fiil. Fakat Adige dilinde statik fiillerde Aorist yapı bulunmamaktadır. Bu

fiillerin emir kipleri de bulunmamaktadır. ИЦЫТ! Fiilinin anlamı emir olarak ‘dur’ anlamında değildir fakat ‘dikilmek’ anlamındadır. ИЦЫС! Fiilinin anlamı ‘otur’ anlamında değildir fakat ‘oturma vaziyette’ anlamındadır. Sonuç olarak, ИЦЫТ! ИЦЫС! Fiilleri dinamik fiillerin emredici halleridir. ИЦЭТЫ ‘durur’ anlamında, ИЦЭСЫ ‘oturma vaziyette durur’ anlamında, fakat dinamik fiil halindedir.

Adige dilinde statik fiillerden emir cümlesine geçiş yoktur. АР ИЦЭРЭТ! (o yatsın), dinamik fiillerin emir 2 hali, АР ИЦЭТЫ (o durur, o duruyor) şeklindedir.

Adige dilinde statik fiillerden hiçbiri - e kadar anlamına - ФЭ eki ile oluşan fiillere dönüşmez, bu şekilde oluşamaz, bu özellik dinamik fiillerin özelliğidir. СЭ-К1О - ФЭ (gidinceye dek).

Adige dilinde statik fiillerde, dinamik fiillerin aksine eylemi tekrarlama son eki olarak kullanılan - ЖЫ eki kullanılamaz. - ЖЫ eki dinamik fiillerde ise kullanılabilir, АР К1О - ЖЫ - Ы - ГЫЭ (o tekrar gitti).

Statik fiillerde yeterlilik, - e bilmek anlamına gelen yapılar ve fiil ekleri kullanılamaz, dinamik fiillerde ise bu yapılar kullanılabilir. АР ИЦЫТЫИЦЫУИЦТЭП (o duramayacak), АР К1ОИЦЫУИЦТЭП (o gidemeyecek).

Statik fiillerde isteksizlik ifade eden yapılar ve fiil ekleri kullanılamaz fakat dinamik fiillerde kullanılabilir. СЭ АР КЫЫ-С-1ЭК1Э-УАГЫ (o kazara elimde patladı).

Adige dilinde, Kabardey dilinin aksine birincil statik fiiller ettirgen yapıda kullanılamazlar. Bunun yerine, bu statik fiillere uygun halde bulunan dinamik fiiller ettirgen hallerde kullanılabilirler. АИЦ АР ИЦЕ - ГЫЭ - ТЫ (o, onu yatırıyor) burada ИЦЫТ statik fiiline uygun olan ИЦЭТЫ dinamik fiilinin ettirgen yapısı kullanılır.

Sıfat fiillerde (ortaç) statik fiiller, dinamik fiillerden farklılık gösterirler. Dinamik fiillerde sıfat fiil - РЭ eki yardımı ile yapılır. К1О - РЭ - Р (giden), ЗЫТХЫ - РЭ - Р (yazan), ЕДЖЭ - РЭ - Р (okuyan). Statik fiillerde ise - РЭ ekine gerek yoktur. ИЦЫТЫ - Р (duran), ИЦЫЛЫЫ - Р (yatan), ДАХЭ - Р (güzel olan)

2.6.7. Ses değişiklikleri bakımından statik fiillerin özellikleri:

Fonetik olarak, statik fiiller, dinamik fiillere göre farklılıklar gösterir. Statik fiiller dinamik fiillerin aksine, şimdiki zamanda 1. ve 2. şahıslarda - Э, - Ы sesi son sesli olarak değişiklik gösterir.

Tablo 4. Statik ve Dinamik Fiillerin Ses Değişiklikleri

СТАТИК FİİL	DİNAMİK FİİL
сэ сы-щыт < сы-щыт ы	сэ сы - щэты
о у-щыт < у-щыт-ы	о у-щэты
сэ сы-щыс < сы-щыс-ы	сэ сы-щэсы
о у-щыс < у-щыс-ы	о у-щэсы
сэ ар с-и1 < с-и1-э	сэ ар се1э
о ар у-и1 < у-и1-э	о ар уе1э
сэ сы-пхъаш1 < сы-пхъаш1-э	сэ сэ-пхъаш1э
оу-пхъаш1 < у-пхъаш1-э	о о- пхъаш1э

2.6.8. Statik fiil temellerinin yapısının özellikleri:

Statik fiiller dinamik fiillerden farklılık gösterir, bu farklılık kökün yapısı ile alakalıdır. Dinamik fiillerin basit yapıları vardır. (АР К1УАГЪЭ) cümlesinde fiil olan К1УАГЪЭ köken olarak АР АЦ ФЭ - К1УАГЪ (о, onun yanına gitti) cümlesinde kullanılan ФЭ - К1УАГЪ fiilinden türemiştir. АЦ АР Ы - ЩАГЪ (о, onu götürdü) cümlesinde kullanılan Ы - ЩАГЪ fiili ise köken olarak АЦ АР ДИЩАГЪ (onu beraberinde götürdü) cümlesinde kullanılan ДИЩАГЪ fiilidir. Birincil statik fiiller kural olarak şu köklerden türer. АР ЩЫ - Т, АР АЦ ТЕ - Т, АР АЦ 1У - С.

Geçişli statik fiillerde bir istisna bulunmaktadır, АЦ АР Ы - 1ЫГЪ burada kullanılan geçişli statik fiil olan Ы - 1ЫГЪ fiilinin kökeni basit bir yapı olan - 1ЫГЪ

fiildir. Başka bir deyişle, birincil statik fiiller gibi hareket ifade eden bazı dinamik fiiller, herhangi bir sözcük türetme ön eki kullanılmadan yapılamaz. И - К1Ы - Н (dışarıya çıkmak), Ч1Э - К1Ы - Н (altından çıkmak) , ДЭ - ХБЭ - Н (araya girmek).

2.6.9. Birincil statik fiillerin temelleri:

Statik fiillerin temelinde (Т) durmak, (С) oturmak, (ЛБ) uzanmak, yatmak vardır, bunların haricinde konum gösteren farklı ön eklerde bulunmaktadır. - Ч1Э altında, - ТЭ üzerinde gibi ön ekler bağımsız sözcük birimleri oluştururlar. Hem gerçek hem de değişken anlamda kullanılabilir.

Ч1Э (altında) Ч1Э - Т (altında duruyor). ЧЬЫГЫМ ЫЧ1ЭГЬ Ч1ЭТ (ağacın altında duruyor). ШУМЭНЬЫКЬОМ ИШ Ч1ЭТ (Şumeniko'nun atı altında).

Ч1Э - С (altında oturmak). КОСТЯ Ч1ЫУНЭМ Ч1ЭСЫЩТЫГЬЭ (Kostya bodrumda oturuyordu).

Ч1Э-ЛЬ (altında yatar vaziyette durmak). ПХЬЭР ХЬАКУМ Ч1ЭЛЬ (odunlar fırının altında duruyor).

ХЭ (içinde) ХЭ - Т (su, orman gibi bir şeylerin arasında durmak) Ц1ЫФЭУ ЩЫ1ЭР ДЖЭГУМ ХЭТЫГЬ (olan insanlar oyunun içindeydiler). ТИШКОЛ БИБЛИОТЕКЭ ХЭТ (okulumuzda kütüphane var).

ХЭ - С (su, orman gibi bir şeylerin içinde oturmak). ПЦЭЖЬЫЕР ПСЫМ ХЭС (balık suyun içindedir).

ХЭ - ЛЬ (su, orman gibi bir şeylerin içinde yatar vaziyette durmak). СЫМАДЖЭР П1ЭМ ХЭЛЬ (hasta yatakta yatıyor). СЭ ЧЭЩ РЭНЫМ П1ЭМ СЫХЭЛЬ. (bütün gece boyunca yatakta yatıyorum).

1У (kenarında) 1У - Т (kenarında, yanında durmak). ЗЫ УНЭ ГОРЭМ ДЭЖЬ ШЫОНЭ ЗЭТЕЛЬИЩ 1УТ. (evin yanında üç tane eyerli at duruyor). ФАБРИКЭМ РАБОЧЫБЭ 1УТ. (fabrikada birçok işçi var).

1У - С (kenarında, yanında oturmak). ЧЫЛЭР ПСЫ1УМ 1УС. (köy suyun yanındadır).

1У - ЛЬ (yanında, kenarında yatar vaziyette durmak). ЕСАУЛ ШЭРБИНЭМ ИБЕЛОГВАРДЕЙЦЭ ШЫУИШГЭ 1АШЭК1Э УЗЭНДЫГЭУ КЪУАДЖЭР ЗЫК1ЭЛЪЫРЫСЫ ПСЫХЪОМ ТЕЛЪ ЛЪЭМЫДЖЫМ ДЭЖЪ 1УЛЪЫГЪ (100 silah ile donatılmış olan atlılar, köyün kenarından geçen suyun üstündeki köprünün kenarında duruyordu).

ДЭ (içinde) ДЭ - Т (içinde durmak) ТЭ ТИХАТЭ МЫ1ЭРЫСЭ ЧЪЫГЫЖЪЫШХО ДЭТ. (bizim bahçede büyük elma ağacı var).

ДЭ - С (içinde oturur vaziyette durmak). СТАДИОНЫМ Ц1ЫФЫБЭ ДЭСЫГЪ. (stadyum içinde birçok insan var).

ДЭ - ЛЬ (içinde yatar vaziyette durmak). АХЪЦАЛЪЭМ АХЪЦЭ ДЭЛЪ. (cüzdanın içinde para var).

ГО (yanında) ГО - Т (yanında durmak). АР ТХЪАМАТЭМ ГОТЫГЪ. (o thamatenin yanında dikiliyordu).

ГО - С (yanında oturur vaziyette durmak). АУ ДЖЫ СЭ СЫБГОС. (fakat şimdi senin yanında dikiliyorum).

ГО - ЛЬ (yanında yatar vaziyette durmak). СИХАТЭ АЦ ИХАТЭ ГОЛЪ. (benim bahçem onun bahçesinin yanındadır).

ТЕ (üzerinde) ТЕ- Т (üzerinde durmak). ТЭ ТИШКОЛ БГЫПЭМ ТЕТ. (bizim okulun tepenin üzerindedir).

ТЕ - С (üzerinde oturur vaziyette durmak). Л1ЫЖЪЫР ПХЪЭНТ1ЭК1УМ ТЕСЫГЪ. (yaşlı adam sandalyenin üzerinde oturuyordu).

ТЕ - ЛЬ (üzerinde yatar vaziyette durmak). ПСЫМ МЫЛ ТЕЛЪЫГЪ. (suyun üzerinde buz vardı).

ПЫ (ucunda) ПЫ - Т (ucunda durmak). ЧЪЫГЫМ МЫНЭРЫСЭ ПЫТЫГЪ. (ağacın ucunda elma duruyordu).

ПЫ - С (ağacın ucunda oturur vaziyette durmak). БЗЫУХЭР ЧЪЫГ ШХЪАПЭМ ПЫСЫГЪЭХ. (kuşlar ağacın tepesinde oturuyorlardı).

И (içinde) И - Т (içinde dik vaziyette durmak). АСЛЪАН АПЭ ИТ. (Aslan ön tarafta duruyor). ЩАЛЪЭМ ЩЭ ИТЫГЪ. (kovanın içinde süt var).

И - С (içinde oturur vaziyette durmak). СЭ СИУНЭ СИС. (ben evimin içinde duruyorum). ИСХЪАКЪ ДЭЖЪ ТИСЫГЪ, ТЯН. (İshak'ın yanında, içeride oturuyorduk, anne).

И - ЛЪ (içinde yatar vaziyette durmak). СЫМАДЖЭР ПІЭКІОРЫМ ИЛЪ. (hasta yatakta, içinde, yatıyor). НЭКІО, СИ АСЛЪАН, ДЖЫРИ МЭФАБЭ ТАПЭ ИЛЪ. (gidelim Aslan'ım önümüzde yine sıcak bir gün var).

БГЪО - ДЭ (yanında durmak) БГЪО - ДЭ - Т (yan tarafında dik vaziyette durmak). КІАЛЭР ЛІЫЖЪЫМ ИСЭМЭГУКІЭ БГЪОДЭТЫГЪ. (çocuk yaşlı adamın sol yanında duruyordu).

БГЪО - ДЭ - С (yan tarafında oturur vaziyette durmak). ПШЪАШЪЭР МАШИНЭМ ИСЭУ ЯНЭ БГЪОДЭСЫГЪ. (arabanın içindeki kız annesinin yan tarafında oturuyordu).

БГЪО - ДЭ - ЛЪ (yan tarafında yatar vaziyette durmak). СИХАТЭ АЩ ИХАТЭ БГЪОДЭЛЪЫГЪ. (benim bahçem onun bahçesinin yanındaydı).

КЪО (köşesinde durmak) КЪО - Т (köşesinde dik vaziyette durmak). АР АЩ КЪОТЫГЪ. (o köşede duruyor). СОЛДАТЫР ЧЪЫГ КЪОГЪУМ КЪОТЫГЪ. (Asker ağacın siperindeydi, köşesinde).

КЪО - С (köşede oturur vaziyette durmak). НЫОР ХЪАКУ КЪОГЪУМ КЪОСЫГЪ. (yaşlı kadın ocağın arka köşesinde oturuyor).

КЪО - ЛЪ (köşede yatar vaziyette durmak, siperinde durmak). УЗЭМЫШХОРЭМ ШХЪО КЪОЛЪ. (dizgine gem vurmadığında huysuzluk vardır).

ПЭ (beklemek, korumak, nöbet tutmak). ПЭ - Т (ayakta korumak, nöbet tutmak). АР НЫЧЭПЭ ХЪАМБАРЫМ ПЭТЫГЪ. (o bu akşam ambarda nöbet tuttu).

ПЭ - С (oturur vaziyette nöbet tutmak). ПШЪАШЪЭР К1АЛЭМ БЭРЭ ПЭСЫГЪ. (kız uzun zaman çocuğu bekledi).

ПЭ - ЛЪ (önünde yatar vaziyette beklemek). ЧЭЩЫМ ЛЭЖЪЫГЪЭМ ПЭЛЪЫГЪ. (akşam mahsulleri, önünde yatarak, bekledi).

Ш1О (üstünde olmak, durmak). Ш1О - Т. АР АЩ Ш1О - Т (o onun tepesine ilişik). АЩ ШЪХЪЭ Ш1ОТ (onda kafa var).

Ш1О - ЛЪ (üstünde asılı durmak). АР АЩ Ш1ОЛЪ (o onda asılı).

ЩЫ (*genel olarak durmak*) ЩЫ - Т (dik vaziyette durmak). К1АЛЭР ЩЫТ. (çocuk duruyor)

ЩЫ - С (oturur vaziyette durmak). К1АЛЭР ЩЫС. (çocuk oturuyor).

ЩЫ - ЛЪ (yatar vaziyette durmak). К1АЛЭР ЩЫЛЪ. (çocuk yatıyor)

- ЩЫ ön eki yukarıda yazılan diğer ön eklerden farklılık gösterir. - ЩЫ ön ekinin kökeninin dolaylı anlatım ifade eden yapılardan geldiği düşünülse de aslında köken olarak iki şahıslı fiil yapısındadır.

Yukarıda yazılan statik fillerin haricinde kullanılan statik fillerde türetilmiş ekler vardır fakat bu fiillerde yukarıda yazılan ekler kullanılmaz.

И - 1ЭН (var, sahip olmak) iki şahıslı statik fiil. АЩ АР И - 1(Э) (o ona sahiptir), dinamik hali : АЩ АР Е - 1Э. И1(Э) statik fiilinin esas olarak kökü - 1Э fiilidir, bu fiil köküne sahiplik eki olan - И ekinin yardımıyla - И1Э fiili ortaya çıkar.

1. Tekil şahıs çekimi С - И - 1 (benim var), 2. Tekil şahıs çekimi У - И - 1 (senin var) , 3. Tekil şahıs çekimi И - 1 (onun var).

Inverse (ters) fiil olarak - И 1 fiili АИЦ ТХЫЛЪЫР И1. (onun kitabı var). И1(Э) fiili, fiilin indirek nesnesinin şahsına göre değişir. СЭ АР СИ1 (ben ona sahibim), О АР УИ1 (sen ona sahipsin) , АИЦ АР И1 (o ona sahip), burada ki örnek cümlelerde И1(Э) fiili indirek nesnelerin şahısları olan СЭ, О, АИЦ a göre değişir. АИЦ СЭ СЫ - Р - И1 (ben onunum) , АИЦ О У - Р - И - 1 (sen onunsun), АИЦ АР И1. (o onun) son üç cümlede И1(Э) fiili cümlede öznenin şahsına göre değişiklik gösterir.

Kelimedeki son ekler uzadıkça, kökü - 1Э olan - Э sesi değişime uğrar ve değişir.

АИЦ АХЭР И - 1Э - Х (o onlara sahip), АИЦ АР И - 1АГЪ (o ona sahipti), И - 1АГЪ fiilinin kökü И - 1Э - ГЪЭ fiilidir ve geçmiş zaman eki - ГЪ kullanıldığında dolaylı değişime uğramıştır.

Var anlamına gelen ИЦЫ1 (Э) statik fiilinin dinamik hali АР ИЦЭ1Э (o var) şeklindedir. ИЦЫ1Э fiilinin kökü aynı fiilde bulunan - 1Э fiilidir. (И - 1Э - Н) fiiline dolaylı ilişki ön eki olan ИЦЫ1 ön eki gelerek ИЦЫ1Э fiili ortaya çıkar. ИЦЫ1 - Т, ИЦЫ1 - С, ИЦЫ1 - ЛЪ.

С- АИЦ АР ИЦЫГЪ (onun üstünde o var) iki şahıslı statik fiilinin, dinamik hali АИЦ АР ИЦЭГЪЫ (o onu giyiyor) ИЦЫГЪ fiilinin kökü - ГЪ fiilidir, bu fiile dolaylı ilişki ön eki olan ИЦЫ1 ön eki gelerek ИЦЫГЪ fiili ortaya çıkar. Burada kullanılan - ГЪ fiilinin anlamı varsayım ifade eden, var, olmak anlamına gelir.

ИЦЫГЪ fiili dolaylı nesnenin şahsına göre değişiklik gösterir. СЭ АР С - ИЦЫГЪ (ben onu giyiyorum). О АР П - ИЦЫ1 - ГЪ (sen onu giyiyorsun). АИЦ АР ИЦЫГЪ (o onu giyiyor). ЯЗГЪЭШ1ЫГЪЭШЪ СИЦЫГЪ (yaptırdığımı giyiyor), ПШЪАШЪЭМ ШЪЫГЪУАШЪЭ ИЦЫГЪ (kız yas elbisesi giydi) .

Bir kök olan - ГЪ statik fiilinin ön eki olan - ШЫ ile ШЪХЪЭ - РЫ kelimesi ortaya çıkar ve anlamı şapka giymektir. ТАНДЖЫМ ФЭДЭУ ПАПЦІЭУ ДЫШЪЭ ПАІУИ ШЪХЪЭРЫГЪЫГЪ (tanç gibi sivri, altın şapka giyiyordu).

АШ АР Ы-ЫГЪ (bir şeyler tutuyor), iki şahıslı, geçişli statik fiil, dinamik hali ise АШ АР Е - ЫГЪЫ. Burada kullanılan - Ы - ЫГЪ fiili geçişli statik fiildir ve diğer statik fiillerden farklı bir yapıdadır. Bu statik fiil, hem geçişlilik açısından hem de fiilin yapısal, dilbilgisi kökü olarak farklılık gösterir. Diğer statik fiillerin aksine - Ы - ЫГЪ fiilinin basit bir yapısı vardır. Tarihsel açıdan bakarsak bu fiil türemiş bir fiildir. Fiilin kökü - ГЪ fiilidir. - Ы - ЫГЪ fiili yapı olarak aynı ШЫ - ГЪ fiiline benzer, - ГЪ kök fiil, - Ы ise ön ektir. Fiil kökü olarak kullanılan - ГЪ kökünün değişken bir yapısı vardır.

- Ы - ЫГЪ fiili cümlelerin öznesine göre değişim gösterir. СЭ АР С - ЫГЪ (ben onu tutuyorum). О АР П - ЫГЪ (sen onu tutuyorsun). АШ АР Ы - ЫГЪ (o onu tutuyor). Aynı zamanda cümlelerin en yakın nesnesine göre değişim gösterebilir. АШ СЭ С - И - ЫГЪ (o beni tutuyor, bakıyor). АШ О У - И - ЫГЪ (o seni tutuyor, bakıyor). АШ АР Ы - ЫГЪ (o onu tutuyor, bakıyor).

АР АШ ШЫ - Ш iki şahıslı statik fiil: Anlam olarak bir kökten, bir isimden, aynı öbekten, aynı maddeden gelme eylemini ifade eder. Statik bir fiil olarak ШЫ - Ш fiili cümlelerin öznesine göre değişiklik gösterir. С - А - ШЫ - Ш (ben onlardanım). О АХЭМ У - А - ШЫ - Ш (sen onlardansın). АР АХЭМ А - ШЫ - Ш (o onlardan).

АР АШ ФАЕ iki şahıslı statik fiil: Anlam olarak o istiyor anlamına gelir. ФАЕ fiili kök olarak - Е kökünden türemiştir. - Е fiil kökü anlam olarak sahip olma isteği ifade eder. - ФЭ burada nesne ön eki olarak kullanılır. Fiil bu şekilde kullanılırsa, cümlelerin öznesi nominatif, yalın halde bulunur. ГЪУНЭГЪУ - Р АШ ФАЕ, - Р eki öznenin nominatif, yalın halde olduğunu ifade eder. ФАЕ fiili cümlede bulunan öznenin şahsına göre değişiklik gösterir.

СЭ АШ СЫ - ФАЙ (ben onu istiyorum). О АШ У - ФАЙ (sen onu istiyorsun). АР АШ ФАЕ (o onu istiyor). Dolaylı nesnenin şahsına göre değişiklik

gösterir. AP CЭ КЪЫ - C - ФАЙ (o beni istiyor). AP O КЪЫ - П - ФАЙ (o onu istiyor). AP АЦ ФАЕ (o onu istiyor).

АЦ AP Ш1ОИГЪУ iki şahıslı statik fiil (Ш1ОИГЪО): Anlam olarak ФАЕ fiili ile eş anlamlı sayılabilir. - Ш1О nesne ön eki olarak kullanılır. Ш1ОИГЪУ fiili aynı zamanda inverse bir fiildir, bulunduğu cümlelerin gerçek öznesine göre değişiklik gösterir. CЭ AP C - C - Ш1О - ИГЪУ (ben bunu istiyorum). O AP П - Ш1О - ИГЪУ (sen onu istiyorsun). АЦ AP - Ш1О - ИГЪУ (o onu istiyor), gerçek nesneye göre de değişim gösterir. CЭ АЦ СЫ - Ш1ОИГЪУ (o beni istiyor). O АЦ У - Ш1ОИГЪУ (o seni istiyor). AP АЦ Ш1ОИГЪУ (o onu istiyor).

AP АЦ К1ЫГЪУ iki şahıslı statik fiil: Anlam olarak beraber yaşamak, beraber olmak anlamı vardır ve dinamik hali ise AP АЦ К1Э - ГЪУ (o onunla yaşıyor), К1ЫГЪУ fiili iki parçadan meydana gelir. К1Ы - ГЪУ şeklindedir, ikinci element olan - ГЪУ eki birliktelik ifade eden son ektir. Örneğin ГЪУНЭГЪУ kelimesinde aynı şekilde kullanılmıştır, ГЪУНЭ - ГЪУ kelimesinde, ГЪУНЭ kelimesinin anlamı etraf, kenar anlamına gelir, - ГЪУ kelimesinin birliktelik anlamı son ek olarak eklendiği zaman anlam kapı komşu anlamına gelir. К1ЫГЪУ statik fiili bulunduğu cümlelerin öznesinin şahsına göre değişiklik gösterir. CЭ АЦ СЫ - К1ЫГЪУ (ben onunla yaşıyorum). O АЦ У - К1ЫГЪУ (sen onunla yaşıyorsun). AP АЦ К1ЫГЪУ (o onunla yaşıyor). Cümlede kullanılan dolaylı nesneye göre de değişir. AP CЭ КЪЫ - C - К1ЫГЪУ (o benimle yaşıyor). AP O КЪЫ - П - К1ЫГЪУ (o seninle yaşıyor). AP АЦ К1ЫГЪУ (o onunla yaşıyor).

Adige dilinde önceden bahsedildiği gibi esas kullanılan statik fiillere ek olarak özellikle konuşma dilinde kullanılan ikincil statik fiiller bulunmaktadır. AP ДАХЭ (o güzel), AP Ц1ЫФЫ (o insan) bu tarz fiiller Kabardey diyalektinde AP ДАХЭ – Ш şeklinde kullanılır. Bu tarz fiillerin fiil, bağlayıcıları bulunmaz, isim ve sıfatlar ile yapılırlar, fiile dönüşen isimler isim olarak kalmazlar bu yüzden ikincil statik fiiller aynı birincil statik fiiller gibi şahıs, sayı, zaman gibi kavramlara göre değişiklik gösterir. CЭ СЫ - ДАХ (ben güzelim). O У - ДАХ (sen güzelsin). AP ДАХЭ (o güzel). CЭ СЫ - ДЭХАГЪ (ben güzeldim). Ortaçlarda, orijinal statik

fiiller ile aynı yapıda kullanılır. AP ДАХЭ , ДАХЭ - P АРЫ (güzel odur) bu cümlede ДАХЭ - P özne ortağ olarak kullanılır.

2.7. Finite İnfinitive Fiil Yapısı

Bitimli (finite), bitimsiz (infinite) fiiller şu şekilde açıklanabilir: Bitimli (finite) fiillerin kullanıldığı cümlelerde özne bulunur ve zaman yapıları, çekimleri bulunur. Bitimsiz (infinite) fiillerin olduğu cümlelerde özne ve zaman çekimi olmayabilir, bu fiiller genellikle fiilimsi, ulaç, ortağ gibi kalıplardır.

<https://www.englishgrammar.org/finite-nonfinite-verbs/>.

2.7.1. Finite ve infinite fiil fiiller arasındaki farklar:

Adige dilinde cümle içinde fiiller finite ve infinite halde bulunurlar. Finite fiil yapıları bağımsız bir haldedirler ve diğer fiil eylemlerinden bağımsız halde bulunurlar. Cümle yalnız finite yapı ile bitirilebilir. МУРАТ ЕДЭІУЩТЫГЪЭ ПЭСЭРЭ ГЪЫБЗЭМ (Murat eski bir ağıt dinledi). ПЩЫ КІАЛЭР ТІЭКІУРЭ ЕГУПШЫСИ ДЖЭУАП КЪЫРИТЫЖЪЫГЪ (küçük prens biraz düşünüp cevap verdi).

Kabardey diyalektinde, Adige diyalektinin aksine finite fiil yapısında son ek bulunmaz. Fiillerin infinite yapıları belirsizlik (belgisiz) ifade eder ve başka bir finite fiile veya eyleme bağlı olması gerekir. İnfinitive fiil olan bir cümle, bir fiil veya eylem olmadan bitemez.

2.7.2. İnfinitive fiil yapıları:

Bitimsiz (infinite) fiil yapıları ulaç, ortağ, şartlı cümleler, kabul ifade eden cümleler ve bu tarz cümleler olarak ifade edilebilir.

2.7.3. İnfinitive fiilin ulaç (zarf fiil) hali:

Zarf zaman, yer, hal ve miktar isimleridir. Tek başına sıfat ve zarf yoktur. Zarflar tek başına isimdirler fakat kelime gruplarında sıfat, fiil veya başka bir zarfın anlamını değiştirir. Cümle içinde kelime gruplarında yer, hal, zaman, miktar bildirir. Zarflar çekimsiz kelimelerdir. (Ergin, 1983: 258 - 259).

Улаç (zarf fiil), Şahsa ve zamana bağlı olmayan soyut bir hareket ifade eden ve zarf olarak kullanılan birer fiil şeklidir. İsim çekim eki almazlar ve cümlede hal ve durum gösteren kelimelerdir. Mesela, koşarak çıktık, nöbetleşe beklemek, kalkıp yanına gelmek. (Korkmaz, 2018: 57).

ТЕСЭУ (bir şeyin üstünde oturan). ПХЪЭНТІЭКІУ ЦІЫКІУМ **ТЕСЭУ** ХЪАКУ ПЧЪЭІУМ КАТЯ ІУСЫГЪ. (Katya ocağın yanındaki ufak sandalyede oturuyordu). Burada kullanılan **ТЕСЭУ** zarf fiildir.

КЪЭБЫБЭУ (uçan). ЗЭПЛЪЭХЭМ, МЫЛЪЭГЭ ДЭДЭУ ЗЫ БГЪЭЖЪЫШХО ГОРЭ КЪЭБЫБЭУ АЛЪЭГЪУГЪ. (baktıklarında alçaktan uçan bir kartal gördüler).

ИСЫЗЭ (yaşayan, içerde oturan). КІАЛЭР ФАПЦІЭКЪО ПЩЫМ ЯУНЭ ИСЫЗЭ, КІАЛЭР ИЛЪЭСИПШІА, ПШІЫКІУЗА, АЩ ФЭДИЗ ХЪУГЪЭ. (Faptseko beyinin evinde yaşayan çocuk, 10-11 yaşına gelmişti).

КІОЗЭРЭ (giden). КІОЗЭРЭ, А КУПЫМ АІУКІАГЪ. (giderken o grupla karşılaştı).

2.7.4. İnfinite fiilin mastar son ek formları:

İsim fiil, fiilin isim şekli, yani bir kılış, bir durum veya oluşun adıdır. Bunun için fiilleri isim fiillerden biri ile anarız (atmak, istemek, uçurmak). İsim fiilin bu çeşidine mastar denir. (Banguoğlu, 2015: 420).

ГЫКІЭНЭУ (yıkamak için). КЪУТАСЭ ГЫКІЭНЭУ ПСЫ БІГЪЭСТЫРЫГЪ. (Kutas yıkamak için su kaynattı.).

ХЭПХЫНЭУ (seçmek için). СЫОЛЪЭІУ, ТЯТЭ БІНАПЭ УРЕПЛЪЫНЭУ МЫ ІАШЭХЭМЭ АЩЫЩ ЗЫГОРЭ ХЭПХЫНЭУ ... (sana yalvarıyorum, babamın yüzüne bakman için, bu silahlardan birini seçmen için ...).

2.7.5. İnfinite fiilin ortaç (sıfat fiil) hali:

Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelerin çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir. Demek ki sıfatlar

nesneleri vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir. Sıfatlar genellikle isimler ile beraber kullanılırlar (dillere göre değişir) yani isimlerin önünde ya da arkasında bulunurlar. (Ergin, 1983: 244).

Sıfat fiiller sıfat gibi kullanılan fiil şekilleridir. Sıfat fiiller, bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırılırlar (beklenen misafir, akarsu, geçmiş gün, tanıdık adam). (Korkmaz, 2017: 784).

ЗЫДЭБЫБЫРЭР (birlikte uçan). АЙДАМЫР ШЭСИ, БГЪЭР
ЗЫДЭБЫБЫРЭ ЛЪЭНЫКЪОМКІЭ ЛЪЕЖЪАГЪ. (Aydamir oturuyorken,
kartalın uçtuğu tarafa doğru peşine düştü).

ЗЭРЭІЫСТЫГЪЭМ (oturan, oturanlar). ЗЭРЭІЫСТЫГЪЭМ
ЛЪЫПЫТЭУ ПШЪЭШЪЭ МЭКЪЭ ПСЫГЪО ГОРЭ КЪЭІОУ
ЗЭХІХЫГЪ. (oturması ile birlikte çağırın ince bir kız sesi duyuldu).

ЗЭРЭКІУАГЪЭР (gittiğine, geldiğine). ДЭГЪОУ ПШІАГЪЭ
УКЪЫЗЭРЭКІУАГЪЭР. (geldiğine iyi yaptın).

ЗЫТЕСЫР (oturduğu). ШЭУ СЫЗЫТЕСЫР ШЫ ДЭГЪУ. (at olarak
oturduğu, bindiği iyi at).

ШЪОСІОЩТЫР (anlatılan, anlatılanlar). КЪЭБАРЭУ ШЪОСІОЩТЫР
А БЗЫІКЪО ЗАОМ БІУЖ БЭ ТЕМЪШІЭУ ХЪУГЪЭ ІОФ. (haber olarak
anlatacağım, o Bzyko savaşından çok geçmeden olmuş bir iş).

2.7.6. İnfinitive fiillerin şartlı cümle hali:

Şartlı cümle, bir cümlenin bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. (Karahana, 1991: 60).

Ш1У Е - ЛЬЭГЪУМЭ (onu severse). Ш1У СЫОЛЪЭГЪУМЭ УПСЭ ЗЫХЭЛЪЫР КЪЫСА1У - РИ1УАГЪ. (beni seviyorsan gönül verdiğini söyle, diye söyledi).

ПСЫХЪОМ СЫ1УК1ЭМЭ - СИСЫК1ЫН. (dereye rastlarsam, yıkarım).

ПЩЫР КЪЭУЩЫЖЪЫМЭ, ЕЖЭХЭУ ЩЫТ. (bey uyanınca, bekleyip duruyorlar).

2.7.7. İnfinitive fiillerin niyet ifade eden bağlaçlı cümle hali:

ФЭХЪУМИ ФЭМЫХЪУМИ (istese de istemese de). ХЪАТКЪОКЪОШХОР, ФЭХЪУМИ ФЭМЫХЪУМИ УКЪЕБЛЭГЪЭН. (Hatkoşkho ister istemez buyuracaksın).

2.7.8. İnfinitive fiillerin -фэ eki ile şartlılık eki hali:

ОЛ1ЭФЭ (ölnüceye kadar). ОЛ1ЭФЭ УП1ЭТ1ЭРЭОН ФАЕ. (ölnüceye kadar kıpırdaman gerek).

2.7.9. İnfinitive fiillerin olumsuz yapıları:

İnfinitive fiillerin - МЫ eki yardımı ile olumsuz yapılabilir, - МЫ eki fiil kökünün başına gelerek infinite fiil olumsuz hale getirilir. КЪЫ - БЛЭ - МЫ - К1Ы - МЭ (eğer önermezse, öğüt vermez ise). КЪЫБЛЭ - МЫ - К1ЫМЭ ПЫИР КЪЫДЭБГЪЭХЪЭХЭНЭП, РИ1УИ БЛЭК1ЫГЪ. (bu tarafa geçmez ise, düşmanı sokmazsın diyerek yanından gitti). У - Т - ХЭ - МЫ - Т - МИ (aramızda olmasan da). О УТХЭ - МЫ - ТМИ, АР ЗЫГОРЭУ ХЪУН, Ы1УАГЪ. (sen aramızda olmasanda bir şey olur, dedi).

2.8. Ön Eylemler

Adige dilinde cümle içindeki tümleçler fiil çekimlerini etkilediklerinden fiil çekiminde tümleç ön eylemi bulunan fiilleri ayrı bir grup olarak sınıflandırılır. Girmek, çıkmak, bakmak, düşmek, inmek... Gibi hareket eylemleri için fiil mastarları önüne ön eylemler getirilerek fiil çekimleri yapılır. Bu çekim tümleçleri, girilen yerin niteliklerini, giriş çıkış pozisyonları gibi hareketleri ifade eder. Mesela Türkçe de ata binmek ile arabaya binmek için aynı fiil kullanılır fakat Adige dilinde

'arabaya binmek' yana ve üste hareket ifade ettiği için, 'arabaya binmek' içeriye hareket ifade ettiği için farklı ön eylemler ile çekimlenir. (Erdoğan, 2007: 104).

Adige dilinde ön eylemler ikiye ayrılır, birincisi yön belirten, ikincisi ise yer belirten ön eylemler.

2.8.1. Yön belirten ön eylemler:

En önemli ön eylemlerden biri buraya, bu tarafa, herhangi bir tarafa anlamına gelen yön belirten - КЪЭ, КЪЫ ön eylemidir. - КЪЭ, КЪЫ ön eyleminde fiilin anlamı ya konuşmacıya ya da fiilin diğer muhatabına yönelir. ПЧЫХЪАШЪХЪЭ ПШЪЭШЪЭЖЪЫЕХЭР САДЭЖЪ КЪЭ - К1ОЦТЫХ. (bu akşam küçük kızlar bana gelecek). КЪЭ - К1ОЦТЫХ fiilinde kullanılan - КЪЭ eki gelmek fiilinin önüne gelerek gelme eyleminin, eylemin muhatabı olan kişiye yöneltmiştir.

МЫР ОРА КЪ - ЕЗЫГЪЭТХЫГЪЭР ? (bunu yazdıran sen misin?).

АПЭУ УНЭМ КЪ - ЕК1ОЛ1ЭЖЪЫГЪЭР АЙДАМЫР ИШЪЭОЖЪЫЕУ КЪЭПЛАН АРЫ. (eve ilk dönen Aydemir'in oğlu Kaplan idi). Bu cümlede КЪ - ЕК1ОЛ1ЭЖЪЫГЪЭР fiilinde kullanılan - КЪ eki ile eve dönme eyleminin yönelme anlamını vermektedir.

ТАТ, НЕУЩ СЭ ТХЫЛЬ КЪЫ - САТЫЦТ. (baba, bana yarın kitap verecekler), bu cümlede КЪЫ - САТЫЦТ fiilinde kullanılan - КЪЫ eki ile verme eyleminin kime yapılacağını, yönelme olarak gösterir.

2- Ön eylemler, eylemin özneye doğru yöneldiğini gösteren ve özneye atıfta bulunarak kullanılabilir.

А ЗАУЛЭР АЩ КЪЫ - УГЪОИГЪ. (bir kısmını o topladı).

Ön eylemlerde, yer, yön sabittir. Geçişsiz fiillerde, fiiller özneyi ifade eden şahıs eklerini takip eder. Geçişli fiillerde ise cümle içindeki direk nesneden sonra, fiil grubu içindeki nesneden önce gelir. Geçişli ve geçişsiz fiillerde eğer fiil 2 şahıslı ise yön belirten ön eylem 2. sırada bulunur. СЫ - КЪЫ - П - ФЭК1О. (ben sana geliyorum). КЪЫ - П - ФЭ - СЭТХЫ (ben sana yazıyorum). СЫ - КЪЫ - П -

ФӘК10 fiili geçişsiz bir fiil olduğu için n eylem eki olan - КЪЫ eki şahıs belirten - СЫ şahıs ekinden hemen sonra gelmiştir. - П eki ise fiilin nesnesidir. КЪЫ - П - ФӘ - СӘТХЫ fiili geçişli bir fiil olduğu için - КЪЫ n eylem eki cümle içinde kullanılan nesneden sonra fiil içinde kullanılan - П nesne ekinden önce gelir.

şahıs gösteren şahıs ekleri değişmeden kalır, fakat 3. şahışta kullanılan - МӘ, - МА eki değişir. Geçişsiz fiillerde kullanılan 3. şahıs eki olan - МӘ, - МА ekleri değişime uğrar ve - КЪӘ eki ile değişir. МА - К10 fiilinde kullanılan 3. şahıs n eki olan - МА eki değişerek fiil КЪӘ - К10 haline döner.

2 veya 3 şahışlı fiillerde, özne ve nesnelerin şahışları fiil içinde ifade edilir. EĞer zne ve nesne cümlede birinci ya da ikinci kısımda yer alırsa olumlu ekler kullanılır. С - Е - ПЛЪЫ (ben ona bakıyorum), У - Е - ПЛЪЫ (sen ona bakıyorsun), Е - ПЛЪЫ (o ona bakıyor). Burada kullanılan fiillerde birinci ekler şahıs ekleri olarak, ikinci olarak kullanılan ekler ise nesne ekleridir. Burada, 2 şahışlı geçişsiz fiillerde 3. şahıs eki yalın, sıfır yapı ile ifade edilir.

Dolaylı nesnesi olan ve 1. ve 2. şahıs özneleri olan fiil yapılarında 3.şahıs eki - КЪЫ olmalıdır, bu - КЪЫ eki öznenin hareketinin özneden nesneye doğru yöneldiğini gösterir. AP СӘ КЪЫ - СӘ - ПЛЪЫ. (o bana bakıyor). AP О КЪЫ - О - ПЛЪЫ. (o sana bakıyor). AP СӘ КЪЫ - СӘ - ПЛЪЫ cümlesinde AP cümlenin öznesi, СӘ dolaylı nesne, КЪЫ - СӘ - ПЛЪЫ fiil grubunun içindeki - СӘ direk nesne, ПЛЪЫ fiildir. Cümlede dolaylı nesne bulunmakta ve fiil grubunda 1. şahıs öznesi bulunmaktadır, burada kullanılan - КЪЫ eki 3. şahıs ekidir ve bakma eyleminin özneden yani AP öznesinden СӘ nesnesine doğru yöneldiğini ifade eder.

3 şahışlı geçişli fiillerde ise - КЪӘ, - КЪЫ eki fiilin özneden direk olarak dolaylı nesneye yöneldiğini ifade eder. КЪЫ - С - И - ТЫГЪ. (o bana bir şey verdi). Bu cümlede - КЪЫ eki fiil grubunun öznesi olarak 3.şahıs ekidir ve dolaylı nesne eki olan - С ekine vermek eyleminin yöneldiğini ifade eder.

- КЪӘ eki olan 2 şahışlı geçişli fiiller 3 şahışlı hale dönüşür nk geçişli fiillerde en az 2 tane n ek olması gerekmektedir. КЪЫ - С - И - ДЪЫГЪ (o bana bir

şey attı) АЩ СЭ АРКЪЫН КЪЫ - С - И - ДЗЫГЪ (o bana kement attı). КЪЫ - С - И - ЦАГЪ (o bana bir şey sattı).

- КЪЭ eki içeren fiillerde yön belirten ön ekler, yer belirten eklerden önce kullanılır. КЪЫ - ХЭ - ПЛЪЫ - ГЪЭХ (onlar dışarıya doğru baktılar) - КЪЫ eki yönelme belirten ektir. -ХЭ eki yer belirten ektir (dışarıya doğru).

Yön belirten ön eklerden önce sadece şahıs ekleri gelebilir ve sonrasında fiilin diğer ekleri peşinden kullanılır. КЪЫ - П - ФЫ - Х - И - ДЗЫ - ГЪ. (o onların arasından sana attı).

Eğer fiil grubu içinde yapım ön ekleri varsa - КЪЭ eki - КЪЫ ekine dönüşür. Örneğin, - ФЭ , - ШІО gibi yapım ön eklerinde - КЪЭ eki - КЪЫ ekine dönüşür, КЪЫ - П - ФЭ - КІО. Bu fiil grubunda - ФЭ yapım ön eki olduğundan ek dönüşümü olmuştur.

Bazı durumlarda - КЪЭ eki güzel, kullanışlı yapılar ortaya çıkarır.

Tablo 5. - КЪЭ Ekinin Fiillerde Kullanımı

- КЪЭ EKİ ALMAMIŞ HAL.	- КЪЭ EKİ ALMIŞ HAL.
ГЪЫГЪЭ	КЪЭ - ГЪЫГЪ
УЗЫГЪЭ	КЪЭ - УЗЫГЪ
ГУШІУАГЪЭ	КЪЭ - ГУШІУАГЪ
НЭШХЪЭИГЪ	КЪЭ - НЭШХЪЭИГЪ
ГУЗЭЖЪУАГЪЭ	КЪЭ - ГУЗЭЖЪУАГЪ

- КЪЭ eki bazı durumlarda yeni yapılar ve yeni anlamlar ortaya çıkarır. КЪЭ - Т (orada duruyor). КЪЭ - СЫ (buraya ulaşır). КЪЭ - ХЪУ (doğuyor). АР БЭРЭ МЭЗЫМ КЪЭТЫГЪ. (o ormanda çok kaldı).

- КЪЭ eki ile fiilin yeni anlamlar kazandığı durumlar vardır, bazı durumlarda mecaz anlam, bazı durumlarda ise soyut anlam kazanabilir. КЪЫ - ХЭ - К1Ы (aralarından dışarı çıkıyor), ikinci anlamı ise bir şeyin olması.

КЪЫ - 1ЭТЫГЪ. Fiilinin anlamı kaldırmak anlamındadır, mecaz anlam olarak ‘tekrar bahsetmek, gündeme getirmek’ gibi bir anlamı vardır.

А УПЧ1ЭР ДЖЫРИ КЪЫ - 1ЭТЫЖЪЫГЪ. (o soruyu tekrar gündeme getirdi).

- НЭ eki Kabardey diyalektinin aksine kullanımını az da olsa yön ifade eder. Ön ek olarak kullanılan - НЭ ekini kullanarak НЭ - СЫ diyerek oraya ulaşmak anlamına gelir ve yön belirtir. Çoğu zaman - НЭ eki yalın halde de kullanılabilir ve oraya anlamı veren bir anlamda kullanılır. НЕ - К1О, МЭУ САДЭЖЪ! (hadi bana doğru gel), bu cümlede НЕ - К1О kelimesinde - НЭ eki, - К1О gitmek fiilinin önüne yalın halde gelerek fiilin yönünü belirtir.

2.8.2. Yer bildiren ön eylemler:

2.8.2.1. İsimlerde kullanılan ön eylemlere bağlı olan ön eylemler:

Adige dilinde yer ifade eden ön eylemler diğer yerel diller ve Dağıstan dilinde kullanılan yer bildiren ön eylemler ile hemen hemen aynı fonksiyonlara sahiptir. Fiillerde kullanılan ön eylemler, fiilin eyleminin yerini belirten isimlere bağlı olarak kullanılır. КЪЫПЦ1ЭХЭР САДЫМ КЪЫ - ДЭ - К1ЭХ. (erikler bahçede yetişir) ХЪАМЦ1ЫИР ГУБГЪОМ КЪ - Е - К1Э. (avdar tarlada yetişir). КЪАМЫЛЫР ОРЫЖЪЫМ КЪЫ - ХЭ - К1Э. (kamyş bataklıkta yetişir). Sözcüklerdeki ön ekin değişmesi ile cümlelerdeki yer bildiren zarflarda değişime uğrar. Bu yapılar da fiil ön eklerini isimler yönetir.

Tablo 6. İsimler ile Kullanılan Ön Eylemler

щaгум дэс	хым хэ - с
-----------	------------

шагум д - е - дзэ

хым х - е - дзэ

шагум дэ - лъадэ

хым хэ - лъадэ

Bu yapılarda bir şeyin içine doğru hareket veya tam tersi yönde hareket ifade ettiğini belirtmek fiilin kökünün çekimi ya da fiil köküne eklenen son ekler ile gerçekleşir. ПСЫМ Х - Е - ДЗЭ (suyun içine at). ПСЫМ Х - Е - ДЗЫ. (suyun içinden at). ПСЫМ КЪЫХЭ - ПЛЪЫ - ХЪЭ. (suyun içine bakıyor). ПСЫМ КЪЫХЭ - ПЛЪЫ. (suyun içinden dışarı doğru bakıyor). Bu örnek cümlelerde, isimden sonra gelen fiillerde fiil kökünün değiştiğini görürüz, Х - Е - ДЗЭ eylemin içeriye doğru yapıldığını, Х - Е - ДЗЫ ise eylemin içeriden dışarıya doğru yapıldığını görürüz. КЪЫХЭ - ПЛЪЫ - ХЪЭ fiilinde ise eylemin içeriye doğru yapıldığını, КЪЫХЭ - ПЛЪЫ fiili ise eylemin dışarıya doğru yapıldığını gösterir. Bu tarz cümlelerde yönün değişmesi kullanılan ön eylemleri etkilemez.

2.8.2.2 belli ön eylemlerin bulunduğu fiilleri içeren isim grupları:

Cümlede yer bildirme görevi gören her bir isim grubu, fiilde bulunan ön ekler ile uyum sağlamaları gerekir. Bu tarz isimlere örnek, kuyu, ev, tava tarzında isimlerdir ve fiillerde kullanılacak - И ön eki ile uyum göstermesi gerekir.

Bahçe, avlu gibi isimlerde ise - ДЭ ön eki kullanılır ve bu ön ek ile uyum göstermesi gerekir. Bu ön ekler tüm özneyi nitelemek için öznenin başında kullanılır. УНЭМ И - ХЪАГЪ. (evin içine girdi). Burada cümlede УНЭ (ev) öznesi olduğundan, cümlede kullanılan fiilde ön ek olarak yukarıda açıkladığımız gibi - И ön eki kullanılır ve eylemin içeriye doğru yönünü belirtir. Fakat öznenin yerini, alt, üst gibi mekânları belirtmek için farklı fiil ön ekleri kullanmamız gerekir. УНЭ ЧІЭГЪЫМ ЧІЭ - ПЛЪАГЪ. (evin altından baktı). Bu cümlede fiilden önce kullanılan - ЧІЭ eki fiilin öznenin altından yapılacağını belirtir. УНАШЪХЪЭМ ТЫ - РИДЗАГЪ. (evin çatısına fırlattı). Bu cümlede fiilden önce kullanılan - ТЫ ön eki eylemin öznenin üstüne yapıldığını belirtir. УНЭМ УНЭ ГУ -

ЕШІЫХБЭ.(evin yanına oda ekledi). Bu cümlede kullanılan - ГУ eki eylemin öznenin yanına doğru yapıldığını belirtir.

Bütün nesnelere belirten isimler, farklı gruplara ait olabilirler, farklı ön ekler kullanılarak ifade edilebilir (ev, dolap gibi isimler) fakat kullanılacak olan nesnelere ile aynı şekilde uyum sağlamaları gerekir, örneğin üstü, kenarı, yüzeyi derken ön ekler uyumlu olması gerekir. УНЭМ И - КІЫГЪ (evden çıktı.). Bu cümlede fiilin önünde kullanılan - И eki eylemin öznenin içinden dışarıya doğru olduğunu ifade eder. ШКАФЫМ Д - И - ХЫГЪ (dolaptan dışarı çıkardı.). Bu cümlede kullanılan - И eki yine aynı şekilde eylemin öznenin içinden dışına doğru olduğunu ifade eder. УНЭМ ШЪХБЭ ТЕ - ЛЪ (evin üstünde çatı var.). Bu cümlede kullanılan - ТЕ ön eki eylemin, cümlede ki öznenin üstünde olduğunu ifade eder. ШКАФЫМ ТЕ - ЛЪ (dolabın üstünde yatar vaziyette durmak.). Bu cümlede kullanılan - ТЕ ön eki yine eylemin, cümlenin öznesinin üstünde olduğunu ifade eder.

2.8.2.3. Soyut ve somut anlamlı ön eylemler:

Ön eylemleri soyutluk derecesi açısından şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Ön eylemler

2. Kendi içinde tutarlı olan isimler ve tamamen kaybolmamış semantik bağlantıları olan ön eylemler

3. Daha soyut ifadeler içeren ön eylemler. İlk gruptaki ön eylemler, nesnelere anlam açısından ifade ettiği için çok daha özeldir. Örneğin, ШЪХБЭ ön eylemi nesnenin üstünü ifade eder, ЧІЭ ön eylemi ise nesnenin altını ifade eder.

2.8.2.4. Basit ve karışık ön eylemler:

Ön eylemler 2 ye ayrılır, basit olanlar tek bir tane öge içerirler, karışık (karışık) olanlar ise 2 ya da 3 tane öge içerirler. - ХЭ, - ДЭ, - ШЪХБЭ, - ЧІЭ gibi ön eylemler tek bir ek olarak kullanılırsa basit ön eylem olurlar. МЭЗЫМ ХЭ - ХБАГЪ (ormanın içine girdi.). Bu cümlede ön eylem olarak sadece - ХЭ ön eylemi kullanıldığı için basit ön eylemlere örnektir.

Karışık (karışık) ön eylemlerde, 2 ya da 3 öge içerir. Örneğin, - ШЪХЪЭ, - ДЭ ön eylemleri beraber kullanılabilir. ШЪХЪЭ - ДЭ - ХЫГЪ (üzerinden karşıya geçmek.). Bu cümlede kullanılan karışık (karışık) ön eylemlerden - ШЪХЪЭ üst anlamına gelir, ikinci kullanılan - ДЭ ön eylemi ise karşıdan karşıya anlamı verir. - К1Э, - ЛЪЫ, - РЫ ön eylemleri beraber kullanılabilir. К1Э - ЛЪЫ - РЫ - С (dibinde, yanında oturmak.). Karışık ön eylemlerde, basit ön eylemlerde kullanılan yapılar ikinci esas unsur olarak kullanılabilir. - ДЭ, - ХЭ, - К1Э, - ПЭ, - ПЫ, - 1У, - Ш1У, - БГЪУ, - ЛЪЫ.

2.8.2.5. Statik ve dinamik fiillerin ön eylemleri:

Yer bildiren çoğu ön eylem, Adige dilinde hem statik hem dinamik fiil gruplarında aynı özelliklere sahiptir. ТЕ - С (üzerinde oturmak.). ТЕ - ПЛЪЭ (üzerinden bakmak.), örneklerinde kullanılan - ТЕ ön eylemi yer bildirgen ön eylemlere bir örnektir. - БЛЭ, - ЛЪЭ, - 1Э, - БЛЫ - ПКЪЫ, - ПХ, - ПХЫР, - 3Э - ПЫ - Р, - ПЭ - ГЪО, - К1Э - ЛЪЫ, - ШЪХЪЭ, - ШЪХЪЭ - ДЭ ön eylemleri sadece dinamik fiillerde kullanılabilir, statik fiillerde kullanılamaz. К1Э - ЛЪЫ К1УАГЪ (peşinden gitti.).

2.8.2.6. Yer bildiren ön eylemli fiillerde kişi sayılarının değişimi:

Yer bildirgen ön eylemler fiillere eklenerek kişi sayısını arttırabilir. Tek şahıslı statik fiiller, iki şahıslı hale dönüştürülebilir. Direk özneyi niteleyen tek şahıslı fiillerden, hem özne hem de nesne niteleyen fiillere dönüştürülebilir. СЭ - УЦУ (duruyorum.). СЫ - Б - ГО - УЦО (sana bitişik vaziyette duruyorum.).

Tek şahıslı geçişsiz olan fiiller iki şahıslı hale, iki şahıslı geçişsiz olan fiiller ise üç şahıslı hale dönüştürülebilirler. Ы - ДЗЫГЪ (attı.), fiili iki şahıslı geçişli bir fiildir, bu fiil - Т eki alarak üç şahıslı geçişli fiile dönüşebilir. КЪЫ - П - ТЕ - 3 - ДЗАГЪ (üzerine attı.). КЪЫ - П - ТЕ - 3 - ДЗЫГЪ (üzerinden attım.). КЪЫ - П - ГО - 3 - ДЗАГЪ (üzerinden geçecek şekilde attım.). Geçişsiz fiillerde ön eylemler şahıs gösteren özne ekinden önce kullanılır. Yön belirten - КЪЭ ve - НЭ ön eylemleri yer gösteren ön eylemlerden önce kullanılır.

2.8.3. Basit ön eylemler:

2.8.3.1. И - ön eylemi:

- И ön eylemi hem statik hem de dinamik fiillerde, herhangi bir değişikliğe uğramadan, aynı şekilde yer kullanılır. УНЭМ И - С cümlesinde И - С fiili statik bir fiildir , УНЭМ И - ХЪАГЪ (eve girdi.), cümlesinde И - ХЪАГЪ fiili dinamik bir fiildir, УНЭМ И - К1ЫГЪ (evden çıktı.), cümlesinde И - К1ЫГЪ fiili dinamik bir fiildir. - И (ИЫ) 3. Şahıs eki geçişli fiillerde - Р ekine dönüşür. И - С - ТХЪЫГЪ (kökünden, içinden kopardım.), fiili geçişsiz bir fiil olduğundan fiilin başında kullanılan şahıs eki - И ekidir, - С eki ise eylemi yapan kişiyi ifade eder, fakat ikinci fiil olan Р - И - ТХЪЫГЪ (o kökünden, içinden kopardı.), geçişli olduğu için ilk fiilden farklı olarak ek - Р ekine dönüşmüştür ve - Р eki eylemi yapan kişiyi ifade eder.

Ön eylem olan - И eki cümle içinde fiil ile ismin iletişim, etkileşim kurması için kullanılır.

İsimler, tamamen nesnelere belirtmek için ve eylemin hareketinin yukarıdan aşağıya veya tam tersi olarak aşağıdan yukarıya doğru olduğunu ifade eder. Örneğin: БЭШРЭБ (şişe), ПХЪЭЧАЙ (küvet), ТХЪУУАЛЪ (yayık), ЦУАКЪЭ (ayakkabı), ПСЫНЭ (kuyu), ЩАЛЪЭ (kova), ЩЫУАН (kazan), НАБГЪО (yuva), ДЗЫО (çuval), МАТЭ (sepet), 1ЭЛЪМЭКЪ (çanta), КУ (araba), КЪОШЫН (testi). ЩЭР ШХОНЧЫМ И - ЛЪ (mermi tüfeğinin içinde.). МЭШ1ОКУМ И - Т1ЫСХЪАГЪ (trene bindi.). НАБГЪОМ И - БЫБЫК1ЫГЪ (yuvadan uçtu.).

Nesnelere dairesel hareketlerini belirten isimler ile kullanılır. КРУГ (kurluk), ПЧЭГУ (avlu), ТАБЭ (saç), ЛАГЪЭ (tabak). Eğer bileşik kelimeler - ГУ, - КУ ekine sahip ise anlam olarak tam merkezinde, orta merkezinde anlamına gelir. УТЫ - КУ (ortalık, meydan). ХЪАЛЫГЪУР А ЛАГЪЭМ И - Х (ekmeğini tabaktan al.). ПЧЭГУМ АР И - Щ (onu meydana, kapının önüne çıkar.).

Кıta, bölge, ülke ifade eden isimler ile beraber kullanılır. ХЭГЪЭГУ (ülke), ХЭКУ (vatan), ГУБЕРНИЕ (il) , КАВКАЗЫМ И - С (Kafkasya 'da yaşıyor.). АФРИКЭМ КЪ - И - К1ЫГЪ (Afrika'dan çıktı geldi.).

Bazı kelimeler ile beraber kullanılır. Örneğin : ГУБГЪО (alan, tarla) , ШЪОФЫ (boş alan), ДЖЭХАШЪО (toprak zemin, yer), ХЭГЪУАШЪХБЭ (mahalle), ЧЫП1Э (yer), П1Э (yer), ЛЪЭНЫКЪО (yarım), ЫПЭ (ön), ЫУЖ (peşi sıra). ТХЪАМЫК1АП1ЭМ И - Т Ц1ЫФЫХЭР (zavallılıktan, fakirlikten duran insanlar.). А ЛЪЭНЫКЪОМ КЪ - И - К1ЫГЪ (o taraftan geldi.).

Göz kelimesi ile ifade edilen yapılarda kullanılır. Bazı karmaşık, karışık (karışık) kelimelerde veya içinde göz olan, göz ile yapılan eylemlerde kullanılan isimlerde ve yapılarda, mesela bir yerin içine girerken veya bir yerden geçerken gibi kalıplarda kullanılır. МАСТЭМ 1УДАНЭР И - У (iğneden ipliği geçir.), bu cümlede iğneden iplik geçirme eylemini yaparken iğne ve iplik isimleri, göz ile yapılan bir eylem ile ifade edilmesi gerekir. ЫТХЪАК1УМЭ ТХЪАК1УМАЛЪЭ ИЛЪ (kulağında küpe var.).

Bazı durumlarda - И ekinin kullanımı açık değildir. Örneğin, И - ЛЫК1ЫГЪ (bir sebepten dolayı ölmek.), АР ЖЪЭГЪЭУЗЫМ И - ЛЫК1ЫГЪ (akciğer hastalığından dolayı öldü.). И - ДЗЫГЪ (içine attı.). И - СЫК1ЫГЪ (yüzdü.).

- И, - Р ile olan ön fiiller, Р - И - К1АГЪ (döktü.), Р - И - К1УТЫГЪ (dışına döktü.), Р - И - УТЫГЪ (yere düştü.), Р - И - ХЫГЪ (çıktı.), Р - И - ТХЪЫГЪ (yazdı.), Р - И - ЧЫГЪ (koparttı.), И - ФАГЪ (sığdı.), И - ЛЪЫГЪ (içine yattı.), ЧЫ1УР Р - И - ЧЫГЪ (düğmeyi koparttı.). ПХЪЭР ХЪАКУМ И - ФАГЪЭП (odun fırına sığmadı.).

2.8.3.2. Дэ ön eylemi:

- ДЭ ön eylemi hem statik hem dinamik fiillerde kullanılabilir. ЩАГУМ ДЭ - Т (bahçede, avluda duruyor.), bu cümlede kullanılan ДЭ - Т fiili statik bir fiildir. ЩАГУМ ДЭ - К1Ы (bahçeden, avludan çıkıyor.), cümlesinde kullanılan ДЭ - К1Ы fiili dinamik bir fiildir.

- ДЭ ön eylemi bazı isimlerle birlikte, bu isimlerin anlamlarını pekiştirmek, anlamları fiil ile bağlamak için kullanılır.

Etrafı çevrili olan, sınırı olan isimlerle birlikte kullanılır. КЪАЛЭ (şehir), ЧЫЛЭ (yer), КЪУАДЖЭ (köy), ХАТЭ (bahçe). ХАТЭМ ДЭ - ХЪАГЪ (bahçeye girdi). КЪАЛЭМ ДЭ - С (şehirde oturuyor.). Aynı zamanda şehir, köy, kasaba isimleri gibi sınırları olan özel isimlerde kullanılır. МОСКВА, ЛЭНИНГРАД.

Kapalı olup açılabilen nesnelere ifade eden isimler ile beraber kullanılır. ПХЪУАНТЭ (sandık), ШКАФ (dolap), БЭХЪЧАЛЪЭ (çanta), ТХЫЛЪ (kitap). Burada örneklerde verilen kelimelerin hepsinde kapalı bir nesneyi açmak anlamında fiiller kullanılır.

Titreşim, salınım gösteren isimler ile beraber kullanılır. ПШЪЭ (boyun), ГУ (kalp), gibi isimlerde kullanılır, bu isimler salınım ve titreşim içerirler. Bu isimlerde kullanılacak olan - ДЭ ve - И ön eylemleri fiilin ve cümlemin anlamını değiştirir. ГУМ Е - ХЪЫ - К1Ы (kalbin içinde kötü bir şeyler oluyor, duygusal anlamda.). ГУМ ДЭ - ХЪЫ - К1Ы (kalbin içinde iyi bir şeyler oluyor, duygusal anlamda.). ДЫШЪЭ БЛЭРЫПСЫР ЫПШЪЭ И - ЛЪ (altın kolye gibi boynunda, asılı, sallanıyor.). ПШЪЭДЭЛЪЫР ЫПШЪЭ ДЭ - ЛЪ (şal boynunda asılı.).

- Д ön fiili fiillere eklendiği zaman kelime anlamları yanı sıra, ses değişiklikleri de meydana gelebilir. ЫЦЭИГЪ (budamak), Д - И - ЦЭИГЪ (yukarı çekti.). БЭНАГЪЭ (güreşti.). ДЭ - БЭНАГЪ (abandı.).

Tablo 7. - ДЭ ve - И Ön Eylemleri ve Ses değişiklikleri

Д - ИЗ	Д - И - ГЪЭЧЪЫГЪ
ДЭ - ЛЪ	Д - И - УПК1АГЪ
ДЭ - Т	Д - И - УТЫГЪ
ДЭ - НАГЪ	ДЭ - ХЪЫК1Ы
ДЭ - ЗЫГЪ	ДЭ - ХЪУАГЪ
Д - И - ЧЫГЪ	ДЭ - ФАГЪ

2.8.3.3. Хэ ön eylemi:

- ХЭ ön eylemi içinde anlamında, sis, bulut, orman, kar gibi isimlerle beraber kullanılan fiillerde kullanılır. Örneğin, ПЩАГЪО (sis), ПЩЭ (bulut), УАЕ (yağmur), ОСЫ (kar), ФЫРТЫН (fırtına), 1УГЪО (duman). ШЫХЭРИ ЦЫФЫХЭРИ ГЫН ГЪОЗЫМ КЪЫ - ХЭ - ЩЫЖЪЫХЭРЭП (insanlar ve atlılar dumandan görünmüyorlardı.). Bu cümlede kullanılan КЪЫ - ХЭ - ЩЫЖЪЫХЭРЭП fiili, cümlede duman ismi kullanıldığı için eylemin dumanın içinde olduğunu belirtmek amacıyla - ХЭ ön eylemi kullanılmıştır. АСЛЪАН МЭЗАХЭМ ХЭ - ЩХЫПЦ1АГЪ (aslan karanlığın içinde gülümsüyordu.). Cümlesinde eylemin karanlığın içinde olduğunu belirtmek için ХЭ - ЩХЫПЦ1АГЪ fiilinde - ХЭ ön eylemi kullanılmıştır.

Su, süt, altın, un, mum, yün, gibi isimlerde kullanılır. ПСЫ (su), ЩЭ (süt), ДЫШЪЭ (altın), КОЦЫ (buğday), ЩЭФЫ (bal mumu), ЦЫ (yün), ПШАХЪО (kum), Ч1Ы (toprak, yer). АР ТЫЖЪЫНЫМ ХЭ - ШЫК1ЫГЪ (o gümüşten yapılmış.), bu cümlede hammadde olarak gümüş ismi geçtiğinden ön eylem olarak - ХЭ ön eylemi kullanılmıştır. АЙДАМЫР К1АЛЭР ПХЪУАНТЭМ ДЭЛЪЭУ ПСЫМ КЪЫ - Х - ИХЫГЪ (Aydemir çocuğu sandıkta yatarken sudan çıkardı.).

Soyut isimlerde kullanılır. Örneğin, ГУШ1УАГЪО (sevinçli), ТХЪАМЫК1АГЪО (fakirlik), ЧЪЫЕ (uyku), УАХЪТЭ (vakit), НЭФЫНЭ (aydınlık). ХЪАСАН ГУЗЭЖЪОГЪУ ХЭ - ФАГЪ (Hasan telaşa kapıldı.).

Topluluk isimlerinde ve içinde bulundurduğu kişi açısından çoğul olan isimlerin içinde olan bir eylemden bahsederken kullanılır. Örneğin, ДЗЭ (ordu), МЭЗЫ (orman), КУПЫ (grup), УЦЫ (ot), ДЖЭГУ (oyun, düğün).

Parti, işyeri, şirket gibi, çeşitli organizasyon isimlerinin içinde yer alan cümlelerde kullanılan fiillerde kullanılabilir, eylemin içeride olduğunu belirtmek için kullanılır. ЗЫ ШАК1О ГОРЭМ МЭЗЫМ ХЭ - ТЭУ ПЧЭН ГОРЭ БЫУК1ЫГЪ (bir avcı ormandaki bir keçiyi öldürdü.). КОЛХОЗЫМ ХЭ - ТЭУ 1ОФ ЕШ1Э (kolhozda iş yapıyor.).

Yumuşak, hafif madde ve cisimlerin bulunduğu cümlelerde yer alan fiillerde kullanılabilir. Örneğin, КЪАЗЫЦ (kaz tüyü), ШЪХЪАНТ (yastık), ПІЭ (yatak).

ХЭ ön eylemi cümlede fiil gövdesine ve fiil köküne eklenerek, fiillere yeni ve farklı anlamlar katabilir. Е - ТІЫ (veriyor.). Х - ИТІАГЪ (bir şeyi dikti.). КІУА - ГЪЭ (gitti.). ХЭ . КІО - КІАГЪ (giderken şaşırды, içinde kaybolmak.). ЕШІЭ (yapmak.). ХЭ - ШІЫ - ХЪАГЪ (bir şeyi bir şeyin içine tutturdu.). ЕІАЗЭ (ustalık), ХЭ - ІЭЗЫ - ХЪЭ (bir şeyin işine karışmak.).

Tablo 8. - ХЭ Ön Eylemi

ХЭ - Т	ХЭ - ЖЪУКІЫГЪ
ХЭ - С	ХЭ - НЫГЪ
ХЭ - ЛЬ	Х - И - САГЪ
ХИ - З	Х - И - ТХЪЫГЪ
ХЭ - У	Х - И - ГУАГЪ
ХЭ - ПЭЗАГЪ	ХЭ - ІА - ГЪ
ХЭ - НАГЪ	Х - И - КІАГЪ
Х - И - НАГЪ	Х - А - ДЗЫГЪ

2.8.3.4. Те ön eylemi:

- ТЕ ön eylemi kullanıldığı cümlede fiilden etkilenen nesnenin yüzey ile olan ilişkisini açıklar. Cümlede şekil ve boyut ifade edebilir. БГЫМЭ ОСЫР А - Т - ИЗ (tepelerde kar çok.). ТХЪАРКЪОХЭР УНАШЪХЭМ ТЕ - БЫБЫК1ЫГЪ (güvercinler evin üstünden kalkıp uçtular.). ЦЭМ ЦАТЭР ТЫ - РИ - ХЫГЪ (sütün üstündeki kaymağı aldı, kaldırdı.).

- ТЕ ön eylemi kullanıldığı fiillerin anlamında semantik olarak bazı kesin değişikler yapabilir. Örneğın ТЕ - ХЪАГЪ fiilinde, fiilin anlamı adım atmak anlamındadır, kesin bir eylem ifade eder, fiil gövdesinde ön eylem olarak bazı kullanımlarında, ifade edilen eylemin gerçekleşme derecesinin hafifçe olduğunu, olma şiddetinin daha az olduğunu ifade eder. Örneğın, ЕЦ1ЭЦ1АГЪ fiilini kızmak anlamına gelir fakat aynı fiil köküne - ТЕ ön eylemi eklenmesi ile oluşan ТЕ - Ц1ЭЦ1Ы - ХЪАГЪ fiili ise hafifçe kızmak anlamına gelir.

Birçok fiil kökünde ayrı olarak kullanılmadan - ТЕ ön eki yeni kelimeler türetebilir. ТЕ - Т (üzerinde dikey olarak duran.). ТЕ - К1АГЪ (üzerine yıkıldı.). ТЕ - С (üzerinde oturmak.). ТЫ - РИ - ХЫГЪ (üzerinden aldı.).

- ТЕ ön eylem kullanımı ile fiiller yeni anlamlar kazanırlar. Örneğın, ТЕ - ГУЦЫ1АГЪ (üzerine konuştu.). ТЕ - ХЪУАГЪ (üzerine örtülü.). ХЪУН (olur.). ТЕ - ФАГЪ (üzerine düştü.). Е - ФЫ (sürüyor.). ТЫ - Р - А - ФЫГЪ (üzerinden attılar.).

2.8.3.5. Пэ ön eylemi:

- ПЭ ön eyleminin kökü aslında burun kelimesidir, hem statik hem de dinamik fiillerde kullanılabilir. - ПЭ ön eylemi yapılan eylemin bir nesnenin önünde olduğunu ifade etmek için kullanılır. Statik fiillerde kullanımına örnek : МАШ1ОМ ПЭ - Т (ateşin önünde duruyor.), cümlesinde kullanılan ПЭ - Т fiili durma eyleminin ateşin önünde olduğunu ifade ediyor. Dinamik fiillerde kullanımına örnek : ПЭ - 1УПЛЪАГЪ (birine doğru bakmak.), cümlesinde kullanılan ПЭ - 1УПЛЪАГЪ fiilinde bakma eyleminin birinin önünden birine doğru olduğunu ifade ediyor. К1АЛЭР ЯНЭ П - Е - ЧЪЭ - ЖЪАГЪ (çocuk annesini karşılamak için ona

doğru koşuyor.). П - Е - ЧЪЭ - ЖЪАГЪ fiilinde koşma eyleminin anneye doğru olduğunu ifade ediyor. 1АНЭМ ПЭС СШ1ОШ1ЫЗЭ ПЭ - ТУМЫК1ЫГЪ cümlesinde kullanılan ПЭ - С fiili oturma eyleminin karşısında olduğunu ve ПЭ - ТУМЫК1ЫГЪ fiilinde görünmemek eyleminin yine karşısında olduğunu ifade ediyor (onun masada oturduğunu düşünmüştüm ama görünmedi.).

- ПЭ ön eylemi fiillere sadece önünde anlamı değil aynı zamanda karşısında, -e doğru anlamları katar ve hareket ifade eden fiiller ve kelimeler ile beraber kullanılabilir. ПЫЕУ ПЭ - ТЭДЖЫГЪ (başında yattı), ЧЭЦЫМ ЛЭЖЫГЪЭМ ПЭ - ЛЪЫГЪ (akşam ürünleri bekledi.). ПЭ - ЛЪ (bakmak, göz kulak olmak, korumak.).

2.8.3.6. Пы ön eylemi:

- ПЫ ön eylemi kullanıldığı cümlede gerçekleşen fiilin nesnenin ön tarafında en ucunda veya nesnenin sonunda gerçekleştiğini ifade eder. П - И - К1ЫК1ЫГЪ (ucuna bastı kırıldı.). МЫ1ЭРЫСЭХЭР ПЫ - Т (elmalar ucunda asılı duruyor.) . БЗЫУХЭР ЧЪЫГ ШЪХЪАПЭМ ПЫ - СЫГЪЭХ (kuşlar ağacın üstünde, ucunda oturuyorlardı.). ШЪК1ЫР БАЦЭТИ , ЗЫ МЕТРЭ П - И - БЗЫК1ЫГЪ (kumaş çoktu da, bir metre ucundan kesti.).

- ПЫ ön eylemi kullanılabilen diğer kavram ve fiiller: ПЫ - ЛЪ (ucunda asılı.). БЭЩ ПА - К1ЭМ ХЪАШЪО ПЫ - ЛЪЫГЪ (ince sopanın ucunda bel lastiği asılı.). ПЫ - С (ucunda oturur vaziyette durmak.). КЪОЛЭЖЪЫР ПЧЭГЪУ ШЪХЪАПЭМ ПЫ - С (karga çangalın üstünde, ucunda oturuyor.), ПЫ - НАГЪ (takılıp kalmak.). 1ЭЛЪЫНЫР Ы1ЭХЪУАМБЭ ПЫ - НАГЪ (yüzüğü parmağında takılıp kaldı.). П - Л - ЛЪАГЪ (asılı), К1АК1ОР ДЭПКЪЫМ П - И - ЛЪАГЪ (yamçı duvarda asılı.). П - И - ЧЫГЪ (ucunu sökmek.), 1УДЭНЭ ЦЫПЭР П - И - ЧЫГЪ (ipliğin ucunu söktü.).

- ПЫ ön eylemi, kullanıldığı fiilde kökün değişimi ile veya fiil kökünün önüne ya da arkasına gelerek, söz ettiği nesnenin ucunu, başlangıcını ya da son ucunu gösterir. П - И - ГЪЭЧЭРЭЗАГЪ (döndürdü.). П - И - ГЪЭЧЭРЭЗЫК1ЫГЪ

(onu döndürdü.). П - И - УТЫГЪ (döktü.). П - И - ЛЪЫК1ЫГЪ (aniden hamle yaptı.). П - И - ЧЫГЪ (ucunu söktü.).

2.8.3.7. Ч1э ön eylemi:

- Ч1Э ön eyleminin anlamı kullanıldığı fiile eylemin cümlede kullanılan nesnenin altında yapıldığı anlamına gelir. Ч1Э - Т (altında dik vaziyette duruyor.). Ч1Э - ХЪЭ (altına girmek.). АХЭР ЧЪЫГ Ч1ЭГЪЫМ Ч1Э - СЫХ (onlar ağaç altında oturuyor.). ЩАЛЪЭР МЭК1ЭЕ Ч1ЭГЪЫМ Ч1Э - Т (süt kabı rafın altında.).

- Ч1Э ön eylemi fiil köküne geldiği zaman, bütün fiilin yönünü bir objenin altından gerçekleştiğini veya bir şeyin altında olduğunu söyler. ШЫХЭР ШЭЦЫМ Ч1 - И - ЦЭ - ХИ КЪЫ - Ч1 - И - ЦЫЖЪЫГЪЭХ (atları at ahırının altına çekip, geri çekti.).

Tablo 9. - Ч1Э Ön Eylemi

ч1э - т	ч1 - и - сагъ
ч1э - с	ч1 - и - тхъыгъ
ч1э - ль	ч1 - и - утыгъ
ч1 - и - куагъ	ч1 - и - хыгъ
ч1 - и - нагъ	ч1э - быгъ
	ч1э - хъуагъ

Ч1 - И - Т1АГЪ (toprağın içine gömmek.). Ч1 - И - ЖЪУ - ХЪАГЪ (alttan toprağı sürmek). Ч1 - И - УХЪУМАГЪ (altına gömmek.). Ч1 - И - ГЪЭЗЫК1ЫГЪ (alttan döndürmek.). Ч1 - И - ГЪЭЗЫХЪАГЪ (altına içine sokmak.). Ч1 - Е - ЩЭ (altına, dibine çekmek, götürmek.). Ч1 - Е - ЩЫ (aynı yerden çıkarmak.).

2.8.3.8. К1э ön eylemi:

- К1Э ön eyleminin anlamı - Ч1Э ön eyleminin anlamına çok yakındır, fakat - К1Э ön eylemi biraz daha farklı olarak altında, altından anlamının yanında cümlede kullanılan fiilin, cümledeki nesnenin aşağısından olduğunu ifade eder. КЪЭГЪАГЪЭМЭ ПСЫ А - К1 - ИГЪЭХЪУАГЪ (çiçeklerin altına su döktü.). К1Э - ЗЫГЪ (aşağıya düştü.). Щ АЗМЭМ ЫЛЪЭДАКЪЭ К1Э - ЗЫГЪ (çizmenin topuğu aşağıya düştü.). К1 - И - СТЫК1ЫГЪ (içini yakmak.). К1 - И - ЖЪЫК1ЫГЪ, МАШ1ОМ Ы1ЭГУ К1 - И - СТЫК1ЫГЪ (ateş avucunun içini yaktı.). К1 - И - К1АГЪ (altına, aşağısına dökmek.). КЪЭГЪАГЪЭМЭ ПСЫ А - К1 - К1АГЪ (çiçeklerin altına su döktü.). К1Э - ЛЪЭ - ДАГЪ (koşarak altına girmek.). ПСЫР ХАТЭМ КЪЫ - К1Э - ЛЪЭ - ДАГЪ (bahçeyi su bastı.). К1 - И - ХЫГЪ (altına, aşağısına su girmek.). НЭПКЪЫР ПСЫМ К1 - И - ХЫГЪ (bayırın altını su aldı.). К1Э - ТХАГЪ (içine yazmak.). АР ПИСЬМЭМ К1Э - ТХЭЖЪЫГЪ (onu mektubun içine yazdı.).

К1Э ön eyleminin kullanıldığı diğer örnek cümleler : ЧХЫ1ЭН ЦЫПЭР СЫМАДЖЭМ К1 - ИУПК1АГЪ (hasta yün yorganın altına gömüldü.). ЯБРАКЪ К1Э - БЫБАТЭУ, ЯКЪЭК1УАК1Э ХЫДЗЭ - ПСЫ ДЗЭШХОУ ПЩЫ КУПЫШХО ПЩЫМЭ КЪАФЭСЫГЪЭХ (bayrak dalgalanarak, geliş biçimleri ile sel gibi, büyük bir bey grubunun yanına geldiler.).

К1Э ön eylemi fiillerde ek olarak kullanılır ve görünüşe göre fiil kökünün esas anlamı ile ilişkili olarak temel anlamını değiştirebilir. СЛЪЭДАКЪЭ ЛЪЫ К1Э - БГЪЭК1И (topuğundan kan çıkarıp.). У1АГЪЭМ ЛЪЫБЭ К1Э - ЧЪЫГЪ (yaramdan çok kan çıktı.). ЛЪЫ К1Э - ТЫЖЪЭП (kan kalmadı.). ПЛЪЫР - СТЫРЫР К1Э - К1ОТЫЖЪЫГЪ (kızgın ateş söndü.).

- K1Э өн eyleminin kullanıldığı bu örneklerde, fiilin gerçekleştirdiği eylemin aşağıya doğru olduğunu ifade eder, mesela kan gibi sıvı maddelerin aşağıya doğru akması gibi eylemleri ifade eder. Bu şekildeki ifadelerin daha zayıf olarak ifade edildiği kullanımlarda vardır. НЭМ КЪЫ - K1 - АПК1ЭУ НЭУТХ. СЫФАЕМЭ K1Э - СЭШ1Э, СЫФАЕМЭ K1Э - СЭТ1УПЩЫЖЪЫ (istersem boyunduruğa koşuyorum, istersem boyunduruktan kurtarıyorum.). ЫШЪХЪЭ K1Э - ПХАГЪ (başını bağladı.). НЭТ1ЭК1АПХЭР КЪЫШТИ ЫШЪХЪЭ K1 - ИПХАГЪ (alınlık yemeniyi alıp başını bağladı.).

- K1Э өн eyleminin kullanıldığı başka bir yapı ise bu ön eylemin kullanıldığı fiillerin sebep, sonuç, niyet belirlemek için kullanılmasıdır. ДЖАРЫ ШЪО ТАПЭ ШЪУКЪЫ - K1 - ИШЪЫГЪЭР (işte önümüze geçememenizin sebebi bu.). ТЫЗЭФЭДЭНЫМ ШЪУКЪЫ - K1Э - ДАО (eşitliğimizin davasını güdüyordunuz.). СЭ АЩ ФЭДЭ ЩЫ1АК1Э СЫ - K1Э - ХЪОПСЫРЭП (ben öyle yaşamı özlemiyorum.). СЫМАДЖЭМ КЪЫ - K1Э - ЛЪЭ1УГЪ (hastaya yalvardı.). ЕДЖЭНЫМ K1 - ИГЪЭГУШ1УГЪ, АЩ K1Э - БЭНЫ (okumayı sevdirdi, ona gayret ediyor.).

- K1Э ön eylemi K1Ы ve ЖЪЫ ön ekleri ile beraber kullanılarak cümledeki eylemlerin tekrar yapıldığını ifade eder. K1 - Е - 1ОТЫ - K1ЫЖЪЫ (tekrar anlatıyor.). K1 - Е - ТХЫ - K1ЫЖЪЫ (tekrar yazıyor.). K1 - Е - Ш1Ы - K1ЫЖЪЫ (tekrar yapıyor.). K1 - Е- ЖЪУ - K1ЫЖЪЫ (tekrar çift sürüyor.).

- K1Э ön eylemi yeni fiil gövdelerinde bulunabilir. K1Э - Т (altında dik vaziyette), K1 - И - З (altı dolu), K1Э - С (altında oturuyor), K1Э - ЛЪ (altında yatıyor), K1Э - НАГЪ (altına takıldı), K1 - ИХЫГЪ (altından aldı).

- K1Э ön eyleminin diğer kullanımları: K1 - ЕШЪУК1Ы (altından su emiyor, çürüyor.). K1Э - ДЭ1УК1Ы (dinliyor.). K1 - ИГЪУГЪ, K1Э - ГЪОЖЪЫГЪ (caydı.). K1 - И - ЩЫГЪ (altından çıkardı.). K1 - И1АГЪ (topukladı.). K1 - ИТХЪУГЪ (fırladı gitti.). K1Э - ПХЪУАГЪ (üstünü örttü.). K1Э - НЭК1АГЪ (kıskandı.).

2.8.3.9. Го ön eylemi:

- Го ön eylemi kullanıldığı fiilin, cümlenin nesnesinin yan tarafında veya yan tarafından sırayla eylemin gerçekleştiği anlamına gelir. Го - С (bitişik oturmak.). Го - КЫ (kırılarak ayrılmak.). СИОРЭД ТАМЭ КЪЫЗ - ГУ - ИГЪЭК1АГЪ (şarkım bana omuz verdi, yanından ayırdı.). П1АСТЭМ БЭЛАГЪЫШЪХЪЭ ГУ - И - ХЫГЪ (mamursadan bir belağ başı kadar ayırıp aldı, yanından.).

- Го ön eylemi kullanıldığı fiilde bulunan fiil gövdesindeki çekim eklerinin ve kök son eklerinin yardımıyla yeni fiil kökleri oluşturabilir. Го - УТЫ (ayrılıp düşme.). Го - ЗЫГЪ (yanından düştü.). ГУ - И - ХЫГЪ (yanından aldı.). Го - ПХАГЪ (ona bağlı.). Го - ДАГЪ (ona çakıl.). Го - ЩТЫХЪАГЪ (bitişiginde donup kaldı.). Го - ТХЪЫГЪ (yanından yırtıldı.). ГУ - И- ЩЫГЪ (yanından ayırdı.).

2.8.3.10. Бгъу ön eylemi:

- БГЪУ ön eylemi kullanıldığı fiillere - Го ön eylemi ile aynı anlamı katar ve aynı fonksiyonlarda kullanılır. БГЪУ - Т (yanında dik vaziyette durmak.). Е - БГЪУ - ЧЪАГЪ (yanından itti.). ТЭРЭЗЫДЖЭУ ХЪОУ ЫЛЪЭГЪУРЭМ Е - БГЪУ - К1ОРЭП (yanlış olarak gördüğünün yanından geçmiyor.). - БГЪУ ön eylemi diğer ön eylemlere göre daha az kullanılır.

2.8.3.11. 1у ön eylemi:

- 1У ön eylemi etimolojik açıdan incelendiğinde - 1У - ağız anlamına gelen bu kelimeye kadar dayanır. - 1У ön fiili, kısmen bu ağız anlamına gelen bu etimolojik kökenini günümüze kadar korumuştur. Mecazi anlamı ise kullanıldığı fiilde, eylemin cümlenin nesnesinin kıyısında, ön tarafında, giriş tarafında gerçekleştiğini gösterir. СЫД ПАЕ ЖЭБЗЭ ДЭХЭ ЧАНРИ С - 1У - МЫЛЪ (neden keskin, güzel bir dilim yok.). 1У - БГЪЭТК1ОН УСАКЪЫН. ХЫ ШХЪОНТ1Э 1УШЪОМ 1УСЫГЪ (mavi deniz kıyısında oturuyordu.). ШХОНЧЫПЭ ШЪЫПКЪЭМ С1ЭХЪУАМБЭ 1У - СЛЪХЪАГЪ (tüfeğin hemen önüne parmağımı koymuştum.).

- 1У ön eyleminin diğer kullanımları: 1У - С (önünde oturuyor.), ПЧЪЭ1УПЭМ 1У - С (kapı önünde oturuyor.). 1У - Т (önünde dikilmek, durmak.), ЦӘХЭР 1У - ТЫХ (dişleri duruyor.). 1У - ЛЪ (önünde yatmak.), ХЪЭР ПЧЪЭМ 1У - ЛЪ (köpek kapının önünde yatıyor.). 1У - ЗЫГЪ (düşmek.), 1УНК1ЫБЗЭР 1УНК1ЫБЗЭКЪЭБЫМ 1У - ЗЫГЪ (anahtar anahtarlıktan düştü.). 1У - И - ЧЫГЪ (önünden çıkarmak.), ЫЦӘ 1У - И - ЧЫГЪ (dişini çıkardı, kırdı.). 1У - И - УТЫГЪ, ЕУИ, ЫЦӘ 1У - И - УТЫГЪ (vurarak dişini düşürdü.). 1У - И - ХЫГЪ, ПЧЪЭР 1У - И - ХЫГЪ (kapıyı açtı.). 1У - НАГЪ (önünde takılı.), 1УНК1ЫБЗЭР 1УНК1ЫБЗЭКЪЭБЫМ 1У - НАГЪ (anahtar anahtarlıkta takılı.). - 1У ön eylemi kullanıldığı fiilde bulunan fiil gövdesindeki çekim eklerinin ve kök son eklerinin yardımıyla yeni kelime yapıları oluşturabilir. 1У - И - ФЫГЪ (önünden kovdu.), ХЪЭР ПЧЪЭ1УПЭМ 1У - И - ФЫГЪ (köpeği kapının önünden kovdu.). 1У - ФАГЪ (önüne düştü.), ЗЫ ФЫГУК1И 1У - ФАГЪЭП (bir darı tanesi bile ağzına gelmedi, payına düşmedi.).

2.8.3.12. Къо ön eylemi:

- КЪО ön eyleminin köken olarak anlamı Adige dilinde КЪОГЪУ, Türkçe anlam olarak köşe kelimesidir. - КЪО ön eylemi anlam olarak cümle içinde kullanıldığı fiile yapılan eylemin köşede yapıldığı anlamını verir. КЪО - Т (köşede dik vaziyette durmak.). КЪЫ - КЪО - К1Ы (köşeden çıkmak.). КЪО - ЛЪ (köşede yatmak.). КЪОГЪУМ КЪО - С (köşede oturuyor.). КЪО - ПСАГЪ (köşeye ışık, güneş vurması.). КЪОГЪУМ - КЪО - УЦУАГЪ (köşede sipere durdu.). Mecazi anlamı ise herhangi bir yerde anlamındadır. ПЧЭДЫЖЪЫМ ТЫГЪЭР КЪЫ - КЪО - К1Ы (sabah güneş çıkıyor.). ТЫГЪЭР КЪО - ХЪАГЪ (güneş battı.).

- КЪО ön eylemi, diğer ön eylemler gibi kullanıldığı fiilde bulunan fiil gövdesindeki çekim eklerinin ve kök son eklerinin yardımıyla yeni kelime yapıları oluşturabilir. ТЫГЪЭМ ИНЭФ КЪУШЪХЪЭ КЪОГЪУМ КЪО - ПСАГЪ (güneş ışığı dağ arasına vurdu.).

2.8.3.13. К1оц1ы ön eylemi:

- К1ОЦ1Ы, ЫК1ОЦ1 ön eylemleri aynı anlamdadır ve kullanıldığı cümlede fiilin belirttiği eylemin cümle içindeki nesnenin içinde yapıldığı anlamını verir. Bu ön eylemde içinde anlamını verirken tamamen kapalı bir nesneden bahsedebilir, mesela kapalı bir nesnenin içinden dışarı bir şey çıkarmak şeklinde bir eylemde kullanılabilir. К1ОЦ1Ы - ЛЬ (içinde yatıyor.). КЪЫ - К1ОЦ1 - И - ХЫГЪ (içinden çıkardı.). ТЫГЪОНЫР ЗИЛАЖЪЭМ ЛАЖЪЭ К1ОЦ1Э - Ф (suçu hırsızlık olan belasını bulsun.). ШЪОМ К1ОЦ1Ы - ЛЬХЪ (derinin içinde bulunmak.). К1ОЦ1 - И - ЩЫХЪАГЪ (içine sarmak.), ШЭК1ЫР ТХЫЛЪЫП1ЭМ К1ОЦ1 - И - ЩЫХЪАГЪ (at kılından yapılan ipi kitabın içine sardı.).

2.8.3.14. Лъэ ön eylemi:

- ЛЪЭ ön eylemi köken olarak şu an Adige dilinde çok az kullanılan ЛЪЭ (bacak) kelimesi veya şu an Adige dilinde kullanılan ЛЪАКЪО (ayak) kelimesine dayanmaktadır. - ЛЪЭ ön eylemi kullanılan fiilleri karışık fiillerden ayrı tutmak gerekir, - ЛЪЭ ön eylemi olan fiillerin en önemli parçası- ЛЪЭ ön eyleminin kendisidir. Örneğin, Е - ЛЪЭ - 1УГЪ (yalvarmak.), КЪЫЗЦЫ - ЛЪЭ - ТЫГЪ (birden ayaklandı.), Е - ЛЪЭ - ШЪУ (sürüklüyor.) fiillerinde birleşik bir kelime halinde olan fiillerin esas parçası durumundadır. Aynı yapıda olan ЛЪЫ - ПЛЪАГЪ (arkasından baktı.) fiilinde - ЛЪЭ bir ön eylem olarak fiilde bulunur ve anlam olarak peşinden anlamına gelir ve dinamik fiillerde kullanılır fakat statik fiillerde kullanılmaz. ЛЪЫ - ДЖАГЪ (arkasından çağırdı.). ЛЪЫ - ЧЪАГЪ (arkasından koştu.). ЛЪ - И - ДЗЫГЪ (arkasından attı.). ЧЪЫР ЛЭНЫСТЭР ЛЪ - ИДЗЫГЪ (makası arkasından ona fırlattı.). МЭК1Э - МАК1ЭУ МАФЭР ЛЪЭ - К1УАТЭ (gün azar azar ileri gidiyor.).

- ЛЪЫ ön eylemi aynı zamanda kullanıldığı fiilde, fiilin yapılış amacını belirtir. ДЖЭУАП ЗАФЭ ЛЪЫ - ХЪУЦТЫГЪЭН ФАЕ (cevap araması gerekiyor.). АЦ ЛЪИТЫГЪЭР БЭП (о, içindeki çok değil.).

2.8.3.15. блэ ön eylemi:

- БЛЭ ön eylemi - ЛЬЭ ön eylemine benzer bir şekilde statik fiillerde kullanılamaz fakat dinamik fiillerde kullanılabilir. Dinamik fiillerde - БЛЭ ön eylemi kullanıldığı fiile eylemin bir nesnenin yanından geçerek yapıldığı anlamını verir. АЩЫГЪУМ ПСЫР МАРЫ ТАБГЪУК1Э БЛЭ - ЧЪЫ (öyleyse su bu yanımızdan geçiyor.). АДРЭМЭ АФЭДЭУ ЗЫ - БЛЫ - РИГЪЭХЫЦТЫГЪЭП (öbürleri gibi aşağıya indirtmiyordu, geçirttirmiyordu.).

2.8.3.16. Ш1о ön eylemi:

- Ш1О ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin, cümlede kullanılan nesnenin ucu ve kenarı ile ilgili olduğunu ifade eder. Ш1О - Т (ucunda, kenarında durmak.), ШЪХЪЭ Ш1ОТ (başın üstünde durmak.). ЛЫР ЛЫКЪУМ Ш1О - ЛЪАГЪ (et kancasında et asılı, ucunda, kenarında.). Ш1ОНАШЪХЭР Ш1О - ЗЫГЪ (kazmanın başı düştü.). ОЦЫМ К1Ы Ш1О - ЛЪ (baltada sap takılı.).

2.8.3.17. 1ы ön eylemi:

-1Ы ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin nesne veya öznenin eli ile olan ilişkiyi ifade eder. МАТЭХЭР КЪЫ - 1 - И - ХЫЖЪЫГЪ (sepetleri olduğu yerden çıkardı, elinden aldı.). ПСЫР ЗЭ - 1 - И - БЗЫЗЭ (yüzerken suyu yarararak.). -1Ы ön eylemi genellikle -ЗЭ eki ile bir arada kullanılır. ЗЭ - 1Ы - ТХЪЫГЪ (suyu ayırmak, parçalara ayırmak.). ЗЭ - 1 - И - Ш1АГЪ (suyu karıştırmak.).

2.8.4. Karışık ön eylemler:

Karışık ön eylemler 2 gruba ayrılır.

1. 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile oluşan karmaşık ön eylemler.

2. Basit bir ön eyleme - РЫ ekinin gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler.

Örneğin, ШЪХЪЭ - ДЭ, ШЪХЪЭ - РЫ.

2.8.4.1. Karişık fiillerin 1. Grubu olan 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler, ilk tarafı - нэ ön eylemi ile gerçekleşen ön eylemler:

2.8.4.1.1. Пэ - 1у ön eylemi:

- ПЭ - 1У ön eyleminin ana görevi, anlamı, cümlede kullanılan fiilin eyleminin nesnenin karşısında, karşı tarafında gerçekleştiği anlamını verir. ПЭ - 1У - Т (önünde durmak.). БАШНЕМЭ ЗЫ БАШНЕ КЪАХЭЩЫ ПЛОЩАДЬ ПЛЪЫЖЪЫШХОМ ПЭ - 1У - Т (kulelerin içinde bir kule öne çıkıyor, kızıl meydanın önünde duruyor.). ХЪАК1ЭЩЫР УНЭШХОМ ПЭ - 1У - ДЗЫГЪ (misafir odası büyük evin, odanın hemen karşısında duruyor.). ЗЫ ДЗЭР ЗЫ ДЗЭМ ПЭ - 1У - ЛЪЫГЪ (bir ordu bir ordunun önünde duruyor.). Bazı durumlarda ПЭ - 1У ön eylemi esas görevinden, anlamından farklı anlamlarda kullanılabilir. ПЭ - 1У - ХЪАГЪ (önüne, karşısına çıktı.). ПЭ - 1У - ПХЪУАГЪ (önünü örttü.).

2.8.4.1.2. Пэ - ш1о ön eylemi:

- ПЭ - Ш1О ön eylemi kullanıldığı fiilin eyleminin nesneye doğru olduğunu veya öznenin üst tarafına ya da arkasına doğru gerçekleştiğini ifade eder. АКОНДЭ ДАХЭРИ РА КЪЫЗЫ - ПЭ - Ш1О - ПЛЪЭМИ, ДЫШЪЭ ПХЪЭМБГЪУЖЪЫЕХЭР РА КЪЫЗЭХЕТАКЪО (güzel Akanda, ona bakınca ufak altın tahta parçaları dağıldı, ortaya döküldü.). ЗУРЭ НЭПКЪЫМ ЗЫ1ОЛЪАДЭМ КЪАЩТИ КЪЫЗЭТЕУЦУАГЪ, ЫНЭХЭР ИЧЭРЭГЪУХЪЭУ ИСАБЫЙ ЛЪЫХЪУГЪ, АУ ЫНЭ КЪЫ - ПЭ - Ш1О - ФАГЪЭП (Zure bahçe duvarına koşunca, korktu, olduğu yerde durdu, gözlerini döndürerek çocuğunu aradı, fakat gözüne ilişmedi.). ПЭ - Ш1О ön eylemi ПЭ - 1У ön eylemi ile aynı anlama gelir. ХЪАК1ЭЩЫР УНЭШХОМ ПЭ - Ш1О - ДЗЫГЪ (misafir odası büyük evin hemen önüne düşer.). - ПЭ - Ш1О ön eyleminin mecaz anlamı örneklerde olduğu gibidir, ПЭ - Ш1О - НАГЪ (ona takıldı.). ПЭ - Ш1О - К1ЫГЪ (ondan kurtuldu.). К1УИ К1АЛЭМ ПЭ - Ш1О - НАГЪ (gidip çocuğa takıldı.). А 1ОФЫР АЩ ПЭ - Ш1О - К1ЫГЪ (o iş ondan kaçtı.).

2.8.3.1.3. Пэ - к1э ön eylemi:

- ПЭ - К1Э ön eylemi kullanıldığı fiilin eyleminin bir nesne ya da bir kişinin ön tarafının altındaki boşluğu ifade eder. Statik fiillerde genellikle kullanılmaz. ЛЬЭПЭЧ1АСЭ Т1ЭК1УРЭ ЧЫР ДИЛЬЭШЪУГЪЭУ ЧЫ ГЪУМ ХАЗЫР ГОРЭ КЪЫ - ПЭ - К1Э - ФАГЪ (Lerečas bir müddet sürüklerken oldukça kalın bir sopa rast geldi, etrafına, önüne düştü.). МЫ КУПЫМ, ТЫРИУБЫТАГЪ КЪАЙМЭТ, ЦЭЧ ХЭМЫЛЪЭУ ПЫИМ ИУТЫН АПЭ ПЭ - К1Э - УЦОНЭУ МУРАД ЫШ1ЫГЪ (Kaymet şüphe duymadan düşmanın tokadına ve bu gruba karşı durmaya karar verdi.).

2.8.4.2. *Karışık fiillerin 1. Grubu olan 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler, ilk tarafı - к1э ön eylemi ile gerçekleşen ön eylemler:*

2.8.4.2.1. К1э - к1э ön eylemi:

- К1Э - К1Э ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin ihtiyatlı bir şekilde, sessizce, habersizce yapıldığını ifade eder. К1Э - К1 - АХЫГЪ (sessizce girdiler.). К1Э - К1 - А - ЛЪЭШЪУГЪ (sürükleyerek, sessizce çıkardılar.). ЫМЫШ1АХЭУ К1Э - К1 - А - ЩЫГЪ (farkında olmadan çekip aldılar.).

2.8.4.2.2. К1э - лъы ön eylemi:

- К1Э - ЛЪЫ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin bir nesnenin ardından, arkasından yapıldığını ifade eder. КЪЫС - К1Э - ЛЪЫ - ПЛЪАГЪ (beni aradı.). ЖЪОНАК1ОР КЪЫ - К1Э - ЛЪЫ - ДЖАГЪ (çiftçi peşimize takıldı.). ТХЪАМАФЭР ТХЪАМАФЭМ К1Э - ЛЪЭ - К1О (haftalar haftaları takip ediyor.).

2.8.4.2.3. К1э - бгъу ön eylemi:

- К1Э - БГЪУ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin yan tarafa doğru olan hareketini ifade eder ve Adige dilinde çok fazla kullanılmayan istisnai bir ön eylemdir. ШЫР - К1Э - БГЪУ - ЛЪЫГЪ (at yan tarafta yatıyordu.).

2.8.4.3. Karışık fiillerin 1. grubu olan 2 basit ön eylemin bir araya gelmesi ile gerçekleşen ön eylemler, ilk tarafı - 1ə ön eylemi ile gerçekleşen ön eylemler:

2.8.4.3.1. 1ə - K1ə ön eylemi:

- 1Ə - K1Ə ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin bir nesnenin eliyle yapıldığını ifade eder. ЗЭК1Ə ТЫ - 1Ə - K1Ə - K1OДЭЦТ (hemen elimizden kaybolur.). СЭНЭФЫБЖЪЭР КЪЫ - 1Ə - K1Ə - ЗЫ (beyaz üzümler elinden düşüyor.).

2.8.4.3.2. 1ə - Пə ön eylemi:

- 1Ə - ПƏ ön eylemini oluşturan - 1Ə el anlamına gelir, - ПƏ ise uç anlamına gelir, kullanıldığı fiilde eylemin parmakların ucu ile yapıldığını ifade eder. ДЫШЪЭР 1Ə - ПЫ - ТЭКЪУИ (altınlar elinden düşüp.). 1Ə - ПЫ - 1ƏН (yardımlaşma), ЗИ КЪЫДЭ - 1Ə - ПЫ - 1ƏНК1Ə ФАЕП (hiç yardım edilsin istemiyor.).

2.8.4.4. İlk bölümü - лъə ön eylemi ile oluşan karışık ön eylemler.

2.8.4.4.1. Лъə - хə ön eylemi:

- ЛЪƏ - ХƏ ön eylemi yer belirtir. - ЛЪƏ - ХƏ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin yerini ve bir nesneye doğru yöneldiğini ifade eder. УНƏ1УТƏУ ГУАЦƏМ РИТЫГЪЭШЪ, ЛЪƏ - ХƏ - Т (kölenin, ev hanımına verdiği önde, arada duruyor.). СЯНЭ КЪЫЛЪФЫГЪЭР ЗЫМИ КЪЫ - ЛЪƏ - ХƏ - СЫ - НƏЦТƏП (annemin doğurduğunu kimsenin yanına bırakmam.).

2.8.4.4.2. Лъы - κ1ə ön eylemi:

Sadece dinamik fiillerde kullanılan bir karmaşık ön eylemdir. Bu ön eylemde - ЛЪЫ ön eylemi - K1Ə ön eylemine eklenir bu yüzden anlamında değişiklikler görülür. ЛЪЫ - K1Ə - ХЪАГЪ (arkasından yetişti.). ЛЪЫ - K1Ə - K1ЫГЪ. ЛЪЫ - K1 - И - ДЗЫГЪ (arkasından ona fırlattı.). ЛЪЫ - K1 - И - ДЗАГЪ (altına attı.).

2.8.4.5. İlk bölümü - жэ ön eylemi ile oluşan karışık ön eylemler:

2.8.4.5.1. Жэ - дэ ön eylemi:

- Жэ ön eylemi tek başına kullanılamaz ve başka bir ön eylem ile birleşmesi gerekir. Genellikle - Жэ ön eylemi - Дэ ön eylemi ile birleşir ve burada - Жэ ön eylemi kendi sözlük anlamı olan ağız anlamına gelir. - Жэ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin ağız ile olan ilişkisini ifade eder. Aynı anlama gelen iki farklı cümle yazılabilir, birincisi - Жэ kelimesini isim olarak kullanılarak yapabildiğimiz bir cümleyi - Жэ ön eylemi kullanarak da yapabiliriz. БЖЭ ДИЛЪХЪАГЪ cümlesinin anlamı ağzına koymaktır ve bu cümlede - Жэ kelimesi isim olarak kullanılmıştır. Жэ - Д - ИЛЪХЪАГЪ fiilinin anlamı da ağzına koymak anlamına gelir fakat burada - Жэ ön eylemi fiil içinde kullanılmıştır ve bir önceki cümle ile aynı anlama gelmiştir. Bu şekilde değişimler Adige dilinde her zaman tercih edilmez ve çok az bir şekilde kullanılmaktadır, - Жэ ön eyleminin fiil içinde kullanımı daha çok yaygındır ve daha çok tercih edilir. КЪЫ - Жэ - Дэ - К1ЫГЪ (ağızından çıktı.). ГУШ1О - КУО МАКЪЭР КЪЫ - Жэ - Дэ - ЗЫГЪ (gülme sesi ağzından çıktı, düştü.).

2.8.4.5.2. Жэ - хэ ön eylemi:

- Жэ - Хэ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin, cümlenin nesnesinin yakınında olduğu, eylemin nesneye doğru olduğunu, nesneye yöneldiğini ifade eder. - Жэ - Хэ ön eylemi nesnelerin mesela binaların ön tarafında, ön cephesinde, biriyle konuşurken yüz yüze bakarken yüzün cephesini ifade eder. К1АЛЭМ КЪЫ - Жэ - Хэ - К1ОТАГЪ (direk çocuğa doğru geldi.). ПШЪАШЪЭМ Жэ - Хэ - ПЛЪАГЪ (kıza direk baktı.).

2.8.4.5.3. Бгъо - дэ ön eylemi:

- Бгъо - Дэ ön eylemi iki parçadan oluşur , - Бгъо ve - Дэ ön eylemlerinin birleşmesinden meydana gelir ve en temel anlamı kullanıldığı fiilde eylemin bir nesnenin yakın bir yerinin yan tarafında olduğunu ifade eder. АНЦОКЪО ШЫМ БГЪО - Дэ - К1ЫЦТЫГЪЭП (Anzeko at yanından ayrılmazdı.).

2.8.4.5.4. ШИО - хэ ön eylemi:

- ШИО - ХЭ ön eylemi iki parçadan oluşur , - ШИО ve - ХЭ ön eylemlerinin birleşmesinden meydana gelir ve anlam olarak hemen hemen - ШИО ön eylemi ile aynı anlama gelir. ИШХОНЧ КЪЫЗ - ШИО - Х - ИЛЪИ (tüfeği kuşanarak, omzuna asarak.).

2.8.4.6. İlk bölümü - шъхъэ ön eylemi ile oluşan karışık ön eylemler:

2.8.4.6.1. Шъхъэ - дэ ön eylemi:

- ШЪХЪЭ - ДЭ ön eylemi sadece dinamik fiillerde kullanılabilir, statik fiillerde kullanımı yoktur. Anlam olarak kullanıldığı fiilde eyleme bir engelin üstünden geçmek, engelleri aşmak anlamını verir. ШЪУЗЫР ЧЭУМЭ КЪА - ШЪХЪЭ - ДЭ - К13Э УРЫСБЫЙ ДЭЖЪ КЪЭК1УАГЪ (kadın avluların üzerinden atlayarak Yurisbey'in yanına gelmişti.).

2.8.4.6.2. Шъхъэ - цы ön eylemi:

- ШЪХЪЭ - ЦЫ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin yukarıda, üst tarafta, üstte yapıldığı anlamını verir. ПЭ1О ПЫРАЦЭ ШЪХЪЭ - ЦЫ - С (püsküllü şapka kafasında.). СЭТЭНАЕ К1ЫЕУ КЪЫРИФИ ИП1ЫНЭ ШЪХЪЭ - Ц - ИГЪЭЛЪЭТЫГЪ (Setenay, bağırarak kovdu, bayan şapkası, üstten hızlıca, devirerek düşürdü.).

2.8.4.7. РЫ son eki ile gerçekleşen karışık ön eylemler.

Karışık ön eylem olarak - РЫ eki iki parçalı bir yapıda bulunabilir, iki parçalı ön eylem yapısında kelimedeki bir tane ön eylem bir de - РЫ eki bulunur. - РЫ eki üç parçalı yapılarda da bulunabilir, böyle durumlarda ise kelime içinde iki tane ön eylem ve bir de - РЫ eki bulunur.

- РЫ eki temel olarak kullanıldığı cümlede indirek nesneyi niteler, eylemin yönünü, hangi nesneye karşı olacağını, kime yöneleceğini veya eylemin nereden yöneleceğini ifade eder.

2.8.4.7.1. Пхы - ры ön eylemi:

- ПХЫ - РЫ ön eylemi sadece dinamik fiillerde kullanılabilir, statik fiillerde kullanılamaz. Kullanıldığı fiilde eylemin karşıdan karşıya, karşıya doğru yöneldiğini ifade eder. ХЪАК1ЭЩЫМ ЯЦЭ ПХЫ - РЫ - К1ЫРЭП (misafir odasının tarafına geçmiyor.). ИДЖЭНАК1Э ПХЫ - Р - ИСТЫК1ЫГЪ (eteğinin, elbisesinin ucu yandı.).

2.8.4.7.2. К1оц1ы - Ры ön eylemi:

- К1ОЦ1Ы - РЫ ön eylemi dinamik fiillerde kullanılabilir, statik fiillerde kullanılmaz. Anlam olarak kullanıldığı fiilde eylemin bir şeyin içinden geçerek yapıldığı anlamını verir. МЭЗЫМ К1ОЦ1Ы - РЫ - К1ЫГЪЭХ (ormanın içinden çıktılar.).

2.8.4.7.3. К1э - лъы - ры ön eylemi:

- К1Э - ЛЪЫ - РЫ ön eylemi, К1Э - РЫ ön eyleminin yerine bazı Adige dilinin bazı diyalektlerinde kullanılır, anlamı yanına, dibine doğru yapılan eylemi anlatır. ЕЖЪЫХЭР СТОЛЫМ К1Э - ЛЪЫ - РЫ - СХЭЗЭ КЪЭСЫЖЫ, ДЭПКЪЫМ К1Э - ЛЪЫ - РЫ - УЦУАГЪ (kendileri masanın kenarında otururlarken, yetişip duvara ilişiverdi, yanında dikildi).

2.8.4.7.4. Шъхъэ - ры ön eylemi:

- ШЪХЪЭ - РЫ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin yukarıdan, bir nesnenin üstünden yönelerek yapıldığını ifade eder. ДЭПКЪЫМ БАШНЕХЭР ЛЪАГЭУ ШЪХЪЭ - РЫ - Т (duvarın kulesi yüksekte duruyor.). АР КЪЫЗЭТЕУЦУИ ИКЕПКЭ ЗЫ - ШЪХЪА - Р - ИХЫГЪ (o durup, kepini başının üzerinden düşürdü.).

2.8.4.7.5. Шъхъэ - ны - ры ön eylemi:

- ШЪХЪЭ - ПЫ - РЫ ön eylemi Adige dilinde çok az kullanılan bir ön eylemdir ve sadece dinamik fiillerde kullanılır. Statik fiillerde kullanılmaz. Anlam olarak kullanıldığı fiilde eylemin bir nesnenin üzerinden, üst tarafından yapıldığını,

yöneldiğini ifade eder. СЫПТІУПЩМЭ, ХЪАДЭГЪУИБЛ П - ШЪХЪЭ - ПЫ - РЫ - ЗГЪЭУЦТ (beni bırakırsan başının üzerinden 7 ölü geçiririm.).

2.8.4.7.6. Пэ - к1э - ры ön eylemi:

- ПЭ - К1Э - РЫ ön eylemi dinamik fiillerde kullanılabilir, statik fiillerde kullanılamaz. Anlam olarak kullanıldığı fiilde eylemin direk nesneye doğru yöneldiğini ifade eder. АУ ОГЪУ ИФАГЪЭП, ПЭ - К1Э - РЫ - 1ЭХИ - АУБЫТЫГЪ (fakat kalbine düşmedi, ucundan arkasından eliyle tuttu.).

2.8.4.7.7. Гу - ры ön eylemi:

- ГУ - РЫ ön eylemi Adige dilinde çok az kullanılan bir ön eylemdir. Anlam olarak kullanıldığı fiilde eylemin direk nesneye doğru yapıldığını ve eylemin kalben yapıldığını ifade eder. Ц1ЫФМЭ ЯЗЭХЭТЫК1Э ГУ - РЭ - 1О (insanın beraber yaşamını kalpten söylüyor.).

2.8.4.7.8. Пкъы - ры ön eylemi:

- ПКЪЫ - РЫ ön eylemi kullanıldığı fiilde eylemin tamamen tam bir vücut ve ruh olarak yapıldığını ifade eder. ЛЭЖЪЭН ЗИМЫК1АСЭМ Ш1ОИР КЪЫ - ПКЪЫ - РЭ - К1Ы (çalışmayı sevmeyen ondan kötülük çıkarıyor.). КУЖЪЫР ЗЭ - ПКЪЫ - РЫ - ЛЪЭЛЪЫГЪ (eski araba dağılıverdi.).

2.8.5. Lokal ön eylem щы:

Ön eylemler arasında - ЩЫ, - Щ ön eylemi önemli bir yer tutar. Eylemin yerini belirtir, nesnenin bağımsızdır ve nesnenin türüne bakmaksızın gerçekte eylemin yerini ifade eden bir ön eylemdir. Hem dinamik hem de statik fiillerde kullanılır. ТИСАМОЛЕТХЭР УАШЪОМ ЩЭ - ХЪАРЗЭ (uçaklarımız gökyüzünde cirit atıyor.). АДРЭ УНЭМ УЯТЭ ЩЭ - ЧЪЫЕ (babamız öbür evde uyuyor.).

- ЩЫ ön eylemi cümle içinde adlandırılmış isim olarak kullanılan eylemin yerini ifade eder. - ЩЫ ön eyleminin ait olduğu isim zaman ifade ederse (yıl, ay, gün), peşinden eylemin yapıldığı zamanını gösterir, ne kadar zamanda yapıldığını

gösterir ve bu zamanı ifade ederken, bu zaman kalıbını gösteren isimleri kullanır. АЩ Щ - ЕГЪЭЖЪАГЪЭУ ИСХЪАКЪ УЗЫЕР КЪЫФЭКІО (o, oradan başladığında, İshak'la ağrısı geliyor.). ИЖЪКІЭ КЪЫ - ЩЫ - УБЛАГЪЭУ ЦЫФЫР ИЩЫПАКІЭ ФЭБАНЭ (başından itibaren insan yaşamı için mücadele eder.).

Adige dilinde şunu belirtmek gerekir ki, özellikle infinite fiillerde zaman kavramı genellikle sadece, tek başına - ЩЫ ön eylemi ile ifade edilmez. МЭФЭКІЫР КЪЫ - З - ЦИ - ХЪАЩТЫМ, СЫХЪАТЫР ЧАНЭУ КЪЫТЕО (yeni günün gireceği an saat güçlü çalar.). КЪЫЗЦИХЪАЩТЫМ fiilinde zaman ifade eden ön eylem - Щ ön eylemidir. Sonuç olarak Adige dilinde özellikle zaman ifadelerinde tekdüze bir yaklaşım yoktur. İnfinite fiillerde zaman kavramı hem - ЗЫ hem de -ЩЫ birleşiminden oluşan ön eylemler ile ifade edilir. Kabardey lehçesinin aksine Batı lehçesinde infinite fiiller durum ifade etmez. - ЩЫ ön eylemi diğer ön eylemlerin önünde kullanılabilir fakat yön ifade eden fiiller bu duruma dâhil değildir. КЪЫ - ЩЫ - ЗЭ - ІУ - И - ХЫГО (açmaya başlayıvererek.).

Tablo 10. -ЩЫ Ön Eyleminin Kullanıldığı Diğer Yapılar

щы - с	щы - ль
щ - ильагъ	щ - инэжъыгъ
щ - ихыгъ	щ - игъэзыагъ
щы - зыгъ	щы - кІагъ
щы - кІыгъ	щэ - гугъы
щ - егъэты	щэ - хъэ
щэ - тхъу	щ - едзы
щэ - Іэ	щы - шІыгъ

2.8.6. Ön eylemler ve edatlar (son eylem)

Son eylemler cümlede isim veya zamirlerin cümlede bulunan diğer kelimeler ile olan ilgisini gösterir. Ön eylemlere benzerler fakat ön eylemlerden farklı olarak kelimelerden sonra kullanılır. <https://www.thoughtco.com/postposition-grammar-1691651>.

Ön eylemlerin ve edatların (son eylem) ortak bir kökeni vardır. Birçok ön eylem birbirleri ile uyuşur, eşleşir ve edat (son eylem) olarak kullanılır.

2.8.6.1. *К1оу1ы (içinde):*

МЫЖЪО К1ОЦ1ЫМ МАШ1ОР КЪИУСТХЪУК1ЭУ (taşın içinden ateş alevli bir şekilde yanar.). БИЖЭ К1ОЦ1Ы ДИЛЪХЪАГЪ (ağzının içine koydu.).

2.8.6.2. *Бгъу (yan tarafında):*

МЭШ1ОКУ ГЪОГУБГЪУМ ГОТЭУ (tren yolun yan tarafında duruyor.). МЭШ1ОКУ ГЪОГУМ Е - БГЪУ - К1УАГЪЭ (tren yolun yan tarafına gitti.).

2.8.6.3. *Ч1э – эь (altında):*

ПСЫ Ч1ЭГЪЫМ Ч1Э - К1УАДЭ ПЭТЫГЪ (suyun altında kaybolmadan, neredeyse kaybolacaktı.).

2.8.6.4. *Къогъу (önünde, de, da):*

ПСЫНК1ЭУ К1ОЖЫ ПЧЪЭ КЪОГЪУМ КЪОУЦУАГЪ (çabuk gidip kapının önünde durdu.).

Ön eylemler ile son eylemler (edat) aynı görevleri yaparlar ve aynı fonksiyona sahiptirler. - К1ОЦ1Ы, - БГЪУ, - Ч1Э - ГЪ, - КЪОГЪУ son eylemlerin (edat) özüne baktığımızda, son eylemlerin (edat) kendine has anlamları olduğu görülür.

Adige dilin ön eylem açısından oldukça zengin bir dildir fakat son eylem (edat) yönünden ön eylemler kadar zengin değildir. Aynı görevi diğer dillerde ön eylem yapar (prepositions), son eylemler yapar fakat Adige dilinde bu görevi ön eylemler yapmaktadır.

2.9. Şahıs Ve Miktar Kategorisi

2.9.1. Tek şahıslı ve çok şahıslı fiiller:

Adige dilinde fiiller özne içinde bulunan şahıslara göre değişiklik gösterir. Adige dilinde tek şahıslı fiiller bulunur bunun yanı sıra özne ve nesne içinde birden çok şahıs bulunabilir. Şahıs ekleri, sıfat fiil (ortaç), zarf fiil (ulaç) ve diğer fiilimsi yapıları ile kullanılır, şahıs ekleri Adige dilinde ön ek olarak bulunur, son ek olan sadece 3. Şahıs son eki olan - X (Э) bulunur.

Dilde nominatif çekim isimin yalın halidir. Cümle içinde yaygın olarak işleyişi, bir şey yapanı ve olanı göstermek, yani cümlenin kimsesi olma durumudur. 'Ev boyandı' ev burada nominatif, yalın haldedir. (Banguoğlu, 2015:327).

Ergatif çekim, yalın hali ile ortaya çıkan bir fiilin (öldü, uyudu) öznenin kendisinin ortaya koyması ile (öldürdü, uyuttu) oluşan oldurgan fiil yapısıdır. Bu yapıda fiil ergatif hale dönüşünce cümlenin öznesi de değişime uğrar. <https://dilbilimleri.net/turkce-dilbilgisi-english-grammar-oldurgan-fiil-ergative-verb/>

Adige dilinde isimler (3. Şahıs zamirleri) fiillerin içinde özne ve nesne görevinde, ergatif ve nominatif halde bulunabilirler. К1ЭЛЭЦ1ЫК1У - Р МАЧЪЭ (küçük çocuk koşuyor.). К1ЭЛЭЦ1ЫК1У - Р özne görevinde ve bu cümlede nominatif haldedir. ПШЪАШЪЭ - Р Л1ЫЖЪЫ - М ЕУПЧ1ЫГЪ (kız yaşlı adama sordu.). ПШЪАШЪЭ - Р cümlenin öznesi görevindedir ve nominatif haldedir. Л1ЫЖЪЫ - М cümlede dolaylı nesne görevindedir ve ergatif haldedir. ПШЪАШЪЭ - М Л1ЫЖЪЫ - Р ЫЩАГЪ (kız yaşlı adama verdi.). ПШЪАШЪЭ - М cümlenin öznesi görevindedir ve ergatif haldedir. Л1ЫЖЪЫ - Р en yakın nesne olarak cümlede nesne görevindedir ve nominatif haldedir. (buradaki nesneye Hint Avrupa dillerinde rastlanır ve direk nesne olarak adlandırılır.). ПШЪАШЪЭ - М Л1ЫЖЪЫ - М БЭЩЫ - Р РИТЫГЪ (kız yaşlı adama sopa verdi.). ПШЪАШЪЭ

- M cümlede özne görevindedir ve ergatif haldedir. ЛІЫЖЪЫ - M dolaylı nesne görevindedir ve ergatif haldedir. БЭЩЫ - P cümlede direk nesne görevindedir ve nominatif haldedir.

İsmin - den hali ve dönüşümsel yapılarda, isimler fiil içinde şahıs yapıları ile kullanılamaz.

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ismin - den hali halde bulunur. İsmi - den hali için isim daima ek alır. Bu ek ablatif ektir. İsmi - den hali, genellikle uzaklaşma, çıkma ifade eden bir ektir. (Ergin, 1983: 235).

2.9.2. Yalın hal ve ergatif yapılarda şahıs ekleri:

1. Ve 2. Tekil ve çoğul şahıs eklerinde özne ve nesnelere bulunan şahıs yapıları temel olarak aynı yapıdadır. 1. ve 2. Tekil ve çoğul şahıs eklerinin yerleri ve eklerin kökeni birbiri ile kesişir. 1. Tekil ve çoğul şahıs ekleri - СЭ, - ТЭ. 2. Tekil ve çoğul şahıs ekleri - О (УЭ), - ШЪО (ШЪУЭ) şeklindedir. Şahıs ekleri, 1. Ve 2. Şahıslarda genellikle fiil içinde yer alır, 3. Şahıslarda ise şahıs eki fiil ile bağlantılı görünür. Bunun yanı sıra 3. Şahıslarda, şahıs eki bazı durumlarda ön ek, bazı durumlarda yalın halde hiçbir ek almadan bulunabilir.

Adige dilinde fillerde bulunan şahıs eklerini 3 gruba ayırabiliriz:

1. Şahısları niteleyen ve ilk sırada bulunan nominatif haldeki şahıs ekleri: Bu grupta bulunan şahıs ekleri fiil grubu içinde ilk sırada bulunur ve nominatif halde bulunurlar. Bazı nominatif şahıs eklerinde 1. Ve 2. Şahıs ekleri sesli harfler (-Ы) ile ifade edilebilir. 1. Tekil ve çoğul şahıslarda -СЫ, -ТЫ, -У (УЫ), - ШЪУ (ШЪУЫ) şeklinde ifade edilir. 3. Şahıslarda ise orijinal olarak ek bulunmaz fakat sadece çoğul şahısta son ek olan -Х (Э) eki bulunur.

Tablo 11. Nominatif Halde Şahıs Ekleri

сэ сы - к1ощт	тэ ты - к1ощт
о у - к1ощт	шьо шью - к1ощт

ар к1ощт	ахэр к1ощты - х
-----------------	------------------------

2. İkinci sırada bulunan şahıs ekleri dolaylı nesne görevini yapan ismi ergatif yapıda belirtir. Bu ekler 2. Serinin şahıs ekleri ya da dolaylı nesnenin ergatif yapısının şahıs ekleri olarak adlandırılır.

2. Serinin şahıs eklerinde 1 ve 2. Şahıslarda sesli harf bulunmaz (Ы). Bununla birlikte, dolaylı yapılarda kullanılan ön eklerden önce fonetik değışiklikler, ses yumuşaması görülür. 1 Şahıslarda - С şahıs ön eki - З ye , - Т şahıs ön eki - Д ye dönüşür. 2. Şahıslarda ise - У şahıs ön eki -Б, - П, - П1 ya, - ШЪУ şahıs ön eki - Ш1У, - ЖЪУ ya dönüşür. Tekil 3. Şahısta şahıs ön eki ifade eden herhangi bir ek yoktur. Dolaylı nesnenin çoğul şahıs eklerinde - А ön eki kullanılır.

Tablo 12. 2. Seri Fiillerin Tekil Şahıs Ekleri ve Ses Değışiklikleri

ащ сэ ар	кЪы - с - ф - и - шагъ
ащ о ар	кЪы - п - ф - и - шагъ
ащ (ащ) ар	кЪы - ф- и - шагъ

Tablo 13. 2. Seri Fiillerin Çoğul Şahıs Ekleri ve Ses Değışiklikleri

ащ тэ ар	кЪы - т - ф - и - шагъ
ащ шЪо ар	кЪы - шЪу - ф - и - шагъ
ащ ахэм ар	къ - а - ф- и - шагъ

3. 3. Serinin şahıs ekleri, fiilin 3. sırasında bulunur ve ergatif halde bulunan esas özneyi belirtir. Bu ekler 3. Serinin şahıs ekleri veya gerçek öznenin ergatif hal şahıs ekleri olarak adlandırılır. 3. seride bulunan şahıs ekleri 1. ve 2. seride bulunan şahıs eklerinin aynısıdır. Şahıs eklerinde - Ы seslisi bulunmaz ve ses yumuşamaları olur. 1. Şahıs ön eklerinde - С şahıs ön eki - З ye, - Т şahıs ön eki - Д ve - Т1 ye, 2.

Şahıs ön eklerinde - У şahıs ön eki - Б, - П, - ПІ ye , - ШЪУ şahıs ön eki - ЖЪУ, - ШІУ ye dönüşür. 3. Şahıslarda ise tekil şahısta - И (ЙЫ) (Ы) çoğul şahısta ise - А şahıs ön ekleri bulunur.

Tablo 14. 3. Seri Fiillerin Tekil Şahıs Ekleri ve Ses Değişiklikleri

сэ ащ ар	кЪЫ - фЭ - с - шагъ
о ащ ар	кЪЫ - фЭ - п - шагъ
ащ (ащ) ар	кЪЫ - ф - и - шагъ

Tablo 15. 3. Seri Fiillerin Çoğul Şahıs Ekleri ve Ses Değişiklikleri

тэ ащ ар	кЪЫ - фЭ - т - шагъ
шьо ащ ар	кЪЫ - шЪУ- п - шагъ
ахэм ащ ар	кЪЫ - ф - а - шагъ

Fiillerde bulunan şahıs eklerinin 3 serisi de her zaman belirli yerde bulunurlar.

1- Şahıs ön eklerinin 1. sırası, bütün fiillerde şahıs ön ekinin bütün ön ekler içinde en başta bulunan ön eklerdir. СЭ СЫ - КІУАГЪ (ben bağırdım.). АЩ СЭ СЫ - КЪ - И - ЦАГЪ (o beni tanıdı.). Bu fiillerde cümlenin öznesini belirten şahıs ön ekleri fiillerin başında bulunan - СЫ ve - СЫ eklerdir.

2- Şahıs ön eklerinin 2. sırası fiil içinde diğer şahıs ekleri arasında 2. sırada bulunan ön eklerdir. СЭ У - КЪЫ - С - ФЭ - КІУАГЪ (bana geldin.). У - КЪЫ - С - Ф - И - ЦАГЪ (seni bana getirdi.). Bu fiillerde şahıs ön eki fiil içinde bulunan şahıs ön eklerinin 2. sırasında bulunur.

3- Şahıs ön eklerinin 3. sırası 2 şahıslı geçişli fiil içinde bulunan şahıs ekleri, fiil kökünün önünde bulunur. О СЭ СЫ - П - ЦАГЪ (sen beni tanıydın.), fiili 2

şahıslı geçişli fiildir ve bu yüzden eylemi yapan şahıs - П fiil kökü olan - ЩАГЪ fiilinden önce kullanılmıştır. 3 şahıslı geçişli fiillerde ise АЩ СЭ О У - КЪЫ - С - Ф - И - ЩАГЪ (o seni benim için tanıdı.), fiili 3 şahıslı geçişli bir fiildir ve bu yüzden eylemi yapan - И şahsı fiil kökü - ЩАГЪ fiilinden önce kullanılmıştır.

2.9.3. Tek şahıslı fiiller:

Bu tarz fiiller kural gereği her zaman geçişsiz bir yapıdadır. Bu tarz fiillerde kullanılan ekler sadece öznelerin şahıslarını değiştirirler. Tek şahıslı fiiller ile beraber kullanılan özneler nominatif (yalın) halde bulunurlar ve bu yüzden bu tarz fiillerde şahıs eki ilk bölümde, 1. Sırada bulunur ve yalın haldedir. Tek parçalı fiillerde özel bir yapı bulunmaktadır.

Tablo 16. Tek Şahıslı Fiillerin Çekimi

сэ сы - к1ощт	тэ ты - к1ощт
о у - к1ощт	шьо шьу - к1ощт
ар к1ощт	ахэр к1ощты - х

Geçmiş zamanda 1. ve 2. Tekil ve çoğul şahıslarda (- СЫ, - УЫ, - ТЫ, - ШЬУ), son hecedeki vurgu sondan bir önceki hecede bulunan sesli harfi düşürür. Vurgu yapılmayan - Э sesi düşer, 3. Şahısta ise fiil önünde şahıs eki olmadığından - Э sesi düşmez ve yerinde kalır.

Tablo 17. Tek Şahıslı Fiillerde Geçmiş Zaman Çekimi ve Ses Değişimi

сэ сы - к1уагъ < сы - к1уагъ - э
о у - к1уагъ < уы - к1уагъ - э
ар к1уагъ - э
тэ ты - к1уагъ < ты - к1уагъ - э
шьо шьу - к1уагъ < шьуы - к1уагъ - э

ахэр к1уагь - э - х

Fiillerde eğer ek varsa, şahıs ekleri diğer eklerden 6nce kullanılır.

Tablo 18. Tek şahıslı Fiil ekiminde Ek Kullanımı

сэ сы - кьэ - к1ощт

тэ ты - кьэ - к1ощт

о у - кьэ - к1ощт

шьо шьу - кьэ - к1ощт

ар кьэ - к1ощт

ахэр кьэ - к1ощты - х

Geçmiş zaman yapılarında - КЪЭ 6n eylem eki varsa, 1. ve 2. Tekil ve çoğul şahıslarda vurgudan dolayı son hecede bulunan - Э sesi dүřer fakat 3. şahısta şahıs eki olmadığından ve çoğul eki (X) eki olduğundan - Э sesi dүřmez.

Tablo 19. Tek şahıslı Fiillerde Geçmiş Zaman Yapısında - КЪЭ 6n Eylemi Kullanımı

сэ сы - кьэ - к1уагь < сы - кьэ - к1уагь - э

о у - кьэ - к1уагь < уы - кьэ - к1уагь - э

ар кьэ - к1уагь - э < кьэ - к1уагь - э

тэ ты - кьэ - к1уагь < ты - кьэ - к1уагь - э

шьо шьу - кьэ - к1уагь < шьу - кьэ - к1уагь - э

ахэр к1уагь - э - х < кьэ - к1уагь - э - х

Dinamik fiillerin temelinde tarih boyunca değişimler olmuştur. 6zellikle şahıs ekleri bulunduran 1. Ve 2. Tekil ve çoğul şahıslarda değişim olmuştur.

Tablo 20. Tek Şahıslı Dinamik Fiil Çekimlerinde Ses Değişimleri

сы - уэ - к1о > с - уэ - к1о > с - э - к1о

Tablo 21. Devam. Tek Şahıslı Dinamik Fiil Çekimlerinde Ses Değişimleri

уы - уэ - к1о > у - уэ - к1о > у - э - к1о

ты - уэ - к1о > т - уэ - к1о > т - э - к1о

шьуы - уэ - к1о > шьу - уэ - к1о > шьу - э - к1о

Şahıs ön eki olmayan 3. Şahısta ise, geçmişte bulunan - УЭ eki - МЭ, - МА eklerine dönüşür. УЭ - К1О > МА - К1О, УЭ - К1О - Х > МА - К1О - Х.

Şimdiki zamanda aynı geçmiş zamanda olduğu gibi 1. ve 2. Tekil ve çoğul şahıslarda şahıs eklerinde vurgu son heceden bir öncekine çekilir fakat dinamik fiillerde, şimdiki zamanda vurgu olmayan sesliler - Э ve - Ы ekleri aynı vurgu olan sesliler gibi kalırlar.

Tablo 22. Tek Şahıslı Fiil Şimdiki Zaman Yapısında Vurgu ve Ses Değişimi

сэ сэ - лажьэ < сы - уэ - лажьэ

о о - лажьэ < уы - уэ - лажьэ

ар мэ - лажьэ < уэ - лажьэ

тэ тэ - лажьэ < ты - уэ - лажьэ

шьо шьо - лажьэ < шьуы - уэ - лажьэ

ар мэ - лажьэ < ахэр мэ - лажьэ - х

Tablo 23. Tek Şahıslı Fiil Şimdiki Zaman Yapısında Vurgu ve Ses Değişimi

сэ сэ - быбы < сы - уэ - быбы
о о - быбы < уы - уэ - быбы
ар мэ - быбы < уэ - быбы
тэ тэ - быбы < ты - уэ - быбы
шьо шьо - быбы < шьюы - уэ - быбы
ар мэ - быбы < ахэр мэ - быбы - х

- УЭ Eki 3. Şahıslarda, tek parçalı dinamik fiillerin bazı yapılarında düşmez ve fiilin içinde kullanılır. Kullanıldığı yapılar ise:

Emir cümlelerinde izin verme anlamında kullanılır. AP УЭ - PЭ - ХБУ (OPЭХБУ) (o olsun, olsun!).

Fiil yapılarında kısıtlama, yasaklama anlamlarını - e kadar, - iken anlamları ile beraber verirken kullanılır. AP УЭ - K1YЭ - ФЭ (OK1OФЭ) (sen gidinceye dek.). AP УЭ - ХБУ - ФЭ (OXБУФЭ) (sen oluncaya, otlatıncaya kadar.).

- И eki ile yapılan soru yapılarında kullanılır. AP УЭ - K1Y - И? (OK1YИ) (gidiyorsun da.)? AP УЭ - ХБУ - И ? (OXБУИ) (oluyorsun da.)?

Yukarıda bulunan yapılarda 2. ve 3. Şahıs, şahıs ön ekleri aynıdır.

Tablo 24. 2. Şahıslarda - УЭ Ön Eki Kullanımı ve Ses Değişimi

о уэ - рэ - к1у (орэк1у) < уы - уэ - рэк1уэ
о уэ - к1уэ - фэ (ок1офэ) < уы - уэ - к1уэ - фэ
о уэ - к1у - и? (ок1уи) < уы - уэ - к1у - и ?

Tablo 25. 3. Şahıslarda - УЭ Ön Eki Kullanımı ve Ses Değişimi

ар уэ - рэкіо	(орэкіо)
ар уэ - к1уэ - фэ	(ок1офэ)
ар уэ - к1у - и?	(ок1уи)

Statik fiillerde şahıs ekleri her zaman aynı şekildedir, değişiklik göstermez.

Tablo 26. Statik Fiillerde Şimdiki Zaman Şahıs Ekleri

сы - щыт	ты - щыт
у - щыт	шыу - щыт
щыт	щыты - х

Tablo 27. Statik Fiillerde Geçmiş Zaman Şahıs Ekleri

сы - щытыгъ	ты - щытыгъ
у - щытыгъ	шыу - щытыгъ
щытыгъ	щытыгъэ - х

Tek şahıslı dinamik, geçişsiz fiillerde kullanılan yapılar basit ve her zaman kullanılan şekildedir, istisna içermez. СЭ СЫ - К1О - ЦТ (ben gideceğim.). СЭ СЫ - ДЭ - ЦТ (ben dikiş dikeceğim.). СЭ СЫ - ЛЭЖЬЭ - ЦТ (ben çalışacağım.). СЭ СЫ - ТХЭ - ЦТ (ben yazacağım.). СЭ СЫ - ШХЭ - ЦТ (ben yiyeceğim.).

2.9.4. Çift şahıslı geçişsiz fiiller:

Bu fiil yapılarında, fiil kalıbının içinde bir tane özne bir tane dolaylı nesne bulunur.

Tüm çift şahıslı geçişsiz fiiller kural gereği kökten türerler, yapı olarak tek şahıslı geçişsiz fiillere dolaylı nesne eklenerek ortaya çıkarlar.

Tablo 28. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Çekimi

сэ сэ - к1о	сэ ащ сы - фэ - к1о
сэ сэ - цакъэ	сэ ащ с - е - цакъэ
сэ сэ - чъэ	сэ ащ с - е - чъэ

Birinci cümlede - ФЭ eki nesne ön eki olarak, ikinci, üçüncü, dördüncü cümlede - E dolaylı ilişkiyi belirten ön eki olarak kullanılmıştır.

Tek şahıslı fiillerden türeyen çift şahıslı fiillerin bazıları dilde olmayabilir veya az kullanımı olabilir. Mesela çift şahıslı bir fiil olan AP АЩ Е – ЖЭ (o, onu bekliyor.), cümlesindeki Е - ЖЭ fiilinin tek şahıslı olduğu düşünülür ve AP МА – ЖЭ (o bekliyor.), şeklinde olması gerekir fakat bu tarz bir yapı Adige dilinde kullanılmaz. AP АЩ Е - ШЪО (o onu içiyor.), fiili çift şahıslı bir fiildir, çift şahıslı fiil yapılarının bazıları tek parçalı fiil haline dönüşebilir: AP АШ МА – ШЪО (o içiyor.), fakat bu yapılar Adige dilinde kullanılmaz.

Tek şahıslı geçişsiz fiil yapılarının bazıları çift şahıslı fiil yapılarının özelliklerine sahip olabilir: AP Е - ЖЪАГЪ (o harekete geçti.) cümlesinde bulunan Е - ЖЪАГЪ fiilinde dolaylı ilişki belirten - E ön eki bulunur. Fakat bu fiil köken olarak çift şahıslı bir fiildir: Köken olarak AP АЩ Е - ЖЪАГЪ (o oraya hareket etti.) şeklindedir fakat zamanlar dolaylı nesne kaybolmuştur ve tek şahıslı fiile dönüşmüştür.

Çift şahıslı geçişsiz fiillerde özne belirten şahıs ekleri (tek şahıslı fiillerde olduğu gibi) 1. sırada kullanılır. Nominatif halde olan şahıslarda aynı şekilde 1. sırada yer alırlar. Dolaylı nesnelere ise fiilin içinde 2. sırada yer alırlar ve ergatif halde bulunurlar, özne ifade eden şahıs ekinden hemen sonra kullanılırlar. 3. Sırada ise fiil kökünden hemen önce dolaylı yapının ön eki kullanılır. **СЭ О СЫ - П - ФЭ - К1УАГЪ** (ben sana geldim.) cümlesinde bulunan **СЫ - П - ФЭ - К1УАГЪ** fiilinde **- СЫ** özne belirten şahıs eki, **- П** 2. Şahıs dolaylı nesne eki, **- ФЭ** ön eki ise **- К1УАГЪ** fiilinin nesne ekidir, yönelme belirten **- КЪЫ** eki özne eki ile nesne ön eki arasında yer alır. **СЭ О СЫ - КЪЫ - П - ФЭ - К1УАГЪ** (ben sana geldim.).

Görüldüğü gibi çift şahıslı geçişsiz fiil yapılarında özne belirten şahıs ön ekleri ile nesne ön ekleri aynı sıralamayı takip eder ki bu cümle içindeki ilgili isimlerin ve zamirlerin genel özellikleridir. **СЭ О СЫ - КЪЫ - П - ФЭ - К1УАГЪ** (ben sana geldim.). **СЭ О СЫ - КЪЫ - О - ЖАГЪ** (ben seni çağırdım, bekledim.).

Çift şahıslı geçişsiz fiillerde (içinde dolaylı nesne olan çok şahıs alabilen fiil yapılarındaki gibi) 1. Ve 2. Şahısların dolaylı nesnelere şahıs ekleri ringing (tonlamalı ünsüzler) [к], [к'], [п], [п'], [с], [с'], [т], [т'], [ф], [ф'], [х], [х'] [ц], [ц'], [ш], [ш']. Ve sonorous (engelsiz ünsüzler) [б], [б'], [в], [в'], [г], [г'], [д], [д'], [ж], [ж'], [з], [з'], [й'], [л], [л'], [м], [м'], [н], [н'], [р], [р'], ünsüz harflerin içinde bulunduğu ön ekler asimilasyon sonucunda şu şekilde ifade edilir: <http://www.deafnet.ru/info.phtml?c=341>

Soluklu sessiz harflerden önce gelen tonlamalı delikli sessizlerde, örneğin **- ФЭ** ön ekinden önce kullanılan şahıs ekleri tonlamalı nefesli sessizler olarak adlandırılır.

АР СЭ КЪЫ - С - ФЭ - К1УАГЪ (o bana geldi.). **АР О КЪЫ - П - ФЭ - К1УАГЪ** (o sana geldi.). **АР ТЭ КЪЫ - Т - ФЭ - К1УАГЪ** (o bize geldi.). **АР ШЪО КЪЫ - ШЪУ - ФЭ - К1УАГЪ** (o size geldi.).

Sert sessizlerden önce, örneğin **ДЭ** - ekinden önce kullanılan şahıs ekleri tonlamalı şekilde adlandırılır. **АР СЭ КЪЫ - З - ДЭ - К1УАГЪ** (o benimle beraber geldi.). **АР ТЭ КЪЫ - Д - ДЭ - К1УАГЪ** (o bizimle beraber geldi.). **АР ШЪО КЪЫ - ЖЪУ - ДЭ - К1УАГЪ** (o sizinle beraber geldi.).

Ani ünsüzler, örneğin **- Ш1О** ekinden önce kullanılan dolaylı nesnenin şahıs ekleri ani sessiz olabilir. **АР О КЪЫ - П - Ш1О - К1УАГЪ** (istemediğin halde o

seninle geldi.). AP ТЭ КЪЫ - Т - ШІО - КІУАГЪ (istemediğimiz halde o bizimle geldi.). AP ШЪО КЪЫ - ШЪУ - ШІО - КІУАГЪ (istemediğiniz halde o sizinle geldi.).

Çift şahıslı geçişsiz fiillerin 2 yapısı vardır:

1. Öznel sistem, 3. Şahıs dolaylı nesnesinin, öznenin yönüne göre fiili değiştirmesi.

2. Dolaylı nesnel sistem, 3. Şahıs öznesinin bulunduğu yerde, dolaylı nesne şahsında bulunan fiilin değişmesi.

Tablo 29. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ащ сы - фэ - кІуагъ
о ащ у - фэ - кІуагъ
ар ащ фэ - кІуагъ
тэ ащ ты - фэ - кІуагъ
шъо ащ шъу - фэ - кІуагъ
ахэр ащ фэ - кІуагъэ - х

Tablo 30. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ар сэ кьы - с - фэ - кІуагъ
ар о кьы - п - фэ - кІуагъ
ар ащ кьы - фэ - кІуагъ
ар тэ кьы - т - фэ - кІуагъ
ар шъо кьы - шъу - фэ - кІуагъ
ар ахэм кь - а - фэ - кІуагъ

Dolaylı nesne görevinde bulunan 2. Şahıs ön eki olan - П eki - ФЭ ekinden önce gelirse, konuşma dilinde pek fazla duyulmaz. ПФЭ > ФЭ. КЪЫ - П - ФЭ - К1О > КЪЫ - ФЭ - К1О (senin için geliyorum.).

Çift şahıslı geçişsiz fiillerin örnekleme: Bu tarz fiillerin 28 tane yapısı vardır.

Tablo 31. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Örnekleme

сэ ащ сы - кыы - фэ - к1уагъ
сэ ахэм сы - къ - а - фэ - к1уагъ. с - а - кыы - фэ - к1уагъ
сэ о сы - кыы - п - фэ - к1уагъ
сэ шьо сы - кыы - шью - фэ - к1уагъ
о ащ у - кыы - фэ - к1уагъ
о ахэм у - къ - а - фэ - к1уагъ. у - а - кыы - фэ - к1уагъ
о сэ у - кыы - с - фэ - к1уагъ
о тэ у - кыы - т - фэ - к1уагъ
ар ащ кыы - фэ - к1уагъ
ар ахэм къ - а - фэ - к1уагъ
ар сэ кыы - с - фэ - к1уагъ
ар тэ кыы - т - фэ - к1уагъ
ар о кыы - п - фэ - к1уагъ
ар шьо кыы - шью - фэ - к1уагъ
тэ ащ ты - кыы - фэ - к1уагъ
тэ ахэм ты - къ - а - фэ - к1уагъ. т - а - кыы - фэ - к1уагъ
тэ о ты - кыы - п - фэ - к1уагъ
тэ шьо ты - кыы - шью - фэ - к1уагъ
шьо ащ шью - кыы - фэ - к1уагъ
шьо ахэм шью къ - а - фэ - к1уагъ. шью - а - кыы - фэ - к1уагъ

Tablo 30. Devam. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Örnekleme

шьо сэ шью - кьы - с - фэ - к1уагь
шьо тэ шью - кьы - т - фэ - к1уагь
ахэр ащ кьы - фэ - к1уагьэ - х
ахэр ахэм къ - а - фэ - к1уагьэ - х
ахэр сэ кьы - с - фэ - к1уагьэ - х
ахэр тэ кьы - т - фэ - к1уагьэ - х
ахэр о кьы - п - фэ - к1уагьэ - х
ахэр шьо кьы - шью - фэ - к1уагьэ - х

Çift şahıslı geçişsiz fiillerde dolaylı ilişki ifade eden ön ek - E (ЙЭ) ekidir. Bazı durumlarda fonetik değişiklikler oluşur.

1. 1. ve 2. Şahıs öznelerinin şahıs gösterge durumunda bulunan - Ы sesi, dolaylı ilişki belirten - E (ЙЭ) ekinden önce geldiğinde - Ы sesi kaybolur. С - E - ЖАГЪ < СЫ - ЙЭ - ЖАГЪ. У - E - ЖАГЪ < УЫ - ЙЭ - ЖАГЪ (başladı.).

2. Dolaylı nesnenin 1. ve 2. Şahıslarındaki ön ek olan - ЙЭ ekinde - Й sesi düşer, kaybolur. КЪЫ - СЭ - ЖАГЪ < КЪЫ - С - ЙЭ - ЖАГЪ. КЪЫ - О - ЖАГЪ < КЪЫ - У - ЙЭ - ЖАГЪ (çağırdı.).

3. Dolaylı ilişki ifade eden 3. Çoğul şahıs eki olan - ЙЭ sesi değişime uğrar ve sonuç olarak - Й seslisinde sonra ses değişimi gerçekleşir. АР АХЭМ Я - ЖАГЪ < А - ЙЭ - ЖАГЪЭ (çağırdı.).

4. Dolaylı ilişki ifade eden ön ek - ЙЭ sesi ile zaman serilerinin 2. yapısında ve dinamik ön eklerin kiplerinde kullanılan - УЭ sesinin bir araya gelmesi - Й ile - У sesinin yan yana gelmesi sonucunda dolaylı ilişki ifade eden hece dışı olan - У sesi ve bu sestten önce gelen - Э sesi de kaybolur. СЫ - ЙЭ - УЭ - ЖЭ > С - Й - УЭ - ЖЭ > С - Й - Э - ЖЭ > С - E - ЖЭ (beklemek.).

- E (ЙЭ) ön eki alan çift şahıslı geçişsiz fiillerin özne ve nesne yapısı:

Tablo 32. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Öznenin

Etken Olduğu Yapı

сэ ащ с - е – жагъ	сы - йэ - жагъэ
о ащ у - е – жагъ	уы - йэ - жагъэ
ар ащ е – жагъ	йэ - жагъэ
тэ ащ т - е – жагъ	ты - йэ - жагъэ
шьо ащ шью - е – жагъ	шьуы - йэ - жагъэ
ахэр ащ е - жагъ - э - х	йэ - жагъэ - х

Tablo 33. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Nesnenin

Etken Olduğu Yapı

ар сэ кьы - сэ - жагъ	кьы - с - йэ - жагъэ
ар о кьы - о - жагъ	кьы - у - йэ - жагъэ
ар ащ кь - е - жагъ	кьы - йэ - жагъэ
ар тэ кьы - тэ - жагъ	кьы - т - йэ - жагъэ
ар шьо кьы - шьо - жагъ	кьы - шью - йэ - жагъэ
ар ахэм кь - я - жагъ	кьы - а - цэ - жагъэ

Dolaylı yapıda - E ön eki kullanılarak yapılan çift şahıslı geçişsiz fiillerde, 1. ve 2. Şahısta şahıs eklerinin olmaması, yönelme ön eyleminin olmaması sebebiyle özne ve nesne işlevleri değişir. Örneğin Abdzah diyalektinde : СЭ О СЫ - О - ЖЭ anlam olarak 'ben bekliyorum' ve 'o benim için bekliyor' О СЭ У - СЭ - ЖЭ anlam olarak 'O benim için bekliyor' veya 'ben onun için bekliyorum.'

Eğer ön yönelme ifade eden ön eylem olan - КЬЫ ön eylemi fiilde bulunuyorsa şahıs eki sabit kalır. СЭ О СЫ - КЬЫ - О - ЖЭ (ben onu bekliyorum), О СЭ У - КЬЫ - СЭ - ЖЭ (o beni bekliyor).

Dolaylı yapılarda - E (ЙЭ) eki bulunan çift şahıslı geçişsiz fiillerin örnekleme:

Tablo 34. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Örnekleme

	сы - йэ - жагъэ
сэ ахэм с - я - жагъ	с - а - йэ - жагъэ
сэ о сы - кбы - о - жагъ	сы - кбы - у - йэ - жагъэ
сэ шьо сы - кбы - шьо - жагъ	сы - кбы - шьу - йэ - жагъэ
о ащ у - е - жагъ	уы - йэ - жагъэ
о ахэм у - я - жагъ	уы - а - йэ - жагъэ
о сэ у - кбы - сэ - жагъ	уы - кбы - с - йэ - жагъэ
о тэ у - кбы - тэ - жагъ	уы - кбы - т - йэ - жагъэ
ар ащ е - жагъ	йэ - жагъэ
ар ахэм я - жагъ	а - йэ - жагъэ
ар сэ кбы - сэ - жагъ	кбы - с - йэ - жагъэ
ар тэ кбы - тэ жагъ	кбы - т - йэ - жагъэ
ар о кбы - о - жагъ	кбы - у - йэ - жагъэ
ар шьо кбы - шьо - жагъ	кбы - шьу - йэ - жагъэ
тэ ащ т - е - жагъ	ты - йэ - жагъэ
тэ ахэм т - я - жагъ	ты - а - йэ - жагъэ
тэ о ты - кбы - о - жагъ	ты - кбы - у - йэ - жагъэ
тэ шьо ты - кбы - шьо - жагъ	ты - кбы - шьу - йэ - жагъэ
шьо ащ шьу - е - жагъ	шьуы - йэ - жагъэ
шьо ахэм шьу - я - жагъ	шьу - а - йэ - жагъэ
шьо сэ шьу - кбы - сэ - жагъ	шьуы - с - йэ - жагъэ

ШЬО ТЭ ШЬУ - КЬЫ - ТЭ ЖАГЪ

ШЬУЫ - Т - ЙЭ - ЖАГЪЭ

Tablo 33. Devam. - E (ЙЭ) Ön Eki Alan Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Örneklemi

ахэр ащ е - жагъэ - х	йэ - жагъэ - х
ахэр ахэм я - жагъэ - х	а - йэ - жагъэ - х
ахэр сэ кьы - сэ - жагъэ - х	кьы - с - йэ - жагъэ - х
ахэр тэ кьы - тэ - жагъэ - х	кьы - т - йэ - жагъэ - х
ахэр о кьы - о - жагъэ - х	кьы - у - йэ - жагъэ - х
ахэр шьо кьы - шьо - жагъэ - х	кьы - шьу - йэ - жагъэ - х

2.9.5. 3 şahıslı geçişsiz fiiller:

Adige dilinde geçişsiz fiiller 3 şahıs alabilen 3 şahıslı fiil halinde olabilir. 3 şahıslı geçişsiz fiiller, 2 şahıslı fiillere dolaylı (indirek) ekler yardımı ile oluşur. Bu yüzden bu tarz fiillerde dolaylı yapının 2 tane ön eki bulunur. Örneğin 2 şahıslı geçişsiz fiilden oluşan AP АЩ Е - ЖАГЪ (о, ona başladı.) cümlesinde kullanılan fiile - ДЭ ön eyleminin gelmesi ile fiil 3 şahıslı geçişsiz fiile döner : AP АЩ Д - Е - ЖАГЪ (о, onunla birlikte başladı.).

3 şahıslı geçişsiz fiillerde şahıs eklerinin yerleşimi: ÖZNE ÖN EKİ + 2. DOLAYLI NESNE ÖN EKİ + 2. DOLAYLI YAPI ÖN EKİ + 1. DOLAYLI NESNE ÖN EKİ + 1. DOLAYLI YAPI ÖN EKİ - E + FİİL KÖKÜ. О АЩ У - КЬЫ - 3 - Д - ЕЖАГЪ - У (- УЫ) (seninle birlikte başladım.). Özne ön eki. - КЬЫ yön ifade eden ön eylem ekidir. - 3 (- С) 2. Dolaylı nesnenin 1. Şahsını ifade eden ektir. - Д birlikte eylem yapılışını ifade eden ön eylemdir. - E ilk dolaylı ilişkiyi ifade eden ön ektir. ЖАГЪ (Э) fiil köküdür.

3 şahıslı geçişsiz fiiller 2 şahıslı geçişsiz fiiller gibi şahıs ön ekleri belirli bir sıra ile kullanılır, sıradan konuşma dilinde cümledeki özne ve nesne gösteren şahıs eki tipik yazı dilinden farklıdır. О АЩ СЭ У - КЬЫ - 3 - Д - Е – ЖАГЪ (sen onu benimle birlikte bekliyorsun.).

3 şahıslı geçişsiz fiillerde şahıs ekleri ve diğer ön ekler bazı fonetik değişikliklere uğrar:

1. Dolaylı ilişki ifade eden - E eki (genelde - ДЭ eki ve - ФЭ ekinde) , dolaylı ilişki ifade eden ön ek şeklinde kullanılırsa - E eki - Ы ekine dönüşür. СЫ - КЪЫ - ДЫ - О -ЖАГЪ < СЫ - КЪЫ - ДЭ - У - ЙЭ – ЖАГЪ (ben onu onunla birlikte bekliyorum.).

2. - Ы eki fiil içinde, - Й sesli harfinden önce ve dolaylı ilişki ifade eden - E (ЙЭ) ekinden önce gelirse - Ы sesi düşer. СЫ - Д - Е - ЖАГЪ < СЫ - ДЫ - ЙЭ – ЖАГЪ (ben onu onunla bekliyorum.).

3. 2 şahıslı fiiller gibi, 1. ve 2. tekil ve çoğul (С, У, Т, ШЪУ) şahısların dolaylı nesnelere gösteren - E (ЙЭ) ön ekinin - Й sesi düşer. О АЩ СЭ У - КЪЫ - ДЫ - СЭ - ЖАГЪ < УЫ - КЪЫ - ДЫ - С - ЙЭ – ЖАГЪ (sen onu benimle birlikte bekliyorsun.).

3 şahıslı geçişsiz fiiller genellikle fiil içinde kullanılan 3 şahısın üçüne göre değişir, özne ve nesnelere şahıslarına göre 3 şahıslı fiillerin 3 farklı dizilimi vardır: 1- Özne yapı. 2- 1. Dolaylı nesne yapısı. 3- 2. Dolaylı nesne yapısı.

Tablo 35. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ащ сы - д - е - жагъ	сы - дэ - йэ - жагъэ
о ащ у - д - е - жагъ	уы - дэ - йэ - жагъэ
ар ащ д - е - жагъ	ды - дэ - йэ - жагъэ
тэ ащ ты - д - е - жагъ	ты - дэ - йэ - жагъэ
шьо ащ шъу - д - е - жагъ	шьу - дэ - йэ - жагъэ
ахэр ащ д - е - жагъэ - х	дэ - йэ - жагъэ - х

Tablo 36. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ар ащ сэ кбы - ды - сэ - жагъ	кбэ - дэ - с - йэ - жагъэ
ар ащ о кбы - ды - о - жагъ	кбэ - дэ - у - йэ - жагъэ
ар ащ кбы - д - е - жагъ	кбэ - дэ - йэ - жагъэ
ар ащ тэ кбы - ды - тэ - жагъ	кбэ - дэ - т - йэ - жагъэ
ар ащ шьо кбы - ды - шьо - жагъ	кбэ - дэ - шьу - йэ - жагъэ
ар ащ кбы - д - я - жагъ	кбэ - дэ - а - йэ - жагъэ

Tablo 37. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ар сэ ащ кбы - з - д - е - жагъ	кбэ - с - дэ - йэ - жагъэ
ар о ащ кбы - б - д - е - жагъ	кбэ - б - дэ - йэ - жагъэ
ар ащ кбы - д - е - жагъ	кбэ - дэ - йэ - жагъэ
ар ащ тэ кбы - д - д - е - жагъ	кбэ - т - дэ - йэ - жагъэ
ар ащ шьо кбы - жьу - д - е - жагъ	кбэ - шьу - ды - йэ - жагъэ
ар ахэм ащ кь - а - д - е - жагъ	кбэ - а - дэ - йэ - жагъэ

2.9.6. 3 şahıslı geçişsiz fiillerin fiil çekim örneklemi:

Tablo 38. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Fiil Örneklemi

сэ ащ сы - д - е - жагъ
сэ ащ ахэм сы - д - я - жагъ
сэ ахэм ащ с - а - д - е - жагъ
сэ ахэм с - а - д - я - жагъ
сэ о ащ сы - кьы - б - д - е - жагъ
сэ о ахэм сы - кьы - б - д - я - жагъ
сэ шьо ащ сы - кьы - жьу - д - е - жагъ
сэ шьо ахэм сы - кьы - жьу - д - я - жагъ
сэ ащ о сы - кьы - ды - о - жагъ
сэ ащ шьо сы - кьы - ды - шьо - жагъ
сэ ахэм о с - а - ды - о - жагъ
сэ ахэм шьо с - а - ды - шьо - жагъ
о ащ у - д - е - жагъ
о ащ ахэм у - д - я - жагъ
о ахэм ащ у - а - д - е - жагъ
о ахэм у - а - д - я - жагъ
о сэ ащ у - кьы - з - д - е - жагъ
о сэ ахэм у - кьы - з - д - я - жагъ
о тэ ащ у - кьы - д - д - е - жагъ
о тэ ахэм у - кьы - д - д - я - жагъ

Tablo 37. Devam. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Fiil Örnekleme

о ащ сэ у кыы - ды - сэ - жагъ
о ащ тэ у - кыы - ды - тэ - жагъ
о ахэм сэ у - кы - а - ды - сэ - жагъ
о ахэм тэ у - кы - а - ды - тэ - жагъ
ар ащ д - е - жагъ
ар ащ ахэм д - я - жагъ
ар ахэм ащ а - д - е - жагъ
ар ахэм а - д - я - жагъ
ар о ащ кыы - б - д - е - жагъ
ар о ахэм кыы - б - д - я - жагъ
ар шьо ащ кыы - жьу - д - е - жагъ
ар шьо ахэм кыы - жьу - д - я - жагъ
ар сэ ащ кыы - з - д - е - жагъ
ар мэ ахэм кыы - з - д - я - жагъ
ар тэ ащ кыы - д - д - е - жагъ
ар тэ ахэм кыы - д - д - я - жагъ
ар о сэ кыы - б - ды - сэ - жагъ
ар о тэ кыы - б - ды - тэ - жагъ
ар шьо сэ кыы - жьу - ды - сэ - жагъ
ар шьо тэ кыы - жьу - ды - тэ - жагъ
ар сэ о кыы - з - ды - о - жагъ
ар сэ шьо кыы - з - ды - шьо - жагъ
ар тэ о кыы - д - ды - о - жагъ
ар тэ шьо кыы - д - ды - шьо - жагъ

Tablo 37. Devam. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Fiil Örnekleme

ар ащ сэ кьы - ды - сэ - жагъ
ар ащ тэ кьы - ды - тэ - жагъ
ар ащ о кьы - ды - о - жагъ
ар ащ шьо кьы - ды - шьо - жагъ
ар ахэм сэ кь - а - ды - сэ - жагъ
ар ахэм тэ кь - а - ды - тэ - жагъ
ар ахэм о кь - а - ды - о - жагъ
ар ахэм шьо кь - а - ды - шьо - жагъ
тэ ащ ты - д - е - жагъ
тэ ащ ахэм ты - д - я - жагъ
тэ ахэм ащ т - а - д - е - жагъ
тэ ахэм т - а - д - я - жагъ
тэ о ащ ты - кьы - б - д - е - жагъ
тэ о ахэм ты - кьы - б - д - я - жагъ
тэ шьо ащ ты - кьы - жьу - д - е - жагъ
тэ шьо ахэм ты - кьы - жьу - д - я - жагъ
тэ ащ о ты - кьы - ды - о - жагъ
тэ ащ шьо ты - кьы - ды - шьо - жагъ
тэ ахэм о ты - кь - а - ды - о - жагъ
тэ ахэм шьо ты - кь - а - ды - шьо - жагъ
шьо ащ шьу - д - е - жагъ
шьо ащ ахэм шьу - д - я - жагъ
шьо ахэм ащ шьу - а - д - е - жагъ
щьо ахэм шьу - а - д - я - жагъ

Tablo 37. Devam. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Fiil Örnekleme

шъо сэ ащ шъу - къы - з - д - е - жагъ
шъо сэ ахэм шъу - къы - з - д - я - жагъ
шъо тэ ащ шъу - къы - д - д - е - жагъ
шъо тэ ахэм шъу - къы - д - д - я - жагъ
шъо ащ сэ шъу - къы - ды - сэ - жагъ
шъо ащ тэ шъу - къы - ды - тэ - жагъ
шъо ахэм сэ шъу - къ - а - ды - сэ - жагъ
шъо ахэм тэ шъу - къ - а - ды - тэ - жагъ
ахэр сэ ащ къы - з - д - е - жагъэ - х
ахэр сэ ахэм къы - з - д - я - жагъэ - х
ахэр тэ ащ къы - д - д - е - жагъэ - х
ахэр тэ ахэм къы - д - д - я - жагъэ - х
ахэр о ащ къы - б - д - е - жагъэ - х
ахэр о ахэм къы - б - д - я - жагъэ - х
ахэр шъо ащ къы - жъу - д - е - жагъэ - х
ахэр шъо ахэм къы - жъу - д - я - жагъэ - х
ахэр сэ о къы - з - ды - о - жагъэ - х
ахэр сэ шъо къы - з - ды - шъо - жагъэ - х
ахэр о сэ къы - б - ды - сэ - жагъэ - х
ахэр о тэ къы - б - ды - тэ - жагъэ - х
ахэр тэ о къы - д - ды - о - жагъэ - х
ахэр тэ шъо къы - д - ды - шъо - жагъэ - х
ахэр шъо сэ къы - жъу - ды - се - жагъэ - х
ахэр шъо тэ къы - жъу - ды - те - жагъэ - х

Tablo 37. Devam. Üç Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Fiil Örnekleme

ахэр ащ д - е - жагъэ - х
ахэр ащ ахэм д - я - жагъэ - х
ахэр ащ сэ къы - ды - сэ - жагъэ - х
ахэр ащ сэ къы - ды - сэ - жагъэ - х
ахэр ащ тэ къы - ды - тэ - жагъэ - х
ахэр ащ о къы - ды - о - жагъэ - х
ахэр ащ шьо къы - ды - шьо - жагъэ - х
ахэр ахэм ащ а - д - е - жагъэ - х
ахэр ахэм а - д - я - жагъэ - х
ахэр ахэм сэ къ - а - ды - се - жагъэ - х
ахэр ахэм тэ къ - а - ды - те - жагъэ - х
ахэр ахэм о къ - а - ды - о - жагъэ - х
ахэр ахэм шьо къ - а - ды - шьо - жагъэ - х

2.9.7. 3 şahıslı fiillerin şahıs ekleri:

3 Şahıslı fiillerin bazı yapılarında şahıs eklerinin sadece 2 yapısı bulunur. Örneğin, 3 şahıslı geçişsiz fiil bulunduran AP (АЩ) АЩ ФЕЖАГЪ (o, ona başladı.) cümlesinde fiil 2 şahıslı geçişsiz fiil yapısından ortaya çıkar. AP АЩ Е - ЖАГЪ cümlesinde kullanılan fiile - ФЭ ön eylemi gelmesi ile 3 parçalı fiil yapısına döner, 2 farklı şekilde olabilir: Öznel ve nesnel. Öznel yapıda, СЭ (АЩ) АЩ СЫ - Ф - Е - ЖАГЪ (ben ona başladım.). Nesnel yapıda, AP СЭ АЩ КЪЫ - С - Ф - Е - ЖАГЪ (o bana onunla başladı.). Fakat birincil dolaylı nesne yapısı bulunmaz, AP АЩ СЭ КЪЫ - ФЫ - СЭ - ЖАГЪ (o bana onunla başladı.) şeklinde bir yapı bulunmaz.

2.9.8. 4 şahıslı geçişsiz fiil:

Adige dilinde 4 şahıslı geçişsiz fiil yapısı kullanılabilir. 4 şahıslı geçişsiz fiil yapısı, 2 şahıslı geçişsiz fiil yapısına dolaylı ilişki ifade eden 2 ön ek gelmesi ile oluşur. AP АИЦ E - ЖАГЪ cümlesinde kullanılan 2 şahıslı fiil yapısına - ФЭ ve - ДЭ ön eylemleri gelmesi ile 4 şahıslı geçişsiz fiil yapısı ortaya çıkar. Aynı şekilde bu yapılarda -ИЦЫ ön eylemi de kullanılabilir, O АХЭМ АИЦ СЭ У - А - КЪЫ - ДЫ - ИЦЫ - С - Ф - Е - ЖАГЪ.

У - А - КЪЫ - ДЫ - ИЦЫ - С - Ф - Е - ЖАГЪ fiilinde - У 1. Öznenin (2. Tekil şahıs) göstergesidir. - А 3. Şahıs 1. dolaylı nesne göstergesidir. - КЪЫ yönelme belirten ön eylemdir. - ДЫ eylemin birlikte yapıldığını gösteren ön eylemdir. - ИЦЫ yer belirten ön eylemdir. - С 1. Şahısın 2. Dolaylı nesne göstergesidir. - Ф eylemin biri için yapıldığını ifade eden ön eylemdir. - Е 1. Dolaylı ilişki ifade gösteren ön eylemdir. - ЖАГЪ fiil kökü 4 şahıslı geçişsiz fiiller uygun olan yapılar ile kullanılabilir fakat çok yaygın değildir.

2.9.9. 2 şahıslı geçişli fiiller:

Bütün geçişli fiiller basit anlamda çift şahıslıdır. АИЦ AP E - ИЦЭ (o, onu götürüyor.). АИЦ AP E - 1O (o, onu söylüyor.). АИЦ AP E - ДЫ (o, onu diyor.). 2 Şahıslı geçişli fiillerde, şahıs ön eklerinin sırası şu şekilde gerçekleşir: en yakın öznenin ön eki + gerçek özne ön eki + fiil kökü, СЭ O У - С - ИЦАГЪ (ben seni götürdüm.) cümlesinde - У direk nesne ön ekidir. - С özne ön ekidir. - ИЦАГЪ (Э) fiil köküdür. Yönelme ifade eden - КЪЭ ön eylemi fiil içinde direk nesne ön eki ile gerçek özne ön eki arasında kullanılır. СЭ O У - КЪЭ - С - ИЦАГЪ (ben seni getirdim.) bu örneğe göre geçişli fiil yapıları, geçişsiz fiil yapılarının tam tersidir, şahıs ekleri, şahıs zamirleri (veya isimleri) ters bir şekilde düzenlenir, СЭ O У - С - ИЦАГЪ (ben seni bana, kendime getirdim.), СЭ şahıs zamiri özne ifade eder. - СЭ öznesini en yakın nesne olan - O takip eder, fakat - У - С - ИЦАГЪ fiilinin içinde - У direk özneyi ifade eder ve özne ifade eden - С den önce kullanılır.

En yakın (direk) nesne yalın halde olduğundan, geçişli fiillerde ekler 1. sırada ifade edilir ve yalın halde ilk sırada yer alır. Bu ekler az önce söylediğimiz gibi geçişsiz fiillerde 1. sırada yer alır fakat özne ifade ederler.

Tablo 39. Çift Şahıslı Geçişli ve Geçişsiz Fiillerde Nesne Kullanımı

GEÇİŞLİ FİLLER	GEÇİŞSİZ FİLLER
ащ сэ сы - къ - и - щагъ	сэ сы - къэ - кӀуагъ
ащ о у - къ - и - щагъ	о у - къэ - кӀуагъ
ащ ар къ - ы - щагъ	ар къэ - кӀуагъ
ащ тэ ты - къ - и - щагъ	тэ ты - къэ - кӀуагъ
ащ шьо шью - къ - и - щагъ	шьо шью - къэ - кӀуагъ
ащ ахэр къ - ы - щагъэ - х	ахэр къэ - кӀуагъэ - х

Geçişli fiillerde gerçek özne ergatif yapıda bulunduğundan 3. Sırada bulunur ve böylece özne yapısında ergatif şekilde bulunur.

1. Ve 2. Tekil ve çoğul şahıslarda (C, У, Т, ШЬУ) fiil kökünün önünde bulunan ünsüz harfler (sesler) değişikliğe uğrar.

1. 1. Şahısların şahıs göstergelerinde - C sesi okunurken - Ч şeklinde duyulur.

2. Sızmalı ile ıslıklı sessizlerin birleşmesi ile patlamalı seslerin bu sesler ile değişmesi.

СЭ АР С - ЩАГЪЭ (ben onu getirdim.) cümlesinde kullanılan С - ЩАГЪЭ fiilinin başında kullanılan sızmalı ve ıslıklı sesler ЧАГЪЭ şeklinde duyulur. СЭ АР С - ШХЫЦТ (ben onu yiyeceğim.) cümlesinde fiil ise ЧЬХЫЦТ şeklinde duyulur.

3. Sessiz harfleri (sesleri) seslendirmeden önce harf, ses değişimlerine bakmamız gerekir:

Tablo 40. Çift Şahıslı Geçişli Fiillerde Ses ve Harf Değişimleri

сэ ар з - дыгъэ	с - дыгъэ
сэ ар з - гъэк1уагъэ	с - гъэк1уагъэ
сэ ар з - жъуагъэ	с - жъуагъэ
тэ ар д - дыгъэ	т - дыгъэ
тэ ар д - гъэк1уагъэ	т - гъэк1уагъэ

4. Bjeduğ diyalektinde şahıs eklerinde sesli harfler seslendirilmez. СЭ АР С - ДЫГЪЭ (ben onu diktim.). СЭ АР С - ГЪЭК1УАГЪЭ (ben onu gönderdim.). ТЭ АР Т - ДЫГЪЭ (biz onu diktik.). ТЭ АР Т - ЖЪУАГЪЭ (biz onu sürdürük.).

5. 1. Çoğul şahısta, fiilin başında kesme işareti bulunan bir harf varsa, şahıs ön eki olarak kesme işareti bulunan - T1 harfi kullanılır. ТЭ АР Т1 - Т1ЫГЪЭ (biz onu verdik.). < Т - Т1ЫГЪЭ, ТЭ АР Т1 - К1УГЪЭ (biz onu kazdık, eşeledik.). < Т - К1УГЪЭ. Т - Т1ЫГЪЭ fiilinde en başta kesme işareti bulunan - T1 harfi kullanıldığı için 1. Çoğul şahıs ön eki olan ek, içinde kesme işareti bulunan - T1 harfi ile ifade edilir.

6. Çoğul şahıs göstergesi olan - ШЪУ.

7. - ШЪУ şahıs ekinde sessiz harfleri seslendirmeden önce dikkat edilmesi gerekenler: ШЪО АР ЖЪУ - ДЫГЪЭ (siz onu diktiniz.). < ШЪУ - ДЫГЪЭ, ШЪО АР ЖЪУ - ГЪЭК1УАГЪЭ (siz onu gönderdiniz.). < ШЪУ - ГЪЭК1УАГЪЭ.

8. Kesme işareti bulunan sessiz harflerden önce - ШЪУ şahıs ön eki - Ш1У harfine dönüşür. ШЪО АР Ш1У - Т1ЫГЪЭ (siz onu verdiniz.). < ШЪУ - Т1ЫГЪЭ, ШЪО АР Ш1У - К1УГЪЭ (siz onu kazdınız, eşelediniz.). < ШЪУ - К1УГЪЭ. Ш1У - Т1ЫГЪЭ fiilinde en başta, içinde kesme işareti bulunan - T1, - K1 harfinden önce kullanılan - ШЪУ şahıs ön eki - Ш1У harfine dönüşür.

9. 2. Şahıs ön eki olan - У harfi, edebi yazı dilinde sessiz harflerden önce meydana gelen düşmeden dolayı çift dudaksıl harfler ile değişime uğrar. О АР Б - ДЫГЪЭ (sen onu diktin.). < У - ДЫГЪЭ (diktin.). О АР Б - ЖЪУАГЪЭ (sen onu sürdürün.). < У - ЖЪУАГЪЭ (sürdün.).

10. Sessiz harflerden önce kullanılan - У tok sesli bir harf (ses) olan - Б ile değişir. О АР Б - ДЫГЪЭ (sen onu diktin.). < У - ДЫГЪЭ (diktin.). О АР Б - ЖЪУАГЪЭ (sen onu sürdün.). < У - ЖЪУАГЪЭ (sürdün.).

11. Soluklu sessizlerden önce - У harfi bükümlenir ve soluklu kapalı sessiz olan - П harfine dönüşür. О АР П - ТХЫГЪЭ (sen onu yazdın.). < У - ТХЫГЪЭ (yazdın.). О АР П - ШХЫГЪЭ (sen onu yedin.). < У - ШХЫГЪЭ (yedin.).

12. Fiilin başında kullanılan kesme işareti bulunan sessiz harflerden önce - У şahıs eki - П1 harfine dönüşür. О АР П1 - Т1ЫГЪЭ (sen onu verdin.). < У - Т1ЫГЪЭ (verdin.). О АР П1 - К1УГЪЭ (sen onu kazdın, eşeledin.). < У - К1УГЪЭ (kazdın, eşeledin.).

13. Geçişli fiillerin kökünde - УЫ harfi varsa, 1. ve 2. Şahıs tekil ve çoğul şahıs ön ekleri (С, У, Т, ШЪУ) değişmez. Bu durumda şahıs ön ekleri - Ы harfi ile ifade edilir. СЫ - УК1ЫЦТ (öldüreceğim.). СЫ - УХЫЦТ (bitireceğim.). Adige dilinde telaffuz ile yazı dilinde bu kural aynıdır. МАФЭ КЪЭС ТЫБАКЪОУ ТЫУБЛАГЪЭ (her gün adım atıyoruz.).

14. 3. Şahıs, şahıs gösteren И (ЙЫ), И (Ы) ön sesleri aynı ekin iki farklı fonetik çeşitliliği olarak düşünülür.

15. И (ЙЫ) sesinin orijinal hali ile ilgili ilk düşünce - Й sesinin düşmesi ile ortaya çıkan - Ы sesinin ortaya çıkmasıdır, - Ы < И (ЙЫ). Orijinal yapı olan И (ЙЫ) başka bir yapıda orijinal yapıda kullanılır (- КЪЭ ön eylemi hariç). АЦ СЭ С - И - ЦАГЪ (o beni götürdü.). < СЫ - ЙЫ - ШАГЪ. АЦ АР Д - И - ЦАГЪ (o onu yanında götürdü.). < ДЭ - ЙЫ - ЦАГЪ.

16. И (ЙЫ) ön ses olarak kullanıldığında, eğer önünde başka bir ön ek yoksa sesli harf olan - И eki kaybolur. АЦ АР Ы - ЦАГЪ (o onu götürdü.). < ЙЫ - ЦАГЪ. АЦ АР Ы - 1УАГЪ < ЙЫ - 1УАГЪ. Aynı şekilde - КЪЭ ön eylemi ön ek olarak kullanılırsa buradaki - Э harfi de düşer. АЦ АР КЪ - Ы - ЦАГЪ (o onu getirdi.). < КЪЭ - Ы - ЦАГЪ.

17. Çoğul yapılarda 3. Şahısta - Ы ön eki - А şahıs eki ile birleştiğinden, - Ы ön eki kaybolur. АХЭМ АР А - ЦАГЪ (onlar onu götürdü.). < А - Ы - ЦАГЪ.

18. Önceden bahsedildiği gibi şimdiki zamanda dinamik fiillerde orijinal olarak - УЭ eki vardır ve geçişli fiillerde şahıs ön eklerinde 1. Ve 2. Şahısta - У sesi

düşer ve -Э sesi kalır. С - Э - ЩЭ < С - УЭ - ЩЭ. У - Э - ЩЭ < У - УЭ - ЩЭ. Т - Э - ЩЭ < Т - УЭ - ЩЭ. ШЪУ - Э - ЩЭ < ШЪУ - УЭ - ЩЭ (satmak.).

3. şahıs 2. Seride ise ЁЭ - ЩЭ < Е - ЩЭ şekline döner, şahıs ön eki olan sesli harf - Ы sesi ve dinamik fiil ön eki olan - УЭ eki de düşer. ЁЫ - УЭ - ЩЭ > Ё - УЭ - ЩЭ > ЁЭ - ЩЭ > Е - ЩЭ, burada geçişli fiillerde -И eki durur, bu aslında 3. Şahıs eki göstergesi olan - ЁЫ ekidir. 3. şahıs çoğul ekleri 1. Serisinde ses değişimleri ise şu şekilde olur: А - ЁЫ - УЭ - ЩЭ > А - ЁЭ - ЩЭ > ЁА - ЩЭ > Я - ЩЭ > А - ЩЭ. Я - ЩЭ (ЁА - ЩЭ) > А - ЩЭ belki de - Ё sesinin kaybolmasından fakat daha büyük olasılıkla А - ЩАГЪ А - Ы - ЩАГЪ örneğinde olduğu gibi bir ses değişimi vardır.

19. Geçmiş zamanda fiillerin ön eklerinde ve şahıs ön eklerinde sesli harfler olduğundan dolayı vurgu son heceden bir önceki heceye kayar ve bu yüzden vurgu yapılmayan sesli harf kaybolur.

Tablo 41. Çift Şahıslı Geçişli Fiillerin Ön Ek ve Şahıs Ön Eklerinde Vurgu

сэ ар с - тхыгъэ	тэ ар т - тхыгъэ
о ар п - тхыгъэ	шьо ар шью - тхыгъэ
ащ ар ы - тхыгъэ. ы - тхыгъэ	ахэм ар а - тхыгъэ. а - тхыгъэ

Tabloda görüldüğü gibi, 3. Şahıslarda -Ы ve - А şahıs eklerinden dolayı son hecede bulunan vurgu bir önceki heceye kayar, 1. ve 2. Şahıslarda vurgu son hecelerde durur çünkü bu şahıs eklerinde sesli harf bulunmaz. С - ТХЫГЪЭ, П - ТХЫГЪЭ, Т - ТХЫГЪЭ, ШЪУ - ТХЫГЪЭ (yazmak.).

Geçişsiz fiillerde ise geçişli fiillerin tam tersine 1. ve 2. Şahıslarda vurgu son heceden bir önceki heceye kayar fakat 3. Şahısta vurgu son hecede korunur. Geçişli fiillerde görülen direk nesnede bulunan şahıs ön ekinde vurgu son sesliden bir önceki kelimeye kayar, sebebi ise vurgusuz olan - Э sesli harfidir. (- ГЪЭ geçmiş zaman eki) СЭ О У - С - ЩАГЪ < УЫ - С - ЩАГЪЭ. О СЭ СЫ - П - ЩАГЪ < СЫ - П - ЩАГЪЭ (satmak, götürmek.).

АЩ С - И - ЩАГЪ < СЫ - ЫЫ - ЩАГЪЭ fiilinde - И (ЫЫ) öznedir ve - СЫ ise bu öznenin direk nesnesidir, bu iki ekte vurgunun son heceden bir önceki heceye geçmesini sağlar.

20. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bütün geçişli fiiller basit bir şekilde 2 şahıslıdır, АЩ АР Е - ДЫ (o onu diyor.). АЩ АР Е - ЛЭЖЬЫ (o onu çalışıyor.). Fakat kökten türemiş olan 2 şahıslı geçişli fiiller vardır. Tek şahıslı geçişsiz fiillerden, ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki yardımıyla 2 şahıslı geçişli fiil ortaya çıkar. АР К1УАГЪЭ (o bağırdı.) cümlesinde bulunan tek şahıslı geçişsiz К1УАГЪЭ fiili АЩ АР ГЪЭ - К1УАГЪ (o onu bağırttı.) cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli ГЪЭ - К1УАГЪ fiiline dönüşür. 2 şahıslı geçişli fiillerde ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki fiilin kökünde bulunur ve şahıs ön eki fiil içinde ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ ekinden önce gelir. 3 - ГЪЭК1УАГЪЭ, Б - ГЪЭК1УАГЪЭ.

Ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ ekinin ön ek olarak bulunduğu basit geçişli fiil kökleri vardır.

ГЪЭ - ЛАЖЪЭ, ГЪА - К1О, ГЪА - ЧЪЭ, bu tarz fiillerde ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki vurguyu son sesliden bir öncekine aktarması gibi bir durum yoktur. ГЪЭ - ЛАЖЪЭ, ГЪА - К1О

21. Aynı zamanda hem geçişli hem de geçişsiz olabilen 2 şahıslı fiillerin öznesel ve nesnesel yapıları vardır.

2.10. Geçmiş Zaman (Past Perfect) Duyulan Geçmiş, Öznenin Etken Olduğu Yapı.

Tablo 42. Duyulan Geçmiş Zaman Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ар с - шагъэ	тэ ар т - шагъэ
о ар п - шагъэ	шьо ар шью - шагъэ
ащ ар ы - шагъ	ахэм ар а - шагъ

2.11. Geçmiş Zaman (Past Perfect) Duyulan Geçmiş, Nesnenin Etken Yapı.

Tablo 43. Duyulan Geçmiş Zaman Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ащ сэ с - и - шагъ	ащ тэ т - и - шагъ
ащ о у - и - шагъ	ащ шьо шьу - шагъ
ащ ар ы - шагъ	ащ ахэр ы - шагъэ - х

Geçmiş zaman duyulan geçmiş zaman Türkçe’ de miş’ li geçmiş zaman olarak bilinir. Bu zaman yapısında iş, oluş, hareket, konuşan tarafından görülmemiş sonradan duyulmuş veya öğrenilmiştir. <http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/dilbilgisi-anlatimlari/367-duyulan-gecmis-zaman-mis-li-gecmis-zaman.html>.

2.12. Şimdiki Zaman Öznenin Etken Olduğu Yarı

Tablo 44. Şimdiki Zaman Öznenin Etken Olduğu Yarı

сэ ар сэ - щэ, (с - э - щэ) < с - уэ - щэ
о ар о - щэ, (у - э - щэ) < у - уэ - щэ
ащ ар е - щэ, (й - э - щэ) < йы - уэ - щэ
тэ ар тэ - щэ, (т - э - щэ) < т - уэ - щэ
шьо ар шьо - щэ, (шьу - э - щэ) < шью - уэ - щэ
ахэм ар а - щэ < а - йы - уэ - щэ

2.13. Şimdiki Zaman Nesnenin Etken Olduğu Yarı.

Tablo 45. Şimdiki Zaman Nesnenin Etken Olduğu Yarı

ащ сэ с - е - щэ, (с - йэ - щэ) < сы - й - э - щэ < сы - йы - уэ - щэ
ащ о у - е - щэ, (у - йэ - щэ) < уы - й - э - щэ < уы - йы - уэ - щэ
ащ ар е - щэ, (й - э - щэ) < йы - уэ - щэ
ащ тэ т - е - щэ, (т - йэ - щэ) < ты - й - э - щэ < ты - йы - уэ - щэ
ащ шьо шью - е - щэ, (шьу - йэ - щэ) < шью - йы - цэ - щэ
аш ахэр е - щэ - х, (йэ - щэ - х) < йы - уэ - щэ - х

2.14. 2 Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Şahıs Yapılarının Örnekleme:

Tablo 46. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Şahıs Yapılarının Örnekleme

сэ ар с - шагэ
сэ ахэр с - шагэ - х
сэ о у - с - шагь
сэ шьо шью - с - шагь
о ар п - шагэ
о ахэр п - шагэ - х
о сэ сы - п - шагь
о тэ ты - п - шагь
ащ ар ы - шагь
ащ ахэр ы - шагэ - х
аш о у - и - шагь
аш шьо шью - и - шагь
ащ сэ с - и - шагь
ащ тэ т - и - шагь
тэ ар т - шагэ
тэ ахэр т - шагэ - х
тэ о у - т - шагь
тэ шьо шью - т - шагь
шьо ар шью - шагэ
шьо ахэр шью - шагэ - х
шьо сэ сы - шью - шагь
шьо тэ ты - шью - шагь

Tablo 45. Devam. Çift Şahıslı Geçişsiz Fiillerin Şahıs Yapılarının

Örneklemesi

ахэм ар а - шагъ

ахэм ахэр а - шагъэ - х

ахэм о у - а - шагъ

ахэм шьо шьу - а - шагъ

ахэм сэ с - а - шагъ

ахэм тэ т - а - шагъ

2.15. 3 Şahıslı Geçişli Fiiller.

1. 3 şahıslı geçişli fiillerin türemiş tabanları kökleri bulunur, aynı zamanda basit köklü değillerdir, 2 şahıslı geçişsiz fiillerde aynı şekilde basit köklü değillerdir. 3 şahıslı geçişli fiillerin yapısı:

2. 2 şahıslı basit köklü geçişli fiillere - ФЭ, - ДЭ eklerinin eklenmesi ile oluşan 3 şahıslı geçişli fiiller. АИЦ АР Ы - ЦАГЪ (o onu sattı, götürdü.) cümlesinde kullanılan fiil 2 şahıslı geçişli fiildir ve АИЦ (АИЦ) АР Д - И - ЦАГЪ (o onu yanında, birlikte bekledi.) cümlesinde - ДЭ eki gelerek fiil 3 şahıslı geçişli fiile dönüşür.

3. 2 şahıslı geçişli fiillere ettirgen eki - ГЪЭ eki gelerek 3 şahıslı geçişli fiile dönüşür. АР АИЦ Е - ЖАГЪ (o ona bekledi.) cümlesinde fiil 2 şahıslı geçişli fiildir ve (АИЦ) АР АИЦ Р - И - ГЪЭ - ЖАГЪ (o, onu bekletti.) cümlesinde fiile - ГЪЭ ettirgen eki gelerek 3 şahıslı geçişli fiile dönüşür.

4. 3 şahıslı geçişli fiillerde, özne ve nesne ön eklerinin dağılımı şu şekilde gerçekleşir: Direk nesne ön eki + dolaylı nesne ön ekleri + dolaylı ilişki ifade eden ön ekler + özne ön eki + fiil kökü (yön ifade eden - КЪЫ, - КЪЭ ön eylem eki direk ve dolaylı nesne arasında bulunur.). 2şahıslı geçişli fiillerden 3 şahıslı geçişli fiillere dönüşüm gerçekleşebilir. АИЦ СЭ О У - КЪЫ - С - Ф - И - ЦАГЪ (o bana seni getirdi.). - У (Ы) en yakın nesne ön eki, - КЪЫ yön ifade eden ön eylem, - С dolaylı nesne ön eki, - Ф dolaylı ilişki ifade eden ön eylem, - И özne ön eki, - ЦАГЪ fiil kökü. Aynı kurallar ve yapılar 3 şahıslı fiil yapılarında da görülür. 3

şahıslı fiil yapılarında - ГЪЭ ettirgen eki yardımıyla bu yapılar oluşur. СЭ О АЩ У - КЪ - Е - З - ГЪЭ – ЖАГЪ (sen, onu orada onlar ile bekleidin.). - У (УЫ) en yakın nesne ön eki, - КЪ yön ifade eden ön eylem, - Е dolaylı ilişki ifade eden ön ek, - З özne ön eki, - ГЪЭ ettirgen eki, - ЖАГЪ fiil kökü.

5. 2 şahıslı geçişli fiillerde daima dolaylı ilişki ifade eden bir ön ek olduğundan dolayı geçmiş zamanda vurgu son sesliden bir önceki heceye (sese) geçer.

Tablo 47. 2 Şahıslı Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden Ön Ek

сэ ащ ар фэ - с - шагъ	фэ - с - шагъэ
о ащ ар фэ - п - шагъ	фэ - п - шагъэ
ащ (ащ) ар ф - и - шагъ	ф - йы - шагъэ

Aynı kural ve yapılar 2 ve 3 şahıslı geçişsiz fiillerde de gerçekleşir.

6. 3 şahıslı geçişli fiillerde 3 tane yapı bulunur.

Tablo 48. 3 Şahıslı Geçişli Fiil Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ащ ар дэ - с - шагъ	дэ - с - шагъэ
о ащ ар дэ - п - шагъ	дэ - п - шагъэ
ащ (ащ) ар д - и - шагъ	дэ - йы - шагъэ
тэ ащ ар дэ - т - шагъ	дэ - т - шагъэ
шьо ащ ар дэ - шью - шагъ	дэ - шью - шагъэ
ахэм ащ ар д - а - шагъ	дэ - а - йы - шагъэ

Tablo 49. 3 Şahıslı Geçişli Fiil Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yarı

ащ сэ ар кбы - з - д - и - щaгъ	кбэ - с - дэ - йы - щaгъэ
ащ о ар кбы - б - д - и - щaгъ	кбэ - у - дэ - йы - щaгъэ
ащ (ащ) ар кбы - д - и - щaгъ	кбэ - дэ - йы - щaгъэ
ащ тэ ар кбы - д - д - и щaгъ	кбэ - т - дэ - йы - щaгъэ
ащ шьо ар кбы - жью - д - и - щaгъ	кбэ - шью - дэ - йы - щaгъэ
ащ ахэм ар кь - а - д - и - щaгъ	кбэ - а - д - йы - щaгъэ

Tablo 50. 3 Şahıslı Geçişli Fiil Direk Nesnenin Etken Olduğu Yarı

ащ (ащ) сэ сы - кбы - д - и - щaгъ	сы - кбэ - дэ - йы - щaгъэ
ащ (ащ) о у - кбы - д - и - щaгъ	уы - кбэ - дэ - йы - щaгъэ
ащ (ащ) ар кбы - д - и - щaгъ	кбэ - дэ - йы - щaгъэ
ащ (ащ) тэ ты - кбы - д - и - щaгъ	ты - кбэ - дэ - йы - щaгъэ
ащ (ащ) шьо шью - кбы - д - и - щaгъ	шьюы - кбэ - дэ - йы - щaгъэ
ащ (ащ) ахэр кбы - д - и - щaгъэ - х	кбы - дэ - йы - щaгъэ - х

7. Bazı 3 şahıslı geçişli fiiller 2 şahıslı geçişli fiillerden oluşur ve burada dolaylı ilişki ifade eden - E ön eki kullanılır. СЭ АР СЭ - 1О (ben ona söylüyorum.), 2 şahıslı geçişli fiil, СЭ АЩ АР Е - СЭ - 1О (ben ona onu söylerim.), 3 şahıslı geçişli fiil. СЭ АР СЭ ТЫ (ben ona veririm.), 2 şahıslı geçişli fiil, СЭ АЩ АР Е - СЭ - ТЫ (ben ona onu veririm.) 3 şahıslı geçişli fiil.

8. Dolaylı ilişki ifade eden - E (ЙЭ) ön eki 3 şahıslı geçişli fiillerde özne ön eki ile ilişkili olarak şu şekilde gerçekleşir:

8. 1. 1. ve 2. Şahıslar arasında dolaylı nesne ve öznede - Й sesi yok olur

Tablo 51. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde 1. Ve 2. Şahıslarda Dolaylı Nesne ve Öznede - Й Sesi

о сэ ар кбы - с - э - п - тыгъ	кбэ - с - йэ - п - тыгъэ
сэ о ар кбы - о - с - тыгъ	кбы - у - э - с - тыгъ
о тэ ар кбы - т - э - п - тыгъ	кбэ - т - йэ - п - тыгъэ
сэ шьо ар кбы - шьо - с - тыгъ	кбы - шью - э - с - тыгъ

8. 2. 1. ve 2. Tekil ve çoğul şahıslardaki (С, У, Т, ШЬУ) dolaylı nesne, 3. Şahıs öznesi И (ЙЫ), А (ЙА), dolaylı nesne ön eki olan Е (ЙЭ) arasındaki göstergeler kaybolur.

Tablo 52. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde 1. Ve 2. Şahıslarda Dolaylı Nesne ve Öznede Ses Değişimleri

аш сэ ар кбы - с - и - тыгъ	кбэ - с - йэ - йы - тыгъэ
аш о ар кбы - у - и - тыгъ	кбэ - у - йэ - йы - тыгъэ
аш тэ ар кбы - т - и - тыгъ	кбэ - т - йэ - йы - тыгъэ
аш шьо ар кбы - шью - и - тыгъ	кбэ - шью - йэ - йы - тыгъэ
ахэм сэ ар кбы - с - а - тыгъ	кбэ - с - йэ - йа - тыгъэ
ахэм о ар кбы - у - а - тыгъ	кбэ - у - йэ - йа - тыгъэ
ахэм тэ ар кбы - т - а - тыгъ	кбэ - т - йэ - йа - тыгъэ
ахэм шьо ар кбы - шью - а - тыгъ	кбэ - шью - йэ - йа - тыгъэ

8. 3. 3. Şahıs göstergesi - И (ЙЫ), - А (ЙА) olan ön eklerinden önce fiilde bulunan, dolaylı anlatım ifade eden - ЙЭ eki - Р (Э) ekine dönüşür.

АЩ (АЩ) АР Р - И - ТЫГЪ (Р - ЙЫ – ТЫГЪ) (о, ona onu verdi.). < ЙЭ - ЙЫ - ТЫГЪ.

АХЭМ АЩ АР Р - А - ТЫГЪ (onlar, ona onu verdiler.). < ЙЭ - ЙА - ЙЫ - ТЫГЪ.

Bu örnekte - И seslisi, dolaylı ilişki ifade eden - Е (ЙЭ) ve aynı - И seslisinden önce özne göstergesi olan - ЙЫ - Р sonorous (engelsiz ünsüz) a dönüşür.

9. Bütün 3 şahıslı geçişli fiiller, 2 şahıslı geçişli fiillere - ГЪЭ ekinin gelmesi ile oluşabilir ve bu burada dolaylı ilişki ifade eden - Е (ЙЭ) eki de oldukça önemlidir.

АШ АР Ы - ТХЫГЪ 2 şahıslı geçişli fiil СЭ АЩ АР Е - Э - ГЪЭТЫГЪ, 3 şahıslı geçişli fiil. АЩ АР Ы - ШХЫГЪ, 2 şahıslı geçişli fiil СЭ АЩ АР Е - Э - ГЪЭШХЫГЪ, 3 şahıslı geçişli fiil. АЩ АР Ы - УХЫГЪ (о, onu bitirdi.), 2 şahıslı geçişli fiil СЭ АЩ АР Е - Э - ГЪЭУХЫГЪ, 3 şahıslı geçişli fiil

10. Dolaylı ilişki ifade eden - Е (ЙЭ) ön eki bulunduran 3 şahıslı geçişli fiillerin 3 yapısı bulunur:

Tablo 53. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden - Е (ЙЭ) Ön Ekinde Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ащ ар е - с - тыгъ	йэ - с - тыгъэ
о ащ ар е - п - тыгъ	йэ - у - тыгъэ
ащ (ащ) ар р - и - тыгъ	йэ - йы - тыгъэ
тэ ащ ар е - т - тыгъ	йэ - т - тыгъэ
шьо ащ ар е - шью - тыгъ	йэ - шью - тыгъэ
ахэм ащ ар р - а - тыгъ	йэ - йа - тыгъэ

Tablo 54. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden - E (ЙЭ) Ön Ekinde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ащ сэ ар кбы - с - и - тыгъ	кбэ - с - йэ - йы - тыгъэ
ащ о ар кбы - у - и - тыгъ	кбэ - у - йэ - йы - тыгъэ
ащ (ащ) ар кбы - р - и - тыгъ	кбэ - йэ - йы - тыгъэ
ащ тэ ар кбы - т - и - тыгъ	кбэ - т - йэ - йы - тыгъэ
ащ шьо ар кбы - шьу - и - тыгъ	кбэ - шьу - йэ - йы - тыгъэ
ащ ахэм ар кь - а - р - и - тыгъ	кбэ - а - йэ - йы - тыгъэ

Tablo 55. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı İlişki İfade Eden - E (ЙЭ) Ön Ekinde Direk Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ащ (ащ) сэ сы - р - и - тыгъ	сы - йэ - йы - тыгъэ
ащ (ащ) о у - р - и - тыгъ	уы - йэ - йы - тыгъэ
ащ (ащ) ар р - и - тыгъ	йэ - йы - тыгъэ
ащ (ащ) тэ ты - р - и - тыгъ	ты - йэ - йы - тыгъэ
ащ (ащ) шьо шьу - р - и - тыгъ	шьуы - йэ - йы - тыгъэ
ащ (ащ) ахэр р - и - тыгъэ - х	йэ - йы - тыгъэ - х

11. 3 Şahıslı fiillerin şahıs yapılarının örneklemesi:

Tablo 56. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerin Şahıs Yapılarının Örneklemesi

сэ ащ ар дэ - с - шагъ
сэ ащ ахэр дэ - с - шагъ - х
сэ ахэм ар а - дэ - с - шагъ
сэ ахэм ахэр а - дэ - с - шагъэ - х
сэ о ар кьы - б - дэ - с - шагъ
сэ о ахэр кьы - б - дэ - с - шагъэ - х
сэ шьо ар кьы - жьу - дэ - с - шагъэ
сэ шьо ахэр кьы - жьу - дэ - с - шагъэ - х
сэ ащ о у - дэ - с - шагъ
сэ ащ шьо шьу - дэ - с - шагъ
сэ ахэм о у - а - дэ - с - шагъ
сэ ахэм шьо шьу - а - дэ - с - шагъ
о ащ ар дэ - п - шагъ
о ащ ахэр дэ - п - шагъэ - х
о ахэм ар а - дэ - п - шагъ
о ахэм ахэр а - дэ - п - шагъэ - х
о сэ ар кьы - з - дэ - п - шагъ
о сэ ахэр кьы - з - дэ - п - шагъэ - х
о тэ ар кьы - д - дэ - п - шагъ
о тэ ахэр кьы - д - дэ - п - шагъэ - х
о ащ сэ сы - дэ - п - шагъ
о ащ тэ ты - дэ - п - шагъ

Tablo 55. Devam. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerin Şahıs Yapılarının Örneklemesi

о ахэм сэ с - а - дэ - п - шагъ
о ахэм тэ т - а - дэ - п - шагъ
ащ (ащ) ар д - и - шагъ
ащ (ащ) ахэр д - и - шагъэ - х
ащ ахэм ар а - д - и - шагъ
ащ ахэм ахэр а - д - и - шагъэ - х
ащ о ар кыы - б - д - и - шагъ
ащ о ахэр кыы - б - д - и - шагъэ - х
ащ шьо ар кыы - жьу - д - и - шагъ
ащ шьо ахэр кыы - жьу - д - и - шагъэ - х
ащ сэ ар кыы - з - д - и - шагъ
ащ сэ ахэр кыы - з - д - и - шагъэ - х
ащ тэ ар кыы - д - д - и - шагъ
ащ тэ ахэр кыы - д - д - и - шагъэ - х
ащ о сэ сы - кыы - б - д - и - шагъ
ащ о тэ ты - кыы - б - д - и - шагъ
ащ сэ о у - кыы - з - д - и - шагъ
ащ сэ шьо шьу - кыы - з - д - и - шагъ
ащ шьо сэ сы - кыы - жьу - д - и - шагъ
ащ шьо тэ ты - кыы - жьу - д - и - шагъ
ащ тэ о у - кыы - д - д - и - шагъ
ащ тэ шьо шьу - кыы - д - д - и - шагъ
ащ ащ сэ сы - д - и - шагъ
ащ ащ тэ ты - д - и - шагъ

Tablo 55. Devam. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerin Şahıs Yapılarının Örneklemesi

ащ ащ о у - д - и - шагъ
ащ ащ шьо шью - д - и - шагъ
ащ ахэм сэ с - а - д - и - шагъ
ащ ахэм тэ т - а - д - и - шагъ
ащ ахэм о у - а - д - и - шагъ
ащ ахэм шьо шью - а - д - и - шагъ
тэ ащ ар дэ - т - шагъ
тэ ащ ахэр дэ - т - шагъэ - х
тэ ахэм ар а - дэ - т - шагъ
тэ ахэм ахэр а - дэ - т - шагъэ - х
тэ о ар кьы - б - дэ - т - шагъ
тэ о ахэр кьы - б - дэ - т - шагъэ - х
тэ шьо ар кьы - жью - дэ - т - шагъ
тэ ащ о у - дэ - т - шагъ
тэ ащ шьо шью - дэ - т - шагъ
тэ ахэм о у - а - дэ - т - шагъ
тэ ахэм шьо шью - а - дэ - т - шагъ
шьо ащ ар дэ - шью - шагъ
шьо ахэм ар а - дэ - шью - шагъ
шьо ахэм ахэр а - дэ - шью - шагъэ - х
шьо сэ ар кьы - з - дэ - шью - шагъ
шьо сэ ахэр кьы - з - дэ - шью - шагъэ - х
шьо тэ ар кьы - д - дэ - шью - шагъ
шьо тэ ахэр кьы - д - дэ - шью - шагъэ - х

Tablo 55. Devam. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerin Şahıs Yapılarının Örneklemesi

шъо ащ сэ сы - дэ - шъу - шагъ
шъо ащ тэ ты - дэ - шъу - шагъ
шъо ахэм сэ с - а - дэ - шъу - шагъ
шъо ахэм тэ т - а - дэ - шъу - шагъ
ахэм сэ ар кьы - з - д - а - шагъ
ахэм сэ ахэр кьы - з - д - а - шагъэ - х
ахэм тэ ар кьы - д - д - а - шагъ
ахэм тэ ахэр кьы - д - д - а - шагъэ - х
ахэм сэ о у - кьы - з - д - а - шагъ
ахэм сэ шъо шъу - кьы - з - д - а - шагъ
ахэм тэ о у - кьы - д - д - а - шагъ
ахэм тэ шъо шъу - кьы - д - д - а - шагъ
ахэм о ар кьы - б - д - а - шагъ
ахэм о ахэр кьы - б - д - а - шагъэ - х
ахэм шъо ар кьы - жъу - д - а - шагъ
ахэм шъо ахэр кьы - жъу - д - а - шагъэ - х
ахэм о сэ сы - кьы - б - д - а - шагъ
ахэм о тэ ты - кьы - б - д - а - шагъ
ахэм шъо сэ сы - кьы - жъу - д - а - шагъ
ахэм шъо тэ ты - кьы - жъу - д - а - шагъ
ахэм ащ ар д - а - шагъ
ахэм ащ ахэр д - а - шагъэ - х
ахэм ащ о у - д - а - шагъ
ахэм ащ шъо шъу - д - а - шагъ

Tablo 55. Devam. 3 Şahıslı Geçişli Fiillerin Şahıs Yapılarının Örneklemesi

ахэм ащ сэ сы - д - а - шагъ
ахэм ащ тэ ты - д - а - шагъ
ахэм (ахэм) ар а - д - а - шагъ
ахэм (ахэм) ахэр а - д - а - шагъэ - х
ахэм (ахэм) о у - а - д - а - шагъ
ахэм (ахэм) шьо шью - а - д - а - шагъ
ахэм (ахэм) сэ с - а - д - а - шагъ
ахэм (ахэм) тэ т - а - д - а - шагъ

2.16. 4 Şahıslı Geçişli Fiiller:

1. 4 şahıslı geçişli fiiller Adige dilinde yer alır fakat bu çok nadir görülen bir yapıdır. 4 şahıslı geçişli fiiller, 3 şahıslı geçişli fiillerden ortaya çıkar ve burada dolaylı ilişki ifade eden ön ekler önemli bir yer tutar. Örneğin 3 şahıslı geçişli fiil olan **СЭ АЩ АР Е - С - ТЫГЪ** (ben ona onu verdim.). Eylemin beraber yapıldığını ifade eden **- ДЭ** ön eki fiile eklenerek **СЭ АЩ АР Д - Е - С - ТЫГЪ** yapısına dönüşerek 4 şahıslı geçişli fiile dönüşür (ben onunla onu birlikte verdim.).

2. 4 şahıslı geçişli fiillerde şahıs ön ekleri şu şekilde sıralanır: Direk nesne ön eki + 2. Dolaylı nesne ön eki + 2. Dolaylı ilişki ön eki + 1. Dolaylı nesne ön eki + 1. Dolaylı ilişki ifade ön eki + özne ön eki + fiil kökü. **АЩ АХЭМ (АЩ) ТЭ Т - А - ДЫ - Р - И - ТЫГЪ (Э)** (o onlara bizi birlikte verdi). - Т 1. Çoğul şahıs direk nesne ön eki, - А 3. Şahıs 2. Dolaylı nesne ön eki, - ДЫ eylemin beraber yapıldığını ifade eden ön ek ve 1. Dolaylı nesne ön eki, - Р 1. Dolaylı ilişki ifade ön eki, - И 3. Şahıs ön eki, - ТЫГЪ (Э) fiil kökü.

3. 4 şahıslı geçişli fiillerin 4 yapısı vardır:

Tablo 57. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ (ащ) ар д - е - с - тыгъ
о (ащ) ащ ар д - е - п - тыгъ
ащ (ащ ащ) ар ды - р - и - тыгъ
тэ (ащ) ащ ар д - е - т - тыгъ
шъо (ащ) ащ ар д - е - шъу - тыгъ
ахэм (ащ) ащ ар д - ы - р - а - тыгъ

Tablo 58. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ащ сэ (ащ) ар къы - ды - с - и - тыгъ
ащ о (ащ) ар къы - ды - у - и - тыгъ
ащ (ащ ащ) ар къы - ды - р - и - тыгъ
ащ тэ ащ ар къы - ды - т - и - тыгъ
ащ шъо ащ ар къы - ды - шъу - и - тыгъ
ащ ахэм (ащ) ар къ - а - ды - р - и - тыгъ

Tablo 59. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Dolaylı Nesnel Sistem

ащ (ащ) сэ ар къы - з - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ) о ар къы - б - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ ащ) ар къы - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ) тэ ар къы - д - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ) шъо ар къы - жъу - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ) ахэм ар къ - а - ды - р - и - тыгъ

Tablo 60. 4 Şahıslı Geçişli Fiillerde Direk Nesnel Sistem

ащ (ащ) ащ сэ сы - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ) ащ о у - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ) ащ ар ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ ащ) тэ ты - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ ащ) шьо шью - ды - р - и - тыгъ
ащ (ащ ащ) ахэр ды - р - и - тыгъэ - х

2.17. Tek Şahıslı Geçişli Fiiller:

Bütün geçişli fiiller kural olarak en az 2 olmak üzere çok şahıslıdır, çünkü çok şahıslı fiillerde hem özne hem de direk nesne ek olarak fiil içinde bulunur. 2 şahıslı geçişli fiiller geçişli fiil özelliklerini korurken bazı durumlarda en yakın nesneyi kaybedebilir özellikle ergatif yapılarda ve 3. Şahıs özne göstergelerinde bu duruma rastlanır. Geçişli fiillerin öznel yapısında, özne kendi kendine direk nesne içinde direk özne olarak görev yapabilir. Örneğin, АЩ СЭ С - Е - ГЪЭПСКІЫ (o beni yıkıyor.) burada gördüğümüz öznel yapıda bulunan 2 şahıslı geçişli fiil yapısı tek taraflı geçişli fiile dönüşebilir: АЩ 3 - Е - ГЪЭПСКІЫ (o yıkıyor.) bu fiilde özne eki olan - 3 eki en yakın nesne olarak kullanılınca fiil tek şahıslı geçişli fiile dönüşür. Tek şahıslı geçişli fiiller sadece öznenin etken olduğu yapıda bulunabilir, başka bir yapıda bulunamaz.

Tablo 61. Tek Şahıslı Geçişsiz Fiil Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ зы - сэ - гъэпскIы
о зы - о - гъэпскIы
ащ з - е - гъэпскIы
тэ зы - тэ - гъэпскIы
шьо зы - шьо - гъэпскIы
ахэм з - а - гъэпскIы

Aynı şekilde 3 şahıslı geçişli fiillerde 2 şahıslı geçişli fiil yapısına dönüşebilir. Örneğin, АХЭМ АЩ АР Р - А - ТЫЖЬЫГЪ (onlar ona onu verdi.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil ЗЫ - Р - А - ТЫЖЬЫГЪ (kendini verdi, teslim oldular.) şeklinde 2 şahıslı geçişli fiile dönüşür ve bu yapıda aynı şekilde öznel yapıda bulunur, en yakın nesneyi ifade eden şahıs kaybolur fakat geçişlilik yapısı devam eder.

2.18. Öznenin Etken Olmadığı Fiil Yapısı:

1. Az önce bahsettiğimiz gibi Adige dilinde 1. ve 2. şahıslar hem özne hem nesne halinde bulunursa, bu yapılar şahıs ekleri ile ifade edilmesi gerekir fakat bazı fiil yapılarında bazen şahıs ifade eden ekler bulunmaz. Bu durum 2. şahıs emir halini ifade eder, 2. Şahısların emir hallerinde ve pozitif yapıda şahıs ifade eden ekler bulunmaz ama olumsuz yapıda ise 2. Şahıs öznesinde şahıs ifade eden şahıs eki bulunur.

Tablo 62. Öznenin Etken Olmadığı Fiil Yapısında Geçişsiz Fiiller

тхэ !	у - мы - тх !
кIо !	у - мы - кIу !
лажьэ !	у - мы - лажь !
чьэ !	у - мы - чь !

Tablo 63. Öznenin Etken Olmadığı Fiil Yapısında Geçişli Fiiller

ТХЫ !	у - мы - тхы !
ЩЭ !	у - мы - щэ !
1о !	у - мы - 1о !
ШХЫ !	у - мы шхы !
ЛЭЖЬЫ !	у - мы - лэжьи !

2. Emir halinde 2. Çoğul şahıs her zaman şahıs ifade eden şahıs eki bulunur. ШЪУ - ШТЭ ! СЭШХОХЭР ШЪУШТЭХ К1АЛЭХЭР ! ШЪУ - ЩЭ ! ХЪАДЖ МУРАТЭ БКЪО САДЭЖЬ КЪАШЪУЦЭ (kılıçları alın çocukları götürün, Hacı Murat'ın oğlunu yanıma getirin.)!

3. En yakın şahıs eki ile dolaylı nesne, emir kipindeki fiillerin içinde yer alır. СЫ - НЭГЪЭС (beni yetiştir.)! ГЪАТХЭ НЭСЫ СЫНЭГЪЭС (bahara kadar yetiştir.)! КЪЫ - С - Ф - Я - ГЪЭФЫЖЬ (bana geri getirsinler.)! КЪЭК1ОРЭ ГЪАТХЭМ ТЫ Т1ОК1ЫМ ШЪЫНЭ ЗЫРЫЗ АК1ЭСЭУ КЪЫСФЯГЪЭФЫЖЬ (gelecek bahara 20 koç, atlarında birer kuzuyla geri getirsinler.)! С - ЕГЪАШЪУ (için.)! ПСЫ Т1ЭК1У СЕГЪАШЪУ (bana az bir su için.)!

4. Emir kipinde bulunana fiillerde 1. Çoğul şahıs özne göstergesi olan şahıs eki bulunmaz. Bu yapılarda ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki kullanılır. ТЭ ТЫ - ГЪАК1У (biz gidelim.)! - ТЫ eki 1.çoğul şahısın direk nesnesinin eki olarak kullanılır. 2. Şahısın özne eki bulunmaz. ЗЭДЭ - ТЭ - ГЪАШ1Э (birlikte yapalım.)! ДЖЫРИ ЗЫГОРЭ ЗЭДЭТЭГЪАШ1Э (şimdi de birlikte bir şey yapalım.)! - ТЭ eki 1. Çoğul şahıs dolaylı nesne ekidir. 2. Şahısın özne eki bulunmaz. 1.şahıs emir kipi yapısında, öznedeki çoğulluk ifade eden ek bulunur. (2. Şahıs emir kipinde bulunan yapının aynısıdır) ТЫ - ЗЭ - ЖЪУ - ГЪЭНЭ1УАС, Б11УАГЪ АЦ (dost olalım dedi, o.). Burada kullanılan - ТЫ direk nesne göstergesi olan ek, - ЖЪУ 2. Çoğul şahısın şahıs ekidir.

5. Öznel olmayan fiil olan K1YЭH fiili emir kipi 1. Çoğul şahısta HEK1O şekline dönüşür (Ben, sen, siz). HEK1O КЪЭНЭКЪОМ ДЭЖЬ, РИ1УАГЪ Л1ЫЖЪЫМ (gidelim, Keneko'nun yanına dedi ona yaşlı adam.).

2.19. İnverse (Ters) Fiiller:

Adige dilinde fiillerin inverse yapıları vardır. İnverse fiillerde gramer açıdan dolaylı nesne ifadeleri gerçek özneyi, özne ifadeleri gerçek nesneyi ifade eder. İnverse fiillerin hepsi geçişsiz yapıda bulunurlar.

Bütün geçişli fiillerde belirgin özellikler vardır. Örneğin geçişli fiil olan CЭ O Y - C - ЦЭ - ИТ (ben seni götüreceğim.) fiilinde gerçek özne olan - CЭ, özne eki olan - C şahıs eki tarafından ifade edilir, gerçek nesne olan - O, nesne eki olan - Y ile ifade edilir, - ЦЭ - H fiili ise 2 şahıslı geçişli bir fiildir. Bu fiilin geçişsiz ve inverse hali şu şekilde oluşur: CЭ O Y - C - ФЭ - ЦЭ - ИТ (ben seni götürebileceğim.). Gerçek özne olan - CЭ, dolaylı nesne eki olan - C eki ile ifade edilir, direk nesne olan - O, özne belirten şahıs eki olan - Y ile ifade edilir.

2.19.1. İnverse fiillerin şahıslarının örnekleme:

2.19.1.1. *Öznenin etken olduğu yapı (gramer dizilimi olarak dolaylı nesne yapısı)*

Tablo 64. İnverse Fiillerde Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ар с - фэ - щэщтэп
о ар п - фэ - щэщтэп
ащ ар фэ - щэщтэп
тэ ар т - фэ - щэщтэп
шьо ар шью - фэ - щэщтэп
ахэм ар а - фэ - щэщтэп

2.19.1.2. - nesnenin etken olduğu yapı (gramer dizilimi olarak öznel yapı)

Tablo 65. Inverse Fiillerde Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ащ сэ сы - фэ - щэштэп
ащ о у - фэ - щэштэп
ащ ар фэ - щэштэп
ащ тэ ты - фэ - щэштэп
ащ шьо шью - фэ - щэштэп
ащ ахэр фэ - щэштэп

Inverse fiiller geçişsiz fiil olarak duygu, düşünce, davranış ifade eder. СЭ АР С - ШЮШЮ (ben onu öyle zannediyorum.). СЭ АР С - ШЮИГЪУ (ben onu arzuluyorum.). СЭ АР КЪЫ - С - ЩЫГЪУПШАГЪ (ben onu unuttum.). Bu şekildeki 2 şahıslı fiiller gerçek öznenin şahsına göre çeşitlilik gösterir.

Tablo 66. Inverse Geçişsiz 2 Şahıslı Fiil Yapısı

сэ ар с - шюигъу
о ар п - шюигъу
ащ ар шюигъу
тэ ар т - шюигъу
шьо ар шью - шюигъу
ахэм ар а - шюигъу

2.20. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫЫ) İle Fiillerin Şahıs Çekimleri:

Sahiplik eki olan - И (- ЫЫ) eki ile kullanılan statik fiiller, bütün 2 şahıslı geçişsiz fiiller. АР СЭ С - И - НЫБДЖЭГЪУ (o benim arkadaşım.). АР СЭ С - И - УНЭ (o benim evim.). Statik fiil olan АР СЭ С - И - ГЪУНЭГЪУ (o benim komşum.) fiilinde - С dolaylı nesne 1. şahıs eki, - И dolaylı ilişki ifade eden ön ek (sahiplik ifadesi), - ГЪУНЭГЪУ isim fiil. Şu şekilde bir fiil yapısı da olabilir, СЭ АЩ СЫ - Р - И - ГЪУНЭГЪУ (ben onun komşusuyum.) fiilinde - СЫ 1. Tekil şahıs özne göstergesi, - Р ekinin fonksiyonu tam olarak belli değildir, fonetik olarak neden kullanıldığı ve nereden geldiği belli değildir. Adige dilinde fiillerde kullanılan şahıs ön eklerine bakarsak - Р < Ы eki dolaylı nesnenin 3. şahıs göstergesi gibidir, fakat az önce belirttiğimiz gibi fiil yapılarında dolaylı nesnede 3. şahıs göstergesi fiilin tekil yalın hali tarafından ifade edilir, - И sahiplik eki, - ГЪУНЭГЪУ isim fiil.

Sahiplik ön eki olan fiillerin 2 yapısı bulunmaktadır. Dolaylı nesnenin etken olduğu yapı ve öznenin etken olduğu yapı:

Tablo 67. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫЫ) Alan Fiillerde Dolaylı Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ар сэ с - и - гъунэгъу
ар о у - и - гъунэгъу
ар ащ и - гъунэгъу
ар тэ т - и - гъунэгъу
ар шьо шъу - и - гъунэгъу
ар ахэм я - гъунэгъу

Tablo 68. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Fiillerde Öznenin Etken Olduğu

Үары

сэ ащ сы - р - и - гъунэгъу
о ащ у - р - и - гъунэгъу
ар ащ и - гъунэгъу
тэ ащ ты - р - и - гъунэгъу
шьо ащ шьу - р - и - гъунэгъу
ахэр ащ и - гъунэгъу - х

Sahiplik ön eki (И) içeren statik fiillerde öncelikli olarak 2 şahıslı fiillerdir. СЭ АР СИ1 (bende o var.). Bu statik fiil inverse yapıdadır, АЩ АР И1 (onda o var.), özne olan - АЩ dolayı nesne hal durumunun ergatif yapısındadır. Diğer 2 şahıslı inverse fiiller gibi - И1 fiilinin de 2 yapısı bulunur, öznel yapı ve nesnel yapı. Adın cümle içinde bulunduğu dil bilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum. Yalın durum *kapı* (*Kapı kırıldı*). Yükleme durumu *kapıyı* (*kapı+y+ı çaldı*). İlgi durumu *kapının* (*kapı+nın kolu*). Yönelme durumu *kapıya* (*kapı+y+a gitti*). Bulunma durumu *kapıda* (*kapı+da kaldı*). Çıkma durumu *kapıdan* (*kapı+dan dondu*). Vasıta durumu *kapıyla* (*kapı+y+la kolu, çocuk+la annesi*) vb. (Korkmaz, 2008: 80).

Tablo 69. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Statik 2 Şahıslı Fiillerde

Öznenin Etken Olduğu Yapı

сэ ар с - и - 1
о ар у - и - 1
ащ ар и - 1
тэ ар т - и - 1
шьо ар шью - и - 1
ахэм ар я - 1

Tablo 70. Sahiplik Ön Eki - И (- ЫИ) Alan Statik 2 Şahıslı Fiillerde

Nesnenin Etken Olduğu Yapı

ащ сэ сы - р - и - 1
ащ о у - р - и - 1
ащ ар и - 1
ащ тэ ты - р - и - 1
ащ шьо шью - р - и - 1
ащ ахэр и - 1э - х

2.21. Zaman Ve Kipler

Kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimine kip denir. (Korkmaz, 2008: 159).

Çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimine zaman denir: Şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman vb. (Korkmaz, 2008: 257)

2.21.1. Zaman ve kiplerin genel özellikleri:

Adige dilinde fiil çekimlerine bakıldığında zamanlar şu şekilde gösterilir:

1 - Şimdiki zaman. 2 – Geçmiş zaman (bitmiş eylem) 3 - Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) 4 – Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem). 5 - Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem). 6 - Aorist (Geniş zaman). 7 - Gelecek zaman 1. 8 - Gelecek zaman 2.

Adige dilinde fiillerin zaman açısından kategorileri: 1 – Fiil. 2- Sıfat fiil, ortaç 3 - Zarf fiil, ulaç.

Fiillerin zaman kategorisi başka bir kategori olan kipler ile yakından ilişkilidir. Aynı temelden, aynı kökten sadece zamanlar ve kipler değil aynı zamanda dilek kipi cümleleri, istek kipi cümleleri, tasdik, onay cümleleri, şart kipi cümleleri ortaya çıkar.

Adige dilinde bulunan fiil kipleri: 1- Haber, bildirme kipi. 2 - Şart kipi. 3 - Dilek, istek kipi. 4 İstek. 5 - Emir kipi. 6 - Tahmin, ihtimal kipi. 7- Amaç, hedef kipi (isim fiil). 8 - Zorunluluk kipi. 9 - İhtimal, olasılık kipi. 10 - Çeliştirici ihtimal kipi.

Haber, bildirme kipi, yapılmış, yapılmakta olan veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. (Korkmaz, 2017: 527). Bir oluş ve kılışın şart biçiminde düşünüldüğünü anlatan, dolayısıyla, hiç bir yargı bildirmeyen, aynı zamanda dilek görevi de yapan tasarlama kipi http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=296822

Dilek istek kipi ve istek kipi fiile istek, niyet, arzu kavramları veren bir tasarlama kipidir. Yapılan işin istendiğini veya o işe niyet edildiğini gösterir. (Korkmaz, 2018: 577). Emir kipi, yapılması istenen işi kesinliğe bağlayarak emir biçiminde ifade eden bir gramer kalıbıdır. (Korkmaz, 2017: 591). Türkçede tahmin, ihtimal kipi ‘olmak’ yardımcı fiili ile kurulan gereklilik kipinin, başka bir fiilin

geçmiş veya şimdiki zaman kipi yahut da herhangi bir isim ile birlikte kullanılması tahmin ve ihtimal kipidir. (Korkmaz, 2017: 618). Amaç, hedef kipi; bildirdikleri eylemin hangi hedefe, amaca yönelik gerçekleştirildiğini belirten cümlelerdir. Adige dilinde isim fiil ile kullanılır. <http://www.turkdilbilgisi.com/cumlede-anlam/amac-sonuc-cumleleri.html> İsim fiil, bir hareket ismi ile ona bağlı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur (ağlatarak söyletmek, herkesi inandırma). (Karahana, 1991: 16 - 17). Zorunluluk kipi, bir oluşun, bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin yapılması gerektiğini bildiren kiptir. (Korkmaz, 2017: 613). Herhangi bir durumun nasıl gelişeceğini, bir olayın basıl sonuçlanacağını önceden kestirmeye, akla yakın sonucu önceden bulmaya çalışan kiptir. <http://edebiyatogretmeni.gen.tr/251-olasilik-ihhtimal-tahmin-cumleleri.html> İfade ettikleri düşünce yönünden birbiriyle bağdaşmadığı için çelişen ve aralarında anlamca zıtlıklar yani karşıt yargılar bulunan cümlelere karşıt anlamlı (çelişen) cümleler denir. <http://www.edebiyatname.com/index.php/cuemlede-anlam-yeni/162-4-karsit-anlamli-celisen-cuemleler/265-4-karsit-anlamli-celisen-cuemleler>

Fiilimsi ve sıfat fiillerde kipler değişmez. Düzensiz kipler Adige dilinde her zaman karakteristik olarak bulunur. 1 - Şimdiki zaman. 2 – Geçmiş zaman (bitmiş eylem) 3 - Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) 4 – Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem). 5 - Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem). 6 - Aorist (geniş zaman). 7 - Gelecek zaman 1. 8 - Gelecek zaman 2.

Bitmiş eylem, zamanı geçmişte yaşanan olayların sürekliliğinden veya zaman sınırlaması olmaksızın geçmişte birkaç kez meydana gelişinden bahsedilmek istendiğinde kullanılmaktadır. (ESKİ RUSÇA FİİLLER İLE ÇAĞDAŞ RUSÇA'DAKİ FİİLLERİN KARŞILAŞTIRILMASI, GÜLSEN GÖÇER SAYFA 9)

Bitmiş eylem, geçmişte gerçekleştirilen hareketin veya durumun şimdiki zamana yansıyan sonucunu ifade ederken kullanılmaktadır. Genellikle günlük konuşmalarda kullanıldığı görülmektedir. (ESKİ RUSÇA FİİLLER İLE ÇAĞDAŞ RUSÇA'DAKİ FİİLLERİN KARŞILAŞTIRILMASI, GÜLSEN GÖÇER SAYFA 10)

Zamanlarda, dinamik ve statik fiillerin sayısı haber kipinde birbirine uymaz. Statik fiiller, dinamik fiillerden daha azdır.

Dilek, istek kipinde, dilek, istek kipi 1 ve dilek, istek kipi 2 hali vardır, her ikisinin de 2 zamansal biçimi vardır. 1 - Geçmiş zaman (bitmiş eylem). 2 - Geçmiş zaman (bitmemiş eylem). Dilek kipi 1 (bitmemiş eylem), dilek kipi 2 (bitmiş eylem) halindedir.

Şart kipi, kipler içinde en zengin yapıdır ve haber kipi gibi bütün zamanlarda kullanılır.

İstek, arzu kipinde 3 zamanda kullanılır: 1 - Geçmiş zaman (Bitmiş eylem). 2 – Belirli geçmiş zaman (Bitmiş eylem). 3 – Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem).

Adige dilinde emir kipinin 3 hali vardır: 1 - Emir kipi 1 (Emir 2. Şahıs). 2 - Emir kipi 2 (emir 3. Şahıs). 3 - Emir kipi 3.

Tahmin, ihtimal kipi, konuşan kişinin emin olmadığı bir eylem özel ihtimal kipi kalıpları ile ifade edilir. ПИ1ОГЪЭ - ИЦТ (demiş olacak.).

Tahmin ihtimal kipinin statik fiil kullanılan yapısında şimdiki ve geçmiş zaman halleri kullanılır. АХЭСЫ - ИЦТ (içlerinde, aralarında oturacak.), АХЭСЫ - ГЪЭ - ИЦТ (içlerinde, aralarında oturmuş olacak.). Dinamik fiillerde ise sadece geçmiş zaman hali vardır. К1О - ГЪЭ - Н ФАЕ (gitmiş olmalı.), К1О - ГЪЭ - ИЦТ (gitmiş olacak.).

Amaç, hedef kipi eylemin amacını ifade etmek için genellikle isim fiil kalıpları kullanılır, bu kipin tek bir zaman kullanımı o da gelecek zaman yapısıdır. ПИ1ОН - ЭУ (söylemek için.).

Zorunluluk kipinde ise yapılması gereken eylemler ifade edilir. Е1О - ГЪЭ - Н ФАЕ (söylemek lazım.).

Adige dilinde fiil çekimlerinde zaman ve kiplerde çeşitlilik görülebilir, olumsuz, olumlu, soru, olumlu soru ve takviye cümlesi şeklinde görülür. ТХАГЪЭ (yazdı.), ТХАГЪЭ - П (yazmadı.), ТХАГЪ - А (yazdı mı?)? ТХАГЪЭ - БА (yaz!)! ТХАГЪЭ - БА (yazmadı mı?)? ТХАГЪ - И (yazdı da, yazdı ya!)!

2.21.2. Dinamik ve statik fiil kiplerinin zaman serileri:

Hem finite (bitimli), hem infinite (bitimsiz) bütün fiillerin zaman yapıları ve zaman serileri 2 ye ayrılır: 1. Seri, sırf fiil kökünden türeyen zaman ve kipleri içerir (aorist seri) K1O 2. Seri, köklere - YƏ ön eki gelmesi ile oluşan zaman ve kipleri içerir YƏ - K1O.

1. seride olan yapılar: 1- Aorist. 2 - Geçmiş (Bitmiş eylem). 3 - Geçmiş (bitmemiş eylem). 4 - Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem). 5 - Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem). 6 - Gelecek zaman 1. 7 - Gelecek zaman 2. 8 - Haber, bildirme kipi zamanı. 9 - Şart kipi. 10 – Dilek, istek kipi. 11 - İstek kipi. 12 - Amaç ve zorunluluk kipi.

1. seride bulunan zaman ve kipler 4 ana temelden oluşur ve bu ana temeller 4 gruba ayrılır. 1. Grup A grubu: Özel zamana ekleri bulundurmeyen Aorist temelli yapı. 2. Grup B grubu: - ГЪƏ eki bulunduran Aorist temelli yapı. 3. Grup C grubu: - ИҚТ eki bulunduran Aorist temelli yapı. 4. Grup D grubu: - H eki bulunduran aorist temelli yapı.

2. seri 1 gruptan oluşur. Bu grupta olan yapılar, haber, bildirme kipi şimdiki zaman yapısı, emir kipi, şart kipi.1. ve 2. serilerin her 2 grubunda bir ya da birkaç yapıda - ИҚТ, - ИҚТЫН, - H, son ekleri ile oluşur, örneğin geçmiş (bitmiş eylem) yapı bu 3 yapıda da oluşur.

Dinamik fiillerde, zaman ve kiplerin 1. ve 2. Serileri vardır. Statik fiillerde, zaman ve kiplerin sadece 1. Serisi vardır ve bu seride statik fiillerin 3 grubu vardır. 1. Grup şimdiki zaman yapısı, 2. Grup - ГЪƏ eki ile oluşan yapı, 3. Grup - ИҚТ eki ile oluşan yapı.

2.21.3. Dinamik ve statik fiillerin zaman ve kip hallerinin 1. Serisi:

2.21.3.1. Grup A 1. Seri, aorist grup:

1. Grupta zaman ve kipler saf yapılardan, köklerden oluşur, örneğin: K1O, ИИƏ, bu yapılardan şu şekilde yapılar ortaya çıkar: Birliktelik 1 yapısı (eylemin beraber yapıldığını ifade eden yapılar), birliktelik 2 yapısı (eylemin beraber yapıldığını ifade eden yapılar), fiilimsi 1, fiilimsi 2, emir 2. Şahıs, şart kipi 1, şart kipi 2, tasdik, onay cümlesi 1, tasdik, onay cümlesi 2, istek kipi 1, şimdiki zaman negatif hali, şimdiki zaman ortacı.

Bitimsiz fiillerin zaman ve kip yapısında Aorist yapının orijinal köküne en küçük yapı eklenir, örneğin şart cümlesi 1 yapısında orijinal köke - МЭ eki gelir, К1О - МЭ (giderse.).

Birliktelik yapısı cümlesinde orijinal köke - ТИ eki gelir, К1О - ТИ (gidiyordu.).

Zamanların ve kiplerin isimleri rastlantısaldır çünkü zaman ve kiplerin birkaç farklı fonksiyonu bulunur. Bu kısmi zaman yapısının ifade ettiği anlam zaman gruplarına, sonradan gelen fiil, fiillerin statik ve dinamik yapılarına bağlıdır. Örneğin, К1О - ТИ РИ1ОЦТЫГЪЭ (gidip söyleyecekti.). К1УАГЪЭТИ (gitmişti.). РИТЫГЪ (verdi.). К1УАГЪЭ - ШЪ (gitti.). РИТЫЦТ (verecek.).

Aorist yapı Ы - ПХЪУАТ (birden bire tepki vermek.). Е - БГЪАШ1 (onu yaptır, bildir.). Aorist anlık, tek eylem ifade ederken kullanılır. ОШ1Э - ДЭМЫШ1ЭУ ЗЕУ1АЖЪ (aniden, birdenbire kendini yaraladı.). Sıradan konuşmalarda Aorist yapı nadir olarak kullanılır, halk dilinde daha fazla kullanılır. Eski şarkılar, hikâyeler, atasözleri, söyleyişlerde kullanılır. Aorist yapı haber kipini ifade eder, metin içinde geçmiş zaman ifade eder fakat modern Adige dilinde geçmiş zaman (bitmiş eylem) ifade eder. Aorist kullanımına örnekler: ЦАБЭ ЦЫЗЭТЫРАТАКЪУИ КЪУНЧЫКЪОКЪОПЦЫР ХАГЪАФ (karşılıklı birbirlerine kurşun sıktılar, isabet aldı, düştü.). ПФЭСЭГЪЭГЪУ КЪЫЗЫРЕ1ОМ , АР ЫПХЪУАТ (bana affediyorum dediğinde, birden alevlendi.).

Okuma parçaları içinde, bazı durumlarda Aorist yapı şimdiki zaman ifade eder. К1ЭЛИТ1УР ТЫРАХИ Ш1УАХЪЫГЪ, НЫОР ПАХЪЭУ КЪЫДЭХЪАЖЪЫГЪ, ХЪАБЛЭ НЫОР КЪЫЗЭ1ОК1 (2 çocuğu elinden aldılar, yaşlı kadın sıkıntı içinde çıktığı yere geri geldi, girdi, mahalle kadınları bir araya toplandı.).

Aorist fiilin bitimli hali vardır fakat bu yapı diğer bitimli fiiller aksine - МЫ ön eki ile negatif hale dönüşür. Ы - МЫ - ПХЪУАТ (birden bire tepki vermedi.).

Birliktelik yapısı 1, eylemler bitimsiz aorist yapıdadır ve - И eki yardımı ile oluşur, К1У - И. - И ekinin önünde bulunan, kökün içindeki sesli kaybolur. К1У -И < К1УЭ - И (gidip), ЫТХИ < Ы - ТХЫ - И (yazıp).

Bitimsiz (infinite) aorist fiiller tek eylem ifade ederler, bu yapı geçmiş zamanda bulunan bitimli fiiller tarafından takip edilince kullanılır. К1У - И -

АРИ1УАГЪ (gitti de onlara söyledi.). Bitimsiz (infinite) aorist fiiller ve bitimli (finite) fiiller eylem ifade ederler ve birbiri ardına kullanılabilirler. К1ЭМГУЕ ИК1Х - И БЖЪЭДЫГЪУ ИХЪАГЪЭХ (Çemguу Bјeduğuna girdiler.). ПШЦЫР ЗЭК1ОЦ1ИПХ - И ОНЭГУМ ТЫРИПХЫХЪАЖЪЫГЪ (beyi bağlayıp, eyerin ortasına bağladı.). ДЭПЧЭН ЗИ ЫМЫ1ОУ ИШХОНЧ КЪЫРИПХЪОТ - И ШУМЭНЫКЪОМ ЕУАГЪ (Derçen hiç bir şey söylemeden tüfeğine davranıp Şumeniko'yu vurdu.).

Bitimsiz (infinite) aorist yapılardan oluşan organik negatif yapılar Adige dilinde bulunmaz.

Birliktelik yapısı 2 bitimsiz fiil yapısı: К1О - Т - И (gidiyordu da.), ЫТХЫ - Т - И (yazıyordu da.). Birliktelik yapısı 2 bitimsiz fiil yapısında geçmiş zaman eki olan - Т ve birliktelik yapısı 2 yapısının eki olan - И eki bulunur. Bu yapıda bitmemiş tekrar edilen eylemleri ifade eder ve bunlar geçmiş zamanda gerçekleşir. Bu yapıda aynı birliktelik yapısı 1 yapısında olduğu gibi fiillerden sonra muhakkak bitimli (finite) fiil gelmelidir. АР ЧЭЩНЫКЪОМ КЪЭТЭДЖЫ - ТИ КОЛХОЗ САДЫМ К1ОЩТЫГЪЭ (o gece yarısı kalkardı da, kolhozumuzun bahçesine giderdi.). ДЖАЩ ФЭДЭУ Ы1О - ТИ АГУ КЪЫ1ЭТЫЩТЫГЪЭ (bu şekilde söylemi, etrafımızı seferber ediyordu, hareketlendiriyordu.).

Birliktelik yapısı 2. grupta bulunan şimdiki zaman negatif bitimsiz halde - ТИ eki sonra ki eylemin sebebini açıklar. К1О - РЭ - П - ТИ (gitmezdi de.). ТИГЪУНЭГЪУ ЛЫЖЪ ГОРЭ КЪЫСЭЛЪЭ1УИ, ЕЖЪ К1АЛЭ И1Э - П - ТИ, ШЫКУАОУ ИШЪУЗ АДЭЖЪ ТХЪАУСХАК1О СЦЭНЭУ СЫРИГЪЭТ1ЫСХЪАГЪ (ihtiyar bir komşumuz bana yalvardı, kendisinin çocuğu yoktu da, arabacı olarak karısının yanına başsağlığına götürmem için arabaya bindirdi.).

Emir kipi 1. yapı, bitimsiz (infinite) aorist köklerden oluşur.К1О, ЩЭ (gitmek, satmak), emir halindeki fiillerin hem geçişli hem de geçişsiz hallerinde tekil şahısların şahıs ekleri, göstergeleri bulunmaz. ЧЪЭ (geçişsiz), ТХЫ (geçişli), ЕДЖ МЫЩ, УПЧ1Э ПСТЭУМИ ИДЖЭУАП АЩ ИБГЪОТЭЩТ (oku bunu, soruların hepsinin cevabını onda bulacaksın.).

Çoğul şahıslarda ise emir kipi 2. Çoğul şahıs eki, göstergesi bulunur. ЧЪЭ, ШЪУ - ЧЪ (koş, koşun.).

Emir kipinin negatif yapısında, her iki şahısta şahıs göstergeleri bulunur. У - МЫ - К1У, ШЬУ - МЫ - К1У (gitme, gitmeyin.).

- КЪЭ ön eyleminin görüldüğü yerde, negatif fiillerde 2. Şahıs eki, göstergesi olan - У şahıs eki kaybolur. КЪЭ - МЫ - ХЬ < КЪЭ - У - МЫ - ХЬ (getirme.). У - МЫ - ДЗЫ, КЪЭ - МЫ - ДЗ < КЪЭ - У - МЫ - ДЗ (atma.).

Şahıs göstergesi olan eklerin düşmesi fonetik temellere dayanır. Ünlülerin birleşmesi ile 2 şahıs göstergesi düşer.

Emir cümlelerinde nesnelere şahıs halleri genellikle ekler ile ifade edilir. Geçişsiz fiillerde dolaylı nesnenin şahsı ifade edilir. С - Ф – ЕПЛЪ (benim yerime bak). Т - Ф – ЕПЛЪ (bizim yerimize bak).

Geçişli fiillerde en yakın nesne veya dolaylı nesne şahsı ifade edilir ve 3 şahıslı geçişli fiiller türemiş olmayan fiillerdir, bu fiillerde şahıs ve en yakın dolaylı nesne ifade edilir.

Tablo 71. Geçişli Fiillerde En Yakın Nesne ve Dolaylı Nesnenin Şahsı İfade Etmesi

СЫ - ДЭТХ
ТЫ - ДЭТХ
с - фЭТХ
т - фЭД
т - е - т

2. Şahsın emir yapısında, dil bilgisel olarak yapı bitimsiz fiil halindedir çünkü olumsuzluk ön eki olan - МЫ eki kullanılır. У - МЫ - К1У (sen gitme.), 2. Şahsın bütün emir hallerinin tüm yapıları içinde, özellikle ilk 2 şahsın şahıs nesne göstergeleri, ekleri ettirgen yapı ile ifade edilmek zorundadır. СЫ - ГЪАК1У (beni gönder.). Bu emir cümlesinin ettirgen fiilleri istek, rica ifade eder. Karşılaştıracak olursak СЫГЪАК1У veya ГЪАК1О (gönder.), К1О (git.) fiil yapısı ile oluşmuştur.

Statik fiillere bakacak olursak, yukarıdaki kalıplar gibi statik fiillerin aorist yapıları bulunmaz bundan dolayı statik fiillerin emir halleri bulunmaz. Emir cümlesi yapısında bulunan ЩЫТ fiili, şimdiki zaman statik fiil yapısı değildir, dinamik fiil aorist yapısıdır ve emir cümlesi gibi görünür. Şimdiki zamanda ЩЫТ fiilinin emir hali bulunmaz. ЩЫТ fiilinin anlamı durmak ve başta olmak anlamındadır ve dinamik fiil olan ЩӘТЫ fiilinden gelir.

Tablo 72. Statik - ЩЫТ Fiilinin Farklı Çekimlerinde Oluşan Değişimler

ŞİMDİKİ ZAMAN	AORİST	EMİR KİPİ
ЩӘТЫ	ЩЫТ - И	ЩЫТ
ЩӘСЫ	ЩЫС - И	ЩЫС
ЩӘЛЫ	ЩЫЛЬ - И	ЩЫЛЬ
ЕҮГЫ	Ы - ҮГЫ - И	ҮГЫ

Ek eylem şeklindeki isimlerin, statik fiillerde olduğu gibi emir halleri bulunmaz. Orijinal statik fiillerin emir halleri sadece geçişli, dinamik fiillerin öznel yapısı ile gerçekleşen şekli ile oluşur.

Tablo 73. Ek Eylem Şeklinde Bulunan İsimlerin Statik ve Emir Kipi Halleri

STATİK FİİL	EMİR KİPİ
КҮАЛӘ	ЗЫ - ГҮӘ - КҮАЛ
ҮШЫ	ЗЫ - ГҮӘ - ҮШ
ХҮПХӘ	ЗЫ - ГҮӘ - ХҮПХӘ

Orijinal fiillerin statik ve dinamik yapıları vardır. АР ПХЪАШІӘ (o marangoz.) statik bir fiildir. АР МӘ - ПХЪАШІӘ (o marangozluk yapıyor.)

dinamik fiildir. МЭ - ПХЪАШІЭ fiilinden gelerek emir haline dönüşmesi mümkündür.

Tablo 74. Dinamik Fiillerin Farklı Çekimlerinde Oluşan Değişimler

ŞİMDİKİ ZAMAN	AORİST	EMİR KİPİ
ар мэхъашIэ	опхъашI (э) - и	пхъашIэ

АР ШАКІО (о авсI.) cümlesinde ШАКІО statik fiildir. МЭШАКІО (avlanıyor.) ise dinamik geçişsiz fiildir. Şimdiki zaman hali МЭШАКІО dur. Aorist hali ise О - ШАКІУИ < О - ШАКІО - И şeklindedir.

2.21.3.2. Ortaçların 1. Grup aorist, şimdiki zaman ifadesi (bitimsiz) : κIoy (giderek.). БIoy (bir şey söyleyerek.).

Ortaçların 1. Grubu, - ЭУ eki ile yalın bir kök fiilden oluşur. ЧЪЭУ < ЧЪЭ - У < ЧЪЭ - ЭУ (koşarak). Ы - ТХЭУ < Ы - ТХЭ - У < Ы - ТХЭ - ЭУ (yazarak).

Ortaçların 1. Grubu aniden gerçekleşen başka bir eylem oluşurken, bitmemiş olan bir eylemi gösterir. КІАЛЭМ ЫШІЭЦТЫР ЫМЫШІ - ЭУ ЗЕУШЪЭ - ФЫ (çocuk yapacağını bilmeden duruyor.). ХЪУСЕН ШІЭХЭУ ГУЦЫІ - ЭУ, КЪЫЧЪЫХЪ - ЭУ ХЪУГЪЭ (Hüseyin çabuk konuşarak, yetişmeye başladı.).

Ortaçların 1. Grubunun negatif hali şu şekildedir: Ы - МЫ - ТХ - ЭУ (yazmayarak).

2.21.3.3. Ortaçların 2. Grup aorist, şimdiki zaman ifadesi (bitimsiz): κIо - зэ (giderken). БIо - зэ (söylerken).

Ortaçların 2. Grup şimdiki zaman ifadeleri - ЗЭ eki ile gerçekleşir. ЧЪЭЗЭ < ЧЪЭ - ЗЭ (koşarken). ЫІОЗЭ < Ы - ІО - ЗЭ (söylerken).

Ortaçların 2. Grubu bitmemiş eylemleri ifade eder ve kendisinden sonra bitimli fiil gelir. Şimdiki zamanda ortaçların 2. Grubu, fiilin ifade ettiği eylemin aniden, habersizce yapıldığını belirtir. ДЭХАЩЭ УКЫТАПЭ - 3Э, АЩ ДЭЙ ЕТЫСЭХЫГЪ (Dehaşe çok utanarak, onun yanına aşağıya doğru çömelerek oturdu.). САДЫМ КЪЫДЭКЫЖЪЫГЪЭУ МАРЫ НЫОЖЪ ГОРЭ ГУЗАЖЪО - 3Э КЪЭК1О (bahçeden çıkmış olduğu halde, bir yaşlı kadın acele ederek geliyor.). Bu yapılar Adige dilinde oldukça yaygındır ve olumsuz halleri de mevcuttur. МЫ - К1О - 3Э (gitmeyerek). Ы - МЫ - 1О - 3Э (söylemeyerek). Şapsığ diyalektinde - 3Э eki - 3ЭРЭ şeklinde olabilir.

2.21.4. Şimdiki zaman aorist yapısı:

Şimdiki zaman aorist yapılarında belirteç (zarf) ön eki olan - ЗЭРЭ eki ile beraber kullanılan ortaç yapıları şu şekilde oluşur: КЪЫ - ЗЭРЭ - ПЛЪЭУ (baktığında), bu yapıda belirteç (zarf) ön eki olan - ЗЭРЭ ile ek olan - ЭУ ekinin bir araya gelmesi ile oluşur ve zarf ortaç halini alır, ЗЭР - И - ТХЭУ (yazar yazmaz).

Ortaç olarak kullanılan eylemler bitmemiş eylemlerdir ve peşinden bitimli fiiller gelir. Zarf ortaç eylem ifade eder, bu eylemden sonra fiilin hareketi bu fiili takip etmelidir. НАХЪО ЗЭРЭ - 1ОПЛЪ - ЭУ , Ш1У ЗЭРЭЩЫМЫ1ЭР ЫШ1АГЪ (Haho yüzüne bakar bakmaz, iyi bir şey olmadığını bildi.).

2.21.4.1. Aorist grupta - мэ son eki:

Aorist grupta genel olarak kullanılan yapılardan biride - МЭ son eki tarafından yapılan yapılardır. К1О - МЭ (gitse). ПЫИМ ЗЫКЪИШ1ЭЖЪ - МЭ, ЗЫКЪЫЗЭРИГЪЭУ1УНЫ КЪЕЖЪЭЦТ (düşman kendine gelirse, hazırlığını tamamlayıp başlayacak.). Bu yapıda son ek olan - МЭ modern yaşamda ve yazı, konuşma dilinde koşul ifade eder. Fakat Adige dilinde - МЭ ekinin fiile gelmesi ile oluşan 2 farklı yapı vardır, bir tanesi zaman şartı, diğeri ise durum şartıdır. УЛ1Э - МЭ ТЭ УЧ1АЛЪХЪЭЖЪЫЦТ (öldün mü, ölürsen, nereye defnedecekler.)?

Eğer istenirse, zamansal değere vurgu yapılabilir УЛ1Э - МЭ (eğer ölürsen) yapısı УЗЫЛ1ЭРЭМ yapısına dönebilir. УЗЫЛ1ЭК1Э (sen ölünce, öldüğünde) anlamına gelir. ПЩЫЩЭ КЪЫХАХЪО - МЭ ХЪООУ МЭЗЕК1У (Pşişe nehrine katıldığında, eklendiğinde, rahat hareket ediyor.). ШЪО ШЪОЩХЫ\ АУ СЭ ТХЪЭМЭФЭ РЕНЫМ СЫГУ КЪЭК1ЫЖЪ - МЭ СЫУК1ЫТЭЖЪЭУ СЫХЭТЫГЪ (siz gülüyorsunuz fakat ben hafta boyunca aklıma geldikçe devamlı utandım.). Bu yapının ana fonksiyonu koşul ifade etmektir fakat bazı durumlarda zamanda ifade edebilir.

2.21.4.2. Aorist grubun 2. koşullu cümlesi:

Aorist grubun 2. Koşullu cümlesinde örnek yapı: ЧЪЭ - К1Э (eğer koşarsak, koşacaksak.) şeklindedir. Bu yapıda fiil köküne - К1Э son eki gelerek oluşur, ya da - ЗЫ ön eki gelerek oluşur. ЕПЛЪЫК1Э < ЕПЛЪЫ - К1Э (eğer bakarsak). СЭ

СЫНЫБЖЬЫК1, СЫД КЪЫСЦЫШ1ЫНА ЛЪЭСЭУ СЫКЪАК1О - К1Э (ben gencim yayan gelirse ne olacak.).

Şart kipinin fiillerinde zaman ifade eden nüanslar vardır ki bunlar cümle içindeki koşul anlamları üzerinde baskı kurar. КЪЫЗЫК1О - К1Э ЕТ (gelirse ver.).

Bu yapının olumsuz hali - МЫ eki ile gerçekleşir. У - МЫ - К1О - К1Э (gitmesen), У - ЦЫ - МЫ - Т - К1Э (durmasan).

2.21.4.3. Amaç cümlesi 1. grup aorist yapı:

Amaç cümlesi 1. Grubunun aorist yapısı şu şekilde gerçekleşir: К1О - М - И (gitse de). РИ1О - М - И (söylese de). Şart kipi 1. Yapısından ortaya çıkan amaç 1 yapısı - И eki alarak oluşur. ЧЪЭМИ < ЧЪЭ - М - И (koşsa da). ЫТХЫМИ < ЫТХЫ - М - И < ЫТХЫ - МЭ - И (yazsa da). ХЪЭБАРЫМ ЗЭХЪОК1ЫГЪЭ ЗЭРЭФАШ1ЫРЭ КЪАШ1Э - М - И, АГУК1Э ЫГЪАТХЪЭХЭУ ЕДЭ1УЦТЫГЪЭХ (haber duyulduğunda, nasıl olduğunu bilsek de, orada sevinerek dinliyorlardı.).

Bu yapının olumsuz hali - МЫ eki ile gerçekleşir. У - МЫ - К1О - М - И (gitmesen de).

2.21.4.4 aorist yapı, amaç 2 grubu:

Aorist yapının amaç 2. Grubu da, şart kipi 2.grubundan - И eki alarak ortaya çıkar. ЧЪЭК1И < ЧЪЭ - К1 - И < ЧЪЭ - К1Э - И (koşmaya doydı.). АРИГЪЭШ1ЫГЪАПЭ - К1 - И, АЦ АРИГЪЭШ1ЫГЪЭ ЛЪЭМЫДЖЫР ТЭРЫК1Э ЦЫМЫ1ЭМ ЫП1 (kesinlikle yaptırmış olsa da, onun yaptırdığı köprü bizim için yok hükmündedir, yokluğun yatağıdır.).

Bu yapının olumsuz hal eki şu şekildedir: Zaman yapısının ilk grubu istek cümlelerinin 1. Grubudur ve geçmiş zaman karışık eki - ГЪОТ eki yardımıyla gerçekleşir. РИ1УА - ГЪО - Т (söyleseydi.). ГЪАТХЭР КЪЭСЫ - ГЪО - Т (bahar gelseydi). ГУК1Э ЗЭСЭ1О (yürekten kendi kendime söylüyorum.).

İstek kipi eki olan - ГЪОТ ekine ilaveten diyalektler arasında farklı eklerde kullanılabilir. Karışık bir ek olan - ГЪОТ, kip eki olan - Е ile birleşerek daha karmaşık hale gelir. - ГЪО - Е - Т ekinin fonetik türevleri şunlardır: ГЪУ - ИТ, ГЪУ - ЕТ. АЩЫЩ ЗЫЗАКЪО КЪЫТФАПЩЭУ ЗЫТЭБГЪЭПСЭФЫ - ГЪУИТ! ЕЖЪ А ОРЕЛЭУ ЗЫФА1ОХЭРЭР ОЗГЪЭЛЬЭГЪУ - ГЪУЕТ, ШЪОРЭ КЪУПШЪХЪЭРЭ ЗЭТЕЛЪ КЪОДЫЕХ (onlardan bir tane bize getirerek dinlenebilseydik, rahatlayabilseydik, görünenleri göstermek isterdim, sadece deri ile kemiğin üst üste olmasından başka bir şey değil.).

İstek cümlelerinin 1. Grubunun olumsuz yapısında - МЫ olumsuzluk eki vardır. У - МЫ - К1УА - ГЪОТ (gitmeseydin.).

Şimdiki zamanın 2. Serisinde olumsuz yapı - ЭП olumsuz eki ile gerçekleşir. К1О - РЭ - П (gitmiyor), Ы1О - РЭ - П (söylemiyor). Bu seride kullanılan - ЭП olumsuzluk eki şimdiki zamanın 1. Serisinin köküne gelmesiyle oluşur. ЧЪЭРЭП, ЧЪЭ - Р - ЭП (koşmuyor). ЛЫЖЪЫР СШ1ОМЫХЪЭТЭНЫР, СЫДЭХЪАЩХЫНЫР (yaşlı önemsemiyor, alay ediyor.). ДЖЫ СЫГУ КЪИХЪЭ - ЖЪЫ - РЭ - П (şimdi aklıma gelmiyor.).

2.22. Durum Ortaçları

Dilde bir fiilin ek alarak sıfat gibi kullanılması durumuna durum ortacı denir. Mesela Türkçe’ de - EN eki ile İngilizce’ de ise - ING eki ile yapılır. Mesela ’kaynayan çorba’ kelimesi durum ortacıdır. (<http://ingilizcebankasi.com/durum-ortaclari-ingilizce-dilbilgisi-terimleri/>)

Bitimsiz yapıda bulunan durum ortaçları - РЭ eki ile oluşur. К1О - РЭ - Р (giden), РИ1О - РЭ - Р (söylediği). Durum ortaçlarında zaman ifade etmek için herhangi özel bir ek yoktur. ЧЪЭ - РЭ - Р (koşan), Ы1 - ТХЫ - РЭ - Р (yazan). Olumsuz yapılarda - МЫ eki bulunur. МЫ - ЧЪЭ - РЭ - Р (koşmayan), Ы1 - МЫ - ТХЫ - РЭ - Р (yazmadığı, yazmayan). Durum ortaçları öznel, nesnel ve zarf halinde bulunur.

2.22.1. Dinamik fiil ortaçları:

Yüklemin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen isim ile bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şeye öznel denir. (Korkmaz, 2008: 179).

Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemin etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelime olan nesne ile ilgili olanlar nesneldir. (Korkmaz, 2008: 166).

Cümlede fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan, ya da değiştiren kelimeler olan zarfların kullanıldığı ortaçlara zarf durum ortaçları denir. (Banguoğlu, 2015: 371).

2.22.1.1. Öznenin etken olduğu durum ortaçları:

К10 - РЭ - Р (giden). ЗЫ - ТХЫ - РЭ - Р (yazan). К1ЭК1ЭУ КЪЭП1ОЦТМЭ, МЭЩЫКЪО АДЫГЭМЭ “ К1ЭЛЭШ1У “ ЗЫФА10 - РЭ - МЭ АЩЫЩЫГЪ (hemen söyleyeceksen, Meşiko Adigelerin iyi çocuk dediklerinden biriydi.).

2.22.1.2. Nesnenin etken olduğu durum ortaçları:

Ы - ТХЫ - РЭ - Р (yazdığı şey). ЗЭРЫТХЭ - РЭ - Р КАРАНДАШ ПЛЪЫЖЪЫР АРЫ (yazdığı kurşun kalem kırmızıdır.).

2.22.1.3. Şimdiki zaman zarf durum ortaçları:

2.22.1.3.1. Yer bildiren ortaçlar:

З - ДА - К10 - РЭ - Р (gittiği yer). ЗЫ - Щ - И - ДЗЫ - РЭ - Р (atış yaptığı yer). ЛАУКЪАН, З - ДА - ПЛЪЭРИ ЫМЫЛЪЭГЪУЖЪЭУ, ЧЫЖЪАПЛЪЭМ БИНЭХЭР ЕТЫГЪЭУ, ПЛЪЫЗЭУ ЩЫТЫГЪ (Laukan, baktığı yeri görmeden, uzaklara dalmış bir şekilde bakıp duruyordu.).

2.22.1.3.2. Zaman bildiren ortaçlar:

З - И - 10 - РЭ - М (dediğinde). ГЪЭМАФЭРЭ КАНИКУЛХЭМК1Э ЗЫ - К1ОЖЫ - РЭ - М, ХЪУСЕН ПЧЭДЫЖЫМ ДЭК1ЫНТИ ПЧЫХЪЭ НЭС КОЛХОЗ ГУБГЪОМ 1ОФ ЩИШ1ЭЦТЫГЪЭ (Hüseyin yazları kamptan geri döndüğünde, sabahtan akşama kadar kolhozun iş yerinde iş yapardı.).

2.22.1.3.3. Eylem biçimine göre ortaçlar:

ЗЭРЭ - К1О - РЭ - Р (gitme biçimi, şekli). ГУЩЫ1Э ЦЫПЭУ СТХБАК1УМЭ КЪИХЪАГЪЭМК1И НЕПЭ КЪЫСЭХЪУЛ1АГЪЭМ ИКЪЭБАР ЗЭРЭ - ФИ1ОТЭЖЪ - РЭ - Р КЪЫЗГУРЫ1УАГЪ (ufak bir ipucu kulağıma gelince, bugün başıma gelen şeyin haberini ona anlattığımı anladım.).

2.22.1.3.4. Hedef, niyetlerine göre ortaçlar:

А ЗАУЛЭР ЗЫ - Ф - И - Ш1Э - РЭ - Р ОРЫ (senin için birkaç şey yapması için). КЪЫ - ЗЫ - ФА - К1ОХЭ - РЭ - Р (onların geliş nedeni).

2.22.1.3.5. Neden belirten ortaçlar:

АЩ ФЭДИЗРЭ ЗЫ - К1Э - ПЛЪЫ - РЭ - Р СЫДА (bu kadar kızgınlığının nedeni nedir?)?

2.23. Grup B 1 Serisi

Grup B'nin 1. serisi bitimsiz yapıdadır ve fiil yapısında - ГЪЭ son eki bulunur. БЫБЫ - ГЪЭ (uçtu), БЫБЫ - ГЪЭ - ЩТ (uçmuştur). 2. Grup ise 2 alt gruba ayrılır: 1. Alt grup - ГЪЭ eki kullanılan veya - ГЪА, - ГЪЭ eki kullanılan yapıdır. 1. Alt grup geçmiş zaman (bitmiş eylem) ifade eder. - ГЪЭ eki aorist köke eklenerek oluşur. İlgili eklerin eklenmesi ile bitimli, geçmiş (bitmiş eylem) halde olan kalıbın temelinden aşağıdaki bitimsiz yapılar oluşur: Görülmeyen eylem yapısı 2 ve 3 serisi, şart kipi 1 ve 2 serisi, tasdik ve onaylama yapısı 1 ve 2, ortaç 1 v e 2 serisi, istek kipi 1 ve 2 serisi, geçmiş zaman ortacı (bitmemiş eylem).

Aorist kök ile - ГЪЭ ekinin bir araya gelmesi ile oluşan geçmiş zaman köküne (bitmiş eylem) - ЩТ, ЩТЫ - Н, - Н eklerinin gelmesi ile varsayım cümlesi

1, 2, 3 ile zorunluluk kipi oluşur. Varsayım cümleleri bitimsiz yapıdadır. Bu yapılardan, geçmiş zaman (bitmiş eylem) ihtimal 1. Serisi, geçmiş zaman çeliştirici cümle yapısı, varsayım cümle ortacı oluşabilir.

2. Alt grup ise uzun zamanlı geçmiş zaman olarak ifade edilir, aorist temelli yapıya - ГЪЭ son ekinin çiftleşmesi ile oluşur. Uzun zamanlı geçmiş zaman kalıbının temeli bitimsiz temelli yapılardır, bunlar: Görülmeyen eylem 1 yapısı, birliktelik 2, 3, şart kipi 1, 2, tasdik, onaylama 1, 2, ortaç 1, 2, geçmiş zaman (bitmiş eylem) ortacıdır.

Varsayım cümlesinin ekleri: - ЦТ ile - ЦТЫН ekleridir ve uzun zamanlı geçmiş zaman yapısının temelinde varsayım cümlelerinin 1. ve 2. yapısı vardır.

Geçmiş (bitmiş eylem) zaman yapısı aorist yapısının temelinden - ГЪЭ ekinin yardımı, kullanımı ile oluşur. К1УАГЪЭ > К1УА - ГЪЭ (gitti.), ЫТХЫГЪ > Ы - ТХЫ - ГЪЭ (yazdı.).

БОЕЦМЭ А1ОРЭР ЗЭХИХЫ - ГЪЭ (Boyes'lerin söylediğini işitti).

Olumsuz hali ise К1УА - ГЪЭ - П (gitmedi.). ЫТХЫ - ГЪЭ - П (yazmadı.).

Görülmeyen eylem geçmiş zaman hali (bitimli) КЪЭК1УА - ГЪ - И, КЪЭК1УА - ГЪЭ - И (gittiği). Görülmeyen eylem geçmiş zaman (bitmiş eylem) hali pekiştirici eki olan - И eki ile oluşur. КЪЫТХЫ - ГЪ - И (yazdığı). КЪЕСЫ - ГЪ - И (kar yağdığı). КЪЕЩХЫ - ГЪ - И (yağmur yağdığı). Burada konuşmacı eylemi görmez fakat görmediği, gerçekleşen bu eylem hakkında sonuç olarak karar verir, bu yüzden görülmeyen eylem etkili olarak adlandırılır.

Olumsuz hallerde - ЭП eki ile gerçekleşir. ПТХЫГЪ - ЭП - И (yazmadığından).

Birliktelik 2 yapısında, geçmiş zaman yapısında kullanılan - ТИ eki kendinden sonra gelen eylemin, -den dolayı anlamında, nedenini gösterir. К1УАГЪЭТИ < К1УАГЪЭ - ТИ (gitmiş olduğundan), ТЫГЪОСНАХЪЫПЭ КЪАЛЭМ СЫЩЫ1АГЪЭ - ТИ (önceki gün şehirdeydim de.). ТЫГЪОСПЧЫХЪЭ УМАРЭ КЪИХЪАГЪЭ - ТИ, ДУНЭ КЪЭБАРХЭР

КЪЫНУАГЪЭХ (dün akşam Ömer içeri girmişti de, dünya kadar haber anlattı.).
Olumsuz hali ise, К1УАГЪ - ЭП - ТИ (gitmemiş olduğundan.).

Birliktelik 3 yapısında, geçmiş zaman bitimsiz fiil yapısında kullanılan - ШЪ eki önceki eylemin veya son eylemin nedenini ifade eder. ГУХЭЛЪЭУ ПШЫГЪЭР ПСЭУ СИЦЫК1АГЪЭ - ШЪ, ДЭХЫ СЫМЫШ1ЭУ АЦ СЫФЭК1ОЩТ (isteyerek yaptığın her şey hayati derecede önemli olduğundan, savsaklamadan ona gideceğim.). СЭРИ НЭФ МЫШЪЭУ СЫКЪЭК1УАГЪЭ - ШЪ ЦАГУМ СЫДЭТ (bende gün doğmadan geldiğimden dolayı, bahçede duruyorum.). Olumsuz hali ise, К1УАГЪ - ЭПЫ - ШЪ (gelmediğinden).

Şart cümlesi 1 kipi geçmiş (bitmiş eylem) bitimsiz fiil hali şu şekildedir: БЫБЫ - ГЪЭ - МЭ (uçtuysa), ЫТХЫ - ГЪЭ - МЭ (yazdıysa). Bu yapı - МЭ son eki ile geçmiş zaman temeline bağlı kalarak oluşur. К1УАГЪЭМЭ < К1УАГЪЭ - МЭ (gittiyse), ЫТХЫГЪЭМЭ < ЫТХЫГЪЭ - МЭ (yazdıysa). АЦ ЫНЭГУ ПЛЪЭГЪУГЪЭ - МЭ (onun yüzünü gördüysen.). О СЭ СИЛЫГЪЭ БГЪЭУНЭФЫГЪЭ - МЭ, СЭРИ О УИЛЫГЪЭРЭ УИЦЫФЫГЪЭРЭ ЗЫНЭСЫРЭР ЗГЪЭУНЭФЫГЪЭ (sen benim adamlığıma inandıysan, bende senin adamlığımla, insanlığının nereye vardığına inandım.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1УАГЪЭ - МЭ (gidilmediyse), Ы - МЫ - ТХЫГЪЭ - МЭ (yazılmadıysa).

Şart cümlesi 2 geçmiş zaman (bitmiş eylem) bitimsiz fiil hali şu şekildedir: К1УАГЪЭ - К1Э (gitmiş olsa da), Ы - ТХЫГЪЭ - К1Э (yazmış olsa da). Л1ЭУ УКЪЫЗАЛЪФЫГЪЭ - К1Э, СЫДИГЪУИ ЛЫГЪЭ ЗЫХЭГЪЭЛЪ (erkek olarak doğmuş olsan da, her zaman yiğitliğini taşı.). Olumsuz hali ise, Ы - МЫ - ТХЫ - ГЪЭ - К1Э (yazmamış olsan da).

Tasdik, onaylama 1 yapısının geçmiş zaman (bitmiş eylem) bitimsiz fiil hali, koşul, şart 1 yapısına - И eki gelmesi ile oluşur. К1УАГЪЭ - МЭ - И > К1УАГЪЭ - М - И > К1УАГЪЭМИ (gitse de). СЫД ЫШ1АГЪЭ - МИ, АЦ ХЭК1ЫН ЫЛЪЭК1ЫЩТЫГЪЭП (ne yapsa da, ondan çıkış yolu yok.).

Olumsuz hali ise, МЫ - К1УАГЪЭ - МИ (gitmese de), Ы - МЫ - ТХЫ - ГЪЭ - МИ (yazılmasa da).

Tasdik, onaylama 2 yapısının geçmiş zaman (bitmiş eylem) bitimsiz fiil hali, koşul, şart 2 yapısına - И eki gelmesi ile oluşur. К1УАГЪЭК1И < К1УАГЪЭК1 - И < К1УАГЪЭК1Э - И (gitse de). К1УАГЪЭ - К1И АЩ ФЫЗЭШ1ОК1ЫН ЩЫ1ЭП (gitse de onun becerebileceği yok.).

Tasdik, onaylama 2 yapısı, tasdik, onaylama 1 yapısı ile aynıdır ve bitimsiz fiil yapısındadır.

Olumsuz hali ise, МЫ - К1УАГЪЭ - К1И (gitmese de), Ы - МЫ - ТХЫГЪЭ - К1И (yazılmasa da).

Ortaç 1 yapısının geçmiş zaman (bitmiş eylem) bitimsiz fiil yapısı - ЭУ eki ile oluşur. К1УАГЪ - ЭУ < К1УАГЪЭ - ЭУ (gitmiş olarak). КЪЕСЫГЪ - ЭУ, ЧЪЫ1ЭУ ЩЫТЫГЪ (kar yağmış olduğundan soğuk vardı.). ЗЫКЪА1ЭТЫГЪ - ЭУ (kendilerini kaldırdığından.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1УАГЪ - ЭУ (gitmemiş olarak), Ы - МЫ - ТХЫГЪ - ЭУ (yazmamış olarak).

Ortaç 2 yapısı, geçmiş (bitmiş eylem) yapısına - ЗЭ eki gelmesi ile oluşur. К1УАГЪЭЗЭ < К1УАГЪЭ - ЗЭ (gittiği). К1УАГЪЭЗЭ, МЫК1УАГЪЭУ А1О (gittiği halde gitmedi diyorlar.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1УАГЪЭ - ЗЭ (gitmediği), Ы - МЫ - ТХЫГЪЭ - ЗЭ (yazmadığı).

İstek kipi 2 yapısı bitimsiz fiil yapısı şu şekilde oluşur, К1УА - ГЪЭ - Е - Т (gitseydi.). İstek kipi 2 yapısında geçmiş zaman yapısına - Т eki eklenerek ortaya çıkar ve bu son eke kip eki olan - Е eki de eklenir. ЧЪАГЪЭ - Е - Т, АР МЫ ПЧЫХЪЭ (koşsaydı keşke bu akşam.). ЗЭРЭЩЫГУШ1УК1ЫЩТЫГЪЭР. ПЛЪЭГЪУГЪЭ - Е - Т (ona nasıl güldüğünü keşke görseydin.).

İstek kipi 1 yapısı, geçmiş (bitmiş eylem) zaman, bitimsiz fiil yapısı şu şekilde oluşur, К1ОГЪА - ГЪО - Т (gitmiş olsaydı.). ЫТХЫГЪА - ГЪО - Т (yazmış olsaydı.).

İstek kipi 1 yapısı, geçmiş (bitmiş eylem) zaman yapısının köküne karışık bir ek olan - ГЪО ekinin gelmesi ile oluşur. ЧЪЭ - ГЪЭ - ГЪО - Т < ЧЪЭ - ГЪА - ГЪО - Т (koşmuş olsaydı.). АЩ ЗЭ СЫНЭСЫГЪА - ГЪО - Т. УИ1Э ПСТЭУР

СИ1ЭН НАХЫИ, УЗЦЫГУГЪУРЭР СИ1ЭГЪА - ГЪО - Т (sahip olduğun her şeye sahip olmak yerine, umutlarına sahip olsaydım.).

Bazı diyalektlerde ГЪО - ЦТ şeklinde olabilir. АЩ ИКУШЪЭ ОРЭД УЕДЭ1УГЪА - ГЪО - ЦТ (beşik ninnisini muhtemelen dinlemişsindir.).

İstek kipi 1 yapısının olumsuz hali - МЫ eki ile oluşur. РИМЫ1ОГЪА - ГЪО - Т (söylememiş olsaydı.). А НЫОР МЫК1Ы ЧЪЫ1ЭМ РИМЫГЪЭЛ1ЫХЪАГЪА - ГЪО - Т (yaşlı kadın, bu yerde soğuktan üşütmeseydi, etkilenmeseydi.).

Geçmiş (bitmiş eylem) yapının ortaç yapısı geçmiş (bitmiş eylem) yapının kökünden, temelinden oluşur. ЫТХЫГЪЭ - Р (yazmış olduğu). Bütün ortaçlar bitimsiz fiil yapısındadır.

2.23.1. Öznenin etken olduğu ortaç:

К1УАГЪЭ - Р (giden). АКАДЕМИЕР КЪЭЗЫУХЫГЪЭ - Р КЪЫЗЦЫХЪУГЪЭ КЪУАДЖЭМ КЪЭК1ОЖЪЫГЪЭШЪ ЦЭПСЭУ (akademiyi bitiren doğduğu köye gelmiş, yaşıyor.).

2.23.2. Nesnenin etken olduğu ortaç:

Ы - ЛЪЭГЪУГЪЭ – Р (gördüğü). ХЪУСЕН К1ЭЛЭЕГЪАДЖЭМ КЪЫ1ОТАГЪЭ - Р ЫГУ ХЭПК1АГЪ (öğretmenin söylediği, Hüseyin'in yüreğine işledi, aklına takıldı.).

2.23.3. Zarf ortaçlar: 4' e ayrılır:

2.23.3.1. Yer bildiren zarf ortaçlar:

ЗЫ - ДЭ - ПЛЪАГЪЭ - Р А ДЭГЪЭЧЪЫР АРЭП (baktığı yer Dexeçir değil.).

2.23.3.2. Zaman bildiren zarf ortaçlar:

КЪЫ - ЗЫ - К1ОЖЪЫГЪЭ - М ЦЕГЪЭЖЪАГЪЭУ МЫЦ 1ОФ ЦЕШ1Э (geldiğinden bu yana burada iş yapıyor.).

2.23.3.3. Neden bildiren zarf ortaçlar:

СЫДА МЫР САНБАТЫМ ЗЫ - К1 - ЯШЪУМГЪЭЩАГЪЭ - Р (niçin bunu askeri revire götürmediniz?)

2.23.3.4. Eylemin biçimini ifade eden zarf ortaçlar:

КЪЫФЭГЪЭУЩЫНХЭМ (uyandırmak için). ЗЭРЭПЫЛЪЫГЪЭХЭ - Р (uğraştıkları). ЗЭРЭ - РАТЫГЪЭ - Р (bir şeyi, bir şey verdikleri). ЗЭР - А ГЪЭК1ОДЫГЪЭ - Р (onu kaybettikleri, yok ettikleri).

Geçmiş zaman yapısından, ihtimal, olasılık ve zorunluluk yapıları oluşur. İhtimal, olasılık 1 yapısı, geçmiş (bitmiş eylem) yapıya - ЩТ eki gelerek oluşur. БЫБЫ - ГЪЭ - ЩТ (uçmuş olmalıydı.). Ы - 1ОГЪЭ - ЩТ (söylemiş olmalıydı.). Bu yapının özelliği, konuşan kişinin eylemin yapılışından emin olmadığını ifade eder. İhtimal, olasılık 1 yapısında görülmeyen eylem yapısı önemlidir ve bu yapı - И eki ile oluşur.

Dinamik fiillerin ihtimal, olasılık yapıları sadece geçmiş zamanda gerçekleşir. İhtimal, olasılık 2 yapısı ise ЩТЫ - Н eki ile oluşur: К1УАГЪЭЩТЫН < К1УАГЪЭ - ЩТЫН (gitmiş olmalı.). ЫТХЫГЪЭЩТЫН < ЫТХЫГЪЭ - ЩТЫН (yazmış olmalı.). ТХЪЭ ГУЩЭ КЪЫСАУИ, ЧЫФЭМ КЪЫЛЪЫК1УАГЪЭ - ЩТЫН (eyvah borç peşine gelmiş olmalı.). Olumsuz hali ise, olumsuzluk eki olan - ЭП eki, geçmiş zaman eki olan - ГЪЭ ekinden sonra, ihtimal, olasılık ifade eden - ЩТЫН ekinden önce gelir. К1УАГЪЭ - П - ЩТЫН (gitmemiştir, gitmemiş olmalı.).

İhtimal, olasılık yapısı 3, bitimsiz fiil yapısı, geçmiş zaman yapısına - Н eki gelmesi ile oluşur. К1ОГЪЭ - Н (gitmiş olmak). ЫТХЫГЪЭ - Н (yazmış olmak).

Genellikle ihtimal, olasılık yapılarında yardımcı fiil olarak, gereklilik ve ihtiyaç ifade eden - ФАЕ yardımcı fiili kullanılır. АР БЭ Ш1АГЪЭУ ЕШЪУТЫЖЪЫГЪЭ - Н ФАЕ (o çok oldu, vermiş olmanız lazımdı.). АР БО ДЭХЭГЪЭ - Н ФАЕ (o çok güzel olmalıydı.). Bu yapının olumsuz halinde ise - ЭП eki kullanılır. СТХЫГЪЭН - ЭП (yazmamalıydım.).

İhtimal, olasılık yapısında, nesne ve özne olan şahıslar cümle içinde, fiil yapısının içinde ifade edilir. СЭ СТХЫГЪЭ - Н ФАЕ (ben yazmalıydım.). О ПТХЫГЪЭ - Н ФАЕ (sen yazmalıydın.). СЭ О КЪЫСФЭПТХЫГЪЭ - Н ФАЕ (bana senin yazman gerekirdi.).

ГЪЭ - Н eki yardımıyla eylem zorunluluk hali ifade eder. Genellikle zorunluluk fiilleri - ФАЕ yardımcı fiili ile oluşur. К1ОГЪЭ - Н ФАЕ (gitmeli). АХЭР 1ОФЫМ ФЭГЪЭСЭГЪЭ - Н - ХЭ ФАЕ (onları işe alıştırmalı.). АМАЛ ЗЭРИ1ЭК1Э ЛЭЖБЭК1О ПСТЭУМИ 1ЭПЫ1ЭГЪУ АФЭХЪУГЪЭ - Н ФАЕ (imkân varsa işçilerin hepsine yardımcı olmalı, olmak lazım.).

Zorunluluk ifade eden yapılarda her zaman yardımcı fiile gerek yoktur. ЗЭ1УК1ЭМ ИУНАШЪО ТЭРЭЗК1Э ШТЭГЪЭ - Н ЗАКЪОР АРМЫРЭУ (toplantının kararını sadece doğru bir şekilde kabul etmek, almak değil ...). Bu zorunluluk yapısının olumsuz hali yoktur ve bitimsiz fiil yapısındadır. Bitimli fiil olarak burada - ФАЕ yardımcı fiilini sayabiliriz. ДЖЫ АНТЕНЭР УНЭМ ИЦЭГЪЭ - Н ЗАЗЕМЛЕНИЕРИ ШЫГЪЭ - Н ФЭЯГЪЭ. (şimdi anteni eve kurmalı ve topraklamayı yapmak gerekliydi.).

Zorunluluk fiillerinin nesnesi bulunmaz, zorunluluk fiiller olduğu zaman geçişli olan fiiller değişir ve bu geçişli fiiller geçişsiz hale dönüşür. А ТХЫЛЪЫР К1АЛЭМ РЕТЫ (kitabı çocuğa veriyor.). К1АЛЭМ ТХЫЛЪЫР ЕТЫГЪЭ - Н ФАЕ (çocuğa kitabı vermeli.). Geçişli fiil olan Р - И - ТЫГЪ, şahıs gösteren - И eki içererek yapı, öznesiz hal olan ЕТЫГЪЭН şekline dönüşür.

Zorunluluk fiillerinin yapısındaki şahısların sayısı, tek heceli şahsı olmayan fiil, 2 özneye sahip 3 şahıslı fiil, tek özneye sahip 2 şahıslı fiillerde bulunmadığı için azaltılmalıdır. О О - К1О, К1ОГЪЭН ФАЕ (gitmeli.). АР О АЦ ЕП1УАГЪ (onu ona söyledin.). АР АЦ Е1ОГЪЭН ФАЕ (onu ona söylemeli.).

Zorunluluk yapıları 3 şahıs ifade edebilir, fakat kendi kendilerine öznenin şahsını değiştiremezler. ДЖЫРИ МАРЫ МЭКЪУР КЪИЦЫЖЪЫГЪЭ - Н ФАЕ (işte şimdi bu kuru otu getirmek lazım.).

Tahmin, ihtimal, 1 yapısı, geçmiş (bitmiş eylem) bitimsiz fiil hali: К1ОГЪЭНК1Э < К1О - ГЪЭ - Н - К1Э (gittiğini sanmak.), ЫТХЫГЪЭНК1Э < ЫТХЫ - ГЪЭ - Н - К1Э (yazdığını sanmak.). İhtimal, olasılık 3 yapısına - К1Э eki gelmesi ile oluşur. А 1ОФЭУ РИГЪЭЖЪАГЪЭР ЫУХЫГЪЭ - Н - К1Э СЕНЭГУЕ (iş olarak başladığını bitirdiğini sanıyorum.).

Tahmin, ihtimal eylemi ifade edilirken pekiştirme, mübalağa yapısı daha çok kullanılır. К1ОГЪЭ - Н - К1 - И (gittiği de, gitmiş olduğunu varsayarsak.). А ТХЫЛЪЫР АЩ РИТЫГЪЭ - Н - К1 - И МЭХЪУ (kitabı ona verdiği de, verdiğini varsayarsak olur.).

Tahmin, ihtimal 1 yapısı bitimsiz fiiller ile kullanılır. МЭХЪУ (olmak), ЕНЭГУЯГЪО (sanmak). Olumsuz hali ise, МЫ - К1ОГЪЭ - Н - К1Э (gitmediğini sanmak.).

Çeliştirici ihtimal yapısı, geçmiş (bitmiş eylem) zaman yapısı, varsayım, ihtimal 3 yapısına - ТИ eki ile gerçekleşir. К1ОГЪЭНТИ < К1ОГЪЭН - ТИ (gitse de.).

Konuşan kişi ne olduğunu tam olarak bilmiyorsa, ihtimal bildiren eylemden bahseder fakat şüphelenir ve bir sonraki kelime yapısını, kombinasyonunu reddeder, sonunda ise ifade çeliştirici ihtimal yapısı eden yapıyı kullanır. АХЭМ АДЭЖЪ К1ОГЪЭ - Н - ТИ, СЫДА АЩ ЩИШ1ЭЩТЫР (onların yanına gitse de ne yapacak orada?)? Olumsuz hali ise, МЫ - К1ОГЪЭ - Н - ТИ (gitmese de.).

Tahmin, ihtimal, cümlelerini ortaç haline gelebilir. Bu ortaçlar çok az kullanılır.

2.23.3.4.1. Öznenin etken olduğu ortaç:

ХЭТА ШЪУ1УА МЫР ЗЫ - ТХЫГЪЭ - ЩТЫ - Р (kim acaba bunu yazan?)?

2.23.3.4.2. Nesnenin etken olduğu ortaç:

АЩ ЫТХЫГЪЭ - ЩТЫ - Р ХЭТ ЫШ1ЭРА (onu yazanı kim biliyor?)?

2.23.3.4.3. Zarf ortaç:

СШІӘРӘП ЗДӘХЪУГЪӘ - ЩТЫ - Р (bilmiyorum ne olduğunu.).

Geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapısındaki fiillerin, bitimsiz yapı ortaçları: КІОГЪӘНЬР < КІО - ГЪӘ - Н (Ы) - Р (gitmiş olmanın). ШІЫГЪӘ - Н - ЫМ (yapmış olmanın, yapmanın). ИГЪӘКЪУГЪӘ - Н - ЫМ (yakıştırmış olmanın, yakıştırmanın).

Geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapısındaki fiillerin - ГЪО, - ГЪӘ eki ile oluşan yapıları: Geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapısında, В grubundaki eylemler iki birleşik ekli halde oluşur: - ГЪӘ , - ГЪА - ГЪ (Ә). КІО - ГЪА - ГЪӘ (gitmişti.). ЧЪӘ - ГЪА - ГЪӘ (koşmuştu.). Ы - ТХЫ - ГЪА - ГЪ (yazmıştı.). Ы - ІО - ГЪА - ГЪ (söylemişti.).

Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapısında, В grubundaki eylemler, geçmişte yapılır fakat etkisi şu ana kadar gelir (geçmişte olan ve etkisi şu ana kadar gelen - ГЪӘ eki ile olan fiillerin aksine). Belirli geçmiş zaman görülmeyen bir geçmiş zamanda yapılan hareketi haber veren zamandır. Geçmiş zamanda yapılan hareket, konuşanın, o hareketi bildiren kişinin önünde cereyan etmeyen bir zamandır. (Ergin, 1983: 300).

Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapısı, bitimsiz yapıda zaman ve kipler oluşturur. АЮБӘ ЩТӘЖЪЫ - ГЪА - ГЪӘ (Eyüp korkmuştu.). КЪУАДЖӘМ ДӘТ ГУРЫТ ЕДЖАПІӘМ ТІУРИ ЩЫЗӘДЕДЖӘ - ГЪА - ГЪӘ - Х (köydeki ortaokulda ikisi de birlikte okumuşlardı.). Olumsuz hali ise, КІО - ГЪА - ГЪ - ӘП (gitmemişti.). Ы - ІО - ГЪА - ГЪ - ӘП (söylememişti.).

Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapısı görülmeyen eylem 1 kipinin - И eki yardımı ile gerçekleşmesi. КІОГЪАГЪ - И (gitmişti de.), А - ТХЫГЪАГЪ - И (yazmışlardı da.). Olumsuz hali ise, ЧЪӘГЪАГЪӘ - ПИ (koşmuştu da.).

Birliktelik 2 kipinde, - ТИ eki alan uzun zamanlı geçmiş zaman yapısındaki fiiller bitimsiz haldedir ve sonradan gelen eylemin nedenini ifade eder. КІОГЪАГЪӘ - ТИ (gitmişti de), ЗӘХӘПХЫГЪӘМӘ, ДЖАЩ ПИСМӘ

ФЭСТХЫГЪАГЪЭ - ТИ, КЪЫСФИТХЫЖЪЫГЪ, МА, ЕДЖ (duyduysan ona mektup yazmıştım da, o da bana yazdı.). Olumsuz hali ise, ЫІОГЪАГЪ - ЭП - ТИ (söylememişti de.).

Birliktelik 3 kipinde, - ШЪ eki alan uzun zamanlı geçmiş zaman yapısındaki fiiller sonradan gelen eylemin nedenini ifade eder. КІО - ГЪА - ГЪЭ - ШЪ (gitti çünkü.). КІО - ГЪА - ГЪЭ - ШЪ АФИХЪЫЖЪЫГЪЭН ФАЕ (gitti çünkü tekrar götürmüş olmalı.). Olumsuz hali ise, КІО - ГЪА - ГЪЭ - П (Ы) - ШЪ (gitmedi çünkü).

Belirli geçmiş zaman şart kipi 1 yapısında, bitimsiz fiil yapısı, uzun zamanlı geçmiş zaman yapısına - МЭ eki gelmesi ile oluşur. ЧЪЭГЪАГЪЭМЭ < ЧЪЭ - ГЪА - ГЪЭ - МЭ (koşmuş), КІОГЪАГЪЭМЭ (gitmiş), ЫТХЫГЪАГЪЭМЭ (yazmış). ШЪЫПКЪЭ, ТЭ ТЫНЭМЫСЫГЪАГЪЭ - Е - МЭ, КІАЛЭР ХЭКІОДЭЦТЫГЪЭ (doğru, biz yetişmemiş olsaydık, çocuk içinde kaybolacaktı.). Olumsuz hali ise, МЫ - КІОГЪАГЪЭ - МЭ (kaybolmasaydı.).

Belirli geçmiş zaman şart kipi 2 bitimsiz fiil yapısında, bitmiş, tamamlanmış yapılar - КІЭ eki ile oluşur. КІОГЪАГЪЭКІЭ < КІОГЪАГЪЭ - КІЭ (gitmişti de), ЫТХЫГЪАГЪЭКІЭ < ЫТХЫГЪАГЪЭ - КІЭ (yazmıştı da). КІОГЪАГЪЭКІЭ СЫД КЪЫГЪЭХЪАГЪ (gitmişti de ne kazandı.).

Şart – kabul yapısı, şart kipi 2 yapısına - ЗЫ eki gelmesi ile de oluşur. ЗЫ - КІО - ГЪА - ГЪЭ - КІЭ (gitmiş olsa da.). ЗЫ - РИ - ТЫ - ГЪА - ГЪЭ - КІЭ КЪЫНИХЫЖЪЫН ФАЯГЪЭП (gitmiş olsa da geri gelmek istemedi.). Olumsuz hali ise, МЫ - КІОГЪАГЪЭ - КІЭ (gitmemiş olsa da.).

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısında, bitimsiz fiil halinde, kabul kipinin - И eki yardımı ile gerçekleşmesi: КІОГЪАГЪЭМИ < КІОГЪАГЪЭ - МЭ -И (gitseydi de, gitmiş olsaydı.) ЫТХЫГЪАГЪЭМИ < ЫТХЫГЪАГЪЭ - МЭ - И (yazsaydı da, yazmış olsaydı.). РИІОГЪАГЪЭ - МИ ГУРЫІУАГЪЭП (gitmiş olsa da hiç bir şey halledemedi.). Olumsuz hali ise, МЫ - КІОГЪАГЪЭМИ (gitmese de, gitmemiş olsaydı da.).

Kabul 2 kipi, uzun zamanlı geçmiş zaman bitimsiz fiil yapısı, şart kipi 2 yapısına - И eki gelmesi ile oluşur. К1ОГЪАГЪЭК1И < К1ОГЪАГЪЭК1Э - И (gitmiş olsa da.). ЫТХЫГЪАГЪЭК1И < ЫТХЫГЪАГЪЭК1Э - И (yazmış olsa da.). К1ОГЪАГЪЭ - К1И ЗИ ФЫЗЭШ1ОХЫГЪЭП (gitmiş olsa da hiçbir şey halledemedi.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1ОГЪАГЪЭ - К1 - И (gitmemiş olsa da.).

Улаç (zarf fiil) 1 yapısının, bitimsiz fiil uzun zamanlı geçmiş hali - ЭУ ekinin kullanılması ile oluşur. К1ОГЪАГЪЭУ < К1ОГЪАГЪЭ -ЭУ (giderek). ЫТХЫГЪАГЪЭУ < ЫТХЫГЪАГЪЭ - ЭУ (yazarak). МЭЩЫКЪО УМАР ДЭЖЬ 1ОФ И1ЭУ КЪЫ1УХЪЭГЪАГЪ - ЭУ, КЪЭЛЭУБАТЭ КЪЕДЖЭ (Meşiko Ömer'in yanında işi olduğunu söyleyerek Kalevbate'yi çağırıyor.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1ОГЪАГЪЭУ (gitmeyerek).

Улаç (zarf fiil) 2 yapısının, bitimsiz fiil uzun zamanlı geçmiş hali - ЗЭ ekinin kullanılması ile oluşur. К1ОГЪАГЪЭЗЭ < К1ОГЪАГЪЭ - ЗЭ (gittiğinde). ЫТХЫГЪАГЪЭЗЭ < ЫТХЫГЪАГЪЭ - ЗЭ (yazdığında). Bu yapının sonuç cümlesi anlamı da vardır. К1АЛЭР Ш1ЫХЪАФЫМ К1ОГЪАГЪЭ - ЗЭ, УЩЫ1АГЪЭП КЪЫРА1УАГЪ (çocuk imeceye gittiğinde, yoktun diye kendisine söylendi.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1ОГЪАГЪЭ - ЗЭ (gitmediğinde).3.23.4. ORTAÇLARI (SIFAT FİİL) BELİRLİ GEÇMİŞ ZAMAN BİTİMSİZ FİİL YAPISI:

2.23.4.1. Öznenin etken olduğu ortaç:

МЫЩ КЪЭНЭЖЪЫГЪАГЪЭ - Р НЭБГЫРИП11 НЫ1ЭП (burada kalmış olan 4 kişiydi ancak.).

2.23.4.2. Nesnenin etken olduğu ortaç:

ЧЭМГЪАШХЭУ МЫК1Ы КЪЫТІТЫГЪАГЪЭ - Р АРИГЪЭФЫЖЪЫГЪ (bakımlı ineği, buradan vermiş olduğu, tekrar geri göndertti.).

3.23.4.3. Zarf ortaç:

4 bölüme ayrılır:

2.23.4.3.1. Yer bildiren zarf ortaç:

АР ЗЫ - ЦЫ - ХЪУГЪАГЪЭ - Р ДНЕПРЭ 1УШЪОР АРЫ (onun olduğu yer Dnepr kıyısı idi.).

2.23.4.3.2. Zaman bildiren zarf ortaç:

АР З - АТХЫГЪАГЪЭ - М ДЭЖЬ АДЫГЭ САДМЭ ЯХЫЛ1АГЪЭУ ЗИ ТХЫГЪЭУ ЩЫ1АГЪЭП (onun yazıldığı zaman Adige meyva bahçelerine yönelik hiç yazılmış yazı yoktu.).

2.23.4.3.3. Sebep bildiren zarf ortaçlar:

СЫДА О УИШЫРЭ УИКУРЭ ЗЫ - К1Э - ПЦЭФЫГЪАГЪЭ - Р (niye sen arabana atını koştun.).

2.23.4.3.4. Eylemin biçimini belirten zarf ortaçlar:

АР КЪЫ - ЗЭРЭ - ПЛЪЭ - ГЪАГЪЭ - Р ЗЫФЭДЭР ДЖЫРЭ НЭСЫФЭК1Э ВАСИЛЬ ЦЫГЪУПШЭЖЪЫРЭП (onun bakışının neye benzediğini şimdiye kadar, Basil unutmadı.).

Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapılarında ortaya çıkan tahmin, ihtimal kipine ait yapılar vardır. Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapı tahmin, ihtimal 1 yapısı - ЩТ eki ile oluşur. К1ОГЪЭГЪЭЩТ < К1О - ГЪА - ГЪЭ - ЩТ (muhtemelen gitmişti.). РИ1ОГЪЭГЪЭ - ЩТ, АРМЫРМЭ АФЭДЭУ ЗЕ - К1ОЩТЫГЪЭП (muhtemelen söylemişti yoksa öyle hiç gitmezdi.).

Belirli geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapı tahmin, ihtimal 2 yapısı - ЩТЫН eki ile oluşur. К1ОГЪАГЪЭ - ЩТЫ - Н (gitmiştir.). КЪЭСХЫЖЪЫГЪАГЪЭ - ЩТЫН, АУ ЗДЭЗГЪЭТ1ЫЛЪЫГЪЭР СШ1ЭЖЪЫРЭП (getirmişimdir fakat bıraktığım yeri bilemiyorum.).

2.24. Grup B 1 Serisi

B grubundaki fiil ve bitimsiz yapıların - ЩТ eki ile oluşan yapıları vardır. Grup B 1 yapısının 3 tane alt grubu bulunmaktadır. 1. Alt grup gelecek zaman ifade

eder ve bitimsiz yapıda bulunur, gelecek zaman yapısının temeli ile oluşur. 2. Alt grup geçmiş zaman ifade eder ve bitimsiz yapıda bulunur, geçmiş zaman yapısının temeli ile oluşur. 3. Alt grup belirli zamanlı geçmiş zaman ifade eder ve bitimsiz yapıda bulunur, belirli geçmiş zaman yapısının temeli ile oluşur. Her grubun kendine ait ekleri vardır, 1. Grup - ЩТ, 2. Grup - ЩТЫГЪЭ, 3. Grup - ЩТЫГЪАГЪЭ.

2.24.1. В 1 serisinin 1. alt grubu:

Gelecek 1 zamanının temelinde yer alan - ЩТ eki ile oluşur ve bitimsiz yapıdadır. Ы - 1ОЩТ < Ы1О - ЩТ (söyler, söyleyecek). ЧЪЭЩТ < ЧЪЭ - ЩТ (koşar, koşacak). Ы - ТХЫЩТ < Ы - ТХЫ - ЩТ (yazar, yazacak). ПЧЪЭР 1УИК1ЫНЭУ ФЕЖЪЭМЭ - УНЭМ ИСХЭМЭ КЪАШ1Э - ЩТ (kapıyı yıkmaya kalkarsa evde oturanlar anlar.).

Birliktelik 2 kipi gelecek zaman yapısında, bir sonraki cümlede eylemin sebebini açıklar. К1ОЩТ - ТИ (gidecekti.). ЕЖЪЭЩТ - ТИ ТЭРЭЗЭУ КЪЫДЭГУЩЫ1ЭН ЫЛЪЭК1ЫГЪЭП (yola çıkacağından, doğru bir şekilde konuşmayı beceremedi.). Olumsuz hali ise, К1ОЩТ - ЭП - ТИ (gitmeyecekti.).

Birliktelik 3 kipi gelecek zaman yapısı, gelecek zaman 1 yapısında kullanılan - ШЪ eki ile oluşur ve bir sonraki cümledeki eylemin sebebini açıklayabilir. К1ОЩТ - ЫШЪ (gidecek çünkü). МЭГУЗАЖЪО - ШЪ ТЭРЭЗЭУ КЪЫБДЭГУЩЫ1ЭН ДЖЫ ДЭДЭМ ЫЛЪЭК1ЫЩТЭП (acele ediyor çünkü doğru dürüst konuşmasının şimdi imkânı yok.).

Gelecek zaman, bitimsiz fiil şart kipi 1 yapısı, К1ОЩТМЭ < К1ОЩТ - МЭ (gidecekse). ЫТХЫЩТМЭ < ЫТХЫЩТ - МЭ (yazacaksa). ШЪЫПКЪЭР П1ОЩТ - МЭ, МЫЩ ФЭДЭ МАФЭМ ИШЫБЛЭ ГЪУАГЪО ЛЪЭШЭУ СИК1АС (gerçeği söyleyeceksen, böyle bir günün gök gürlemesini çok seviyorum.).

Gelecek zaman, kabul 1 kip yapısı, К1ОЩТМИ < К1ОЩТ - МЭ - И (gidecekse de). АФИТХЫЖЪЫЩТ - М - И, ДЖЫ ДЭДЭМ ЗИ ЕРЭМЫ1У, Т1ЭК1У ДЭДЭ ТЕШ1ЭМЭ НАХЪЫШ1У (şimdilik bir şey söylemesin, biraz zaman geçerse daha iyi.).

Gelecek zaman 1 halinde, Zarf fiil 1 yapısının - ЭУ ekiyle oluşması: К1ОЩТЭУ < К1ОЩТ - ЭУ (gideceğini). ЫТХЫЩТЭУ < ЫТХЫЩТ - ЭУ (yazacağını). НАТРЫФЫР ИСТЫК1Ы - ЩТ - ЭУ, ЗИ УЩЫГУГЪ МЫХЪУЖЪЫНЭУ Ц1ЫФМЭ КЪАХЭ1УК1Ы ФЕЖЪАГЪ (mısırların yanacağını, hiç güvenilir olmadığını insanlar söylemeye başladılar.).

Gelecek zaman 1 halinde, Zarf fiil 2 yapısı - ЗЭ ekiyle oluşur ve kabul anlamına gelir. К1ОЩТЗЭ < К1ОЩТ - ЗЭ (giderek), ЫТХЫЩТЗЭ < ЫТХЫЩТ - ЗЭ (yazarak). ХЪАЛЫЖЪОР АШХЫЩТ - ЗЭ АПК1Ы (halujları yiyeceklerse, dişler ile kesilir.). Olumsuz hali ise, МЫ - К1ОЩТ - ЗЭ (gitmeyerek).

Belirli geçmiş zaman, bitimsiz fiil halinde, istek 1 kip yapısı - ГЪОТ eki yardımıyla ve gelecek zaman kökü ile oluşur. К1ОЩТЫГЪОТ < К1ОЩТ (Ы) - ГЪОТ (gidecek olsa). РИТЫЩТЫГЪОТ < РИТЫЩТ (Ы) - ГЪОТ (verecek olsa). КЪЫСФИЩЭФЫЩТЫ - ГЪОТ МЫДЭ ЗЭРЫСЫМЫШ1ЫНЭУ... (satın alacak olsam böyle yapararak...).

2.25. Gelecek Zaman 1 Yapısında Sıfat Fiiller

Gelecek zaman 1 yapısında sıfat fiiller 3 e ayrılır:

2.25.1. Öznel sıfat fiiller:

ЗЫ - ТХЫЩТЫ - Р (yazacak olan). ЗЫТХЫЩТЫ - Р ТШ1ЭРЭП, АУ ТХЫГЪЭН ФАЕ (yazacak olanı bilmiyoruz fakat yazılması lazım.).

2.25.2. Nesnel sıfat fiiller:

КЪЫРАГЪЭЛЪЭГЪУЩТЫ - Р ЫШ1ЭРЭПЫШЪ, ЗЭГОУТЫ (kendisine gösterilecek olanı bilmiyor, çatlıyor.).

2.25.3. Zarf, belirteç sıfat fiiller:

4'e ayrılır:

2.25.3.1. Yer bildiren sıfat fiiller:

З - Д - И - ГЪЭЗЭЩТЫ - Р (döneceği yön). З - Д - И - ГЪЭЗЭ - ЩТ ЛЪЭНЫКЪОР ДЖЫРИ ЫШ1ЭРЭП (döneceği tarafı yine bilmiyor.).

2.25.3.2. Zaman bildiren sıfat fiiller:

З - ЕЖЪЭЦТЫ - Р (başlayacak zaman). ЕЖЪЭЦТЫ - М ДЭЖЪ ТЫРИГЪАФЭУ КЪЭК1УАГЪ (başlayacak olanın yanına denk getirerek geldi.).

2.25.3.3. Sebep bildiren sıfat fiiller:

МЫЩ ТЭ ТИ1ОФ ХЪУЦТМИ МЫХЪУЦТМИ СЫДК1Э ЕПХЫГЪ, СЫДА ЗЫ - К1ЭМЫХЪУЦТЫ - Р - И, СЫДА АЦ ХЪЭТЭ - ПЭ - ТАЕ КЪЫ - З - К1Ы - ПЫК1ЫЦТЫР - И (bu bizim işimiz olacaksa da, olmayacaksa da, niçin buna bağlı, niçin bu yüzden bu kadar yaygara yapılmalı.)?

2.25.3.4. Eylem şekline göre sıfat fiiller:

ЗЭРЭ - К1ОЦТЫ - Р (gideceğidir, onun gideceği). СЭ СШ1ОШЪ ХЪУРЭР АЦ Ы1ОРЭР БГЪЭПСЫМЭ, ДЭГЪОУ ЗЭРЭ - ХЪУЦТЫ - Р АРЫ (benim inandığım, onun söylediğini ayarladın mı, iyi olacağıdır.).

2.26. Tahmin, İhtimal Cümleleri

Gelecek zaman 1 tahmin, ihtimal 2 kipi yapısı - ЦТЫН eki kullanılarak oluşur. К1ОЦТЦТЫН < К1ОЦТ - ЦТЫН (muhtemelen gidecektir.). ЫТХЫЦТЦТЫН < ЫТХЫЦТ - ЦТЫН (muhtemelen yazacaktır.). ТШ1АПЭРЭП, АУ НЕУЦ К1ОЦТ - ЦТЫН (iyi bilmiyoruz fakat yarın muhtemelen gidecektir.).

2.27. В 1 Serisinin 2. Alt Grubu (ЩТЫ - ГЪЭ) Eki

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem), bitimsiz yapı: К1О - ЩТЫ - ГЪЭ (gidecekti), Ы - ТХЫ - ЩТЫ - ГЪЭ (yazacaktı.). Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapı - ЩТЫ - ГЪЭ eki kullanımı ile oluşur, sade bir kökten ortaya çıkar ve geçmiş zamanda tekrar eden ve uzun süren eylemleri ifade eder. ЮНЫС ТЕХНИКЭ КУЛЬТУРЭ 1ОФХЭМ НАХЪ ДАХЪЫХЫ - ЩТЫ - ГЪЭ. ЮНЫС ЗЫ ГУЦЫ1Э ХИМЫГЪЭЗЭУ ЕДЭ1У - ЩТЫ - ГЪЭ (Yunus, teknik kültür işlerine meyil ediyordu, Yunus tek kelime düşürmeden dinliyordu.).

Geçmiş zamanda (bitmemiş eylem) yapıda, vurgunun yerinde değişiklik yapılırsa yapı dilek, istek kipi haline gelebilir. Dilek, istek kipinde, eylemin yapılsa veya yapılabilirse iyi olacağını fakat eylemin gerçekte gerçekleşmemiş olduğunu ifade eder. МТС - М ПЭЦЭ ТЭРЭЗ ФАШЫГЪАГЪЭМЭ, ТИОФХЭР ДЭГЪУ ДЭДЭУ ХЪУЖЪЫЩТГЪЭ (MTS de daha iyi, doğru bir lider olsaydı, işimiz daha iyi olacaktı.). Dilek, istek kipi fiilleri, vurgu olduğu yerde bulunan haber kipi fiillerinden farklıdır. Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda bulunan fiillerde vurgu kalır ya da ön ek olan şahıs ekinde bulunur (eğer harf sesli ise) ya da fiil kökünde, ilk hecede bulunur, bu da kelimenin başlangıcına çok yakındır. Dilek, istek kipinde, fiil kökünde bulunan son hecedeki vurgu kalır, kökün sonuna doğru olabildiğince yanaşır.

Geçmiş ve belirli geçmiş yapıda haber, bildirme kipinden oluşan dilek, istek kipi yapısında bulunan fiilleri daha iyi ayırt etmek için şunu anlamak gerekir, geleneksel Adige dili hece yapısında - ЫI seslisi olmadan dilek, istek kipi fiilleri oluşturulabilir. К1ОЩТГЪЭ < К1ОЩТЫГЪЭ, К1ОЩТГЪАГЪЭ < К1ОЩТЫГЪАГЪЭ. АХЭХЪЭУ КЪУЛАДЖЭР АДИТЫГЪАГЪЭЕМЭ, ПСЭУШЪХЪЭУ ДУНАЕМ ТЕТЫМЭ АФЭДЭУ ЕЖЪЫРИ ПСЭУ ЗЭШЪОЦТЫМ ЩЫМЫК1ЭУ ЩЫ1ЭЩТГЪАГЪЭ (o ve kanal onlarla birlikte olsa, dünyada yaşayan diğer hayvanlar gibi su içmeye ihtiyacı olmadan yaşamak isterdi.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda birliktelik 2 kipinde bulunan - ТИ eki, kendinden sonra gelen bitimli fiilin sebebini, nedenini ifade eder. К1ОЩТЫГЪЭ - ТИ (gidiyordu da, gidecekti de). ГУЗАЖЪОЩТЫГЪЭ - ТИ, ТЭРЭЗЭУ КЪЫДЭГУЩЫ1ЭН ЫЛЪЭК1ЫГЪЭП (acele ediyordu da, doğru dürüst onunla konuşamadı.). Olumsuz hali ise, К1ОЩТЫГЪЭ - П - ТИ (gitmiyordu da.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda birliktelik (eylemi beraber yapma) 3 kipinde bulunan - ШЪ eki, kendinden sonra gelen bitimli fiilin sebebini, nedenini ifade eder. К1ОЩТЫГЪЭШЪ < К1ОЩТЫГЪЭ - ШЪ (gidecekti çünkü). ЗНАЧИТ, О УПЭРЫТЫГЪЭШЪ, ДЖЫРИ ОРЭПЭРЫТ, СЭ АУЖ

СЫКЪИНЭЩТЫГЪЭ - ШЪ, ДЖЫРИ СЫКЪЕРЭН (Znaçit sen önderdin, şimdi de önder ol, ben geride kalıyordum, şimdi de gerideyim.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda şart kipi 1 yapısı:
К1ОЩТЫГЪЭМЭ < К1О - ЩТЫГЪЭ - МЭ (gidecek olsaydı).
ЫТХЫЩТЫГЪЭМЭ < Ы - ТХЫ - ЩТЫ - ГЪЭ - МЭ (yazacak olsaydı).
ЧЫГУР КЪЭГУЩЫ1Э - ЩТЫГЪЭ - МЭ, ПСЫ1УШЪО ПЦЭЛЫЖЪХЭМ
ОРЭД КЪА1ОН АЛЪЭК1Ы - ЩТЫГЪЭ - МЭ, ПСЫХЪОМ ИЧЪЭ МАКЪЭ
ЫБЗЭ КЪЫХЫ - ЩТЫГЪЭ - МЭ (yer konuşabilseydi, su kenarındaki söğütler şarkı söyler olabilselerdi, derenin koşma sesi dil çıkarabilseydi.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda şart kipi 2 yapısı
К1ОЩТЫГЪЭК1Э < К1О - ЩТЫГЪЭ - К1Э (gidecek olsaydı da),
ЫТХЫЩТЫГЪЭК1Э < ЫТХЫ - ЩТЫГЪЭ - К1Э (yazacak olsaydı da).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda şart kipi 2 yapısının yan anlam olarak dilek, kabul kipi vardır. АШ1ЫЩТЫГЪЭ - К1Э, АМЫУХЫГЪЭМЭ
СЫДК1Э ДЖЫ ДЭДЭМ АР КЪЫПШЪХЪЭПЭН (bitirmedilerse hemen şimdi o ne işine yarar.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, kabul 1 kipinin bitimsiz fiil hali:
К1ОЩТЫГЪЭМИ < К1ОЩТЫГЪЭМЭ - И (gitmişse de, gidecekse de).
ЫТХЫЩТЫГЪЭМИ < ЫТХЫЩТЫГЪЭМЭ - И (yazmışsa da, yazacaksa da).
ЫТХЫЩТЫГЪЭМИ ЫУХЫГЪЭП (yazmışsa da bitirmedi.). Olumsuz hali ise, Ы
- МЫ - ТХЫЩТЫГЪЭМИ (yazmamışsa da).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, kabul 2 kipinin bitimsiz fiil hali:
К1ОЩТЫГЪЭК1И < К1ОЩТЫГЪЭК1Э - И (gidiyor idiyse de).
ЫТХЫЩТЫГЪЭК1И < ЫТХЫЩТЫГЪЭК1Э - И (yazıyor idiyse de).
ЫДЫЩТЫГЪЭ - К1И ЫМЫУХЫГЪЭМЭ, НЕПЭ ЗЫЩЫПЛЪЭН
ПЛЪЭК1ЫЩТЭП (yazıyor idiyse de bitirmediyse, bugün yararlanamazsın.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, zarf fiil 1 yapısı (bitimsiz fiil hali):
К1ОЩТЫГЪЭУ < К1ОЩТЫГЪЭ - ЭУ, (gidecek olan). ЫТХЫЩТЫГЪЭУ <

ЫТХЫЩТЫГЪЭ - ЭУ (yazacak olan). А ЛЪЭНЫКЪОМКІЭ ЧЪЭЩТЫГЪ - ЭУ АІО (o tarafa koşan olduğunu söylediler.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, zarf fiil 2 yapısının (bitimsiz fiil hali) kabul kipi anlamı da vardır. КІОЩТЫГЪЭ - ЗЭ (gidecek olsa da, gidecekse de), РІІОЩТЫГЪЭ – ЗЭ, ЕЖЪ ЗЫФАЕР ЫШІАГЪ (söyleyecekse de kendi bildiğini yaptı.).

Belirli geçmiş zaman, istek 1 kipi yapısı (bitimsiz fiil hali): КІОЩТЫГЪА - ГЪО - Т (gidecek olsaydı.). ЫТХЫЩТЫГЪА - ГЪО - Т (yazacak olsaydı.). РІІОЩТЫГЪА - ГЪО - Т (söyleyecek olsaydı.). ЗЫГОРЭ НАХЪ ЗЭХІШІЫКІЭУ ХЪУНЫГЪІ (söylemiş olsaydı, biri daha iyi anlamış olurdu.). Olumsuz hali ise, МЫ - КІОЩТЫГЪА - ГЪО - Т (gitmeyecek olsaydı.).

2.28. SIFAT FİİLLERİN (Ortaç) GEÇMİŞ ZAMAN (BİTMEMİŞ EYLEM) YAPISI

2.28.1. Öznel sıfat fiil:

КІЭЛЭЦЫКІОУ ГЪЫЩТЫГЪЭ - Р АГЪЭІЭСЭЖЪЫГЪ (ağlayan çocuğu eğittiler.).

2.28.2. Nesnel sıfat fiil:

ЗЫ - ДЭГУЩЫІЭЩТЫГЪЭ - Р ПІАЛЪЭ ЗЭРИТЫГЪЭУ ЕДЖАКІО КЪІКІЫЖЪЫГЪЭ ШУМАФЭР АРЫ (onunla konuşuyordu, verdiği sürede, okumaktan çıkıp gelen Şumaf' tı.).

2.28.3. Zarf sıfat fiil:

4'e ayrılır:

2.28.3.1. Yer bildiren sıfat fiil:

АЩ ДЭЖЪЫМ ПІЭЛЪЭ - ПІАЛЪЭКІЭ ЧЭЩЭУ КЪАЙМЭТ ЗЫДА - КІОЩТЫГЪЭ - Р - И ЗЫКІАКІОЩТЫГЪЭРИ ОТЭРТЕСХЭМ ДЖЫ КЪАГУРЫІОЖЪЫГЪ (o zaman, zaman zaman ya da belli vakitlerde gece Kaymet'in gittiği yeri de, ne sebeple gittiğini de çobanlar şimdi anladılar.).

2.28.3.2. Zaman bildiren sıfat fiil:

КЪЫ - З - ЦЫ - ЛЪАГЪОУ ЦЫТЫГЪЭ УАХЪТЭРИ КЪЭСЫГЪ
(orada görünür olduğu zamanda yetişti.).

2.28.3.3. Neden bildiren sıfat fiil:

АЩ ФЭДЭУ ПСЫНКІЭУ ЗЫ - КІЫДЭКІЫЖЪЫЦТЫГЪЭ - Р
ЗЫМИ ЫШІЭРЭП (aynı şekilde hızlıca çıkmasının nedenini hiç kimse bilmiyor.).

2.28.3.4. Eylemin şekline göre sıfat fiiller:

ДЖЫ НЭСКІЭ САКЪЭУ ЗИПЛЪЫХЪЭЗЭ, ЗЭРЭ -
ЧІЭЛЪАДЭЦТЫГЪЭХЭМ ФЭДЭЦТЫГЪЭП (şimdiye kadar, dikkatlice
etrafına bakınır, kontrol edip, içeriye daldığı gibi değildi.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, tahmin, ihtimal 1 kipinde - ЦТ
ekin kullanılması ile oluşan yapılar (bitimsiz fiil hali): КІОЦТЫГЪЭ - ЦТ
(gidiyordu, gidecekti). АХЭМЭ АДЭЖЪ КІОЦТЫГЪЭ – ЦТ: АХЭР
ЗЭНЭІУАСЭХЭУ ЦЫТЫГЪЭХ (onların yanına gidecekti, onlar birbirleri ile
tanışık durumdaydılar.). Bu yapı oldukça az kullanılan bir yapıdır.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısında, tahmin, ihtimal 2 kipinde -
ЦТЫН eki kullanılması ile oluşan yapılar (bitimsiz fiil hali): КІОЦТЫГЪЭ -
ЦТЫН (gidiyor olmalıydı.). АР ЗАГЪОРЭ АХЭМ АДЭЖЪ КІОЦТЫГЪЭ -
ЦТЫН (onların yanına gidiyor olmalıydı.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısında, tahmin, ihtimal 3 kipinde - Н eki
kullanılması ile oluşan yapılar (bitimsiz fiil hali): РІОЦТЫГЪЭ - Н (söylüyor
olmalıydı.). ЛЫЖЪЫР ЗЫГОРЭМ ЕГУПШЫСЭЦТЫГЪЭ - Н ФАЕ,
ТЭРЭЗЭУ ЗЭХІХЫГЪЭП, КЪЕУПЧІЫЖЪЫГЪ (bir şeyi düşünüyor olmalıydı,
düzgün duymadı, ona sordu.).

Tahmin, ihtimal 3 kipinde şahıslar çeşitlilik, değişiklik gösterir. Е - С -
ІОЦТЫГЪЭ - Н ФАЕ (söylemiş olmam lazım.). Е - П - ІОЦТЫГЪЭ - Н ФАЕ.
Р - И - ІОЦТЫГЪЭ - Н ФАЕ (ona söylüyor olması lazım.).

Tahmin, ihtimal yapılarında kullanılan fiiller ile beraber genellikle yardımcı fiillerde kullanılır. Olumsuz yapılarda ise - ЭП eki kullanılır. РИ1ОТЭЖЬЫЩТЫГЪЭН ФАЕ - П (kendisine anlatması gerekmez).

Tahmin, ihtimal 3 kipinin temelinde, kökünden olumsuz çeliştirici ihtimal kipinde cümleler ortaya çıkabilir.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısında, ihtimal, olasılık 1 kipi - Н + К1Э eki kullanılması ile oluşur. К1ОЩТЫГЪЭНК1Э < К1ОЩТЫГЪЭ - Н - К1Э (gittiğini). А ЛЬЭХЪАНЫМ АХЭМ АДЭЖЬ К1ОЩТЫГЪЭ - Н - К1Э ЕНЭГУЯГЪО (o tarihlerde onların yanına gittiğini sanmak zor.).

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısında, ihtimal, olasılık karşıtlık - kipi - Н + ТИ eklerinin kullanımı ile gerçekleşir (bitimsiz fiil yapısı). К1ОЩТЫГЪЭ - Н - ТИ (gitmiş olmalıydı.). РИТЫЩТЫГЪЭ - Н -ТИ, СЫДА АР ЗЫК1ИУШГЪЭФЫЩТЫГЪЭР (onu, ona vermiş olmalıydı, fakat onu neden sakladı.).

3.29.В 1. SERİSİNİN 3. ALTGRUBU (ЩТЫ - ГЪА - ГЪЭ) EKİ:

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapı (bitimsiz fiil yapısı): Ы1ОЩТЫГЪАГЪЭ Ы1О - ЩТЫ - ГЪА - ГЪЭ (söylüyordu.).

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısı, geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısı gibi, belirli geçmiş zaman haber, bildirme kipi ve dilek, istek kipi ifade edebilir fakat bu yapı oldukça az kullanılır, bunun yerine geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapı hem haber, bildirme hem de dilek, istek kipinde kullanılır. АР МЭЛАХЪО ХЪУЩТ АЩ ФЭДЭУ ЗЫФЭГЪЭЗАГЪЭР ЫГЪЭЦАК1ЭЩТЫГЪЭ - МЭ, ДЖЫ НЭС ЧЫЖЬЭУ ТЫК1ОЩТ - ГЪА - ГЪЭ (o çoban olacak bu şekilde yöneldiği işi başarıyor olsaydı şimdiye kadar çok yol almıştı.). АСЛЪАН КЪЭСЫЖЬЫГЪЭЕМЭ , ЗЫ - ЩЫРАГЪЭЖЬЭЩТРИ КЪЫТИ1О - ЩТ - ГЪА - ГЪЭ (Aslan dönseydi, bize onların nereden başlayacağını anlatırdı.).

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) birliktelik 2 kipi yapısı, - ТИ eki kullanılarak oluşturulur ve bir sonraki cümlede kullanılan fiilin nedenini, sebebini açıklar. К1ОЩТЫГЪА - ГЪЭ - ТИ. ИЛЪЭС КЪЭС ЗЭ КЪАК1ОЩТЫГЪЭ - ТИ,ДЖЫРИ КЪЭК1ОН ТШ1ОШ1ЫГЪ.

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) birliktelik 3 kipi yapısı, sonraki eylemin nedenini, sebebini, zamanının ifade eder ve açıklar. К1ОЩТЫГЪАГЪЭШЪ < К1О - ЩТЫ - ГЪА - ГЪЭ - ШЪ. ИЛЪЭС КЪЭС ЗЭ КЪАК1ОЩТЫГЪАГЪЭ - ШЪ, ДЖЫРИ КЪЭК1ОЩТ.

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, sıfat fiil 1 yapısı şu şekilde olur: К1ОЩТЫГЪАГЪЭУ К1О - ЩТЫ - ГЪА - ГЪЭ - У. ИЛЪЭС КЪЭС ЗЭ АХЭМЭ АДЭЖЪ К1ОЩТЫГЪАГЪЭУ ЗЭРЭЩЫТЫГЪЭР КЪЭСЭШ1ЭЖЪЫ.

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapıda, sıfat fiil 2 yapısı - ЗЭ eki kullanılarak oluşur ve sonuç ifade eder. К1О - ЩТЫГЪАГЪЭ - ЗЭ. РИ1ОЩТЫГЪАГЪЭ - ЗЭ КЪЕДЭ1УГЪЭП.

Belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapılardan başka şart kipi 1 (К1ОЩТЫГЪАГЪЭ - МЭ) ve sıfat fiil yapıları (К1ОЩТЫГЪАГЪЭ - Р) gibi türevler, yapılar ortaya çıkabilir, fakat bu yapılar çok fazla kullanılmaz. А ЛЪЭХЪАНЫМ ПСЭУЩТЫГЪАГЪЭ ЦЫФХЭР ЛЪЭШЫГЪЭХ.

2.29.Grup G 1 Seri

Bu grupta bulunan bitimsiz fiil ve fiil yapıları - Н eki kullanımı ile oluşur. БЫБЫ - Н, БЫБЫН - ЩТЫН.

Grup G'nin 3 alt grubu vardır:

1. - Н eki kullanılarak oluşan gelecek zaman 2 yapısı.
2. - НЫ - ГЪЭ eki kullanılarak oluşan dilek, istek kipi 2 yapısı.
3. - НЫ - ГЪА - ГЪЭ eki kullanılarak oluşan dilek, istek kipi 3 yapısı.

Gelecek zaman 2 yapısında varsayım, ihtimal ifade eden bitimli fiiller kullanılır. Gelecek zaman 2 yapısı, G grubunda bulunan bitimsiz fiillerin yapısında kullanılan tahmin, ihtimal kipinin yapısından ortaya çıkar.

2.29.1. G 1 grubunun ilk alt serisi:

Gelecek zaman 2 (bitimli fiil yapısı): К1О - Н, ЫТХЫ - Н.

Gelecek zaman 2 yapısı, gelecek zaman 1 yapısı gibi gelecekte gerçekleşecek olan eylemlerden bahseder ve anlam olarak her iki yapıda birbirine çok yakındır.

Gelecek zaman 2 yapısının yükümlülük ve mecburiyet anlamı vardır. К1ОН ФАЕ. УМЫЛАЖЪЭМЭ ЛАЖЪЭ ПХЪУ - Н. БЭРЭ УДА1ОМЭ МАК1ЭУ П1О -Н. Buna ek olarak gelecek zaman 2 yapısının eylemin yapılmasını ummak, beklemek anlamına gelir ve burada ki ihtimali belirtir. Örneğin К1ОН ИХЪИСАП cümlesinde gelecek zaman 2 yapısının yerine gelecek zaman 1 yapısı kullanılamaz. АДЭ ШЭБАТНЫКЪУ, ЧЫП1ЭР СЭБГЪЭЛЪЭ - ГЪУ - Н ПЛЪЭК1ЫНА?

Konuşmacı eylemin gerçekleşeceğinden emin ise gelecek zaman 1 yapısını kullanır. ПЧЫХЪАШЪХЪЭ ОЦХ КЪЕЦХЫ - ЦТ.

Konuşmacı eylemin gerçekleşeceğinden emin değilse veya sadece önerilen şekilde olacağını biliyorsa, ihtimal varsa gelecek zaman 2 yapısı kullanılır. ПЧЫХЪАШЪХЪЭ ОЦХ КЪЕЦХЫ - Н.

Gelecek zaman 2 yapısının olumsuz hali - ЭП eki kullanılarak oluşur. К1О - Н - ЭП, ЫТХЫ - Н - ЭП.

Gelecek zaman 2 yapısının, birliktelik 1 kipi - И eki kullanımı ile oluşur ve fiil köküne eklenir. К1ОН -И. К1ОН - И РИТЫЦТ. КЪЫХЪЫН - И ЫГОЦЫЦТ. Bu yapının olumsuz hali yoktur.

Gelecek zaman 2 yapısının, birliktelik 2 kipi - ТИ eki kullanımı ile oluşur ve şartlı olumsuzluk ifade eder. К1ОН - ТИ, ЫТХЫН - ТИ. ХЪАК1ЭХ ШЪОТ1ОН - ТИ ТЫЗЫЛ - ТЫЗЫПКЪ, ТЫЗЫКЛАССЫПКЪ.

Gelecek zaman 2 yapısının, birliktelik 3 kipi - ШЪ eki kullanımı ile oluşur. Bu yapı başka bir eylemden önce gelen ve bitmemiş olan eylemi ifade eder. К1ОНЫ - ШЪ, ЫТХЫНЫ - ШЪ. ДЭМЫК1ЭУ ЗЫ НЭБГЫРЭ КЪЫДЭЦЪУНЭНЫ - ШЪ, ПСИБГЪУ ШЪУИ1ЭМЭ 1УСХЫН. Bu yapının olumsuz hali yoktur.

Amaç ifade eden cümle yapıları, cümle içinde sıfat fiil yapısı gibi bulunurlar ve - ЭУ eki kullanılarak oluşurlar. К1ОН - ЭУ, ЫТХЫН - ЭУ.

Amaç ifade eden cümle yapıları, zorunluluk, gereklilik ve amaç, niyet ifade eden bir yapıdır. АЮБЭ ЗИГЪЭХЭГЪРЭЕН - ЭУ КУХНЭМ К1УАГЪЭ. ОТЧЕТ ЗЫЦЫ1ЭЦТ ЗЭ1УК1ЭМ ТЭРЭЗЫ1ОУ ЗЫФАГЪЭХЪАЗЫРЫН - ЭУ ПАРТИЙНЭ ЗЭ1УК1ЭМ УНАШЪО ЦАШЫГЪ.

Gelecek zaman 2 yapısında ihtimal, olasılık 1 kipi - К1Э К1И eki kullanımı ile oluşur. К1ОН - К1Э

İhtimal, olasılık 1 kipinde kullanılan fiiller bitimsiz fiildir, eğer peşinden bitimli bir fiil gelirse, genellikle МЭХЪУ yardımcı fiili ile kullanılır. КЪЫСПЕЖЪЭНХЭШЪ, СЫКЪЫРАГЪЭУБЫТЫН - К1И МЭХЪУ. ТХЪЭМЭТЭ МАФ, ЦЫТХЪОУ КЪЫСФЭБГЪЭШЪОШАГЪЭР КЪЫСТЕМЫФЭН - К1И МЭХЪУ.

Gelecek zaman 2 yapısında, dilek, istek kipi 3 yapısı - И eki kullanılarak oluşur. К1ОН - И, ЫТХЫН - И. ЗЫ ПШЪАШЪЭУ КЪЫТЕХЪЭРЭ КЪЭШЪОФЭ, ФАГЪЭСТЫЦТЫГЪЭ ЦЭМ ИБАГЪЭ ЗЭО УБЛЭГЪУК1Э ЗЫ ДЗЭМ ФЭХЪУН - И. Olumsuz hali - ЭП eki kullanımı ile oluşur. К1ОНЫ - ЭП.

2.30. Gelecek Zaman 2 Yapısı Sıfat Fiil Hali

3 e ayrılır:

2.30.1. Öznel sıfat fiil:

УИЗАКЪОУ УК1ОНЫ - Р КЪЫРАГЪЭК1УРЭП (yalnız gitmeni yakıştıramadılar.). ПШЫСЭХЭР, ТХЫДЭЖЪХЭР КЪЫ1ОТЭНЫ - М ХЪУСЕН ФЭ1АЗЭЦТЫГЪЭ (düşünceler masallar anlatmakta Hüseyin ustaydı.).

2.30.2. Nesnel sıfat fiil:

О СЫЗЭРЭОЛЪЭ1УРЭР УЗФЭСАКЪЫЖЪЫНЫ - Р,
ЗЭ1ЭЗЭЖЪЫК1ЭУ ДГЪЭНЭФАГЪЭМ ТЕТЭУ УЗЭ1ЭЗЭЖЪЫНЫР АРЫ.

2.30.3. Zarf sıfat fiil:

ЗДЭ - К1ОН - ЭУ Ы1ОГЪАГЪЭР. ЗЫ - ФЭ - К1ОН - ЭУ
Ы1ОГЪАГЪЭР.

Gelecek zaman 2 yapısında tahmin, ihtimal 2 kipi yapısı (bitimli fiil hali)
РИ1ОН - ЩТЫН. КЪЫРИ1ОМЭ РИТЫН - ЩТЫН. САШТЭМЭ, КЪЫСА1ОН
- ЩТЫН СЫЗДАГЪЭК1О - ЩТЫР. Olumsuz hali ise, РИТЫН - ЭП - ЩТЫН.

Geçmiş zaman (Bitmiş eylem) yapıda, dilek, istek kipi 2 yapısı: Ы1ОН -
ГЪЭ. Bu yapıda - НГЪЭ eki kullanılır, hatta - НЫГЪЭ son eki de kullanılabilir.
Ünlüler arasında mantıksız bir şekilde sesli olan - Ы1 eki kullanılır. К1ОНЫГЪЭ.

Edebi dilde dilek, istek kipi 2 yapısı daha çok kullanılır. - НГЪИ < Н -
ГЪЭ - И son eki kullanılarak oluşur. Bu yapılar özellikle tamamlayıcı ve
güçlendiricidir, bu güçlendirici karakterler, yapılar hemen hemen hiçbir zaman
hissedilmez fakat kademeli olarak - НГЪЭ son eki ile yer değiştirir. НЕУЩ
ЧЪЫ1Э КЪЭХЪУЩТ, КЪЕСЫЩТ КЪЫ1УАГЪЭМЭ ДЫМЫ1У БО
ИГОПЭН - ГЪИ. ЧЭЩ - ЗЫМАФЭР СЫХЪАТ Т1ОК1РЭ ПЛ1ЫРЭМ НАХЪ
БА1ОЩТЫГЪЭМИ, ДЫМЫ1У Ш1ОМЭК1Э - НЫГЪИ (yarın soğuk olacak, kar
yağacak diye sana söyleselerdi, bir gece gündüz 24 saatten daha fazla olsaydı
Dımu'ya az gelirdi).

Bu yapıda 2 tane olumsuz yapı vardır.

1. Son ek ile yapılan olumsuz yapı: К1ОНЫГЪЭП < К1ОН - ГЪЭ -
ЭП. Bu yapıda - ГЪ eki değişebilir. Benzer bir geçiş durumu dilek, istek kipi 2
yapısında, olumlu ve olumsuz cümlelerde bulunur. К1ОНЫ - Е < К1ОНЫГЪЭ,
К1ОНЫ - Е - П < К1ОНЫ - ГЪ - ЭП. ТЭРИ АЩ НАХЪ
ЧЪЖЪЭ1УАГЪЭМЭ ИДГЪЭСЫНЫ - Е - П, ТЩЭЖЪЫНЫЕ НАХЪ.

2. Ön ek ile yapılan olumsuz yapı: МЫ - К1ОН - ГЪЭ (gitmezdi.). ОЛЫХЪЭ, СШ1АГЪЭМЭ, СЫМЫК1ОНГЪЭ (vallahı bilseydim gitmezdim.).

Gelecek zaman 2 yapısında ihtimal, olasılık 2 kipinin fiilleri - ГЪЭ ve - К1Э eklerinin kullanımı ile oluşur. К1ОНЫГЪЭ - К1Э. En çok kullanılan yapı, güçlendirici ve tamamlayıcı yapıdır. К1ОНГЪЭК1И < К1ОНГЪЭК1Э - И. К1ОНЫ - ГЪЭ - К1И fiilinde kullanılan - ГЪ eki - Е eki ile değişebilir ve К1ОНЫ - Е - К1И şeklinde kullanılabilir.

Belirli geçmiş zaman (Bitmiş eylem) yapıda, dilek kipi 3 yapısının fiilleri - НГЪАГЪЭ ekinin kullanımı ile oluşur. К1ОНГЪАГЪЭ > К1ОН - ГЪА - ГЪЭ (gitseydi.). ИГЪОМ КЪЫРА1ОГЪАГЪЭМЭ, АФИГЪЭХЪАЗЫРЫН - ГЪА - ГЪЭ (zamanında ona söyleselerdi, onlara hazırlardı.). Bu yapıda - НГЪАГЪЭ ekinin yerine daha güçlü bir yapıda olan - НГЪАГЪИ < НГЪАГЪЭ - И ekleri de kullanılabilir.

2.31. Zamanların 2. Serisi Ve Dinamik Fiillerin Kipleri

Zamanların iki serisi ve kipler tek bir grup olan şimdiki ve geniş zamanlar grubu tarafından ifade edilir. Zamanların 2 serisi ve kiplerin yapısı, dinamik fiillere gelen - УЭ eki ile dinamik fiillerin köklerinden oluşur.

2.31.1. Şimdiki zaman grubu:

Şahıs eklerinden sesli olanlar, dinamik fiillerin köklerine eklenirse, sesli harflerin etkisi ile seslerin birleşmesi anında bazı sesler düşer. Sonuç olarak dinamik fiil ekleri şu şekilde korunur. ТЭ - К1О < ТЫ - УЭ - К1О, ТЭ - ЦЭ < ТЫ - УЭ - ЦЭ.

Şimdiki zaman yapısı şu zamanları içerir: Haber, bildirme kipi şimdiki zaman hali (bitimli fiil yapısı) СЭ - К1О (gidiyorum.). СЭ – ТХЫ (yazıyorum.). Burada şimdiki zamanın özel bir eki bulunmaz. ПШЪАШЪЭМЭ АЗЫФАГУ ИТЭУ, БЫБЛЫПКЪ А1ЫГЪЭУ К1АЛЭ ГОРЭ КЪАЦЭ. КЪЕ - ФЫ < КЪЕ - ЫЫ - УЭ - ФЫ. МУРАТ БЫК1ЫЪК1Э КЪЭТ1ЫРГУХЭЗЭ КЪАФЫ. Bu yapıda fiiller tamamen şimdiki zaman anlamında ve konuşma anını ifade eden şimdiki zaman yapısında değildir. Bu yapı genellikle yapılan, gerçekleşen eylemleri, genel olarak

ifade eden şimdiki zaman yapısındadır. КЪЫКЪОК1Ы < КЪЫ - КЪЫ - УЭ - К1Ы. ТЫГЪЭР МАФЭ КЪЭС КЪЫКЪОК1Ы. Е1ЫГЪЫ. АЦ ШЫХЭР ДЭГЪОУ, КЪАБЗЭУ Е1ЫГЪЫХ. Bu yapının olumsuz hali diğer zamanların olumsuz halinden farklıdır. Olumsuz yapı eki, diğer zamanlarda fiilin köküne eklenir, örneğin: К1УАГЪЭ - П Bu yapıda ise olumsuz eki olan - РЭ eki fiil kökünün arasına yerleşir. К1О - РЭ - П. Ы - ТХЫ - РЭ - П. Şimdiki zamanda olumsuz yapıda dinamik bir ek yoktur, bu yüzden bu yapı zamanların 1. Serisine aittir.

Şimdiki zaman 2. serisinde, birliktelik 3 yapısı: МАЧЪЭ - ШЪ, ЕТХЫ - ШЪ.

- ШЪ eki ile oluşan, birliktelik 3 yapısı: ЕДЗЫ - ШЪ. Birliktelik 3 yapısı bitmemiş eylemleri gösterir ve başka bir eylemi takip eder. ПСЫХЪЭ А1О - ШЪ ЕЖЪЭХ. ПСЫМ КЪЕГЪАЗЭ - ШЪ САМБЫРЭУ МАЧЪЭ.

Birliktelik 3 yapısında, kullanılan eylem bitimli fiil ise ve bu fiil dinamik fiil ise, sonraki bitimli fiilin ifade ettiği eylemden önce gelir. Bu yapının olumsuz hali bulunmaz. ПШЪАШЪЭХЭМЭ ШЪХЪЭХЭР ДЫРАГЪЭЗЭК1ХЭ - ШЪ, МЭУК1ЫТЭХ П1ОНЭУ, МЭЦХЫХ.

Görülmeyen eylem 1 yapısı - РИ eki kullanımı ile oluşur. ОК1О - РИ, ОТХЫ - РИ. Emir kipinin 2. ve 3 şahıs emir yapısı (bitimsiz yapı) emir istek kipindedir. ОРЭЧЪЭ, ЕРЭДЗ. ЕТЭТЫ МИНУТИПШ1И! КЪЭ - РЭ - ГУ ЩЫ1! АЦ ФЭДЭ ГУШ1УАГЪО ХЭТИ КЪЕРЭ - К1У! Bu yapı - РЭ eki kullanımı ile gerçekleşir. О - РЭ - ЧЪЭ, Е - РЭ - ПЛЪ. - РЭ Eki fiil kökünden önce gelir. Щ - Е - РЭ - ПЛЪ. Diğer fiil ön ekleri, ettirgen istek, emir yapısı hariç, fiilin önünde bulunur. У - Р - Е - РЭ - ГЪЭ - ПЛЪ. КЪ - Е - РЭ - ПЛЪ (buna baksın, baksın).

Emir ve istek kipi yapısında kullanılan fiillerde 2. Şahısın emir kipi yapısının tersine, 3 şahısta da ifade edilir. Burada kullanılan fiiller bitimsiz haldedir.

Tablo 75. Emir ve İstek Kipinde 3 Şahısta İfade Eden Bitimsiz Fiiller

сэ сэрэк1у	сы - уэ - рэ - к1о
о орэк1у	уы - уэ - рэ - к1о
ар орэк1у	уэ - рэ - к1о
тэ тэрэк1у	ты - уэ - рэ - к1о
шьо шьорэк1у	шьу - уэ - рэ - к1о
ахэр орэк1ох	уэ - рэ - к1о - х

Olumsuz hali ise, O - PЭ - МЫ - К1О (gitmesin).

Emir kipi 3 yapısı (bitimsiz fiil yapısı). Adige dilinde başka bir emir kipi daha vardır. Semantik (anlambilim) olarak diğer emir cümleleri ile aynıdır fakat morfolojik (biçimbilim) olarak bir benzerlik yoktur. Emir 3 veya emir - izin cümle yapısı: УЕГЪЭПСЭУ < УЫ - ЙЫ - УЭ - ГЪЭПСЭУ. УИГЪАШ1Э К1ЫХЪЭ ОРЭХЪУ, СИК1АЛ. ГЪОГУ МАФЭ УЕЖЪ, ТХЪЭМЭТЭ МАФ (ömrün uzun olsun, çocuğum, aydınlık yola giresin, güle güle).

Emir 1 kipi yapısında kullanılan emir fiilleri, emir 3 kipi yapısında kullanılan fiillerden dinamik fiil ekleri haricinde farklıdır, dinamik fiil eklerine ilaveten, özneyi gösteren bir yapı vardır. ТЭЛАУМ ШЪУ - Е - ХЪ (veba hastalığı götürsün sizi.).

Şahıs eklerinin diziliş ve varlığı, emir 3 kipinde bulunan fiillerin orijinal hali, haber, bildirme kipinin şimdiki zaman hali ile örtüşür fakat emir 3 kipinde kullanılan fiillerde, vurgu eksikliğinden dolayı düşen son kök seslisi bulunmaz. Emir 3 kipinde bulunan vurgu, özne göstergesine kayar. УЕХЪЫ – УЕХЪ (seni almasına izin ver.). Emir 3 kipi çok az kullanılan bir yapıdır, genellikle eskil, değişmeyen geçmişe ait, antik söyleyiş tarzı ile ilgili yapılarda ve deyimlerde kullanılır. ПСЭ ХЕУТ (ruhun çıkmasına izin ver.).

Şimdiki zaman, şart 1 kipi yapısı (bitimsiz fiil hali): МА - ЧЪЭ - МЭ, МА - ТХЭ - МЭ. Şart kipi 1, 2 serisinde şimdiki zaman - МЭ eki kullanımı ile oluşur.

МАК1О – МЭ. ПЩЫМ УЩЭЩЫНЭ - МЭ, ПЩЫР КЪЭСЫФЭ, КЪОР ГЪАЕ. АРЭУ О1О – МЭ, СИК1АЛ, БЭУ ИГЪУ Olumsuz hali ise, Р - И - МЫ - 1О - МЭ Ш1Э.

Şart 2 kipi yapısı - K1Э eki kullanımı ile oluşur ve şimdiki zamanda bitimsiz fiil yapısında kullanılır. О - 1О - K1Э.ЗИ ЩЫШ1ЫЩТЭП. НЫБЖЫИ Ц1ЫФЫМ АМЫШ1АГЪЭР ПШ1ЭН О1ОК1Э ХЪУНА (hiç insanların yapmadığını yapacağım demekle olur mu?)? Olumsuz hali ön ekler ile oluşur ve zamanların 1. Serisini niteler. У - МЫ - K1О - K1Э.

Şimdiki zaman, şart 3 kipi yapısı (bitimsiz fiil hali): ОРЭЧЪИ. 2. Serinin şart 3 kipi yapısı, emir 2 kipi yapısından - И eki yardımıyla ve gelecek zaman şartlı cümle yapısını ifade ederek oluşur. О - РЭ - K1У - И < О - РЭ - K1УЭ - И.

Şart kipi 3 yapısında kullanılan fiiller, şart kipi 1 yapısında kullanılan fiillerin tam aksine - МЭ eki kullanımı ile oluşur ve zamandan zamana değişiklik göstermez. Şart kipi 3 yapısında kullanılan fiillerin şahısları değişiklik gösterir.

Tablo 76. Şart Kipi 3 Yapısında Kullanılan Fiillerin Şahısları

сэрэклуй	тэрэклуй
орэклуй	шьорэклуй
орэклуй	орэклохи

ГЪЫ МАКЪЭ ЗЭХЭШЪУХЫМЭ, ШЪУАКЪЫК1ЭЛЪЭК1О, ТЯНЭ КЪЫСЛЪЭ - РЭ - K1У - И ЗЫСЫУК1ЫЖЪЫН. Olumsuz hali ise, О - РЭ - МЫ - K1У - И.

Şimdiki zaman, kabul 1 kipi, şart kipi 1 yapısında kullanılan - И ekinin kullanımı ile oluşur. МА - K1О - МИ < МА - K1О - МЭ - И, Е1ОМИ < Е1О - МЭ - И. ПШЪАШЪЭМ ЫНЭГУ ОЛЪЭГЪУ - М - И, ЫГУ ИЛЪЫР 1ЭГЪУАДЖ.Olumsuz hali ise - МЫ eki kullanımı ile oluşur. У - МЫ - ЛЪЭ - ГЪУ - М - И.

Şimdiki zaman, kabul 2 kipi, şimdiki zaman şart kipi 2 yapısında kullanılan - И ekinin kullanımı ile oluşur. МАЧЪЭК1И < МА - ЧЪЭ - К1Э - И. МА - К1О - К1 - И А 1ОФЫМ ЗИ ХИШ1ЫХЪЭШЪУНЭП. Olumsuz hali ise - МЫ eki kullanımı ile oluşur. МЫ - К1О - К1И.

Şimdiki zaman sıfat fiil 1 (bitimsiz fiil yapısında) yapısı, şimdiki zamanda - ЭУ eki kullanımı ile oluşur. МА - ЧЪЭ - У > МА - ЧЪЭ - ЭУ. НЕУЩ КЪАЛЭМ МАК1О - У А1О (yarın şehre gidiyor olacağını söylüyorlar.). АР МАД - ЭУ А1О (onu dikiş dikiyor diyorlar.). Olumsuz hali ise, КЪЫ - ШЪО - МЫ - ПЛЪЭУ.

Şimdiki zaman sıfat fiil 2 (bitimsiz fiil yapısında) yapısı, şimdiki zamanda - ЗЭ eki kullanımı ile oluşur. Bu yapının kabul ifade eden bir anlamı vardır. МА - К1О - ЗЭ.

Aorist 2 yapısında, şimdiki zamanda bulunan özel zaman ekleri yoktur, 2. Grup fiillerin kökü ile ifade edilir, fiil kökünde bulunan sesli, şimdiki zaman yapısının aksine düşer.

Tablo 77. Aorist 2 ve Şimdiki Zaman Yapısında Gerçekleşen Değişiklikler

AORİST YAPI	PRS. ZAMAN YAPISI
къы - у - е - ш1	къы - у - е - ш1э

Aorist 2 yapısı, modern Adige dilinde fazla kullanılmaz. Aorist zarflar, şimdiki zamanda kullanılan - И eki kullanımı ile oluşur. У - КЪЫ - ЗЭ - ХЪУ - И. УКЪЫЗЭК1ОЖЪИ КЪИХЪАГЪЭП. УКЪЫЗЭХЪУИ УСТХЪАГЪ (geldiğinden beri içeri girmede.).

2. seri zamanların zaman zarf yapısı: ЗЫ - СЭ - ТХЫМ < ЗЫ - СЭ - УЭ - ТХЫМ. ЧЫЛЭМ КЪЫ - ЗЭ - К1ОЖЪЫ - М, АНАХЪ 1УШЭУ АЛЪЫТЭУ ЧЫЛЭМ ДЭС Л1ЫЖЪ ЗАУЛЭ КЪЯДЖАГЪ (köye gelince, en akıllı sayılan

köydeki birkaç ihtiyar onu çağırdı.). Olumsuz hali - МЫ eki kullanımı ile oluşur. ЗЭ - МЫ - К1ОМ.

Zarf cümlecığı (önce, sonra) yapısı, şimdiki zamanda kullanılan НЭУЖ, УЖ gibi bağlaç ve ilgeçlerin (edat) kullanımı ile yapılır. ЗЫРЕ1О НЭУЖ < ЗЫ - Р - ЫЙ - УЭ - 1О НЭУЖ. КУРБЭНЭ КУУ ЗЫРЕТ1ЫК1ЫХЭ НЭУЖЫМ КЪЭМЛАНЭМ ШНУРЭ ПЫЛЪЭУ КЪЫШТИ. Zarf cümlecığı cümle içinde zarf görevi yapan kelime grubudur. Önce, sonra anlamına gelen zarf cümlecığı cümle içinde bir şeyin ne zaman ve ne sıklıkla yapıldığını ifade eder. (http://www.grammar-monster.com/glossary/adverbial_clauses.htm) Rusça' da sözcük öbeği ve cümleciklerde özerk sözcüklerin birbirine bağlılığını şekillendiren edat, şekillendirdiği bu sözcüklerle ifade edilen nesne, hareket, durum ve özelliklerin birbirleriyle olan ilişkisini ifade eder. Edatlarla öznel ilişki hariç, diğer yalın dışı durumlarla ifade edilen tüm genel ilişkiler ifade edilir: bu her zaman ya niteleyici ilişki çeşitlerinden (*yer, zaman, sebep, şart, amaç vs.*) biridir, ya nesnel ya da gerekli bilgi verici, tümleyici ilişkisidir. (RUSÇA'DA EDATLI FİİLLERİN KULLANIMI, NURAY AKYOL ANKARA 2006, SAYFA 48). Türkçe' de ise edat kendi başına bir anlamı olmayan, diğer söz ve cümlecikler ile kullanıldığında anlam kazanan sözcüklerdir. Kimi edatlar ise tek başına kullanılıyor olsa bile, anlamlı olması ancak cümle içinde kullanılmasına bağlıdır. Edat olarak cümlede değişik anlamlar verecek biçimde kullanılır. Edatlar sözcük türü olarak bağlaçlara yakın olduğundan bazen onlarla karıştırılabilir. (<http://dilbilgisi.gen.tr/edat-konusu/>)

Şimdiki zamanda sınırlayıcı cümle (bitimsiz fiil yapısı) yapısı - ФЭ eki kullanımı ile oluşur. ОК1О - ФЭ < УЭ - К1О - ФЭ, ЕТХЫ - ФЭ < ЫЙ - УЭ - ТХЫФЭ. Bu yapıda kullanılan bitimsiz fiiller, bitimsiz fiilin ifade ettiği eylem sürerse bitimli hale dönüşebilir. АЩ ФЭДИЗЫМ ЮНЫС ЗИ ЫМЫ1ОУ, ШЫБЛЭ ТЕУЖЫ - ФЭ ЕЖЭРЭМ ФЭДЭУ, ЩЫСЫГЪ. А АХЫЦЭР РАГЪЭКЪУ - ФЭ ЕЖЭЦТЫГЪЭХ.

Şimdiki zamanda tahmin, ihtimal kipi 2 yapısı - ЦТЫН eki kullanımı ile oluşur. МАК1О - ЦТЫН. ИК1АЛЭХЭР ЗЭК1Э ЕДЖЭХЭ - ЦТЫН (gidiyordur, çocukları hemen harekete geçeceklerdir.).

2.32. Statik Fiillerin Zaman Ve Kip Yapıları

Bütün statik fiiller, zaman ve kip yapılarının 1. Serisine aittir. 1. Serinin statik fiillerinin 3 grup zaman ve kip yapısı vardır. 1. Grup, statik fiillerin şimdiki zamanının temel özelliklerini taşır. Bu yapının özel bir eki bulunmaz. 2. Grup, geçmiş zaman özelliklerini taşır ve - ГЪЭ eki kullanılır. 3. Grup, gelecek zaman özelliklerini taşır ve - ЦТ eki kullanılır, bu yapının 2 alt grubu bulunur, 1. Alt grup gelecek zaman 1 yapısı, 2. alt grup ise geçmiş (bitmiş eylem) yapısıdır. Bu 3 grubun temelinde tahmin, ihtimal kipi yapısı vardır.

Dinamik fiillerde olduğu gibi, bütün statik, bitimli fiil kökleri, alt grubun bitimsiz fiil yapısını, başlangıç olarak kullanılır.

2.32.1. Statik fiillerin şimdiki zamanı (bitimli fiil yapısı):

Köken ve yapı olarak 1. Serinin aorist fiil grubuna aittir. СЭ СЫЛЭЖЪАКІУ, О УЧЫРАКІУ. ЮНЫСРЭ КЪЭЛЭШЪАОРЭ ЗЭГЪУНЭГЪУХ. Bu yapı şimdiki zaman yapısından, çeşitli bitimli fiil ekleri kullanılarak aşağıda bulunan zaman ve kip yapıları ortaya çıkar.

Şimdiki zaman birliktelik 2 kipi, statik fiillerde - ТИ eki kullanılarak oluşur ve bir sonraki eylemin sebebini açıklar. ИН - ТИ. ЗЭІУКІЭР ЗЕЗЫЦЭРЭР РЭДЖЭБ - ТИ КЪЭТЭДЖЫГЪ. КОЛХОЗ ТХЪЭМАТЭРИ ПРЕЗИДИУМ СТОЛЫМ КІЭРЫС - ТИ, АЦКІЭ ЗИГЪЭЗАГЪ (toplantıyı yöneten Recep'ti de kalktı, Kolhoz thamesi Musa'nın yanında oturuyordu da o tarafa döndü.). Olumsuz hali ise, ИН - ЭП - ТИ.

Şimdiki zaman birliktelik 3 kipi, statik fiillerde - ШЪ eki kullanılarak oluşur. Bu yapıda kullanılan statik fiiller, sonraki eylemin sebebini açıklar. ИНЫ - ШЪ. ЧЭУР ЛЪАГЭ - ШЪ ЕЛЪЭГЪУАЕ ХЪУЦТ, КЭНАУР БГЪУЗЭ - ШЪ ЕЛЪЭГЪОШІУ. МАРЫШЪ, ЕЛКЭХЭМ СЭ СЫРЯХЪАКІЭ - ШЪ, СЭЛАМ КЪЫСАХЭУ ШЪХЪАЦЭ КЪЫСФАШІЫ.

Sıfat fiil 1 yapısı - ЭУ eki kullanımı ile oluşur. ЭЛЪБРУС ТЫФЭДЭУ, ТЫШЪХЪАШЫГУФ - ЭУ КЪЭХЪУЦТ ЦЫІАКІЭР ДГЪЭКІЭРЭКІЭН.

ОРЭДЫНО - У ДЭЖЫГЪ, БАТЫР - ЭУ КЪЫТХЭХЪАЖЪЫГЪ. Olumsuz hali ise - МЫ eki kullanımı ile oluşur.

Sıfat fiil 2 yapısı - ЗЭ eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТ - ЗЭ (dururken). ЯХЭНЭРЭ КЛАССЫМ ИСХЭ - ЗЭ ЗЭШНОНАГЪЭХ (6. Sınıf otururken takıştılar.). Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - Т - ЗЭ (durmuyorken).

Şart kipi 1 yapısı - МЭ son eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТ - МЭ. ЧЫЛЭР ИН - МЭ, КОЛХОЗЫР ИН - МЭ, ИЗБА - ЧИТАЛЬНЭР КЛУБЭУ АЩ АШЫЖЪЫН ФАЕ. УЦЫФ - МЭ СЫТ1УПЩ, ДЖЫ ДЭДЭМ КЪЫПФЭСХЪЫЖЪЫН. Olumsuz hali ise - МЫ ön eki kullanımı ile oluşur. ЩЫ - МЫ - Т - МЭ.

Şart kipi 2 yapısı - К1Э eki kullanımı ile oluşur. УЩЫТ - К1Э.Şimdiki zamanda statik fiillerde kullanılan - К1Э, - ЗЫ...- К1Э ekleri kabul anlamı verir. УЛЪЭШ - К1Э, У - ЗЫ - ЩЫТ - К1Э. УАЩЭМЭ, УЦЫФ - К1Э, ЦЫФЫМ СЫД ЫПК1. Olumsuz hali ise - МЫ ön eki kullanımı ile oluşur. ЩЫ - МЫ - Т - К1Э. Kabul 1 kipi yapısı, - И eki kullanımı ile şart kipi haline dönüşür. ЩЫТМИ < ЩЫТМЭ - И. ЗЫШЪХЪЭ ЗЫМЫЛЪЫТЭЖЪРЭ ЦЫФ ЩЫ1ЭП, СЭРИ, СЫД ФЭДИЗЭУ СЫМЫХЪАТЭ - М - И, ЗЫ УАСЭ ГОРЭ СИ1. ТЫС, УПЩЫ - М - И УХЪАК1! (kendisini saymayan insan yok, ben de o kadar değerli değilsem de bir fiyatım var, otur, beysen de misafirsin). Olumsuz hali ise - МЫ ön eki kullanımı ile oluşur. ЩЫ - МЫ - Т - М - И.

Kabul 2 kipi yapısı, - И eki kullanımı ile şart kipi 2 haline dönüşür. УЩЫТК1И < УЩЫТК1Э - И. УЛЪЭШ - К1 - И АЩ ЗИ ПФЕШ1ЭНЭП. ЕГЪАШ1ЭМ КЪЭРЭГЪУЛЫГЪЭ - К1И, АЩ ЗЫ БЗЭДЖАШ1Э КЪЫУБЫТЫНЭП.

Kabul 2 kipi yapısının olumsuz hali - МЫ ön eki kullanımı ile oluşur. ЩЫ - МЫ - Т - К1И

İstek 1 kipi yapısı, - ГЪОТ son eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТЫ - ГЪОТ, 1УШЫ - ГЪО - Т. 1УШЫ - ГЪО - Т АР, АЩЫГЪУМ ЕП1ОРЭ

ГУРЫНОЦТЫГЪЭБА. Olumsuz hali ise - МЫ ön eki kullanımı ile oluşur. ЦЫ - МЫ - ТЫ - ГЪО - Т.

Görülmeven eylem 1 kipi yapısında kullanılan statik fiiller, aorist gruba aittir. Statik fiillerin köküne - И eki gelerek bu yapı oluşur. ИНЫ, ИНИ < ИНЫ - И. ДАХЭ, ДАХИ < ДАХЭ - И. Olumsuz hali ise - ЭП eki kullanımı ile oluşur. ЦЫ - Т - ЭП - И.

2.32.2. Statik fiillerden oluşan sıfat fiiller:

Statik fiillerden oluşan sıfat fiiller 3'e ayrılır:

2.32.2.1. Öznel sıfat fiil:

НЕКНОХ, НЕКНОХ, ПИОНЕР КУПЫХ, ЧЭУБЖЪЭМ ТЕСХИ, ПСЫНЫБЭМ ДЭСХИ, ХАТЭМ ЦЫЛАЖЫИ - ШЪУКЪЫЗЭЛЪЯДЖ.

2.32.2.2. Eylemin şekline göre sıfat fiiller:

МЫР ЗЭРЭ - ЦЫКНОУ - Р ОЛЪЭГЪУБА (bunun küçük olduğunu görmüyor musun?)?

2.32.2.3. Sebep ve koşullarına göre sıfat fiiller:

МЫР МЫФЭДЭУ ЗЫ - ФЭ - ЦЫИ - КНОУ - Р СЫДА ?

1. grup, statik fiil yapılarının şimdiki zamanını içerir ve içinde yarım anlamına gelen НЫКЪО kelimesi fiil içinde yer alır (bazen son sesli düşer) НЫКЪОТ - ХЫ < НЫКЪО - ТХЫ, НЫКЪО - ДЫ < НЫ - КЪО - ДЫ. УНЭР НЫКЪОШЫ. (ev yarım inşaat). Bu yapıda ki statik fiillerin olumsuz hali ise, НЫКЪОШИ - ЭП (yarım değil).

Statik fiil, tahmin, ihtimal 1 kipi yapısı - ЦТ son eki ve statik fiil kökü ile oluşur. Eylemin esasının, tahmin, ihtimal halini ifade eder.

Tablo 78. Statik Fiil Varsayım İhtimal 1 Kipi Yapısında - ЩТ Kullanımı ve Ses Değişiklikleri

дахэ	дахэ - щт
дэгъу	дэгъу - щт
къолэны	къолэны - щт

КЪЫЗЭРА1ОРЭМК1Э, АР БОУ ДАХЭ - ЩТ (söylediğine göre o çok güzel olmalı.). Bu yapının olumsuz yapısı - ЭП eki kullanımı ile gerçekleşir. ЩЫТЫ - ЩТ - ЭП.

Tahmin, ihtimal 2 kipinde, aorist grupta bulunan statik fiillerin ve karışık son ek olan - ЩТЫН eki kullanımı ile oluşur ve eylemin ihtimal niteliğini açıklar, ifade eder.

Tablo 79. Tahmin Varsayım 2 Kipi - ЩТЫН Eki Kullanımı

дахэ	дэхэ - щтын
дэгъу	дэгъу - щтын
къолэны	къолэны - щтын

КЪЫЗЭРА1ОРЭМК1Э, АР БОУ ДЭХЭ - ЩТЫН (söylediğine göre o çok güzel olmalı.). Bu yapının olumsuz yapısı - ЭП eki kullanımı ile gerçekleşir. ЩЫТ - ЭП - ЩТЫН.

Tahmin, ihtimal 2 kipinde, statik fiiller açıklayıcı yapıda bulunurlar, bu yüzden 2 fiilden oluşur, fiilin köküne - Н eki gelir ve bunun haricinde - meli, - malı anlamına gelen ФАЕ eki yardımcı fiil olarak cümle içinde kullanılır.

Tablo 80. Tahmin Varsayım 2 Kipi Statik Fiillerde - H Eki ve ФАЕ Eki

Kullanımı

дахэ	дэхэ - н фае
дэгъу	дэгъу - н фае
къолэны	къолэны - н фае

КЪЫЗЭРА1ОРЭМК1Э, АР БОУ ДЭХЭ - Н ФАЕ (söylediğine göre o çok güzel olmalı.). Bu yapının olumsuz yapısı - ЭП eki kullanımı ile gerçekleşir. ЩЫТЫ - Н - ЭП.

2.32.3. Statik fiillerin zaman ve kiplerinin 2. Grubu:

Statik fiillerin zaman ve kiplerinin 2. Grubu geçmiş zaman ifade eder. ЩЫТЫ - ГЪ yapısı bu yapıya bir örnektir. Çeşitli tahmin, ihtimal kiplerinin yapıları (bitimli fiil hali) ve diğer zamanların başlangıç yapısının kökü geçmiş zaman yapısıdır. Geçmiş zaman eki olan - ГЪЭ eki kullanımı ile oluşur ve eylemin geçmişte yapıldığını ifade eder. ЮНЫС ЛЪЭКЪЫМЭ УШЪЭГЪЭ ЦЫК1У - ГЪ, КЪЭЛЭШЪАУ НЭГУ ПСЫГЪО ИЦЫГЪЭЩТЫГЪ, ЛЪЭПЭ ЛЪЭГА - ГЪ. Olumsuz hali ise, ЩЫТЫ - ГЪЭ - П.

Geçmiş zaman yapılarında ekler vasıtasıyla aşağıdaki zaman ve kipler oluşur.

Geçmiş zaman (bitmiş eylem) şart 1 kipi - МЭ eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТЫГЪЭ - МЭ, ЛЪЭШЫГЪЭ - МЭ. 1ЭПЭ1ЭСАГЪЭ - МЭ ДЭГЪУГЪЭБА (eli yatkın olsa, iyi değil midir.). Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫГЪЭ - МЭ

Geçmiş zaman (bitmiş eylem) şart 2 kipi (bitimsiz fiil hali): ЩЫТЫГЪЭ - К1Э, ЗЭГОРЭМ ЦЫК1УГЪЭ - К1Э, ДЖЫ НЭС ЦЫК1УНА (bir zaman küçüktüyse, şimdiye kadar küçük mü kalır.). Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫ - ГЪЭ - К1Э.

Geçmiş zaman kabul 1 kipi yapısı (bitimsiz fiil yapısı): ЩЫТЫГЪЭМИ < ЩЫТЫГЪЭ - МЭ - И. ЗЭГОРЭМ ЦЫК1У - ГЪЭ - М - И, ДЖЫ ИНЫ ХЪУГЪЭ (bir zaman küçüktüyse de şimdi büyük oldu.). Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫГЪЭМИ.

Geçmiş zaman sıfat fiil 1 yapısı (bitimsiz fiil yapısı): ЩЫТЫГЪЭУ < ЩЫТЫ - ГЪ - ЭУ. ЗЭГОРЭМ ЛЪЭШЫ - ГЪ - ЭУ А1О (bir zamanlar dehşetli olduğunu söylerler.). Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫГЪЭУ.

Geçmiş zaman istek 1 kipi yapısı: ЩЫТЫГЪАГЪОТ > ЩЫТЫ - ГЪА - ГЪО - Т. АР ЦЫК1УГЪАГЪОТ, ЦЫК1УГЪЭМЭ ДЭГЪУГЪЭБА (o küçük olsaydı, küçük olsaydı iyi değil miydi?).

Genel olarak geçmiş zaman yapısında kullanılan fiil köklerinde aşağıdaki kip yapıları oluşur.

Tahmin, ihtimal 1 kipi yapısı - ЩТ eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТЫГЪЭЩТ < ЩЫТЫГЪЭ - ЩТ. ЗЭГОРЭМ ДЭХЭГЪЭ - ЩТ (o bir zamanlar güzel olmalı.). Olumsuz hali ise, ЩЫТЫГЪЭ - ЩТ - ЭП.

Tahmin, ihtimal 2 kipi yapısı - ЩТЫН eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТЫГЪЭЩТЫН < ЩЫТЫГЪЭ - ЩТЫН. АР ЗЭГОРЭМ ДЭХАГЪЭ - ЩТЫН. Olumsuz hali ise, ЩЫТЫГЪЭ - П - ЩТЫН.

Tahmin, ihtimal 3 kipi yapısı - Н eki kullanımı ile oluşur. АР ЗЭГОРЭМ ДЭХЭГЪЭ - Н ФАЕ. Olumsuz hali ise, ЩЫТЫГЪЭ - Н - ЭП.

2.32.4. Grup statik fiillerin zarf fiil halleri:

2'ye ayrılır.

2.32.4.1. Öznel zarf fiiller:

АФЭДИЗРЭ ЩЫТЫГЪЭ - Р АЮБЭУ КЪЫЧ1ЭК1ЫГЪ.

2.32.4.2. Zarf bildiren zarf fiiller:

4'e ayrılır.

2.32.4.2.1. Yer bildiren zarf fiiller:

ЧЫШП1ЭУ ЗДЭ - ЩЫТЫГЪЭ - Р ДЖЫ НЭС КЪЫШ1ЭЖЪЫРЭП.

2.32.4.2.2. Zaman bildiren zarf fiiller:

БЭРЭ ЕЖАГЪ, ЗЭРЭ - ЩЫТЫГЪЭ - М ИБАГЪИ
КЪЫШ1ЭЖЪЫРЭП.

2.32.4.2.3. Neden bildiren zarf fiiller:

ХЭТ ЫШ1ЭРА, АЦ ФЭДИЗЫМ ЗЫК1Ы - ЩЫТЫГЪЭ - Р?

2.32.4.2.4. Eylemin şekline göre zarf fiiller:

ЗЭРЭ - ЩЫТЫГЪЭ - Р АХЭМИ АЛЪЭГЪУГЪ.

2.32.5. Statik fiillerin zaman ve kiplerinin 3. Grubu:

3. gruba ait olan zaman ve kipler, gelecek zaman eki olan - ЩТ eki kullanımı ve geçmiş (bitmemiş eylem) zaman eki olan – ЩТЫ - ГЪЭ eki kullanımı ile oluşur. Statik fiillerin gelecek zaman yapısı çok az kullanılır. Gelecek ve geçmiş (bitmemiş eylem) zaman yapıları ve ekleri, farklı zaman ve kipler oluştururlar (bitimsiz fiil yapısı). Gelecek zaman 1 ve geçmiş zaman (bitmemiş eylem) tahmin, ihtimal 1 kipi yapısı, gelecek zaman 1 ve geçmiş (bitmemiş eylem) zaman yapısından ortaya çıkar.

Gelecek zaman 1 yapısı, statik fiillerin köküne - ЩТ eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТЫ - ЩТ. СИХЭГЪЭГУШХО 1АПЛ1 ЕСЦЭК1ЫНИ, ЗЭСКЪУЗЫЛ1ЭНИ СЭ СЫГУ ЕЛЪЭК1Ы, СЭ СЫЩЭ1ЭФЭ, АР СЫБГЪЭГУ - ЩТ.

Gelecek zaman 1 yapısında istek 1 kipi yapısı - ГЪО - Т eki kullanımı ile oluşur. ЩЫТЫ - ЩТЫ - ГЪО - Т. ЧАНЫЩТЫ - ГЪО - Т, АЦЫГЪУМ ДЭГЪУГЪЭБА.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) (bitimsiz fiil yapısı) - ЩТЫ - ГЪЭ eki kullanımını ile oluşur. ЩЫТЫЩТЫГЪЭ < ЩЫТ - ЩТЫ - ГЪЭ. К1ЭЛЭ ГЪЫБ - ЩЫБЭУ ЩХЭНЫ - ЩТЫ - ГЪЭ. ДЖАНЭР НЫКЪОДЫ - ЩТЫ - ГЪЭ. Olumsuz hali ise, ЩЫТЫ - ЩТЫ - ГЪЭ - П.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem), şart kipi 1 yapısı (bitimsiz fiil yapısı): ЩЫТЫ - ЩТЫ - ГЪЭ - МЭ. ТРАКТОРИСТЭ - ЩТЫ - ГЪЭ - МЭ АШТЭЦТГЪЭ. Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫЩТЫГЪЭМЭ.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem), kabul kipi yapısı (bitimsiz fiil yapısı): ЩЫТЫ - ЩТЫ - ГЪЭ - М - И. ЗЭГОРЭМ 1АЗЭЦТЫ - ГЪЭ - М - И, ЫШ1ЭРЭ ЩЫГЪУПШЭЖЪЫГЪ.ЩЫ - МЫ - ТЫЩТЫГЪЭМИ.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem), sıfat fiil 1 yapısı (bitimsiz fiil yapısı): ЩЫТЫЩТЫГЪЭУ < ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - ЭУ. АР ТРАКТОРИСТЭЩТЫГЪ - ЭУ А10 (onun traktörcü olduğunu söylüyorlar.). Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫЩТЫГЪЭУ.

Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapısı istek kipi yapısı: ЩЫ - ТЫЩТЫГЪАГЪОТ < ЩЫТЫЩТЫ - ГЪА - ГЪОТ. 1АЗЭЦТЫ - ГЪАГЪОТ, АЩЫГЪУМ ПСЫНК1ЭУ ЫГЪЭХЪУЖЪЫНЫГЪИ. Olumsuz hali ise, ЩЫ - МЫ - ТЫЩТЫГЪАГЪОТ.

Geçmiş zaman yapısında tahmin, ihtimal 1, 2, 3 cümlesi, tahmin, ihtimal 1 yapısına - ЩТ eki eklenmesi ile oluşur. ЩЫТЫГЪЭ - ЩТ. АР ЗЭГОРЭМ 1АЗЭЦТЫГЪЭ - ЩТ (o bir zamanlar usta, doktor olmalıydı.). Olumsuz hali ise, ЩЫТЫЩТЫГЪЭЩТ - ЭП.

Tahmin, ihtimal 3 kipi - Н eki kullanımını ile oluşur. ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - Н. АР ЗЭГОРЭМ 1АЗЭЦТЫГЪЭ - Н ФАЕ (o bir zamanlar usta, doktor olmalıydı.). Olumsuz hali ise, ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - Н - ЭП (olmamalı).

Tahmin, ihtimal 1 kipi yapısı, tahmin, ihtimal 3 kipi yapısına - К1И eki gelmesi ile oluşur. ЩЫТЫГЪЭН - К1И < ЩЫТЫГЪЭН - К1Э - И. АР

ЗЭГОРЭМ ЛЬЭШЫГЪЭН - К1И МЭХЪУ, АУ ДЖЫ ДЭДЭМ
АФЭДЭЖЬЭП.

2.32.5.1. *öznel sıfat fiiller:*

ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - Р. КЪЭРЭГЪУЛЭЩТЫГЪЭ - Р КЪЭК1ОЖЬЫГЪ.

2.32.5.2. *Zarf ortaçlar:*

2.32.5.2.1. *Yer bildiren zarf ortaçlar:*

ЗЫ - ЩЫ - ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - Р, З - ДЭ - ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - Р.
ЗЫЩЫЧАНЫЩТЫГЪЭР АР ЯДЫЖЬ.

2.32.5.2.2. *Zaman bildiren zarf ortaçlar:*

ЗЫ - ЩЫ - ЩЫТЫГЪЭ - Р. ЗЫ - ЩЫ - ЛЬАП1ЭЩТЫГЪЭ, ЗЫ - ЩЫ -
ДАХЭЩТЫГЪЭ ЛЬЭХЪАНХЭР БЛЭК1ЫГЪЭХ (değerlisi olduğu, güzeli
olduğu zaman geçti.).

2.32.5.2.3. *Neden belirten zarf ortaçlar:*

ЗЫ - К1Ы - ЩЫТЫЩТЫГЪЭ - Р. АФЭДЭУ ЗЫ - К1Э -
ХЪУПХЪЭЩТЫГЪЭ - Р ----- ЯНЭ- ЯТЭМЭ ДЭГЪОУ АП1УГЪЭШЬ АРЫ.

2.33. Adige Dilinde Kategorilerin Yapısı Hakkında Başlıklar

Esas olarak, Adige dilinde kelime yapısı kategorisi olarak herhangi bir kategori yoktur yani aynı yapı hem bitmiş eylem hem de bitmemiş eylem yapısında bulunamaz. Fakat bazı geçici yapılar tamamlanmış ve bitmemiş eylem türlerinin anlamlarını ifade eder yani, Adige dilinin fiil çekimleme sistemi vardır. Bitmiş eylem (bir sefer gerçekleşen eylem) yapısı, aorist yapı tarafından ifade edilir. Bu yapılar, - ГЪЭ eki ile oluşan geçmiş zaman ve - ГЪА - ГЪЭ eki ile oluşan uzun zamanlı geçmiş zaman yapılarıdır. К1УАГЪЭ, РИТЫГЪ, К1ОГЪАГЪЭ, РИТЫГЪАГЪ. Т1ЭК1У ЗЫТЕШ1ЭМ БГУ НАХЬ 1ЭСЭЖЬЫГЪЭ, ЕДЖАП1ЭУ ЗЫЧ1ЭСЫМ ЕСАГЪ, НЫБДЖЭГЪУХЭР ЫГЪОТЫГЪ (biraz geçince kalbi duruldu, içindeki okula alıştı, arkadaşlar buldu.).

Bitmemiş eylem türleri şimdiki zaman, geçmiş (bitmemiş eylem), belirli geçmiş zaman (bitmemiş eylem) yapılar tarafından ifade edilir. МАКІО, РЕТЫ, КІОЩТЫГЪЭ, РИТЫЩТЫГЪЭ. ХЪЭБАРЫМ ЗЭХЪОКІЫГЪЭ ЗЭРЭФИШІЫРЭР КЪАШІЭЖЪЫМИ, АГУКІЭ ЫГЪАТХЪЭХЭУ ЕДЭІУШТЫГЪЭ (haberi değiştirdiğini bilseler de, kalben hoşlanarak dinlerlerdi.).

Geçmiş zamanlarda geçişli ve geçişsiz fiil yapılarını karşılaştırırsak (- ГЪЭ eki olan yapılar), geçişli olan fiiller bitmiş eylem yapısındaki fiillerin geçişli hali gibi algılanır, bitmemiş eylem yapısındaki fiillerin ise geçişsiz hali olarak algılanır. ТХАГЪЭ, КЪАЛЭМ БЭРЭ ТХАГЪЭ. ЫТХЫГЪ, ТХЫЛЪЫР ЫТХЫГЪ (yazdı, kitabı yazdı.). Buna ek olarak fiilin parçaları, fiilin ana anlamına katkıda bulunabilir, bu katkı fiilin anlamına, eylemin tekrarlanması ya da tamamlanması şeklinde gerçekleşir. ЕТІАНЭ ЫНЭГУ ШЪХЪЭНГЪУПЧЪЭМКІЭ РЕГЪЭЗЭКІЫЖЪЫ. МАФЭ ФЭДИЗ ТЕШІАГЪЭУ АСЛЪАНБЭЧ ГОСПИТАЛЫМ КЪИКІЫЖЪЫ, БАТАЛЪОНЫМ КЪЭКІОЖЪЫГЪ.

2.34. Fiilin Olumlu Parçaları

Olumlu fiil parçaları genellikle bitimli, olumlu yapılarda kullanılır fakat emir cümlesi gibi bazı istisna bitimsiz yapılarda da kullanılır. Dile, edebiyata en uygun ve en aygın kullanılan parçalar şunlardır: - А, - БА, - РИ.

2.34.1. Olumlu parçalar - а:

- А genellikle eski şarkılarda bulunur. Karakteristik olarak aorist yapılar modern dilde bulunur ve genellikle olumlu parçacık olan - А parçası ile oluşur. О УИУ, НАРТЫ ИШЪОГЪУ ИМЫС - А, ТЕНЭ КЪЫРЫГЪУАЗ - А. УЗФЭЛЪ ЦЫГЪОР ПІЭКІЭКІ - А! - А parçasığı eski şarkılarda diğer zaman yapıları ile de kullanılır. ЖЪАБГЪУ ТЭМЭПКЪЫШЪХЪЭМ ОСЭПСЫР КЪЫЩЕХА, СЭМЭГУ ТЭМЭПКЪЫШЪХЪЭМ ТЫГЪЭРИ КЪЫЩЕПСА (boyunduruğun sağ başına çise mi yağıyor, sol başına da güneş mi vuruyor.). Olumlu - А parçasığı hem sözlü ifadelerde hem de edebi dilde kullanılır. СЫДЭУ НЭХЪОИНЧЪЭХ - А, СЫДЭУ БЫЛЫМЫПСЭХ - А АХЭР, ШЪХЪАЩЫШЪОР КЪАГЪЭТЭДЖЫ. МЫ ШЪХЪЭПАЕМ СЫДЭУ ІОФЫШХО ТЫХИДЗАГЪ - А, ОРИ! ОПСЭУ

О ГЪАТХЭР! К1ЫР ЗЫГЪЭТХЫТХЫРЭР! ДО НАРТЫ БЛЫПКЪ - А!
КЪАРЫУШХО И1 - А!

2.34.2. Olumlu parçalar - ба:

- БА olumlu parçası aorist yapı hariç bütün zaman ifadelerinde kullanılır. -
БА parçası sadece olumlu yapılara eklenebilir. МА - К1О - БА, ЩЫТ - БА, К1УА
- ГЪЭ - БА, ЩЫТЫГЪЭ - БА, К1ОГЪАГЪЭ - БА, К1ОЩТЫГЪЭ - БА,
К1ОЩТЫГЪАГЪЭ - БА, К1ОЩТ - БА, К1ОН - БА, К1О - БА, О - РЭ - К1О -
БА. СЫГУ ИЛЪ ПСТЭУРИ ОШ1Э - БА О. УКЪЫСЭДЭ1УНЭУ
П1ОГЪАГЪЭ - БА (dinleyeceğini söylememiş miydin!); КЪА1О - БА СЭ1О,
ШЪХЪАШЫГУИХЫГЪЭУ! Şimdiki zamanda bazen - БА eki ortak köke eklenir.
ШЪУЛЬЭГЪУРЭ - БА ЫПЭ ЗЭРЭУ1ЭГЪЭ ИНЫР (görmüyor musunuz
elindeki büyük yarayı?); УТФЭГЪУАЗЭ - БА, БЭРЭ 1УМАФИ!

2.34.3. Olumlu parçalar - ри:

- РИ sadece dinamik fiillerde şimdiki zamanda bulunur. КОСЫНКЭ
ПЛЪЫЖЪЫРИ АЙ - АЙ, ДАХЭУ К1ЭСЭПХЭ - РИ АЙ - АЙ. Emir cümlesinde
ise diyalektik olarak eylemin ifade ettiği davranışı doğrulamak ve bir sonraki fiil ile
bağlantı kurmak için - РИ parçasını kullanılır. КОЛХОЗ 1ОФ ФЭШЪХЪАФ
ЫШ1ЭУ КУ ГОРЭ КЪЫСЭГЪЭЛЪЭГЪУ - РИ НАХЪЫБЭ СЫФАЕП!
ТХЪЭМЭТЭ МАФ, О ЛЪЭСЭУ ГЪОГУУАНЭ КЪЭПК1УГЪЭН ФАЕ,
ШЫМ ЕШЭС - РИ ЗЫГЪЭПСЭФ!

2.34.4. Olumlu Parçalar - М, - к1э:

Bu parçacık - БА ve - А parçasından biraz farklıdır. Örneğin, - БА, - А, -
РИ parçacıkları gibi eylemi teşvik etmek, yönlendirmek için kullanılmaz. ОЛАХЪЭ,
СЫЗЭРЕУАГЪЭМ НАХЫИ НАХЪ ИНЭУ СЭ СЫГУ
КЪЫГЪЭУЗЫЖЪЫГЪЭ - К1Э. ОЛАХЪЭ, ЫШЪХЪЭ МЭПЛЪЫ - М.
ОЛАХЪЭ, ДЭГЪОУ ПШ1АГЪЭ - М АР КЪЫЗЭРЫПЩАГЪЭР (vallahî,
dövdüğümden çok daha büyüğü, acısı kalbime dönmüştür, vallahî başı kızışıyor,
eminim.)!

2.34.5. Olumlu parçalar - шъ:

Adige dilinde çok az kullanılır (genellikle Kabardey dilinde kullanılır). Statik fiillerin ifade ettiği durumları doğrulamak amacı ile kullanılır. АЛАХЪ, АЛАХЪ ЧЪЫІЭ - ШЪ. АДЭ ЦІЫФЫШІУ - ШЪ!

2.35. Olumsuz Fiil Parçaları

2.35.1. Bitimli, bitimsiz fiil yapılarının olumsuz parçaları:

Olumsuz yapılarda son ek olan - ЭП ve ön ek olan - МЫ ekleri bu yapı içindedir. КІУАГЪ - ЭП, У - МЫ - КІУ (bitmedi, bakma!) Bitimli fiil yapılarında olumsuz yapı için, olumsuz yapıların daha eskil hallerinde kalan ve - МЫ ön eki kullanılan aorist yapılar hariç, - ЭП son eki kullanılır. Ы - МЫ - ТХ, Ы - МЫ - ПХЪУАТ. - МЫ ön eki kullanılarak, bitimsiz olumsuz yapı elde edilir. МЫ - КІОУ. - ЭП son eki genellikle fiilin sonunda kullanılır ve zaman ve sayısal yapılara özgü türemiş kelime yapılarını ifade eder. Р - И - ІО - ЖЪЫ - ЩТЫ - ГЪАГЪЭ - ЭП (ona söylemeyecekti.). Olumsuz son ek olan - ЭП, kendisinden sonra sadece ilave ek olan - И ve sözdizimi işlevlerini yerine getiren parçalardan oluşur. КІУА - ГЪЭП - И, КІУА - ГЪЭ - П - ТИ.

2.35.2. Bitimli fiil yapılarının olumsuz parçaları:

Olumsuz yapılar esasen olumlu yapılar ile aynı gruba aittir. Fakat şimdiki zamanda buluna olumsuz yapılar bu grupta bulunmaz. Şimdiki zamanda bulunan olumlu yapılar zamanların 2 grubunu da ima eder ve atıfta bulunur çünkü bu dinamik bir ek olan - УЭ ekini içerir. Bazı olumsuz yapılarda, fazla dinamik ek bulunmaz ve kullanılan yapılar, zamanların ilk grubuna aittir.

Dinamik fiillerin şimdiki zamanda bulunan olumsuz yapılarının özelliği son ek olan - ЭП ekinden önce parça, ek olan tabana - РЭ eki gelmesidir.

Tablo 81. Şimdiki Zamanda Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapı

OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
ма - кІо	кІо - рэ - п
е - тхы	ы - тхы - рэ - п

ИГУЦЫ1Э ТХЪАРКЪОЖЪ ТХЪАПЭ ПИУТЫР - ЭП.

Diyalektik olarak bazı durumlarda - ЕП son eki ile olumsuz yapılar olabilir. ХБЭ ИСЭГЪАХБЭ - ЕП. Bu diyalektlerde olumsuz yapılar 2. Serilere atıfta bulunur, diğer zamanlarda geniş zaman hariç olumsuz ek olan - ЭП (dinamik fiil ve tekil hal) direk zaman ekine eklenir.

2.35.3. Statik fiillerin olumsuz parçaları:

Statik fiillerin olumsuz yapısı her zaman düzenli olarak olumlu fiile - ЭП eki eklenerek gerçekleşir. ЩЫТ - ЩЫТ - ЭП. Statik fiillerin son seslisi olan - Ы ve - Э, olumsuz ek olan - ЭП eki gelmesi ile genellikle düşer veya değişir.

Tablo 82. Statik Fiillerde Olumsuz Yapı ve Ses Değişimleri

ар мэлы	ар мэл - эп
ар цыфы	ар цыф - эп
ар джанэ	ар джан - эп

ЧЭЩЫРЭ ЖЪЫУРЭ ПСТЭУРИ МАШ1О - П. ЮНЫС - ЭП
ШЪУЗЭУПЧ1ЫН ФАЕР, ЦАЦЭ НАХЪ.

2.35.4. Bir statik fiilden oluşan 2 olumsuz yapı oluşma ihtimali durumu:

Olumsuz yapıda, - ЖЪ eki ile biten statik olumsuz fiillerde bazı özellikler gözlenir. Statik fiillerin yapısında bu ek kullanılmaz, fakat olumsuz yapılarda - ЖЪ eki kullanılarak veya bu ek kullanılmadan yapılır.

Tablo 83. Statik Fiillerde Olumsuz Yapılarda - ЖЪ Eki Kullanımı

OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
дахэ	дах - эп
	дэхэ - жъ - эп

Örnekte kullandığımız ДАХ - ЭП olumsuz kelimesi, belli ve kesin bir durumu ifade eder, yani güzel olmayan, çirkin anlamındadır. ДЭХЭ - ЖЬ - ЭП olumsuz kelimesi ise bir durumdan diğerine geçişi ifade eder, örneğin güzeldi ama şimdi değil anlamına gelir. ДЕЛЭМ БЖЪАКЪО ТЕТ - ЭП. Eğer burada ТЕТЫЖЪЭП yapısı kullanılsaydı, fiil anlam olarak önceden vardı ama şimdi yok anlamına gelir, örneğin, АХЭР УРАМЫМ ТЕТЫГЪЭХ, АУ ДЖЫ ДЭДЭМ ТЕТЫЖЪЫХЭП.

2.35.5. Dinamik fiillerin olumsuz yapılarının olumsuz ekler tablosu:

2.35.1.1.grup (- p eki ile olanlar):

Tablo 84. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- P)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Şimdiki zaman	ма - к1о	к1о - рэ - п
Görülmeyen eylem şimdiki zaman	о - к1о - ри	у - к1о - рэ - п - и
Birliktelik 2	ма - к1о - т - и	к1о - рэ - п - т - и

2.35.1.2.grup (- гъэ eki ile olanlar):

Tablo 85. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ГЪЭ Eki)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Geçmiş (Bitmiş Eylem)	K1ya - гъэ	K1ya - гъэ - п
Görülmeyen Eylem Geçmiş (Bitmiş Eylem)	K1ya - гъ - и	K1ya - гъэ - п - и
Birliktelik 2	K1ya - гъэ - т - и	K1ya - гъ - эп - т - и
Tahmin, Varsayım 1	K1o - гъэ - щт	K1o - гъэ - щт - эп
Tahmin, Varsayım 2	K1ya - гъэ - щтын	K1ya - гъэ - п - щтын
Tahmin, Varsayım 3	K1o - гъэ - н	K1o - гъэ - н - эп
Çeliştirici, İhtimal	K1o - гъэ - н - т - и	K1o - гъэ - н - эп - т - и
Belirli Geçmiş Zaman (Bitmiş Eylem)	K1o - гъа - гъэ	K1o - гъа - гъэ - п
Birliktelik 2	K1o - гъа - гъэ - т - и	K1o - гъа - гъэ - п - т - и

2.35.1.3. Grup (- uqm eki ile olanlar):

Tablo 86. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ЩТ Eki)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Geçmiş (Bitmemiş Eylem)	к1о - щты - гъа - гъэ	к1о - щты - гъа - гъэ - п
Birliktelik 2	к1о- щты - гъэ - т - и	к1о- щты - гъэ - п - т - и
Tahmin, İhtimal 1	к1о - щты - гъэ - щт	к1о - щты - гъэ - щт - эп
Tahmin, İhtimal 2	к1о - щты - гъэ - щтын	к1о - щты - гъэ - п - щтын
Tahmin, İhtimal 3	к1о - щты - гъэ - н	к1о - щты - гъэ - н - эп
Çeliştirici, İhtimal	к1о - щты - гъэ - н - т - и	к1о - щты - гъэ - н - эп - ти
Belirli Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem)	к1о - щты - гъа - гъэ	к1о - щты - гъа - гъэ - эп

2.35.1.4. Grup (- н eki ile olanlar):

Tablo 87. Dinamik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- Н Eki)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Gelecek 2	к1о - н	к1о - н - эп
Dilek, İstek Kipi 2 Geçmiş Zaman (Bitmiş Eylem)	к1оn - (ы) - гьэ	к1оn - (ы) - гьэ - п
Dilek, İstek Kipi 2 Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem)	к1о - ны - гья - гьэ	к1о - ны - гья - гь - эп

2.35.6. Statik fiillerin olumsuz yapılarının olumsuz ekler tablosu:

2.35.6.1. Grup:

Tablo 88. Statik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ЭП Eki)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Şimdiki Zaman	щыт	щыт - эп
Birliktelik 2	щыт - ти	щыт - эп - ти
Birliktelik 3	щыты - шь	щы - т - эп - шьы
Tahmin, İhtimal 2	щыты - щтын	щыт - эп - щтын
GörülmeYen Eylem	у - щыт - и	у - щыт - эп - и

2.35.6.2. Grup (- гъэ eki ile olanlar):

Tablo 89. Statik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ГЪЭ Eki)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Geçmiş Zaman (Bitmiş Eylem)	щыты - гъ	щыты - гъ - эп
Görülmeyen Eylem 1	щыты - гъ - и	щыты - гъ - эп - и
Birliktelik 2	щыты - гъэ - ти	щыты - гъ - эп - ти
Tahmin, İhtimal 1	щыты - гъэ - щт	щыты - гъэ - щт - эп
Tahmin, İhtimal 2	щыты - гъэ - щтын	щыты - гъ - эп - щты - н.
Tahmin, İhtimal 3	щыты - гъэ - н	щыты - гъэ - н - эп

2.35.6.3. Grup (- uım eki ile olanlar):

Tablo 90. Statik Fiillerde Olumsuz Yapıların Olumsuz Ekleri (- ЩТ)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Gelecek Zaman 1	Щыты - щт	Щыты - щт - эп
Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem)	Щыты - щты - гъэ	Щыты - щты - гъэ - н
Tahmin, İhtimal 1	Щыты - щты - гъэ - щт	Щыты - щты - гъэ - щт - эп
Tahmin, İhtimal 3	Щыты - щты - гъэ - н	Щыты - щты - гъэ - н - эп
Çeliştirici, İhtimal	Щыты - щты - гъэ - н - т - и	Щыты - щты - гъэ - н - эп - т - и

Olumsuz fiillerin diyalekt olarak geçmiş zaman yapısı - ГЪЭ eki yerine - E eki ile gerçekleşir. - E eki - ГЪЭ ekinden ortaya çıkmıştır. ТХЪЭЩТЫГЪЭМЭ АР ЫШІЭНЫ - E - П.

2.35.7. Negatif fiillerin ön ekleri:

Olumsuz fiillerin ön eklerinde kullanılan - МЫ ön eki fiil kökünden hemen önce kullanılır veya fiilde ettirgenlik varsa, bu ettirgenlik ön ekinden önce kullanılır. У - КЪЫ - ЗЭРЫ - Р - И - МЫ - ГЪЭ - ПЛЪЫ - ЩТЫ - Р. Bitimli fiillerde, olumsuz yapının ön eki aorist yapıda belirtilir.

Olumsuz aorist yapılarda zaman, yapı ve bağlama göre gelişir, geçmiş zaman olarak ve şimdiki zaman olarak algılanır. ПЩЫ - ОРКЪЫХЭМЭ ЗАГЪЭНЭГЪУАДЖЭ, ЯДЖЭХЭМЭ КЪА - ФЕ - МЫ - КІУАЛІ. ФЭКЪОЛІХЭМ КЪАІЭТЫРЭМ, ИГУМЭКІРЭ ХЪАКІЭ ЗЭЛЪЫКІОУ КЪЫФЫКЪОКІЫХЭМРЭ ИГУРЫШЭ ШЪЭФЫ ЛЪА - МЫ - ГЪЭІАС. ИКІАСЭУ ЫГУ ЗЫФЭУЗЫРЭР ЗЭРАІЭКІЭКІЫЖЪЫГЪЭР ПРЫНЭ Ы - МЫ - ШІ.

2.35.8. Dinamik fiillerin olumsuz ön ekli yapılarının tablosu:

2.35.8.1. Serinin zaman ve kipleri:

2.35.8.1.1. Grup A:

Tablo 91. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup A)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Aorist.	ЫПХЪУАТ.	Ы - МЫ - ПХЪУАТ
Emir Kipi 1.	к1о	у - мы - к1у
Sıfat Fiil 1.	к1оу	мы - к1оу
Sıfat Fiil 2.	к1о - зэ	мы - к1о - зэ
Sıfat Fiil Belirteci.	зэрэ - к1оу	зэрэ - мы - к1оу
Şart Kipi 1.	к1о - мэ	мы - к1о - мэ
Şart Kipi 2.	к1о - к1э	мы - к1о - к1э
Kabul 1 Kipi.	к1о - м - и	мы - к1о - м - и
Kabul 2 Kipi.	к1о - к1 - и	мы - к1о - к1 - и
İstek 1 Kipi.	к1уа - гьот	мы - к1уа - гьот
Zarf Fiil.	к1о - рэ - р	мы - к1о - рэ - р
Zarf Fiil, Öznel.	зы - тхы - рэ - р	зы - мы - тхы - рэ - р
Zarf Fiil, Nesnel.	ы - тхы - рэ - р	ы - мы - тхы - рэ - р

2.35.8.1.2. Grup a (- гъэ eki ile olan):

Tablo 92. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup A - ГЪЭ Eki ile Oluşan)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Şart Kipi 1.	к1уа - гъэ - мэ	мы - к1уа - гъэ - мэ
Şart Kipi 2.	к1уа - гъэ - к1э	мы - к1уа - гъэ - к1э
Kabul 1 Kipi.	к1уа - гъэ - м - и	мы - к1уа - гъэ - м - и
Kabul 2 Kipi.	к1уа - гъэ - к1 - и	мы - к1уа - гъэ - к1 - и
Sıfat Fiil 1.	к1уа - гъ - эу	мы - к1уа - гъ - эу
Sıfat Fiil 2.	к1уа - гъэ - зэ	мы - к1уа - гъэ - зэ
İhtimal, Olasılık Kipi	к1о - гъэ - н - к1э	мы - к1о - гъэ - н - к1э
İstek 1 Kipi.	к1о - гъа - гъо - т	мы - к1о - гъа - гъо - т
Zarf Fiil, Geçmiş Zaman(Bitmiş Eylem)Öznel.	к1уа - гъэ - р	мы - к1уа - гъэ - р
Zarf Fiil, Geçmiş Zaman(Bitmemiş Eylem)Nesnel.	ы - тхы - рэ - р	ы - мы - тхы - рэ - р
Yer Bildiren Belirteç	з - дэ - тха - гъэ - р	з - дэ - мы - тха - гъэ - р
Zaman Bildiren Belirteç,	зы - к1уа - гъэ - р	зы - мы - к1уа - гъэ - р

Tablo 91. Devam. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri

Zaman ve Kipleri Grup A - ГЪЭ Eki ile Oluşan)

Neden Belirten Belirteç,	зы - к1э - к1уа - гъэ - р	зы - к1э - мы - к1уа - гъэ - р
Eylemin Şeklini Belirten Belirteç.	зэрэ - к1уа - гъэ - р	зэрэ - мы - к1уа - гъэ - р
Sıfat Fiil Tahmin, İhtimal 1 Kipi, Öznel	к1о - гъэ - щты - р	мы - к1о - гъэ - щты - р
Sıfat Fiil Tahmin, İhtimal 1 Kipi, Nesnel.	а - гъэ - к1о - гъэ - щты - р	а - мы - гъэ - к1о - гъэ - щты - р
Zarf İfade Eden Sıfat Fiil.	з - дэ - к1о - гъэ - щты - р	з - дэ - мы - к1о - гъэ - щты - р
Yer Bildiren.	зы - щы - тхэ - гъэ - щты - р	зы - щы - мы - тхэ - гъэ - щты - р
Şart Kipi 1.	к1о - гъа - гъэ - мэ	мы - к1о - гъа - гъэ - мэ
Şart Kipi 2.	к1о - гъа - гъэ - к1э	мы - к1о - гъа - гъэ - к1э
Kabul 1 Kipi	к1о - гъа - гъэ - м - и	мы - к1о - гъа - гъэ - м - и
Kabul 2 Kipi.	к1о - гъа - гъэ - к1 - и	мы - к1о - гъа - гъэ - к1 - и
İsim Fiil 1.	к1о - гъа - гъ - эу	мы - к1о - гъа - гъ - эу
İsim Fiil 2.	к1о - гъа - гъэ - зэ	мы - к1о - гъа - гъэ - зэ
Belirli Geçmiş Zaman Sıfat Fiil, Öznel	к1о - гъа гъэ - р	мы - к1о - гъа - гъэ - р
Belirli Geçmiş Zaman Sıfat Fiil, Nesnel.	ы - тхы - гъа - гъэ - р	ы - мы - тхы - гъа - гъэ - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Yer Bildiren.	здэ - тхэ - гъа - гъэ - р	здэ - мы - тхэ - гъа - гъэ - р

Tablo 91. Devam. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup A - ГЪЭ Eki ile Oluşan)

Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Zaman Bildiren.	зы - к1о - гъа - гъэ - р	зы - мы - к1о - гъа - гъэ - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Sebep Bildiren.	зы - к1э - к1о - гъа - гъэ - р	зы - к1э - мы - к1о - гъа - гъэ - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Eylemin Şeklinin İfade Eden.	зэрэ - к1о - гъа - гъэ - р	зэрэ - мы - к1о - гъа - гъэ - р

2.35.8.1.3. Grup b (- ұм eki ile olan):

Tablo 93. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup B - ЩТ Eki ile Oluşan)

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Şart Kipi 1.	к1о - щт - мэ	мы - к1о - щт - мэ
Şart Kipi2.	к1о - щт - к1э	мы - к1о - щт - к1э
Kabul 1 Kipi.	к1о - щт - м - и	мы - к1о - щт - м - и
Kabul 2 Kipi.	к1о - щт - к1 - и	мы - к1о - щт - к1 - и
İsim Fiil 1.	к1о - щт - эу	мы - к1о - щт - эу
İsim Fiil2.	к1о - щт - зэ	мы - к1о - щт - зэ
İstek Kipi 1.	к1о - щты - гъо - т	мы - к1о - щты - гъо - т

Tablo 92. Devam. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri

Zaman ve Kipleri Grup B - ЩТ Eki ile Oluşan)

Gelecek Zaman Sıfat Fiil, Öznel	к1о - щты - р	мы - к1о - щты - р
Gelecek Zaman Sıfat Fiil, Nesnel	ытхы - щты - р	ы - мы - тхы - щты - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiiller, Yer Bildiren	зд - и - тхэ - щты - р	зд - и - мы - тхэ - щты - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiiller, Sebep Bildiren.	зы - к1э - к1о - щты - р	зы - к1э - мы - к1о - щты - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiiller, Zaman Bildiren	зы - к1о - щты - р	зы - мы - к1о - щты - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiiller, Eylemin Şeklini İfade Eden	зэрэ - к1о - щты - р	зэрэ - мы - к1о - щты - р
Şart Kipi 1	к1о - щты - гьэ - мэ	мы - к1о - щты - гьэ - мэ
Şart Kipi 2	к1о - щты - гьэ - к1э	мы - к1о - щты - кьэ - к1э
Kabul 1 Kipi	к1о - щты - гьэ - м - и	мы - к1о - щты - гьэ - м - и
Kabul 2 Kipi	к1о - щты - гьэ - к1 - и	мы - к1о - щты - гьэ - к1 - и
İsim Fiil 1	к1о - щты - гь - эу	мы - к1о - щты - гь - эу
İsim Fiil 2	к1о - щты - гьэ - зэ	мы - к1о - щты - гьэ - зэ
İhtimal, Olasılık Kipi 1	к1о - щты - гьэ - н - к1э	мы - к1о - щты - гьэ - н - к1э
İstek 1 Kipi	к1о - щты - гьа - гьо - т	мы - к1о - щты - гьа - гьо - т

Tablo 92. Devam. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri)

Zaman ve Kipleri Grup B - ЩТ Eki ile Oluşan)

Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem) Sıfat Fiil, Öznel	к10 - щты - гьэ - р	мы - к10 - щты - гьэ - р
Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem) Sıfat Fiil, Öznel	ы - тхы - щты - гьэ - р	ы - мы - тхы - щты - гьэ - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Yer Bildiren	зд - и - тхэ - щты - гьэ - р	зд - и - мы - тхэ - щты - гьэ - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Zaman Bildiren	зы - к10 - щты - гьэ - р	зы - мы - к10 - щты - гьэ - р
Zarf Niteliğinde Sıfat Fiil, Sebep Bildiren	зы - к1а - к10 - щты - гьэ - р	зы - к1э - мы - к10 - щты - гьэ - р
Zarf Bildiren Sıfat Fiil, Eylemin Şeklini İfade Eden	зэрэ - к10 - щты - гьэр	зэрэ - мы - к10 - щты - гьэ - р
Şart Kipi 1	к10 - щты - гья - гьэ - мэ	мы - к10 - щты - гья - гьэ - мэ
İsim Fiil 1	к10 - щты - гья - гь - эу	мы - к10 - щты - гья - гь - эу
İsim Fiil 2	к10 - щты - гья - гьэ - зэ	мы - к10 - -щты - гья - гьэ - зэ
Belirli Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem) Sıfat Fiil, Öznel	к10 - щты - гья - -гьэ - р	мы - к10 - щты - гья - гьэ - р
Belirli Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem) Sıfat Fiil, Nesnel	ы - тхы - щты - гья - гьэ - р	ы - мы - тхы - щты - гья - гьэ - р
Zarf Niteliğinde Olan	зд - и - тхэ - щты - гья - гьэ - р	зд - и - мы - тхэ - щты - гья - гьэ - р
Amaç Cümlesi	к10 - н - эу	мы - к10 - н - эу

Tablo 92. Devam. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (1. Seri Zaman ve Kipleri Grup B - ЩТ Eki ile Oluşan)

İhtimal, Olasılık Kipi 2	к1о - н - к1э	мы - к1о - н - к1э
Dilek Kipi	к1о - ны - гъэ - к1э	мы - к1о - ны - гъэ - к1э
Sıfat Fiil, Gelecek Zaman 2 Yapısı, Öznel	зы - тхы - н	зы - мы - тхы - н
Sıfat Fiil, Gelecek Zaman 2 Yapısı Nesnel	ы - тхы - н	ы - мы - тхы - н
Sıfat Fiil, Gelecek Zaman 2 Yapısı Zarf Niteliğinde Olan	здэ - к1о - н	здэ - мы - к1о - н

2.35.9. 2. Seri zaman ve kiplerin olumsuz yapısı:

Tablo 94. Dinamik Fiillerde Olumsuz Ön Ekli Yapılar (2. Seri Zaman ve Kipleri)

Emir 2 Kipi	о - рэ - к1о	о - рэ - мы - к1о
Emir 3 Kipi	у - е - хь	у - е - мы - хь
Şart Kipi 1	ма - к1о - мэ	мы - к1о - мэ
Şart Kipi 2	ма - к1о - к1э	мы - к1о - к1э
Kabul 1 Kipi	ма - к1о - м - и	мы - к1о - м - и
Kabul 2 Kipi	ма - к1о - к1 - и	мы - к1о - к1 - и
İsim Fiil 1	ма - к1о - у	мы - к1о - у
İsim Fiil 2	ма - к1о - зэ	мы - к1о - зэ

2.35.10. Statik yapıdaki fiillerin 1. grubunun olumsuz yapısının ön ekleri:

Tablo 95. Statik Fiillerin 1. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
İsim Fiil 1	щы - т - эу	щы - мы - т - эу
İsim Fiil 2	щы - т - зэ	щы - мы - т - зэ
Şart Kipi 1	щы - т - мэ	щы - мы - т - мэ
Şart Kipi 2	щы - т - к1э	щы - мы - т - к1э
Kabul 1 Kipi	щы - ты - м - и	щы - мы - т - м - и
Kabul 2 Kipi	щы - ты - к1 - и	щы - мы - т - к1 - и
İstek Kipi 1	щы - ты - гъо - т	щы - мы - ты - гъо - т
Sıfat Fiil, Öznel	щы - ты - р	щы - мы - ты - р
Zarf Niteliğinde Olan Sebep Bildiren Yapı	зы - к1ы - щы - ты - р	зы - к1ы - щы - мы - ты - р

Tablo 96. Statik Fiillerin 2. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
Şart Kipi 1	щы - ты - гъэ - мэ	щы - мы - ты - гъэ - мэ
Şart Kipi 2	щы - ты - гъэ - к1э	щы - мы - ты - гъэ - к1э
Kabul 1 Kipi	щы - ты - гъэ - м - и	щы - мы - ты - гъэ - м - и
Kabul 2 Kipi	щы - ты - гъэ - к1 - и	щы - мы - ты - гъэ - к1 - и
İsim Fiil 1	щы - ты - гъ - эу	щы - мы - ты - гъ - эу
İsim Fiil 2	щы - ты - гъэ - зэ	щы - мы - ты - гъэ - зэ
İhtimal, Olasılık - E Bilmek Kipi	щы - ты - гъэ - н - т - и	щы - мы - ты - гъэ - н - т - и
İstek Kipi 1	щы - ты - гъа - гъо - т	щы - мы - ты - гъа - гъо - т
Sıfat Fiil 2. Grup Zamani, Öznel	щы - ты - гъэ - р	щы - мы - ты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde, Yer Bildiren	здэ - щы - ты - гъэ - р	здэ - щы - мы - ты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde, Zaman Bildiren	зы - щы - ты - гъэ - р	зы - щы - мы - ты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde, Sebep Bildiren	зы - к1ы - щы - ты - гъэ - р	зы - к1ы - щы - мы - ты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde Eylemin Şeklinin İfade Eden	зэрэ - щы - ты - гъэ - р	зэрэ - щы - мы - ты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde Tahmin, İhtimal Kipi Sıfat Fiili	щы - ты - гъэ - щты - р	щы - мы - ты - гъэ - щты - р

Tablo 97. Statik Fiillerin 3. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri

ZAMAN VE KİP	OLUMLU YAPI	OLUMSUZ YAPI
İstek Kipi 1	щы - ты - щты - гъо - т	щы - мы - ты - щты - гъо - т
Şart Kipi 1	щы - ты - щты - гъэ - мэ	щы - мы - ты - щты - гъэ - мэ
Şart Kipi 2	щы - ты - щты - гъэ - к1э	щы - мы - ты - щты - гъэ - к1э
Kabul 1 Kipi	щы - ты - щты - гъэ - м - и	щы - мы - ты - щты - гъэ - м - и
İstek Kipi 1	щы - ты - щты - гъо - т	щы - мы - ты - щты - гъо - т
Şart Kipi 1	щы - ты - щты - гъа - гъэ - мэ	щы - мы - ты - щты - гъа - гъэ - мэ
Şart Kipi 2	щы - ты - щты - гъа - гъэ - к1э	щы - мы - ты - щты - гъа - гъэ - к1э
Kabul 1 Kipi	щы - ты - щты - гъа - гъэ - м - и	щы - мы - ты - щты - гъа - гъэ - м - и
İstek Kipi 1	щы - ты - щты - гъа - гъо - т	щы - мы - ты - щты - гъа - гъо - т
İhtimal, Olasılık Kipi	щы - ты - щты - гъэ - н - к1э	щы - мы - ты - щты - гъэ - н - к1э
Sıfat Fiil, Özel	щы - ты - щты - гъэ - р	щы - мы - ты - щты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde, Yer Bildiren	здэ - щы - ты - щты - гъэ - р	здэ - щы - мы - ты - щты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde, Zaman Bildiren	зы - щы - ты - щты - гъэ - р	зы - щы - мы - ты - щты - гъэ - р
Zarf Niteliğinde, Sebep Bildiren	зы - к1ы - щы - ты - щты - гъэ - р	зы - к1ы - щы - мы - ты - щты - гъэ - р

Tablo 96. Devam. Statik Fiillerin 3. Grubunun Olumsuz Yapısının Ön Ekleri

Zarf Niteliğinde Eylemin Şeklinin İfade Eden	зэрэ - шы - ты - щты - гъэ - р	зэрэ - шы - мы - ты - щты - гъэ - р
---	---	--

2.35.11. Bitimli fiil yapılarında negatif ön ekler:

Bitimli fiillerde olumsuz ifadeler genellikle son ekler ile oluşturulur, fakat bazen ünlem cümlelerinde bir istisna vardır, devrik cümlelerde, deyimlerde, konuşmacı fiilin olumlu karakterine vurgu yapmak istediği yerde, yemin içeren cümlelerde, olumsuz ifade için ön ekler kullanılabilir. ОЛАХЪЭ, АСЛЪАН АЦ АХЭ - МЫ - ТЫГЪ! ОЛАХЪЭ, ХЪАНАХЪУ НАЦЭМ АР Ы - МЫ -ЮН. ЦЫІЭНЫГЪЭМ НАХЪ ЛЪАПІЭ ЗИ ЦЫ - МЫ - І. ГУКІОДЫГЪО ІУАТЭР СЭ КЪЫС - ФЭ - МЫ - З, АЦ ИЗЭМАН СЫРИМЫ - ГЪЫБЗАІУ. НЕПЭ ГУШІУАГЪОР ЛЫЖЪЫМ ФЭ - МЫ - ІАЖ.

2.35.12. Bitimsiz fiil yapılarında olumsuz eklerdeki ön ek yapısı:

Bazı bitimsiz fiillerde olumsuz yapılar bulunur ve bu olumsuz yapılar son ek ve ön ekler yardımı ile oluşur. КІОГЪЭН - ЭП - ТИ. МЫ - КІОГЪЭН - ТИ.

2.35.13. Olumsuz yapısı olmayan infinite fiiller:

Bazı bitimsiz fiillerin olumsuz yapıları bulunmaz.

Tablo 98. Olumsuz Yapısı Bulunmayan Bitimsiz Fiiller

Birliktelik 1	кІуи
Birliktelik 2	кІоти
Birliktelik 3	окІошь
Sınırlayıcı	окІофэ

2.35.14. Tahmin, ihtimal kipi 3 yapısının olumsuz yapısı:

Tahmin, ihtimal kipi 3 cümlesini, olumsuz yapmanın 2 yolu vardır. Olumsuzluk eki olan -ЭП ekinin cümlede bulunan fiile eklenmesi ile oluşturulur veya fiilden ayrı olarak - ФАЕ kelimesi kullanılarak oluşturulur. К1ОГЪЭНЭП < К1ОГЪЭН - ЭП. К1ОГЪЭН ФАЕП.

2. 36. Soru Yapıları

2.36.1. Bitimli fiillerin soru yapıları:

Bitimli fiil pozitif yapılarda fiilin sonuna - А eki getirilerek soru yapısı elde edilir ve zamana, kiplere göre tonlamalar olur.

Tablo 99. Bitimli Fiillerin Soru Yapıları

Olumlu Yapı	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
Şimdiki Zaman		
о - к1о	ок1у - а?	у - мы - к1у - а?
Geçmiş Zaman (Bitmiş Eylem)		
у - к1уа - гъ	у - к1уа - гъ - а?	у - мы - к1уа - гъ - а?
Tahmin, İhtimal Kipi 1		
к1о - гъэ - щт	к1о - гъэ - щт - а?	мы - к1о - гъэ - щт - а?
Tahmin, İhtimal Kipi 3		
к1о - гъэ - н	к1о - гъэ - н - а?	мы - к1о - гъэ - н - а?
Belirli Geçmiş Zaman (Bitmiş Eylem)		
к1о - гъа - гъэ	к1о - гъа - гъа?	мы - к1о - гъа - гъ - а?
Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem)		

Tablo 98. Devam. Bitimli Fiillerin Soru Yapıları

к1о - щты - гъэ	к1о - щты - гъ - а?	мы - к1о - щты - гъ - а?
Belirli Geçmiş Zaman (Bitmemiş Eylem)		
к1о - щты - гъа - гъэ	к1о - щты - гъа - гъ - а?	мы - к1о - щты - гъа - гъ - а?
Gelecek Zaman 1		
к1о - щт	к1о - щт - а?	мы - к1о - щт - а?
Gelecek Zaman 2		
к1о - н	к1о - н - а?	мы - к1о - н - а?

2.36.2. Geçmiş zaman (bitmiş eylem) yapının dilek, istek kipi:

Tablo 100. Geçmiş Zaman Dilek, İstek Kipi (Bitmemiş eylem)

Olumlu Yapı	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
к1о - ны - гъэ	к1о - н (ы) - гъ - а?	мы - к1о - ны - гъ - а?
к1о - ны - е	к1о - ны - я?	мы - к1о - ны - я?

ПЩЫНЭ МАКЪЭ, АРЭП, КЪЭ1У - А? ХЪАУМИ, АУЩТЭУ СЭ КЪЫСЦЭХЪУ - А? АУ ЦЫФМЭ АГУ ЗЫТЕМЫЛЬ 1ОФЫР ЯБГЪЭШ1ЭН ПЛЪЭК1ЫН - А (yoksa bana öyle mi geliyor, fakat insanların içinden gelmeyen işi yaptırman mümkün değil?)?

Soru yapısı, soru ekleri olan - P ve - A ekleri ile oluşturulur. УКЪЫСЭУПЧ1ЫРА < УКЪЫСЭУПЧ1Ы - РА. СЫД ПАЕ ХЪАУЛЫЕУ ЗЫУУХЫЖЪЫ - Р - А? СЫДЭУЩТЭУ УЕПЛЪЫ - Р - А?

2.36.3. Sıfat fiil soru yapısı:

Soru eki olan AP - A ile yapılır, bu ek soru cümlesinde, soru ifade eder. УИМЭФЭК1 ЗЭПЫМЫУЖЬЫНЭУ АРА
УКЪЫЗЫК1АТ1УПЩЫЖЬЫГЪЭР? АРА ШЪО АДЫГЪАГЪЭР
КЪЫЗЭРЫЖЪУГУРЫ1ОРЭР? О УЗЭУАГЪЭШЪ УМЫЛЭЖЪЭЖЬЫМИ
ХЪУЩТ АРА? Soru eki olan AP - A kullanılırken, hemen sıfat fiillerden sonra gelir ve birleşip soru haline dönüşür. ЗЫТХЫГЪЭРА < ЗЫТХЫГЪЭР - РА < ЗЫТХЫГЪЭР - АРА.

2.36.4. - и eki ile gerçekleşen soru ifadeleri:

Bu soru yapısında tonlama bulunmaktadır, soru ifadesini belirtmek için son eklere vurgu ve tonlama yapılır. СЫОДЭ1У! ТИ1ОФХЭРИ!? СИБЫН
РЫК1УАГЪЭР О1УИ!? АНАХЪ ИНРИ?

2.36.5. Soru ve olumlu yapılar:

Soru kelimesinden ayrı olarak, fiillerin ve bitimsiz fiil yapılarının soru ve olumlu halleri vardır, bu yapı - БА eki kullanılarak oluşturulur. Bu yapı soru yapılarındaki tonlamalar ile aynı tonlamalara sahiptir. К1ОЦТБА < К1ОЦТ - БА. Bu soru yapıların daha detaylı incelersek, köken olarak olumsuzluk eki olan - ЭП ekinin içinde olduğu yapıdan gelir. К1ОНБА < К1ОН - ЭП - А.

Bitimsiz fiil yapılarına ek olarak, soru ve olumlu yapılarda, sıfat fiillere - БА eki eklenerek oluşturulur. К1ОРЭ - БА? АЩЫГЪУМ ИЛЪЭСИТФ ПЛАНЫМ
К1ЕГЪАХЪЭ - БА?

2.36.6. Soruların tonlama ile ifade edilmesi:

Soru ekleri kullanılmadan sadece tonlamalar ile soru ifade edilebilir. СЕНЭГУЕ, УКЪЫТЭТЫГЪОК1Э?

2.36.7. Olumsuz soru yapıları:

Soru yapıları, infinite (bitimsiz) fiil olumsuz ön ekleri, finite (bitimli) fiil zaman ekleri ile olumsuz soru yapıları aracılığı ile ifade edilir. Soru yapılarında soru

ifade eden kalıpların haricinde tonlamada çok önemlidir. АДЭ ХБЭТЭХЪУХЪУ СЫД ПАЕ ЕШЪУМЫТЫГЪ (Hetehuh'a niye vermediniz?)

2.36.8. Soru - olumsuz kelime yapıları:

Özellikle soru cümleciklerini seçmek, ayırmak, ifade etmek için karşılıklı olarak aynı fiil olumlu - olumsuz şekilde kullanılabilir. ШЪУК1УАГЪА - ШЪУМЫК1УАГЪА? Bu kelime yapıları, - A soru eki ve olumsuzluk ifade eden ön ek - МЫ eki kullanılarak oluşturulur. ШЪУ - МЫ - К1УА - ГЪ - А (bağırmadınız mı?) ШЪУ - К1ОЩТ - А ШЪУ - МЫ - К1О - ЩТ - А (gidecek misiniz, gitmeyecek misiniz?)

2.37. Ettirgen Yapı

2.37.1. Ettirgen yapının genel özellikleri:

Ettirgen yapı fiillerde kullanılan bir yapıdır ve eylemin emir, rica, tavsiye ile bir başkasına yaptırılmasını ifade eder. Söz içinde kimse olan nesne üzerinde doğrudan doğruya kılıcı olmayıp bir başkasını kılıcı kılıyorsa fiil tabanı bir ek alarak ettirgen yapıya dönüşür. (Banguoğlu, 2015: 417). Ettirgen yapıda kullanılan ön ekler - ГЪЭ, - ГЪА ekleridir. Ettirgen yapıda bulunan bütün fiiller geçişli haldedir, geçişsiz olan fiiller - ГЪЭ, - ГЪА ekleri ile geçişli hale dönerler. АР МЭЛАЖЪЭ cümlesinde fiil geçişsiz haldedir, АИЦ АР Е - ГЪЭ - ЛАЖЪЭ cümlesinde fiil geçişli haldedir. АР МА - ДЭ cümlesinde fiil geçişsiz haldedir, АИЦ АР Е - ГЪА - ДЭ cümlesinde fiil geçişli haldedir. АИЦ АР ЕИЦЭ cümlesinde fiil geçişsiz haldedir, АИЦ АР Р - Е - ГЪА - ИЦЭ (onu ona götürüyorlar.) cümlesinde fiil geçişli haldedir.

АР МА - К1О (o gidiyor.) cümlesinde fiil tek şahıslı bir fiildir ve geçişsiz haldedir, АИЦ АР Е - ГЪА - К1О (onu ona gönderiyor.) cümlesinde tek şahıslı olan fiil geçişli hale dönmüştür.

АР ГУБЖЪЫГЪЭ (o kızıyor.) cümlesinde fiil iki şahıslı bir fiildir ve geçişsiz haldedir. АИЦ АР Ы - ГЪЭ - ГУБЖЪЫГЪАГЪ (o onu kızdırdı.) cümlesinde iki şahıslı olan fiil geçişli hale dönmüştür.

Ettirgen yapının göstergesi fiil kökünde bulunan ve her zaman özne, şahıs ön ekinden sonra kullanılan - ГЪЭ, - ГЪА ekleridir. СЭ АР С - ЩЭЩТ (ben onu götüreceğim.). СЭ АЩ АР Е - 3 - ГЪЭ - ЩЭЩТ (ben onu götürteceğim.).

Olumsuzluk eki olan - МЫ eki ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ, - ГЪА eklerinden önce kullanılır. Е - С (Ы) - МЫ - ГЪЭ - ЩЭ - ЩТЫ - МЭ.

2.37.2. Çok şahıslı fiillerde ettirgenlik yapısı:

Ettirgen yapıda, fiiller tek şahıslı ya da çok şahıslı olabilir. Tek şahıslı geçişsiz fiiller, iki şahıslı geçişli fiil haline döner. İki şahıslı geçişli ve geçişsiz fiiller üç şahıslı geçişli fiil haline döner. АР МАШХЭ, АЩ АР Е - ГЪА - ШХЭ (o yiyor, o onu yediyor.). ЯНЭ КЪЫ - ГЪЭ - ШХАГЪЭХ (annesi onlara yedirdi.). АР МЭТЫСЫ, АЩ АР Е - ГЪЭ - ТЫСЫ (o oturuyor, o onu oturtuyor.). БУЖЫПКЪЭМ Ы - ГЪЭ - ТЫСИ, ЗЭРЭХЪУГЪЭР КЪЫФИОТАГЪ (arkasından oturtup nasıl olduğunu onlara anlattı.).

Ettirgen yapıda uyaran, yaptırtan kişi öznedir, eylemi yapan kişi ise en yakın nesne veya dolaylı nesne olabilir, bu durum esas fiilin geçişli, geçişsiz olmasına göre değişir.

2.37.2.1. Esas fiilin geçişsiz olduğu durumlar:

К1АЛЭР МАК1О (çocuk gidiyor.) cümlesinde kullanılan fiil geçişsiz bir fiildir ve bunun göstergesi öznedeki bulunan yalın hal eki olan - Р ekidir, bu fiil ettirgen yapıda şu şekilde olur, Л1ЫЖЪЫ - М К1АЛЭ - Р Е - ГЪА - К1О (ihtiyar çocuğu gönderiyor.). Bu cümlede kullanılan fiil geçişli hale dönmüştür, bunun göstergesi ise öznedeki kullanılan ergatif eki olan - М ekidir. К1АЛЭ - Р ГУПШЫСАГЪЭ. Л1ЫЖЪЫ - М К1АЛЭ - Р Ы - ГЪЭ - ГУПШЫСАГЪ (çocuk düşündü, yaşlı çocuğu düşündürdü.). Benzer yapılar iki şahıslı geçişsiz fiillerin ettirgen yapısında da gözlenir.

2.37.2.2. Esas fiilin iki şahıslı geçişsiz olduğu durumlar:

ПШЪАШЪЭ - Р МАШИНЭМ ЕЖЭ (kız arabayı bekliyor.) cümlesinde kullanılan fiil geçişsiz bir fiildir ve bunun göstergesi öznedeki bulunan yalın hal eki

olan - P ekidir, bu fiil ettirgen yapıda şu şekilde olur, bu fiil ettirgen yapıda şu şekilde olur, ЛІЫЖЪЫ - М ПШЪАШЪЭ - Р МАШИНЭМ Р - Е - ГЪА - ЖЭ (yaşlı, kıza arabayı beklettiriyor.). Bu cümlede kullanılan fiil geçişli hale dönmüştür, bunun göstergesi ise özneye kullanılan ergatif eki olan - М ekidir, bu cümlede kullanılan ПШЪАШЪЭ - Р direk nesne görevindedir. Orijinal fiilde dolaylı nesne olan МАШИНЭ - М, ettirgen yapıda değişmez.

2.37.2.3. Esas fiilin geçişli olduğu durumlar:

КІАЛЭ - М ЧЭМЫ - Р Е - ЩЭ (çocuk ineği götürüyor.) cümlesinde fiil geçişli bir fiildir, bu fiilin ettirgen hali ise şu şekilde oluşur: ЛІЫЖЪЫ - М КІАЛЭ - М ЧЭМЫ - Р Р - Е - ГЪА - ЩЭ (yaşlı, çocuğa ineği götürüyor.). Bu cümlede КІАЛЭ - М gramer olarak dolalı nesnedir ve eylemi doğrudan yapandır. Orijinal fiilin nesnesi olan ЧЭМЫ - Р ettirgen yapıda bulunur ve özneyi değiştirmez. ЯТЭ ШЫ - Р КІАЛЭ - М РИ - ГЪЭ - ТІУПЩЫГЪ (amcasını çocuğa bıraktırdı.).

2.37.2.4. Üç şahıslı fiillerin ettirgen yapısı:

ПШЪАШЪЭ - М КІАЛЭ - М ТХЫЛЪЫ - Р РЕТЫ (kız çocuğa kitabı veriyor.). Cümlesinde fiil dört şahıslı fiile dönüşür. ГЪУНЭГЪУ - М ПШЪАШЪЭ - М КІАЛЭ - М ТХЫЛЪЫ - Р РЫ - Р - Е - ГЪЭ - ТЫ (komşu, kıza, çocuğa kitabı verdirdi.). Bu cümlede geçişli fiil ettirgen yapı öznesi ГЪУНЭГЪУ - М (ergatif) kelimesidir. Orijinal fiilin öznesi olan ПШЪАШЪЭ - М kelimesi, bu cümlede dolaylı nesne durumuna gelir. Eylemi direk yapan kişi olan ve dolaylı nesne olan КІАЛЭ - М kelimesidir ve direk nesne ise ТХЫЛЪЫ - Р kelimesidir.

2.37.3. Çifte ettirgen yapı:

Çifte ettirgen yapıllı fiillere sıklıkla rastlanır. Ettirgen yapı ön eki olan - ГЪЭ ekinin tekrar kullanılması ile fiilde şahıs ve insan sayısı artar. АР МАКІО (Tek şahıslı, geçişsiz), АЩ АР Е - ГЪА - КІО (o onu gönderiyor.), (Çift şahıslı, geçişli). АЩ (АЩ) АР Р - Е - ГЪЭ - ГЪА - КІО (o, ona onu oradan yürüttürüyor.), (Üç şahıslı, geçişli). АР МАЖЪЭ (o pişiriyor.), (Tek şahıslı, geçişsiz), АЩ АР Е - ГЪА - ЖЪО (o, onu kaynatıyor.), (Çift şahıslı, geçişli). АЩ (АЩ) АР Р - Е - ГЪЭ

- ГЪА - ЖЪЭ (o, ona onu pişirttiriyor.), (Üç şahıslı, geçişli). 3.37.4. ETTİRGEN YAPININ SABİTLEŞMİŞ EKLI FİİLLERİ:

Bazı geçişli fiiller sadece ettirgen yapıda bulunurlar. Ettirgen eki bu fiillerin içinde sabit olarak bulunurlar. АИЦ Е - ГЪА - ЗЭ (o dönüyor.). Bu cümlede kullanılan fiil, tek şahıslı, geçişli fiildir fakat köken olarak iki şahıslı geçişli bir fiildir. Geçişli yapısını koruyarak iki şahıslı fiili tek kişi anlamı ifade eder. Tek şahıslı geçişli fiil olan Е - ГЪА - ЗЭ fiili ettirgen yapıda Р - Е - ГЪЭ - ГЪА - ЗЭ (döndürtüyor.) şeklinde olur. АИЦ (АИЦ) Р - Е - ГЪЭ - ГЪА - ЗЭ (o, ona döndürttürüyor.) cümlesinde fiil iki şahıslı geçişli yapıdadır. Bu fiil özne ve dolaylı nesne alır fakat direk nesne almaz.

ХЭМЫІЭНЭУ Ы - ГЪЭ - ТІЫЛЪЫГЪ. ХЪАДЭР ЫГЪЭТІЫЛЪЫГЪ. Е - ГЪЭ - ТІЫЛЪЫ fiili ТІЫЛЪЫ kökünden gelir ve ettirgen ön eki olan - ГЪЭ eki olmadan kullanılmaz. ТІЫЛЪ (Ы) fiilinin kökü ise ЛЪ (Ы) kökünden gelir ve ТІЫ eki alır. ТІЫ - С fiilinde de С fiil köküne, aynı şekilde - ТІЫ eki gelir.

Е - ГЪЭ - БЫЛЪЫ fiilinin kökü БЫЛЪЫ dır. БЫЛЪЫ kök fiili ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki olmadan kullanılmaz.

2.37.5. Sıfattan türeyen fiillerin ettirgen yapıları:

Ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki kullanılarak bazı sıfatlardan iki şahıslı geçişli fiiller elde edilebilir. КЪАБЗЭ, БЗАДЖЭ, ДЕЛЭ (temiz, yaramaz, deli) gibi sıfatlardan iki şahıslı fiiller elde edilebilir, АИЦ АР Е - ГЪЭ - КЪАБЗЭ (o, onu temizliyor.), АИЦ АР Ы - ГЪЭ - ДЕЛАГЪ (o, onu delirtiyor.), АИЦ АР Ы - ГЪЭ – БЗЭДЖАГЪ (o, ona yaramazlık yaptırtıyor.). Ettirgen yapı eki olan - ГЪЭ eki bu yapıda, fiil ön eki olan - У ekinin görevini yerine getirir, bu durum sıfatlardan geçişli fiil yaparken olur. АИЦ АР Е - ГЪЭ - КЪАБЗЭ < АР Е - У – КЪЭБЗЫ (o, onu temizletiyor.).

2.38. Kategori Versiyonları

2.38.1. Kategori versiyonlarının genel özellikleri:

Versiyon anlamı fiil tarafından ifade edilen eylemin özne ya da dolaylı nesne için yapılmasıdır. Buna göre, fiiller öznel ya da nesnel versiyon yapısını alırlar. Fiil yapısında olan, eylemle ilişkisi olmayan ve fiil olarak ifade edilmeyen durumlar (nötr) versiyon değildir.

2.38.2. Nesnel versiyon:

Nesnel versiyon - ФЭ ile nesnel versiyon - Ш1О arasındaki fark önemlidir. Nesnel versiyon, eylemi veya öznenin durumunu, koşulunu belirtir, ifade eder. Dolaylı nesneye yöneliktir ve - ФЭ ile - Ш1О ön eki ile ifade edilir.

Nesnel versiyon - ФЭ dolaylı nesne için öznenin durumunu ve eylemi dolaylı nesne yararına, dolaylı nesnenin yönünü ifade eder. АР МА - К1О (o gidiyor.). АР АЩ ФЭ - К1О (o, ona gidiyor.). БОУ СЫП - ФЭ - К1ОН (sana gelirim.). ЗЫ МАФЭ ГОРЭМ ПИСЬМЭ ЯДЭЖЬЫ КЪИК1И АЩ КЪЫ - ФЭ - К1УАГЪ (günün birinde Pism'lerin yanından çıkıp ona geldi.). АЩ АР ЕТХЫ, АЩ (АЩ) АР Ф - Е - ТХЫ (o, onu yazıyor, o, ona onu yazıyor.). АДРЭМЭ КЪА - ФЭ - ТХ (öbürkülerini yaz.). АР ДЭГЪУ (o iyi.). АЩ АР Е - ЩЭФЫ, ТЭТЭЖЪ, НЭГЪУНДЖЭ КЪЫС - ФЭ - ЩЭФ (o, onu satın alıyor, dede bana gözlük satın al.).

Nesnel versiyon - Ш1О öznenin eylemini, dolaylı nesnenin karşısının veya aksi yönünü belirtir. АР К1УАГЪЭ, АР АЩ Ш1О - К1УАГЪ. АР ИК1ЫГЪ, АР АЩ Ш1О - К1ЫГЪ. ЗЫФИ1УАГЪЭР ФИШ1И, Ш1О - К1ЫГЪ.

2.38.2.1. Nesnenin etken olduğu versiyon kategorisinde çok kişilikli fiil versiyonu:

Fiilin içindeki sayı 1 kişi artar, bu artan kişi dolaylı nesnenin şahsıdır. Bu versiyonun ekleri - ФЭ ile - Ш1О ön ekleridir ve bu ekler dolaylı nesnenin şahsı tarafından yapılan eylemin dolaylı ilişkisini ifade eder. Sonuç olarak nesnel versiyonda tek şahıslı fiil 2 şahıslı, 3 şahıslı, 4 şahıslı olabilir.

Tablo 101. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda 2 Şahıslı Yapılar

Nötr Versiyon, Tek Şahıslı	Nesnel Versiyon, İki Şahıslı
ар хьушт	ар ащ фэ - хьушт
Nötr Versiyon, Tek Şahıslı	Nesnel Versiyon, İki Şahıslı
ар к1уагъэ	ар ащ фэ - к1уагъ
Nötr Versiyon, Tek Şahıslı	Nesnel Versiyon, İki Şahıslı
ар шхагъэ	ар ащ ш1о - шхагъ

Tablo 102. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda 2 ve 3 Şahıslı Yapılar

İki Şahıslı	Üç Şahıslı
ащ ар ыш1ыгъ	ащ ащ ар ф - и - ш1ыгъ
İki Şahıslı	Üç Şahıslı
ащ ар ыхьыгъ	ащ ащ ар ф - и - хьыгъ
İki Şahıslı	Üç Şahıslı
ащ ар еук1ы	ар ащ ш1у - еук1ы
İki Şahıslı	Üç Şahıslı
ащ ар ешхы	ащ ащ ар ш1у - ешхы

Tablo 103. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda 3 ve 4 Şahıslı Yapılar

Üç Şahıslı	Dört Şahıslı
ащ ащ ар ригъэфыгъ	ащ ащ ащ ар фы – ригъэфыгъ
Üç Şahıslı	Dört Şahıslı
ащ ащ ар регъэхьы	ащ ащ ащ ар фы - регъэхьы

2.38.2.2. Nesnenin etken olduğu versiyonda geçişli fiiller:

Nesnenin etken olduğu versiyonda fiiller hem geçişli hem de geçişsiz olabilir. Bundan başka, bu gibi yapılarda kural olarak fiilin geçişlilik durumu değişmez, bu yüzden nesnel versiyonda geçişli fiiller geçişli olarak, geçişsiz fiillerde geçişsiz olarak kalırlar.

Tablo 104. Nesnenin Etken Olduğu Versiyonda Geçişli Fiil Oluşumu

Nötr, Neutral Versiyon	Nesnel Versiyon
ар къэтьэджыгъ	ар ащ къы - фэ - тэджыгъ
ар ма - л1э	ар ащ ш1о - л1э.
ащ ар ы - гъээжыгъ	ащ (ащ) ар ф - и - гъээжыгъ
ащ ар ы1уагъ	ащ (ащ) ар ф - и - 1уагъ
ащ ар ы - къузыгъ	ащ (ащ) ар ш1у - и - къузыгъ
ащ ар ы1отагъ	ащ (ащ) ар ф - и1отагъ

2.38.2.3. Nesnel versiyon yapısında fiil kökünün anlamının değişikliği:

Nesnel versiyonda fiilin ana anlamı genellikle korunur fakat sık sık mecazi anlamda kullanılır. АЩ АР Е - УСЫ (o ona isim takıyor.), АЩ (АЩ) АР Ф - Е - УСЫ (o, ona onu takıyor.). ПШЪАШЪЭМ НЭФИСЭТ ЦІЭУ Ф - И - УСЫГЪ (kız Nefiset ismini koydu.). АЩ АР Е - ШІЫ (o onu yapıyor.), АЩ АР Ф - Е - ШІЫ (onu ona kapatıyor). ЛІЫЖЪЫМ ПЧЪЭР Ф - И - ШІЫГЪ (ihtiyar kapıyı kapattı.).

АЩ АР ШІУ - И - БЗЫГЪ (o onu boğazladı.). Bu cümlede kullanılan fiil nesnel yapıdadır (ШІО) ve 2 şahıslı geçişli fiil tarafından yapılmıştır. Yapısına göre 3 şahıslı olabilir, ШІУ - Е - БЗЫ. АЩ СЭ АР КЪЫ - С - ШІУ - Е - ЦЭ. Fakat ШІУ - Е - БЗЫ fiilinde öznenin eylemi, dolaylı nesneye karşı değil, direk nesne ile ilgilidir. ГЪУНЭГЪУМ ЧЭТЫР ШІУ - И - БЗЫГЪ (komşu tavuğu boğazladı.). Bu cümlede, soyut kelime yapısı ekidir. КЪАЗ ПЩЭР КЪЫУБЫТИ, АКЪБЭЧЫМ ШІУ - РИГЪЭБЗЫГЪ (şişman kaz tutup, Akbeç'e kestirdi.).

- ШІО ekinin ön ekli versiyonu ile 2 şahıslı geçişli fiillerden, öznel versiyon ortaya çıkar. АЩ АР ШІУ - И - БЗЫГЪ (o onu kesti.), АЩ ЗЫ - ШІУ - И - БЗЫЖЪЫН ЫГУ ХЭЛЪЫГЪ (o kendisini kesmek niyetindeydi.). Aynı fiilden, - ФЭ eki ile nesnel versiyon yapısı oluşturulabilir. БЫСЫМЫМ ХЪАКІЭМ ЧЭТЫР ФЫ - ШІУ - И - БЗЫГЪ (misafire tavuğu kesti.). - ШІО ekinin nesnel versiyonu vardır. ГЪУНЭГЪУМ ЧЭТЫР ШІУ ШІУ - И - БЗЫГЪ.

АЩ АР Е - ХЪЫ (o onu götürüyor.) cümlesinde kullanılan fiilde - ФЭ eki kullanılarak, anlam olarak getirmek anlamına gelir. АЩ СЭ АР КЪЫ - С - Ф - И - ХЪЫГЪ (o bana onu getirdi). Nesnel versiyon yapısında - ШІО, aynı fiil içinde götürmek anlamına gelir. АЩ АЩ АР КЪЫ - ШІУ - И - ХЪЫГЪ (o, ondan onu size aldı.).

2.38.2.4. Nesnel versiyonda statik fiiller:

Nesnel versiyon statik fiiller ile de yapılabilir. СЭ АР СИІ (bende o var.), (2 şahıslı statik fiil). СЭ АЩ АР ФЫ - СИІ (bende, onun için, o var.), (3 şahıslı statik fiil). АР МАКІЭ (o az), АР АЩ ФЭ - МАКІ (o, ona az geliyor.). АР

РАЗЭ (o razı), АР АИЦ ФЭ - РАЗ (o ondan razı.). АР ДЕЛЭ (o deli), АР АИЦ ШИО - ДЕЛ (o, onun için, deli.). АР ТЭРЭЗ (o doğru), АР АИЦ ШИО - ТЭРЭЗ (o, onun için doğru.).

2.38.3. Öznel versiyon:

2.38.3.1. Şahıslı geçişli fiillerin öznel versiyon fiilleri:

Öznel versiyonda - ЗЫ eki kullanılır. Geçişli fiillerden öznel versiyon yapıları oluşturulabilir, mesela 2 şahıslı geçişli fiiller, ПШЪАШЪЭМ КІЭЛЭЦІЫКІУР Е - ГЪЭПСКІЫ (kız küçük çocuğa banyo yaptırıyor.), burada öznel versiyon yapısı tek şahıslı fiil haline gelir. ПШЪАШЪЭМ З - Е - ГЪЭПСКІЫ. (kız banyo yapıyor.). Bu cümlede öznenin eyleminin nesnesi, öznenin kendisidir. Banyo yapan kızın kendisidir. Sonuç olarak, fiil tek taraflı fiil haline gelir ve direk nesnenin şahsı düşer. Adige dilinde öznel versiyonda, Rus dilinden dönen seslerin yapılarında farklılık oluşur ve fiillerin geçişlilik halleri değişmez. ПШЪАШЪЭМ З - Е - ГЪЭПСКІЫ (kız banyo yapıyor.) 2 şahıslı geçişli fiilden oluşur. ПШЪАШЪЭМ АР ЕГЪЭПСКІЫ (kız ona banyo yaptırıyor.) geçişliliği korur. ПШЪАЪЭМ ergatif yapıdadır ve burada fiilde 3. Şahıs göstergesi olan - Е eki bulunur. АИЦ АР ЫГЪЭХЪАЗЫРЫГЪ (o onu hazırladı.), (NÖTR VERSİYON), АИЦ З - И - ГЪЭХЪАЗЫРЫГЪ (o hazırlandı.), (ÖZNEL VERSİYON). АИЦ АР КЪЫ - ШІЫГЪ (NÖTR VERSİYON), АИЦ ЗЫ - КЪ - И - ШІЫГЪ (ÖZNEL VERSİYON). АИЦ АР Ы - ТХЪАКІЫГЪ (o onu yıkadı.), (NÖTR VERSİYON) , АИЦ З - И - ТХЪАКІЫГЪ (o yıkandı.), (ÖZNEL VERSİYON) . АИЦ АР Ы - ПХЪОТАГЪ (NÖTR VERSİYON), АИЦ З - И - ПХЪОТАГЪ (ÖZNEL VERSİYON).

2.38.3.2. Şahıslı geçişli fiillerin öznel versiyon fiilleri:

Öznel versiyonlar 3 şahıslı geçişli fiillerden oluşabilir, bu durumda fiiller 2 şahıslı fiillerden oluşur: en yakın (direk) nesnenin veya dolaylı nesnenin şahsı düşer. 3 şahıslı geçişli fiillerden oluşan öznel versiyonlar 2' ye ayrılır.

Birincisi, en yakın (direk) nesnenin şahsı yok olur, mesela nötr (hiç ek almamış) versiyonun 3 şahıslı geçişli fiil yapısında. АИЦ (АИЦ) АР Р - И - ТЫГЪ

(o, ona onu verdi.), bu cümlede öznel versiyon yapısı 2 şahıslı haldedir. АИЦ (АИЦ) ЗЫ - Р - И - ТЫГЪ (o, ona kendini verdi.), bu cümlede en yakın (direk) nesnenin şahsı dışarıda bırakılmıştır. ЦІЫФЫМЭ ЧЪЫЕМ ЗЫ - РАТЫЖЪЫГЪ. СЭ АИЦ АР ТЕ - 3 - ДЗАГЪ (ben oraya, üstüne, onu attım.), bu cümlede 3 şahıslı geçişli fiil kullanılmıştır, СЭ АИЦ ЗЫ - ТЕ - 3 - ДЗАГЪ (ben oraya, üstüne, kendimi attım.), bu cümlede 2 şahıslı geçişli fiil kullanılmıştır.

İkincisi, dolaylı nesnenin öznesi düşer, mesela mesela nötr (hiç ek almamış) versiyonun 3 şahıslı geçişli fiil yapısında. АИЦ АИЦ АР ИЦ - И - ХЫГЪ (o, ona onu çıkardı.) öznel versiyon yapısı 2 şahıslı yapıya döner. АИЦ АР ЗЫ - ИЦ - И - ХЫГЪ (o, onu, elbisesini, çıkardı.). Bu cümlede dolaylı nesnenin şahsı dışarıda bırakılmıştır. АИЦ АИЦ АР ИЦ - И - ЛЪАГЪ (o, ona onu giydirdi.), bu cümlede 3 şahıslı geçişli fiil kullanılmıştır, АИЦ АР ЗЫ - ШИЛЪАГЪ (o onu giydirdi.), bu cümlede 2 şahıslı geçişli fiil kullanılmıştır.

2.38.3.3. Nesnel versiyondan ortaya çıkan öznel versiyon:

Fiiller gerçekte nesnel versiyon yapısında iken öznel versiyon yapısına dönebilir. Mesela, nesnel versiyon 3 şahıslı geçişli fiil yapısında, СЭ АИЦ АР ФЭ - С - ШЫГЪ (ben ona onu yaptım.), cümlesi öznel versiyonda 2 şahıslı hale döner, СЭ АИЦ ЗЫ - ФЭ - С - ШЫГЪ (ben ona kendimi yaptım.), en yakın (direk nesne) şahsı dışarıda bırakılmıştır. АИЦ АИЦ АР Ф - И - ГЪЭЗАГЪ (o, ona onu çevirdi.), (3 şahıslı geçişli fiil, nesnel versiyon), АИЦ АИЦ ЗЫ - КЪЫ - Ф - И - ГЪЭЗАГЪ (o ona döndü.), (2 şahıslı geçişli fiil, öznel versiyon).

2.38.3.4. Öznel versiyonun çoğul ifadelerdeki yapıları:

Öznel versiyon geçişli fiil yapılarında, önceden bahsedildiği gibi en yakın (direk) nesne dışarıda bırakılır, özne gerçek nesne görevini yapar ve eylemi kendi kendine yapar. Fiillerde - ЗЫ eki (kendi kendine) en yakın nesnenin yerini alır ve bu ek bir şahıs eki olarak algılanmaz. Bu yapılarda gerçek nesne sayısı, öznenin 3. Şahıs çoğul olduğunda ifade edilir. Mesela, ШЫХЭМ ХЫМ ЗЫХАДЗЭЖЪЫГЪЭ - Х (atlar denize kendilerini attılar.). ЗЫХАДЗЭЖЪЫГЪЭ - Х fiilinde eylemi öznenin kendi kendine yaptığını ifade eder, yani atlar kendi kendilerini attılar anlamına gelir

ve cümle öznel versiyon yapısındadır. Cümlenin öznesi ШЫХЭМ ise çoğul yapıdadır bu yüzden gerçek nesne çoğul olarak ifade edilir ve - X eki ile ifade edilir. АХЭМ ЗЫ - X - А - ГЪЭУК1ОРЭЕЩТЫ - X (onlar onun içine kendilerini yuvarlayacaklar.).

2.38.3.5. Geçişsiz fiillerde öznel versiyon:

Nesnel versiyonda 2 şahıslı geçişli fiillerin yapısından öznel versiyon yapısı oluşabilir. Öznel versiyon yapısında, 2 şahıslı geçişsiz fiil tek şahıslı fiil haline uyar ve cümlede dolaylı nesne şahsı düşer. АР АЩ ФЭ - САКЪЫГЪ (2 şahıslı geçişsiz fiil), АР ЗЫ - ФЭ - САКЪЫГЪ (o sakınır.), (tek şahıslı geçişsiz fiil yapısı). АР АЩ ФЭ - ГЫК1Э (o, ona çamaşır yıkıyor.), (2 şahıslı, geçişsiz fiil yapısı, nesnel versiyon), АР ЗЫ - ФЭ - ГЫК1Э (o kendine çamaşır yıkıyor.), (tek şahıslı, geçişsiz fiil yapısı, nesnel versiyon).

2.38.4. Nesnel versiyonda - щы eki:

- ЩЫ ön eki ile yapılan kelime yapılarının tam olarak özellikleri kesin olarak net değildir. Bu yapı nesnel versiyonda bulunan - ФЭ yapısına benzer bundan dolayı - ЩЫ ekli fiil yapısı, nesnel versiyon - ЩЫ yapısı olarak adlandırılır.

2.38.5. - щы yapısı ile nesnel versiyon:

Bu yapıda hem geçişli hem de geçişsiz fiiller olabilir. - ЩЫ nesnel versiyon yapısında tek şahıslı geçişsiz fiiller, 2 şahıslı hale dönüşür, dolaylı nesne şahsı eklenir. Mesela, nötr (hiç ek almamış) versiyonun tek şahıslı geçişsiz fiil yapısında. СЭ СЫ - ЩЫНАГЪ cümlesi - ЩЫ eki ile 2 şahıslı geçişsiz hale dönüşür: СЭ АЩ СЫ - ЩЫ - ЩЫНАГЪ (ben ondan korktum.). СЭ О СЫ - КЪЫ - П - ЩЫ - ЩЫНАГЪ (ben senden korktum.). АР АЩ ЩЫ - ЩЫНАГЪ (o ondan korktu.). ДЖЫРИ СА - ЩЫ - ЩЫНЭРЭП (şimdide onlardan korkmuyorum.).

2.38.6. Kalıplaşmış ekler (önek) ile olan fiiller:

- ЩЫ nesnel versiyon yapısında bazı geçişsiz fiillerin tek yapısı yoktur. АР АЩ ЩЫ - ТХЪУГЪ (o onu övdü.), (2 şahıslı geçişsiz fiil) Л1ЫЖЪЫР К1АЛЭМ ЩЫ - ТХЪУГЪ (ihtiyar çocuğu övdü.). АЩ АР ЩЫ - ГЪУПШАГЪ (o onu

unuttu.). СЭ АР ОСІОНЭУ С - ШЫ - ГЪУПШАГЪ (ben ona onu söylemeyi unuttum.).

- ШЫ nesnel versiyon yapısı bazı statik fiillerle ile de gerçekleştirilir. АР АЩ ШЫГЪ (o onu giyinik.), (2 şahıslı statik fiil), dinamik fiil hali: АР АЩ ШЭ - ГЪЫ (o orada giyiniyor.). АР ШЫ - Т (o üstünde durur vaziyette.), (tek şahıslı statik fiil), dinamik fiil hali: АР ШЭ - ТЫ (o durur.). АР ШЫ - С (o oturuyor.), (tek şahıslı statik fiil), dinamik fiil hali: АР ШЭ - СЫ (o oturur.).

- ШЫ nesnel versiyon yapısında geçişli fiillerde vardır ve bunlar genellikle 3 şahıslı haldedir. АЩ (АЩ) АР Ш - Е - ХЫ (o ondan , elbiseyi, onu çıkardı.), (3 şahıslı geçişli fiil). АР АЩ ШЫ - ХЫГЪ (o onu, elbiseyi, çıkardı.), (2 şahıslı geçişsiz fiil). АЩ АЩ АР Ш - И - ЦІЭЛЫГЪ (o orada onu sildi.), (3 şahıslı geçişli fiil). АЩ АР Ы - ЦІЭЛАГЪ (o onu sildi.), (2 şahıslı geçişli fiil). АЩ АЩ АР Ш - И - ПХАГЪ (o orada onu bağladı.), (3 şahıslı geçişli fiil). АЩ АР Ы - ПХЫГЪ (o onu bağladı.), (2 şahıslı geçişli fiil).

2.38.7. Eylemin beraber yapıldığını ifade eden yapı:

EYLEMİN BERABER YAPILDIĞINI İFADE EDEN YAPININ GENEL ÖZELLİKLERİ: Bu yapının, dolaylı nesne yardımı ile dolaylı nesne tarafından öznenin gerçekleştirdiği eylemi ifade eden yapıdır. Adige dilinde bu yapı - ДЭ eki ile ifade edilir. Bu yapıda fiillerin geçişlilik durumu değişmez, geçişli olan fiiller geçişli, geçişsiz olan fiiller geçişsiz olarak kalır.

2.38.7.1. Eylemin beraber yapıldığını ifade eden yapıda kullanılan fiillerin çok kişilik durumu:

Bu yapıda fiillerin kişi sayısı değişebilir ve dolaylı nesne şahsı fiile eklenir.

1. Tek şahıslı geçişsiz fiil 2 şahıslı fiile dönüşür. АР ГУШЫПАГЪЭ (o konuştu.) cümlesinde fiil tek şahıslı iken, АР АЩ ДЭ - ГУШЫПАГЪ (o onunla konuştu.) cümlesinde 2 şahıslı hale dönüşür. НЭУЩ СЭ УЯТЭ СЫ - ДЭ - ГУШЫПЭН (yarın ben babanla konuşurum.) cümlesinde fiil 2 şahıslıdır ve dolaylı nesne şahıs eki eklenmiştir. АР МА - КІО (o gidiyor.) cümlesinde fiil tek şahıslı

iken, АР АЩ ДЭ - К1О (o onunla gidiyor.) cümlesinde 2 şahıslı hale dönüşür. АУЦТЫМИ СЫКЪЫБ - ДЭ К1ОЦТА (öyleyse de mi seninle evleneceğim?)

2. 2 şahıslı geçişsiz fiiller 3 şahıslı fiile dönüşür. АР АЩ ЕДЖАГЪ (o onu okudu.) cümlesinde fiil 2 şahıslı iken, АР АЩ (АЩ) Д - ЕДЖАГЪ (o, onunla onu okudu.) cümlesinde 3 şahıslı hale dönüşür. АР ПИСЬМЭМ ПШЪАШЪЭМ Д - ЕДЖАГЪ (o mektubu kızla okudu.). ТЭ АР Т - И1 (biz ona sahibiz.) cümlesinde fiil 2 şahıslı iken, ТЭ АЩ АР ДЫ - Т - И1 (biz orada ona birlikte sahibiz.) cümlesinde 3 şahıslı hale dönüşür. АДЫРЭМЭ ЗИ 1ОФ А - ДЫ - ТИ1ЭП (diğerleriyle hiç işimiz yok.) cümlesinde fiil 3 şahıslıdır ve dolaylı nesne eki eklenmiştir.

3. 2 geçişli fiiller 3 şahıslı fiile dönüşür. АЩ АР Е - УБЛЭ (o ona başlıyor.) cümlesinde 2 şahıslı geçişli fiil, АЩ (АЩ) АР Д - Е - УБЛЭ (o, onunla ona başlıyor.) cümlesinde 3 şahıslı hale dönüşür. ЕТ1АНИ, ЕГУЗЭЖЪОК1ЭУ ШХЫНЫМ Д - АУБЛЭ. АЩ АР Е - ЦЭ (o onu götürüyor.) cümlesinde 2 şahıslı geçişli fiil, АЩ АЩ АР Д - Е - ЦЭ (o, ona onu götürüyor.) cümlesinde 3 şahıslı hale dönüşür. КЪАНЫКЪОМ ДЭЖЪЫ Л1ЫЖЪЫ Ц1ЫК1УР КЪЫЗ - Д - ИЩИ КЪЭК1ОЖЪЫГЪ (Kaniko'nun yanına ihtiyarcığı beraberinde getirip geldi.).

4. 3 şahıslı geçişli fiiller 4 şahıslı fiile dönüşür. АЩ АЩ АР П - И - Ш1АГЪ (o, onun peşine onu taktı.), cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АЩ (АЩ) АЩ АР ДЫ - П - И - Ш1АГЪ, cümlesinde 4 şahıslı fiile dönüşür. К1АПСЭР ШЪОМ ДЫ - П - И - Ш1АГЪ. АЩ СЭ АР КЪЫ - С - И - ГЪЭХЪЫГЪ (o bana onu getirtti.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АЩ СЭ АЩ АР КЪЫ - ДЫ - С - И - ГЪЭХЪЫГЪ (o bana onunla onu birlikte getirtti.) cümlesinde 4 şahıslı fiile dönüşür.

2.38.8. Karşılıklı yapılan eylem yapısı :

2.38.8.1.karşılıklı yapılan eylem yapısının genel özellikleri:

Adige dilinde bu yapı oldukça önemlidir. Bu yapı iki kişi arasında, karşılıklı olarak gerçekleşen eylemi ifade eder ve bu sebepten dolayı çok taraflı fiillerden

oluşur. Kişiler arasında karşılıklı olarak gerçekleşen etkileşim çok taraflı fiiller ile ifade edilir. Bu etkileşim şu şekilde olur:

1. ÖZNE İLE EN YAKIN (DİREK) NESNE ARASINDA.
2. ÖZNE İLE DOLAYLI NESNE ARASINDA.
3. EN YAKIN (DİREK) NESNE İLE DOLAYLI NESNE ARASINDA.

Bu yapı geçişli, geçişsiz, statik, dinamik gibi her çeşit fiil ile kullanılabilir. Kural olarak bu yapıda kullanılan fiiller 1 kişi azaltılır, 2 şahıslı fiiller tek şahıslı fiile dönüşür, 3 şahıslı fiiller 2 şahıslı fiile dönüşür. Bu yapıda - 3Ə, - 3ƏPƏ ekleri kullanılır.

2.38.8.2. Karşılıklı yapılan eylem yapısında geçişsiz fiiller:

Bu yapıda, geçişsiz fiillerde - 3Ə eki kullanılır. Bu ek özne ile dolaylı nesne arasında bulunan etkileşim ve ilişkiyi ifade eder, sonuç olarak fiiller tek şahıslı fiile dönüşür. 2 şahıslı geçişsiz fiiller bu yapıda tek şahıslı hale dönüşürler. Mesela, 2 CƏ AИЦ СЫ - ЛЬƏ - К1О (ben ona giderim.) cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişsiz fiil, ТƏ ТЫ - 3Ə - ЛЬƏ - К1О (biz birbirimize gideriz.) cümlesinde tek şahıslı hale dönüşür. Bu yapılarda fiil sadece çoğul formlarda olur.

Tablo 105. Karşılıklı Yapılan Eylemlerde - 3Ə Eki Kullanımı

ТƏ ТЫ - 3Ə - ЛЬƏ - К1О
ШЬО ШЬУ - 3Ə - ЛЬƏ - К1О
ахəр 3ə - лья - к1о - х

Burada 3. Şahıs çoğul yapısında çoğul eki olmayabilir. AP AИЦ E - 3AO cümlesinde kullanılan fiil 2 şahıslı geçişsiz fiildir. AXƏP 3Ə - 3AOX / 3Ə - 3AO (onlar birbirleriyle kavga ediyor.) cümlesinde kullanılan fiil tek şahıslı fiildir. AP AИЦ ГОК1Ы (o ondan ayrılıyor). AXƏP 3Ə - ГОК1Ы - X / ГОК1Ы (onlar birbirlerinden ayrılıyorlar.). ЫШЪХЪАГЪЫ ДЭЖЪ КОМЭШХОХƏР ЦЫ - 3Ə -

ГОК1ЫХ (yani başında koca dallar kopuyorlar.). АР АИЦ ЕПЛЪЫГЪ (o ona baktı.). АХЭР ЗЭ - ПЛЪЫГЪЭ - Х (onlar bakıştılar.). АСЛЪАНРЭ АНТОНРЭ ЗЭ - ПЛЪЫГЪЭ - Х (Aslan ile Anton birbirlerine baktılar.). СЭ АИЦ СЕУПЧИЫ (ben ona soruyorum.). ТЭ ТЫ - ЗЭ - УПЧИЫ (biz birbirimize soruyoruz.). К1О, ШЪУКЪЫ - ЗЭ - УПЧИЫЖЪЫХ (gidin, birbirinize sorun.).

2. Bu yapıda 3 şahıslı geçişsiz fiiller 2 şahıslı hale dönüşürler. Mesela, ТЭ АР АИЦ ФЫТИ1, cümlesinde kullanılan 3 şahıslı fiil, ТЭ АР ЗЭ - ФЫТИ1 (o bizde karşılıklı var.) cümlesinde 2 şahıslı hale dönüşür. ШАМИЛЭРЭ СЭРЫРЭ НЫБЖЫ БЛЪЭГЪЭНЫГЪЭ ЗЭ - ФЫ - ТИ1АГЪЭП.

2.38.8.3. *Karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan geçişli fiiller:*

2 şahıslı geçişli fiillerde, bu yapıdaki eylem özne ile en yakın (direk) nesne arasında geçer. Bu yapıdaki gösterge - ЗЭРЭ ekidir ve bu durumda 2 şahıslı fiiller tek şahıslı geçişsiz fiil haline dönüşür. Bu fiil yapısı sadece çoğul yapılarda bulunur. Mesela, АР АИЦ ЕИЦЭ (o, onu bilir.) cümlesinde kullanılan 2 şahıslı fiil, tek şahıslı hale dönüşür:

Tablo 106. 2 Şahıslı Geçişli Fiillerde Karşılıklı Yapılan Eylem İfadelerinde - ЗЭРЭ eki Kullanımı

тэ ты - зэ - рэ - щэ
шьо шью - зэ - рэ - щэ
ахэр зэ - рэ - щэ - х

АИЦ АР Е - ГЪОТЫ (o onla buluşuyor.), cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil, АХЭР ЗЭ - РЭ - ГЪОТЫ - Х (onlar buluşuyorlar.) cümlesinde tek şahıslı geçişsiz fiil haline dönüşür. К1ЭЛИТ1УР ЗЭ - РЭ - ГЪОТЫГЪЭ - Х (iki çocuk birbirlerini buldular.). АИЦ АР ЫГЪЭЦХЫГЪ, cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil, АХЭР ЗЭ - РЭ - ГЪЭЦХЫГЪЭ - Х cümlesinde tek şahıslı geçişsiz fiil haline dönüşür. К1АЛЭХЭР ЗЭ - РЭ - ГЪЭЦХЫГЪЭ - Х. АИЦ АР

Ы - ФЫГЪ (o onu sürdü.) cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil, АХЭР ЗЭ - РЭ - ФЫГЪЭ - Х (onlar birbirlerini kovaladılar.) cümlesinde tek şahıslı geçişsiz fiil haline dönüşür. ШЫУ КУП ХЪАПКІЭКІЭ КЪЭ - ЗЭ - РЭ - ФЫГЪ.

Bu yapıda kullanılan 3 şahıslı fiiller, 2 şahıslı fiil haline dönüşürler ve ön ek olarak - ЗЭ, - ЗЭРЭ ön ekleri kullanılır. 3 şahıslı geçişli fiillerin bu yapıda kullanılan 3 farklı şahıs yapısı bulunmaktadır.

1. yapı özne ile dolaylı nesne arasında bulunan karşılıklı eylemi ifade eden yapıdır, bu yapıda - ЗЭ eki kullanılır. 2 şahıslı fiil yapısı özne ile dolaylı nesne arasında geçen eylemi, etkileşimi ifade eder ve dolaylı nesne şahsı bu yapıda kaybolur. Burada kullanılan fiillerin geçişlilik yapıları aynı şekilde devam eder. Özne sadece çoğul olarak gösterilir. Mesela, ТЭ АЦ АР ЕТЭТЫ (biz ona onu veririz.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı fiil, ТЭ АР ЗЭ - ТЭ - ТЫ (biz onu birbirimize veririz) cümlesinde 2 şahıslı fiil haline dönüşür ve dolaylı nesne şahsı olan - АЦ eki kaybolur.

Tablo 107. Özne ile Dolaylı Nesne Arasında Gerçekleşen Karşılıklı Yapılan Eylem İfadelerinde - ЗЭ Eki Kullanımı

ТЭ ар ЗЭ - ТЭ - ТЫ
ШЪО ар ЗЭ - ШЪО - ТЫ
АХЭМ ар ЗЭ - ра - ТЫ

3 şahıslı fiiller 2 şahıslı fiil haline dönüşürken dolaylı nesne göstergesi olan - Е (ИЭ) eki fonetik olarak değişime uğrar. ЗЭ - ТЭ - ТЫ < З - Э - Т - Э - ТЫ < З - ЙЭ - Т - Э - ТЫ < ЗЭ - ЙЭ - Т - УЭ - ТЫ. ЗЭ - ШЪО - ТЫ < З - Э - ШЪУ - Э - ТЫ < З - ЙЭ - ШЪУ - Э - ТЫ < З - Э - ЙЭ - ШЪУ - Э - ТЫ.

АЦ АР Ф - И - ГОЦЫГЪ cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АХЭМ АР ЗЭ - Ф - А - ГОЦЫГЪ cümlesinde 2 şahıslı geçişli fiil haline dönüşür.

2. yapı dolaylı nesne ile nesne arasında bulunan karşılıklı eylemi ifade eden yapıdır. Bu yapıda aynı 1. yapı gibi - ЗЭ eki kullanılarak yapılır. Bu yapıda kullanılan fiiller, 2 şahıslı fiillerdir ve geçişlilik durumları devam eder. Dolaylı nesne şahsı yine dışarıda bırakılır. 1. Yapının aksine hem özne hem de nesne çoğul olabilir. АЩ (АЩ) АР ПИУПК1ЫГЪ cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АЩ АХЭР (АР) ЗЭ - ПИУПК1ЫГЪ cümlesinde 2 şahıslı fiil haline dönüşür. ЗЭОМ ЧЪЫГЫР ЗЭФЭДИТ1ОУ ЗЭПИУПК1ЫГЪ (savaş ağacı eşit iki parçaya böldü, kesti.).

АЩ (АЩ) АР К1 - И - Ш1АГЪ (о, она onu, boyunduruğu, koştı.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil АЩ АР ЗЭ - К1 - И - Ш1АГЪЭ - Х cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil haline dönüşür. КУР КЪЫ - ЗЭ - К1АШ1И, УНЭШХО ПЧЪЭ1УМ 1УАГЪЭЛЪЭДАГЪ (arabayı koşur, hazırlayıp harekete geçirip, büyük evin kapı önüne hızla sürdü.).

АЩ АЩ АР ГУИЧЫГЪ (о ondan onu kırıp düşürdü.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АЩ АР ЗЭ - ГУИЧЫГЪ cümlesinde 2 şahıslı fiil haline dönüşür. ТЭБЭРЫЖЪЭР ЗЭ - ГУИЧИ ЫНЫКЪО ИГЪУСЭ РИТЫГЪ (Teberice'nin yarısını kırıp ona verdi.).

Yukarıda bahsedilen yapının aynısı 2 şahıslı geçişli yapıda da bulunmaktadır. АЩ АР ЗЭХИХЫГЪ (о onu duydu.) cümlesinde kullanılan geçişli fiil, АЩ (АЩ) АР ИХЫГЪ (о ondan onu aldı.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiilden dönüşmüştür, АЩ (АЩ) АР ХИХЫГЪ. АЩ АР (АЩ) ПИБЗЫК1ЫГЪ cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АЩ АР (АХЭР) ЗЭ - ПИБЗЫК1ЫГЪ cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil haline dönüşür. АСЛЪАНЫ ДЭНЭ ЛЕНТЭ ПЛЪЫЖЪЫР ЗЭ - ПИБЗЫК1И ЛЪЭМЫДЖЫМ ТЕХЪАГЪ. Aynı yapı 2 şahıslı geçişli fiillerde de vardır. АЩ АР ЗЭ - ХИХЫГЪ cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil köken olarak 3 şahıslı geçişli fiilden ortaya çıkar, АЩ (АЩ) АР ХИХЫГЪ. ГЪОГУМ ЗАНК1ЭУ РЫК1ОЗЭ ШЫУ ЖЪОТ МАКЪЭХЭР ЗЭ - ХИХЫГЪЭ - Х.

3. yapıda özne ile en yakın (direk) nesne arasında bulunan karşılıklı eylemi ifade eder. Bu yapı - ЗЭРЭ eki ile oluşturulur. Bu yapıda diğer iki yapıda farklı

olarak başka bir yapı vardır, 3 şahıslı geçişli fiil, 2 şahıslı geçişsiz fiile dönüşür. Bu yapıda en yakın (direk) nesne bulunmaz. Mesela, АИЦ АР (АИЦ) ПЕТЫ cümlesinde kullanılan fiil 3 şahıslı geçişli fiildir bu fiil, АХЭР АИЦ Е - ЗЭРЭ - ТЫХ cümlesinde fiil 2 şahıslı geçişsiz fiile dönüşmüştür ve en yakın (direk) nesne kaybolmuştur.

2.38.8.4. Karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan yön ifade eden fiillerin yapısı:

Bu yapıda - ЗЭ eki alan ve - И, - Р hareket ifade eden ön fiiller ile yapılan fiil yapıları vardır. Bu fiil yapıları, 2 şahıslı geçişli fiil yapısındadır ve eylemin yönünün farklı yönlerde (ileri, geri) hareket ettiğini ifade eder. Bu fiil yapılarında fiil şahıslarının sayıları değişmez. Bu yapıda kullanılan fiillerin geçişlilik durumları devam eder. АИЦ (АИЦ) АР Р - Е - ИЦЭ (o ona onu getiriyor.) cümlesinde kullanılan fiil bu yapıda şu şekilde oluşur: АИЦ АР ЗЭ - Р - Е - ИЦЭ (o onu getiriyor, ileri - geri.) şeklinde oluşur. АИЦ КУК1Э ХЫЛТАБЭ ЗЭРИЦАГЪ. АИЦ (АИЦ) АР Р - Е - ХБЭ (o oranın içine onu götürüyor.) cümlesinde kullanılan fiil bu yapıda şu şekilde oluşur: АИЦ АР ЗЭ - Р - Е - ХБЭ (o onu düzenliyor, hallediyor.) şeklinde oluşur ve her iki cümle yapısında fiil yapıları geçişli haldedir.

2.38.8.5. Karşılıklı yapılan eylem yapısında - зэ ve - ны ön fiili ile gerçekleşen yapılar:

Ön fiil - ПЫ ile bu yapının eki olan - ЗЭ ve yer bildiren - И (Р) ön fiilleri ile oluşan fiiller hareket ifade eder. Bu yapıda kullanılan fiiller eylemin yönünü (nehir, deniz, yol) ifade eder. Burada ifade edilen eylem hareketi karşıdan karşıya anlamındadır. Bu yapıda fiillerin geçişlilik durumu ve şahıs sayısı önemli değildir. АИЦ АР (АИЦ) Р - И - ФЫГЪ (o onu içeriden attı.) cümlesi bu yapıda, АИЦ АР (АИЦ) ЗЭ - ПЫ - Р - И - ФЫГЪ (o onu kendinden ayırdı.) şeklinde gerçekleşir. ЧЭМЫР ПСЫМ ЗЭ - ПЫ - Р - И - ФЫГЪ (ineği sudan geçirdi.). АИЦ АР Р - И - ХЫГЪ cümlesi bu yapıda АИЦ АР ЗЭ - ПЫ - Р - И - ХЫГЪ şeklinde gerçekleşir. ШЫУМ К1АЛЭР ЗЭРИГЪЭК1ЭСИ, ПСЫМ ЗЭ - ПЫ - Р - И - ХЫГЪ.

2.38.8.6. İsimlerde karşılıklı yapılan eylem yapısı:

Bu yapıda kullanılan - ЗЭ ön eki isimler ile beraber kullanılabilir. Bu yapı isimlerin birbirleri ile olan etkileşimini ve birbirleri ile karşılıklı yaptıkları eylemi ifade eder. Burada kullanılan yapılar genellikle komşular, kardeşler, akranlar gibi isimlerdir. Bu yapıda kullanılan isimler genellikle sahiplenme ön eki ile kullanılır. ШЫ, ЗЭ - Ш - ИТІУ. ЕКІЭНОКЪО ЗЭШИТІУР ИЖЪЫКІЭ КЪЭБЭРТАЕ ЛІЭБЛАНЭХЭУ И - СЫГЪЭХ. ШЫПХЪУ, ЗЭ - ШЫПХЪУ. ИЖЪЫКІЭ ЗЫ МЭЖЪУМЭЩЫШІЭ УНАГЪО ГОРЭМ ЗЭ - ШЫПХЪУИЩ И - СЫГЪ. ГЪУНЭГЪУ, ЗЭ - ГЪУНЭГЪУ. ЗЭ - ГЪУНЭГЪУИТІУ Я - ЧЭМЫЩЫКІЭ ЗЭ - ФЭДЭП (iki komşunun buzağıları benzemiyor).

2.38.9. Müştereklik yapısı:

2.38.9.1. Müştereklik yapısının genel özellikleri:

Bu yapıda kullanılan fiiller karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan - ЗЭ ve bu yapının eki olan - ДЭ eki ile oluşur. Bu yapıda genellikle bu iki ek - ЗЭДЭ şeklinde beraber kullanılır. Köken olarak bu yapı karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan - ЗЭ ile eylemin beraber yapılmasını ifade eden yapı ile beraber oluşur.

Yukarıda bahsedildiği gibi, eylemin beraber yapılmasını ifade eden yapıda kullanılan fiiller eylemden bir şahıs daha azaltır ve bu dolaylı nesne ifade eden şahıstır. Karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan fiillerde ise şahıslar tek şahsa düşer ve bu da dolaylı nesne şahsıdır.

Sonuç olarak müştereklik yapısında kullanılan 2 şahıslı fiiller, eylemin beraber yapılmasını ifade eden yapıda tek şahıslı fiile, 3 şahıslı fiiller ise 2 şahıslı fiile dönüşür. Bu yapıda kullanılan eylemin beraber yapılmasını ifade eden yapısındaki eylem, özne ile dolaylı nesne arasında gerçekleşir ve genellikle özne çoğul yapıda bulunur ve fiillerin geçişliliği değişmez.

2.38.9.2. Müştereklik yapısında geçişsiz fiiller:

Bu yapıda kullanılan fiiller 2 farklı şekilde kullanılır:

1. 2 şahıslı geçişsiz fiiller tek şahıslı hale döner. AP АИЦ ДЭ - БЭНАГЪ (o onunla güreşti.) cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişsiz fiil, АХЭР ЗЭ - ДЭ - БЭНАГЪЭ - Х (onlar birlikte güreştiler.) cümlesinde tek şahıslı hale dönüşür. ІОФЫР КЪЫДАХЫНЫМКІЭ ЗЭ - ДЭ - БЭНАГЪЭ - Х (işі çıkarmak için birlikte mücadele ettiler.).

2. 3 şahıslı geçişli fiiller 2 şahıslı fiillere döner. АИЦ (АИЦ) AP ДИІАГЪ АХЭР АИЦ ЗЭ - ДИІАГЪ. НЫБЖЫИ БЫДЗЫМ УЗПЫКІЫЖЫЫГЪЭМРЭ БЫДЖЫРЭ КЪАЗЫФАГУ ЗЫ ЛАГЪЭ ТЫ - ЗЭ - Д - И - ІАГЪЭП.

2.38.9.3. Müştereklik yapısında geçişli fiiller:

Bu yapıda kullanılan geçişli fiiller eylemin beraber yapılmasını ifade eden yapıda kullanılan 3 şahıslı geçişli fiillerden oluşur. Müştereklik yapısında kullanılan 3 şahıslı fiiller, 2 şahıslı hale dönüşür. Bu yapıda kullanılan geçişli fiillerin 2 farklı kullanımını vardır.

1. Müştereklik yapısının özne ile dolaylı nesne arasındaki eylemi, etkileşimi ifade eden şekli: АИЦ (АИЦ) AP Д - И - УСЫГЪ (o onunla onu uydurdu.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı fiil, АХЭМ AP ЗЭ - Д - А - УСЫГЪ (onlar onu beraber uydurdular.) cümlesinde 2 şahıslı hale dönüşür. НЭБГЫРИТІУМ ОРЭДЫР ЗЭ - Д - АУСЫГЪ (iki kişi şarkıyı birlikte uydurdular.). АИЦ (АИЦ) AP Д - И - ШІАГЪ (o, onunla onu birlikte götürdü.) cümlesinde kullanılan 3 şahıslı fiil, АХЭМ AP ЗЭ - Д - А - ШІАГЪЭ (onlar onu birlikte götürdüler.) cümlesinde 2 şahıslı hale dönüşür. КОЦ ЗЭ - Д - А - ШІАГЪЭ. Bu yapıda özne çoğul haldedir.

2. Müştereklik yapısının en yakın (direk) nesne ile dolaylı nesne arasındaki eylemi, etkileşimi ifade eden şekli: Bu yapıda 3 şahıslı fiiller, 2 şahıslı fiillere dönüşür. Bu yapıda dolaylı nesne kaybolur, direk nesne ise kural olarak çoğul halde bulunur. Mesela, eylemin beraber yapılmasını ifade eden yapıda kullanılan 3 şahıslı geçişli fiillerde: АИЦ (АИЦ) AP ДЕШХЫ cümlesinde kullanılan fiil, karşılıklı yapılan eylem yapısında kullanılan - ЗЭ eki ile beraber 2 şahıslı geçişli fiil haline dönüşür. АИЦ AP (АХЭР) ЗЭ - Д - Е - ШХЫ. АИЦ ХЪАЛЫГЪУРЭ КЪУАЕРЭ ЗЭ - Д - ЕШХЫ (o ekmekle, peyniri birlikte yiyor.). АИЦ AP АИЦ ДИДАГЪ

cümlesinde kullanılan 3 şahıslı geçişli fiil, АЩ АР ЗЭ - Д - ИДАГЪ cümlesinde 2 şahıslı geçişli fiil haline dönüşür. АЩ ТХЫЛЪЫР ЗЭ - Д - ИДАГЪ.

2.38.10. -e bilmek yapısı

2.38.10.1. - e bilmek yapısının genel özellikleri:

Bu yapı eylemin olma ihtimalini belirtir ve fiil yapıları ile ifade edilir. СЭ АР С - ФЭ - ШХЫЦТ (ben onu yiyebilirim.). СЭ АЦ СЕШЪО - ШЪУ - ЦТ (ben onu içebilirim.). Bu yapı, Adige dilinde sadece dinamik fiiller ile oluşur ve hem geçişli hem geçişsiz fiil yapıları ile oluşabilir.

Bu yapıda cümleler hem olumsuz hem de olumlu yapıda oluşabilmesine rağmen genellikle olumsuz yapıda kullanılırlar. СЭ АР С - ФЭ - ШХЫЦТ - ЭП (ben onu yiyemeyebilirim.). СЭ СЫК1ОЖЪЫ - ШЪУ - ЦТЭП (ben gidemeyeceğim.). Adige dilinde - e bilmek yapısı 2 şekilde gerçekleşir, - ФЭ ön eki kullanılarak, - ШЪУ son eki kullanılarak. СЭ АР С - ФЭ - ШХЫЦТ, СЭ АР С - ШХЫ - ШЪУ - ЦТ.

2.38.10.2. - e bilmek yapısının son ekleri:

- ШЪУ son eki ile yapılan - e bilmek yapısında bütün dinamik fiiller hem geçişli hem geçişsiz olabilir. Bu yapıda fiil yapısı değişmez. АЦ АР ЫУК1ЫЦТЭП (o onu öldürmez.). АЦ АР ЫУК1Ы - ШЪУ - ЦТЭП (o onu öldüremez.). Burada kullanılan her iki cümlede de fiil yapısı değişmemiştir, her iki fiil de 2 şahıslı geçişli fiildir. СЭ АЦ СЫДЭК1ОЕ - ШЪУ - ЦТЭП (ben onu çıkamam.). СЭ ЧЪЫГЫМ СЫДЭК1ОЕЦЪУЦТЭП (ben ağaca çıkamam.). АР АЦ К1ЭХЪЭ - ШЪУ - ЦТЭП (o onu yetişemez.). СЭ СЫКЪЭНЭ - ШЪУ - ЦТЭП (ben kalamam.). СЫ - К1ОЖЪЫЦТЭП (gitmeyeceğim.). СЫНЭСЫЖЪЫ - ШЪУ - ЦТЭП (yetişemeyeceğim.). ХЪАУ, ЧЭЦ ХЪУГЪЭ, МЫ ПЧЫХЪЭ АЦ НАХЪЫБЭРЭ СЫК1ОЖЪЫ - ШЪУ - ЦТЭП.

2.38.10.3. - e bilmek yapısının ön ekleri:

- ФЭ ön eki kullanılarak yapılan - e bilmek yapısı sadece geçişli fiillerde gerçekleşebilir. - ФЭ ön eki kullanılarak yapılan bu yapıda fiil yapısı değişir, geçişli fiiller geçişsiz hale dönüşür. Fiillerin şahısları değişmez fakat fiilin şahsında devrik yapı bulunur. Gerçek özne, dolaylı nesne tarafından, gerçek nesne ise özne tarafından ifade edilir. СЭ АР С - ФЭ - ШХЫ - ЦТЭП (ben onu yiyemem.) cümlesi 2 şahıslı

geçişsiz bir fiil almıştır ve bu cümlede, esas özne olan CЭ fiil kalıbında ifade edilir, dolaylı nesne ön eki fiil içinde olan - C ön ekidir ve bu ek - e bilmek yapısı olan - ФЭ ön ekinden önce kullanılır. Geçişli fiilde ise, CЭ AP C - ШХЫЩТЭП (ben onu yemem.) cümlesinde özne olan CЭ gramer yapısı olarak cümle başında kullanılır ve özne ön eki olan yapı ise esas fiilin hemen önünde kullanılır. CЭ AP C - ШЫГЪЭП (ben onu yapmadım.) cümlesi 2 şahıslı geçişli fiil kullanmıştır. CЭ AP C - ФЭ - ШЫГЪЭП (ben onu yapamadım.) cümlesi 2 şahıslı geçişsiz bir fiil kullanmıştır ve cümlede devrik bir yapı vardır. МУРАТ РАССКАЗЫМ ЕДЖАГЪ, АУ ПРИМЕРЫР ФЭ - ШЫГЪЭП.

3 şahıslı geçişli fiillerde - e bilmek yapısında yine - ФЭ ön eki kullanılır ve bu fiil yapısının olumsuz hali şu şekilde oluşur: CЭ АЩ AP E - C - ШАГЪЭП (ben ona onu yapmadım.) cümlesi 3 şahıslı geçişli fiil kullanmıştır. CЭ АЩ AP C - Ф - E - ШАГЪЭП cümlesi 3 şahıslı geçişsiz fiil kullanmış ve cümle olarak devrik bir yapıda bulunmaktadır. ЛЫЖЪЫР ЕУИ, ЕУИ ШЪХЪАЕ, ЗИ Ф - ЕША - ГЪЭП. НЫОР ЕУИ, ЕУИ ЗИ Ф - ЕШАГЪЭП.

3 şahıslı geçişli fiillerde - e bilmek yapısında kullanılan - ФЭ ön ekinin yanında - ШЪУ son eki de olumlu yapılarda kullanılır. CЭ АЩ AP ЕСЭТЫ cümlesinde kullanılan fiil 3 şahıslı ve geçişli halde bulunur. CЭ АЩ AP C - Ф - E - ТЫ - ШЪУ - Н (ben ona onu verebilirim.) cümlesinde ise kullanılan fiil 3 şahıslı, geçişsiz ve olumlu yapıdadır.

Olumlu yapıda dolaylı nesne 1. ve 2. Şahıs yapısında ise 3 şahıslı fiilin - e bilmek yapısı sadece - ШЪУ eki kullanılarak yapılır. CЭ О AP О - CЭ - ТЫ (ben sana onu veriyorum). CЭ О AP О - CЭ - ТЫ - ШЪУ (ben sana onu verebiliyorum.). О AP CЭ КЪЫ - CЭ - О - ТЫ - ШЪУ (sen onu bana verebiliyorsun.). Bu cümlelerde kullanılan fiiller 3 şahıslı geçişli fiildir.

Bu yapıda kullanılan - ФЭ ön eki ile - ШЪУ son eki içinde en eski kullanılan yapı - ФЭ ön ekidir. Bu yapıda kullanılan - ФЭ ön eki fonetik olarak nesnel yapının - ФЭ eki ile alakalıdır, tarihi olarak aynı ek olan - ФЭ ön eki 2 kategoride açıklanır. Çeşit kategorisi olarak veya - e bilmek kategorisi olarak açıklanabilir. - ФЭ ekinin kullanıldığı fiil, çeşit kategorisinde geçişli haldedir. АЩ

AP ETXYI cümlesinde kullanılan fiil 2 şahıslı geçişli fiildir. AИЦ (AИЦ) AP Ф - E - TXBI cümlesinde kullanılan fiil 3 şahıslı geçişli fiildir. - e bilmek yapısında kullanılan geçişli fiiller, geçişsiz hale dönüşür: AИЦ AP ETXYI (o onu yazıyor.) cümlesinde kullanılan fiil 2 şahıslı geçişli fiildir. AИЦ AP Ф - Э - TXBI (ona onu yazabiliyor.) cümlesinde kullanılan fiil 2 şahıslı geçişsiz fiildir.

Buna ek olarak, nesnel versiyonda nesne şahıslarının sayıları değişir fakat - e bilmek yapısında şahıs sayısı değişmez.

2.38.10.4. - e bilmek yapısının betimsel anlamı:

Sonuç olarak, Adige dilinde - e bilmek yapısı hem betimsel olarak hem de fiillerin kullanımı ile ifade edilir. AИЦ AP ЕЛЪЭК1Ы. Böyle durumlarda fiilin temel, ilk anlamı bitimsiz yapıdadır, ЛЪЭК1ЫИ fiilin bitimli yapısı ise şu şekildedir: СЭ AP СТХЫИ СЛЪЭК1ЫИЦТЭП (ben onu yazamayacağım.), ЛЪЭК1ЫИ fiili kendi içinde - e bilmek yapısına sahip olabilir. СЭ AP СЛЪЭК1ЫИЦТЭП cümlesinde kullanılan fiil, СЭ AP С - ФЭ - ЛЪЭК1ЫИЦТЭП cümlesinde kullanılan fiil gibi - e bilmek yapısına dönüşür. 2 şahıslı geçişsiz fiiller ile yapılan - e bilmek yapısı, temel edilgen yapıya sahiptir. СЭ МЫ1ЭРЫСЭР С - ФЭ - ШХЫ - ЦТЭП (ben elmayı yiyemeyeceğim.) cümlesinin anlamı, 'ben elmamı yiyemeyeceğim', aslında tam anlam olarak, 'elma benim tarafımdan yenemez', bu yapı edilgen cümle yapısına benzer bir yapı olarak düşünülebilir ve geçişli fiillerden oluşur. СЭ МЫ1ЭРЫСЭР СШХЫЦТЭП (ben elmayı yemeyeceğim.).

2.38.11. Bilmeden yapılan eylem yapısı:

2.38.11.1. Bilmeden yapılan eylem yapısının genel özellikleri:

Adige dilinde kullanılan fiillerde bilmeden yapılan eylem yapısı ifade edilirken özel bir yapı kullanılır. Bu yapıda - 1ЭК1Э ön eki kullanılır ve bu yapıda kullanılan bütün fiiller dinamik fiildir, bu yapıda statik fiiller kullanılamaz. Bu yapıda kullanılan fiiller hem geçişli hem de geçişsiz halde bulunabilir.

2.38.11.2. Bilmeden yapılan eylem yapısında kullanılan geçişli ve geçişsiz fiil yapıları:

1. Bu yapıda kullanılan geçişli fiiller, geçişsiz ve inverse (ters) fiil yapısına dönüşürler. Mesela, **СЭ АР СЫ - УК1ЫГЪЭ** (ben onu öldürdüm.) cümlesinde kullanılan 2 şahıslı geçişli fiil, **СЭ АР С - 1ЭК1Э - УК1АГЪ** cümlesinde geçişsiz, inverse (ters) fiil yapısına dönüşür. **Л1ЫМ ХЪЭР 1ЭК1Э - УК1АГЪ. С - 1ЭК1Э - УК1АГЪ** fiilinde, esas özne olan **СЭ** şahsı, dolaylı nesne eki olan **- С** eki ile ifade edilir ve bu yapıda kullanılan **- 1ЭК1Э** ön ekinden önce kullanılır. **Ы - УК1Ы** geçişli fiilinin kök halinin son seslisi olan **- Ы** sesi **- Э** seslisine dönüşür. **УК1Э, 1ЭК1Э - УК1Э - Н. АЩ АР ЫЗЫГЪ** cümlesinde kullanılan fiil, **АЩ АР 1ЭК1Э - ЗЫГЪ** cümlesinde bilmeden yapma yapısına dönüşür. **СЕПЛЪЫМЭ, ШХОНЧЫР 1ЭК1Э - ЗЫГЪ.**

2. Bu yapıda kullanılan tek şahıslı geçişsiz fiiller, 2 şahıslı hale dönüşürler. **АР К1ОДЫН** cümlesinde kullanılan fiil geçişsiz ve tek şahıslıdır, **АЩ АР 1ЭК1Э - К1ОДЭН** şeklinde bilmeden yapılan eylem yapısına dönüşür ve fiil 2 şahıslı hale dönüşür. **ФЭМЫГЪЭХЪУКЪОМЭ, СИК1АЛ, ПЩЫМ СЫ - 1ЭК1Э - К1ОДЭН, КЪЫРИ1ОЖЪЫГЪ. АЩ АР 1ЭК1Э - К1ЫГЪ, ТАТАРХЭМ САПЭК1АФЭМИ, СА - 1ЭК1Э - К1ЫН.**

2.39. Karışık Fiiller

2.39.1. Fiillerin içeriye doğru hareket ve dışarıya doğru hareket ifade eden yapısı:

Adige dilinde bazı geçişli fiillerin son harfi değişerek, orijinal seslinin bükülmesi ile fiil yön ifade edebilir. Mesela, 'orada' kelimesi ile fiilin yönünün içeride, yukarıda, bir şey yaklaşırken anlamlarına gelmesi buna bir örnektir aynı şekilde 'buradan' kelimesi ile fiilin yönünün bir şeyden hareket eden, içeriden dışarıya çıkan anlamlarına gelmesi başka bir örnektir. **Д - Е - ЩЭ** fiilinde eylem içeriye doğru hareket halindedir, **Д - Е - ЩЫ** fiilinde ise eylem dışarıya doğru yapılmaktadır. **ШЫХЭР ЩАГУМ ДИЩ - А - ГЪЭХ** (atları bahçenin içine çekti.). **ШЫХЭР ЩАГУМ ДИЩ - Ы - ГЪЭХ** (atları bahçeden dışarı çekti.).

Bazı fiillerin orijinal ses yapısında - Э sesi içeriye doğru yön ifade ederken, - Ы sesi ise karşıt yönde yani dışarıya göre hareket ifade eder.

Yön ifadelerinde içeriye doğru ve dışarıya doğru gerçekleşen hareket, ön fiil kullanılan fiillerde fiil kökünün bükülmesi ile ifade edilir. Burada kullanılan ön fiiller, fiilin ifade ettiği eylemin yaklaşan veya uzaklaşan harekette olduğunu ve yönünü ifade eder. Fiilde ön fiil bulunmuyorsa orijinal seslilerden olan - Э ve - Ы sesleri eylemin yönünü ifade etmez. ЕДЗЫ fiili yön ifade etmez. ЕЦЭ fiili belirli bir yön ifade etmez.

Orada ve oradan eylemi doğal olarak içeriye doğru ve dışarıya doğru şeklindedir. Д - Е - ДЗЭ fiili içeriye doğru hareket ifade eder, Д - Е - ДЗЫ fiili ise dışarıya doğru hareket ifade eder. ДЖАНЭР ПХЪУАНТЭМ Д - И - ДЗАГЪ (elbiseyi sandığın içine attı.). ДЖАНЭР ПХЪУАНТЭМ Д - И - ДЗЫГЪ (elbiseyi sandıktan dışarıya fırlattı.).

2.39.2. - к1Ы eki ile oluşan dışarıya doğru hareket ifade eden yapı:

Eylem yönünü ifade eden 'içeriye' ve 'dışarıya' doğru ifadeleri, fiil kökü ile ifade edilir. Bu yön ifadeleri için - К1Ы eki kullanılabilir. - К1Ы ekinin ön fiiller ile bağlanıp, dışarıya doğru hareket ifade eden yapıda, geçişsiz fiiller ile gerçekleşen yapısı:

Tablo 108. Dışarıya Doğru Hareket İfade Eden - K1Ы Eki Kullanımı

- дэ	дэ - к1ы - гь
- те	те - к1ы - гь
- хэ	хэ - к1ы - гь
- ч1э	ч1э - к1ы - гь
- пы	пы - к1ы - гь
- 1у	1у - к1ы - гь
- блэ	блэ - к1ы - гь
- го	го - к1ы - гь
- бгьо - дэ	бгьодэ - к1ы - гь
- 1э - пы	1эпы - к1ы - гь
- к1оц1ы	к1оц1ы - к1ы - гь
- к1оц1ы - ры	к1оц1ыры - к1ы - гь
- пхы - ры	пхыры - к1ы - гь
- шьхьэ - ры	шьхьэры - к1ы - гь
- шьхьэ - щы	шьхьэщы - к1ы - гь
- шьхьэ - пы - ры	шьхьэпыры - к1ы - гь
- к1э	к1э - к1ы - гь
- к1э - ры	к1эры - к1ы - гь
- к1эльы - ры	к1эльыры - к1ы - гь
- льэ - хэ	льэхэ - к1ы - гь
- пэ - к1э	пэк1э - к1ы - гь
- пэ - ш1о	пэш1о - к1ы - гь
- 1э - к1э	1эк1э - к1ы - гь

Tablo 107. Devam. Dışarıya Doğru Hareket İfade Eden - K1Ы Eki Kullanımı

- ш1о	ш1о - к1ы - гь
- кьо	кьо - к1ы - гь
- щы	щы - к1ы - гь
- зэ - бгы - ры	зэбгыры - к1ы - гьэ - х
- зэ - пы - ры	зэпыры - к1ы - гьэ - х

Aşağıdaki ön fiiller - K1Ы ve - X ile birleşemez:

- БГЪУ, - ПХЫ, - ШЪХЪЭ, - ШЪХЪЭДЫРЫ, - ЖЭХЭ, - К1ЭЛЪЫ, - ЛЪЫ, - ПЭ1У, - ЗЭБГЫ. КАВКАЗ Т1УАК1ЭМЭ ШЪХЪАГУАЩЭ КЪА - ДЭ - К1Ы (Kafkas vadilerinden büyük kadınlar çıkar.). ПСЫМ КЪЫ - ХЭ - К1Ы - ЖЪЫГЪ (sudan çıktı.). СЭ СИГУПШЫСЭХЭР СЭ С - ШЪХЪЭ - РЫ - МЫК1 (benim düşüncelerim benim kafamdan çıkmaz.).

2.39.3. Köklerde - хьэ eki kullanılması ile oluşan içeriye doğru hareket ifade eden yapılar:

İçeriye doğru hareket ifade eden yapıların yönünü ifade etmek için fiil köküne - ХЪЭ eki getirilir. Bu basit yapı labil fiil yapısındadır. Bu fiiller hem geçişli hem de geçişsiz yapıda olabilir. Е - ХЪЭ. Р - Е - ХЪЭ. - ХЪЭ eki ön fiiller ile birleşerek, yeni içeriye doğru hareket ifade eden fiil yapıları oluşturur. - ХЪЭ eki kullanımını - К1Ы eki ile karşılaştıracak olursak - ХЪЭ ekinin kullanımını oldukça kısıtlıdır fakat - ХЪЭ eki birçok sayıda ön fiil ile birleşebilir. Geçişsiz fiil yapılarında şu şekilde gerçekleşir:

Tablo 109. İçeriye Doğru Hareket İfade Eden - ХБЭ Eki Kullanımı

- дэ	дэ - хьэ
- те	те - хьэ
- хэ	хэ - хьэ
- ч1э	ч1э - хьэ
- пы	пэ - хьэ
- 1у	1о - хьэ
- и	е - хьэ
- го	го - хьэ
- бгьо - дэ	бгьодэ - хьэ
- к1оц1ы	к1оц1э - хьэ
- шьхьэ - ры	шьхьэрэ - хьэ
- жэхэ	жэхэ - хьэ
- жэдэ	жэдэ - хьэ
- к1э	к1э - хьэ
- к1э - ры	к1эрэ - хьэ
- к1эльы - ры	к1эльырэ - хьэ
- лбы	ль - е - хьэ
- лбэ - хэ	лбэ - хэ - хьагь
- пэ - 1у	пэ1о - хьэ
- пэ - ш1о	пэш1о - хьэ
- 1э - к1э	1эк1э - хьэ
- ш1о	ш1о - хьэ
- кьо	кьо - хьэ
- щы	щэ - хьэ

ШУМАФЭ КЪЫЗЫ - 10 - ХЪЭМ КУПЫМ ЩАГЪЭТЫГЪ. ЛЫР МЭЗЫМ ХЭ - ХБАЖЪЫГЪ (adam ormana kaçtı.). БИБОЛЭТ ШЫМЭ А - БГЪО - ДА - ХБИ (Bibolet atların yanına yaklaşıp.....).

Aşağıdaki ön fiiller - ХЪЭ ile birleşmez: - БЛЭ, - БГЪО, - 1Ы, - 1ЭПЭ, - ПХЫ, - ШЪХЪЭ, - ШЪХЪЭДЭ, - ШЪХЪЭПЫ, - ШЪХЪЭПЫРЫ, - ПЭК1Э, - ЗЭПЫРЫ.

Geçişli fiil yapılarında - ХЪЭ eki kullanımı şu şekilde gerçekleşir:

Tablo 110. Geçişli Fiillerde - ХЪЭ Eki Kullanımı

- дэ	д - е - хъэ
- те	ты - р - е - хъэ
- хэ	х - е - хъэ
- и	р - е - хъэ
- ч1э	ч1 - е - хъэ
- 1у	1у - е - хъэ
- го	гу - е - хъэ
- бгъо - дэ	бгъо - д - е - хъэ
- жэдэ	жэ - д - е - хъэ
- к1э	к1 - е - хъэ
- к1э - ры	к1э - р - е - хъэ
- к1элы - ры	к1э - лы - р - е - хъэ
- лы - ры	лы - р - е - хъэ
- пэ - 1у	пэ - 1у - е - хъэ
- к1э - к1э	к1э - к1 - е - хъэ
- кьо	кью - е - хъэ

МАТЭР УНЭМ Р - ИХЪАГЪ (sepeti evin içine götürdü.). А КЪЭБАРЫР ЦЫЫФМЭ А - Х - ИХЪАГЪ (o haberi insanların içine götürdü, insanlara anlattı.). КЪЭГЪАГЪЭМЭ АМЭ 1ЭШ1У А - К1 - ИХЪАГЪ (çiçekler tatlı koku getirdiler, saldılar.).

2.39.4. Fiil kökü 1. fiilin kökü ile birleştirilerek yapılan karışık fiiller:

- К1Ы, - Х, - ХБЭ 1 ve - ХБЭ 2 ön fiilleri ve kökleri ile oluşan fiiller basit ve orijinal fiillerdir. Bu orijinal fiil yapılarında isimler ve fiil kökleri yer alır. Mesela, ДЭ - К1Ы fiiline fiil olan - БЗЫ eklenebilir ve fiil Д - Е - БЗЫ - К1Ы şeklinde olabilir. ДЭ - ХБЭ fiiline fiil olan - ПЛЪЭ eklenebilir ve fiil ДЭ - ПЛЪЫ - ХБЭ şeklinde olabilir.

2. kökün ilk kök ile birleşmesi ile karışık fiiller ortaya çıkar ve bu fiiller orijinal fiil kökü ile karışık fiil kökü içerir, orijinal fiil kökü, eylemin yönünü ifade eden son ek olarak kullanılır. Orijinal fiillerin kökleri, kök son ekleri olarak adlandırılır, bu yüzden 2 işlem gerçekleştirilir, orijinal fiil kökü olarak ve fiilin son eki olarak iki fonksiyonu bulunur. Kök son ekleri olan - К1Ы ve - ХБЭ kök son eklerinden çok sayıda karışık fiil ortaya çıkar. Aynı fiil kökünde, mesela - ПЛЪЭ fiilinde olduğu gibi - К1Ы ve - ХБЭ kök son eklerinin oluşturduğu birçok orijinal fiil bulunur.

Tablo 111. Geçişli Fiillerde - ХБЭ Eki Kullanımı

ДЭ - ХБЭ	Д - е - ш1ы - ХБЭ
те - ХБЭ	ты - р - е - ш1ы - ХБЭ
хэ - ХБЭ	х - е - ш1ы - ХБЭ
ч1э - ХБЭ	ч1 - е - ш1ы - ХБЭ

Eğer karşıt yön ifade etmek istersek, kök olarak bulunan - Ш1Ы, dışarıya doğru hareket ifade eden yapıda kullanılan - К1Ы eki ile birleşir.

Tablo 112. Geçişli Fiillerde - ХБЭ Eki Kullanımı

дэ - к1ы	д - е - шы - к1ы
те - к1ы	ты - р - е - шы - к1ы
хэ - к1ы	х - е - шы - к1ы
ч1э - к1ы	ч1 - е - шы - к1ы

Tüm orijinal fiillerde genellikle aynı fiil kökü bulunmaz (mesela - ПЛЪЭ fiilinde ГО - К1Ы orijinal kökü gelemez) fakat aynı fiil kökü birkaç farklı orijinal fiil içeriği ile bir araya gelebilir.

Dışarı doğru hareket ifade eden yapıda kullanılan - К1Ы ile orijinal fiillerin birleşmesi ile birçok karışık fiil yapısı ortaya çıkar. Ч1Э - СЫ - К1Ы cümlesinde Ч1Э - К1Ы fiili ile, Е - СЫ orijinal fiili birleşir. ТЫГЪЭР КЪЫЧ1Э - СЫ - К1ЫГЪ (güneş çıktı.). 1О - БЫБЫ - К1Ы (önünden kalkıp çıktı.), (1О - К1Ы fiili ile, МЭ - БЫБЫ orijinal fiili birleşir). КЪОЛЭЖЪИТ1УР 1У - БЫБЫ - К1ЫГЪ (iki karga önünden uçup gitti.), КЪО - У - К1Ы (КЪО - К1Ы fiili ile, УА - ГЪЭ orijinal fiili birleşir.). ЗЫГОРЭ ЧЭУ КЪОГЪУМ КЪЫ - КЪО - У - К1Ы (birisi avlunun arkasından çıkıyor.), П - Е - П1ЫТ1Ы - К1Ы (ПЭ - К1Ы fiili ile, П1ЫТ1Ы - Н orijinal fiili birleşir.).

2.39.5. Orijinal fiil ile isim köklü yapının birleşmesi ile ortaya çıkan karışık fiiller:

Ön fiiller ile kök son eki olan orijinal fiillerden, isim, ön fiil veya kök son fiil arasında yer alan başka parçalar içererek ikincil karışık fiiller oluştururlar. ХЭ - БАИ - К1Ы. ХЭ - ЧЭФЫ - К1Ы. КЪЕ - Ц1ЫК1О - К1Ы (Е - К1Ы, Ц1ЫК1У). КЪ - Е - БЭ - К1Ы (КЪЕ - К1Ы, БЭ). КЪЫ - ХЭ - ПЫРХЪЫ - К1Ы. ШЫХЭР МЭЗАХЭМ КЪЫ - ХЭ - ПЫРХЪЫ - К1ЫХЭУ. ХЭ - ГУРМЫ - К1Ы. Ч1ЫГУР ТХЪАУСХЭУ КЪЫ - ХЭ - ГУРМЫ - К1Ы ФЭДЭУ.

2.39.6. Geçişsiz karışık fiiller:

ХЭ - К1ОДЫ - К1Ы - ГЪ. (ХЭ - К1Ы - ГЪ fiili ile К1ОДЫ orijinal fiili birleşir). К1ОДЫГЪЭ fiili geçişsiz olduğu için buradaki karışık fiil geçişsiz yapıdadır. ЩЭ - ГУШ1У - К1Ы karışık fiilinde bulunan МЭ - ГУШ1О geçişsiz bir fiil olduğu için karışık fiil geçişsiz bir yapıdadır.

2.39.7. Geçişli karışık fiiller:

Р - Е - СТЫ - К1Ы. ПК1АНТ1ЭМ НЭР РИ - СТЫ - К1ЭУ (ter gözün içini yakarak....). Д - Е - ЛЪЭСЫ - К1Ы. ЗЭФЭМЫДЭНЫГЪЭУ КЪУАДЖЭМ ДЭЛЪЫГЪЭР КОЛХОЗ ЗЭИК1ЫМ Д - И - ЛЪЭСЫ - К1ЫГЪ (köydeki farklılığı kolhoz yıkılınca temizledi.).

İçeriye doğru hareket ifade eden yapıda bulunan fiiller hem geçişli hem de geçişsiz yapıda olabilirler. Geçişsiz olan karışık fiillerin kökünde geçişsiz fiil vardır. Е - ЧЪЫ - ХЪЭ. Ч1ЫП1ЭУ ЗЭРЫТЫМ И - ЧЪЫ - ХЪЭЩТЫГЪЭ. ТЕ - ЩТЫ - ХЪЭ. ПСЫ ТАСЭУ РАТЫЩТЫМ ИТЫК1Э ТЕ - ЩТЫ - ХЪЭ.

Geçişli karışık fiilin temeli, içeriye doğru hareket ifade eden yapının geçişli, orijinal fiilini içerir. Р - Е - ХЪЭ. Х - Е - Ш1Ы - ХЪЭ. А КОЛХОЗЫШХЭМ ИКЪУН ФЭДИЗ АХЭ - П - Ш1Ы - ХЪАГЪ. ТЫР - Е - УК1Ы - ХЪЭ. АХЪЧАБЭ СИДЖЫБЭ ИЛЪЭУ СЫТЫР - А - УК1Ы - ХЪАНЭП (cebimdeki bol para nedeniyle öldürmezler.).

2.39.8. Eylemin yoğunluğunu azaltma:

Karışık fiillerde kullanılan kök son ekler, ek olarak yön ifade ederler ve fiilin anlamında kesin, katı izler bırakırlar, mesela, fiilin ifade ettiği eylemin yoğunluğunu azaltırlar. КЪЫС - ТЕ - УТХЫПК1Ы - ХЪЭ (üzerimi tozlardan temizliyor.). А - ХЭ - УПЧ1Ы - ХЪЭ (onlardan sorup soruşturuyor.).

2.39.9. Karışık fiillerde dairesel hareket ifade etme:

Karışık fiil dışarıya doğru hareket ifade eden yapıda bulunan fiillere - КЪЭ ön fiili eklenmesi ile fiilin ifade ettiği anlam değişir ve hareketin yönünü belirler. Е - К1Ы, Е - ХЪЭ yapılarına - КЪЭ ön fiili eklenirse, fiillerin dairesel hareketi ifade

edilir. КЪ - Е - К1О - К1Ы (etrafını dönüyor.). ИСТОРИЕМ ИЩЭРЭХЪ КЪ - Е - К1О - К1Ы (tarihin tekerleği dönüyor.). КЪ - Е - К1У - ХЪЭ. АЦЫГЪУМ ХЪУРАЕУ УКЪЭ - С - К1У - ХЪА - НЭУ ИЗЫН КЪЫСЭТ (öyleyse seni çereçevre dolaşmama izin ver.).

2.39.10. Bir nesne boyunca gerçekleşen hareketi ifade etme:

Herhangi bir ön ek olmadan, aynı fiil belirli bir fiil boyunca hareket ifade edebilir. Bir nesne yanında, nesne boyunca hareket ifade etmek için - Е ön eki kullanılır. Е - К1О - ШЪЭ - К1Ы. Е - К1О - К1Ы. Р - Е - К1О - К1Ы. ПСЫЦУШХО ГОРЭ АХЭК1ЫГЪ, ХЪАДЖЭМ ИХЭТЭ ЧЭУБГЪУ, БГЪОДЖЫМ КЪЫФЭГЪЭЗАГЪЭМ, ЗЫЩИХЪОЗЭ Т1ЭК1У Р - Е - К1О - К1ЫГЪ.

2.39.11. Yakınlaşma ifade eden karışık fiiller:

Eylemin bir yöne doğru olduğunu ve bir nesneye yakınlığını ifade eden yapılarda kullanılan fiiller yakınlaşma ifade eden karışık fiillerdir. Bu yapıda orijinal fiil, içinde ikincil fiil yapısı olan Е - Л1Э fiilini içerir. Bu orijinal fiil tek başına bağımsız olarak kullanılamaz. Bu yapıda kullanılan - Е eki dolaylı bağlantının göstergesi olan yapıdır. Р - Е - ЩА - Л1Э. МАШ1ОМ КЪЫР - И - ЩЭ - Л1АГЪ (ateş yandı.). КЪЫ - Р - И - 1О - Л1Э - Н ЫМЫШ1ЭЖЪЭУ 1АЕУ ИУУБЫТАГЪ. ЛЫЖЪЫМ РИМЫКУПЭУ ИГУЦЫ1Э ЗЭПИГЪЭУГЪ, СТОЛЫМ АСЛЪАН ДЭЖЪ Е - К1ОТЫ - Л1А - ГЪ (ihtiyar, tam olarak bitirmeden sözünü kesti, masaya Aslan'ın yanına yaklaştı.). ПСЫУАЛЪЭХЭР НЭПКЪЫЧ1ЭМ КЪЫ - Р - И - ГЪЭЗЫ - Л1Э - ЩТЫГЪЭХ.

2.39.12. Statik kök olan - лъ ile içeriye doğru hareket ifade eden yapıların birleşmesi:

İçeriye doğru hareket ifade eden yapıların (merkeze doğru olan) orijinal geçişli fiiller ile birleşmesi ile olan yapıların bir özelliği yön belirtirken statik kök olan - ЛЪ'yi kullanması

Tablo 113. İçeriye Hareket İfade Eden Yapılarda Statik Kök Olan - ЛЪ

Kullanımı

Д - и - хъа - гъ	Д - и - лъ - хъа - гъ
ты - р - и - хъа - гъ	ты - ри - лъ - хъа - гъ
х - и - хъа - гъ	х - и - лъ - хъа - гъ
р - и - хъа - гъ	р - и - лъ - хъа - гъ
п - и - хъа - гъ	п - и - лъ - хъа - гъ
ч1 - и - хъа - гъ	ч1 - и - лъ - хъа - гъ

2.39.13. Yükselme ifade eden (sublatif) fiiller:

Karışık fiillerde aşağıdan yukarıya doğru hareketi ifade etmek için orijinal fiil yapılarına - ДЭ ve - Е ekleri getirilir (fiil köklerine). Bu yapıda orijinal fiiller kesinlikle bağımsız bir yapıda kullanılamaz. Bu yapı modern dil yapısında sadece karışık fiillerde yer alır. ДЭ - ПЛЪЫ - Е. ДЕ - ДЗЫ - Е. Fiillerin geçişlilik durumu bu yapıda fiilin köküne bağlıdır. ЩЭ fiili geçişli fiildir ve bu fiilden ortaya çıkan yükselme ifade eden (sublatif) fiil olan Д - Е - ЩА - Е fiilide geçişli fiildir. ЧЪЭ fiili geçişsiz fiildir ve bu fiilden ortaya çıkan yükselme ifade eden (sublatif) fiil olan ДЭ - ЧЪА - Е fiilide geçişsiz fiildir.

2.39.14. İniş ifade eden (delative) fiiller:

Yukarıdan aşağıya doğru hareket ifade eden karışık fiil yapıları, orijinal fiilde - Е ve - ХЫ ekleri kullanılarak oluşur (fiil köklerine). Fiillerin geçişlilik durumu bu yapıda fiilin köküne bağlıdır. Р - Е - ДЗЫ - ХЫ. Р - Е - ДЗЫ - ХЫ karışık fiili, kök fiil olan ДЗЫ - Н fiili geçişli olduğu için, geçişli bir yapıdadır. Е - ЧЪЭ - ХЫ. Е - ЧЪЭ - ХЫ karışık fiil, kök fiil olan ЧЪЭ - Н fiili geçişsiz olduğu için, geçişsiz bir

yağıdadır. ХЪАНЭХЪУР ШЫМ Е - УК1ОРЭЕ - ХЫГЪ (Hanehur attan yuvarlandı.). ТЕМЫР УК1ЫТЭУ БШЪХЪЭ Р - И - УФЭ - ХЫ - ГЪ, ЗЭ ПЛЪЫЖЪЫ КЪЭХЪУГЪ, ЗЭ ШХЪУАНТ1Э КЪЭХЪУГЪ.

2.39.15. Arkaya doğru hareket ifade eden fiiller:

Arkaya doğru hareket ifade eden karışık fiillerde orijinal fiiller tek başına kullanılamaz, - ЗЭ - К1Ы ekleri kullanılarak oluşurlar. ЗЭ - ПЛЪЭ - К1Ы. ЗЭ - О - К1Ы. ЗЭ - 1ЭБЭ - К1Ы. ЗЭ - 1ЭБЭ - К1И ЕЖЪ ЗЫТЕС ПХЪЭНТ1ЭК1У Ц1ЫК1УМ ФЭДЭУ ЩЫТЫР КЪЫФИГЪЭК1ОТАГЪ (arkasını yoklayarak oturduğu küçük tabureye benzeyen şeyi ona yaklaştırıverdi.). ПИСЪМЭР АСХЪАД КЪЫЗЭ - Р - И - ДЗЭ - К1Ы - ЖЪЫГЪ.

2.39.16. Yana doğru hareket ifade eden fiiller:

Yana doğru hareket ifade eden karışık fiillerde birincil, orijinal fiile - Е, - К1Ы ekleri eklenerek oluşturulur. Е - О - К1ЫГЪ (ima etti.). Е - ПЛЪЭ - К1ЫГЪ (yana baktı.). Е - 1ЭБЭ - К1ЫГЪ. ГУ ЛЪИМЫТАГЪЭ ФЭДЭУ Е - ПЛЪЭ - К1Ы - ГЪ (bilmiyormuş gibi başka tarafa baktı.).

2.40. Köklerin Birleşimi

2.40.1. Karışık fiilleri ters çevirme:

Karışık fiillerde iki fiil içeren, zıtlık ifade eden (antonim) fiil yapıları vardır. Zıtlık ifade eden (antonim) fiiller karışık fiil yapısındadır ve 2 zıt eylemden oluşur. ЗЕГЪАЛ1Э - ЗЫКЪЕГЪЭХЪУЖЪЫ. Karışık fiiller tonlama ile birleşebilir. Karışık fiillerin her bir parçası bağımsız bir şekilde oluşur, mesela şahıs ekleri her fiile eklenir. ЗЭ - ШЪО - ГЪАЛ1Э - ЗЫКЪЭ - ШЪО - ГЪЭХЪУЖЪЫ (kendinizi öldürüyorsunuz, kendinizi var ediyorsunuz.) bu tarz fiiller genelde geniş zamanda kullanılır. Diğer zamanlarda tonlama değişir. Karışık fiilin birleşen parçaları 2 bağımsız fiil olarak algılanır. ЗЭТЫРЕЛЪХЪЭ (üst üste koydu.) - ЗЭТЫРЕХЪЖЪЫ (birbirinden ayırdı.). Geçmiş zamanda ise, ЗЭТЫРИЛЪХЪАГЪ - ЗЭТЫРИХЪЖЪЫГЪ. Bu yapıdaki karışık fiiller, fiillerde bulunan basit anlam zıtlıklarından oluşur. Zıtlık ifade eden (antonim) fiillerden mastar yapısında fiiller

ortaya çıkabilir. ЩЭН - ЩЭФЫН. ЩЭН - ЩЭФЫН 10ФК1Э ЗЫГОРЭ ЗЭРИГЪЭК1ОНЭУ.

2.40.2. İki eş anlamlı (sinonim) yapının - тэ ekiyle birleşmesi, eklenmesi:

Karışık fiillerde 2 eş anlamlı fiil birleşebilir ve bu yapıda - ТЭ son eki kullanılır. МЭПК1Э - ТЭ - ЛЪА - ТЭ (atlayıp zıplıyor.) karışık fiilinde her fiilin farklı bir anlamı vardır.(Bazen bu yapı her zaman gövdede değil, fiil kökünde de olabilir) Mesela, МЭПК1Э kelimesi ayrı olarak kullanılamaz, bu kelimenin - ТЭ son eki olmadan ‘zıplamak’ anlamı vardır fakat bu karışık fiildeki anlamı ile aynı değildir. Semantik olarak yakın köklerin bileşenleri, aynı son eklerin birleşmesi ile yani anlamda yeni bir fiil olarak ortaya çıkar. МЭХЪУТ1Э - ПЛЪЫТ1Э

İki fiil gövdesi birleştiği zaman, ikinci bileşenin şahıs eki kaldırılır, bütün kelime bir şahıs eki ile yapılandırılır. ШЪО - ПК1ЭТЭ - ЛЪАТЭ (atlayıp zıplıyorsunuz.).

2.40.3. Bazı kök ve gövdelerin ikilenen (tekrarlanan) fiilleri:

Adige dilinde, karışık fiillerin kök ve gövdelerin tekrarlanması ile oluşan yapılar bulunmaktadır. МЭ - ПЭ - ЧЪА - ЧЪЭ.ТЕ - 1Э - БЭ - БЫ - ХЪЭ. ЗЭ - Х - И - У - БЭ - БЫ - ХЪАГЪ. ТЕУЛЪЭ - БЭ - БЫ - ХЪЭ. ОСТЫГЪЭ НЭШЪУ Ц1ЫК1ОУ ШЪХЪАНЫГЪУПЧЪАШЪХЪЭМ ТЕТЫР, ЖЪЭУ КЪЫДЭ - ФЭ - ФЫ - РЭМ ЕГЪЭУ - П1А - П1Э.

2.40.4. Мэ - 1эчэ - Лъачэ gibi fiiller:

İki türemiş fiil gövdesinden oluşan karışık fiil yapısıdır. ЕХЪЭ - К1О - БГЪУ - К1О. Her iki yapıda karışık yapıdadır, her yapının 2 tarafında tekrarlanan fiil gövdesinden oluşur. МЭ - ХЪЭ - ПЛЪЭ - КЪУА - ПЛЪЭ. Her yapının ilk yapısının tek başına anlamı olmayabilir, mesela, МЭХЪЭ kelimesinin tek başına anlamı yoktur. Sözlük (lexical) anlam olarak bu gövdelerin birleşimi bütün kelimeyi oluşturur. Bu fiilleri oluşturan bileşenlerinin ilk yapıları genellikle aynı türdendir. Eğer 1. Bölüm isim ise, 2. Kısımın 1. Bölümünde isimdir. МЭ - 1Э - ЧЪЭ - ЛЪА - ЧЪЭ, - МЭ - 1Э - ДЖЭ - ЛЪА - ДЖЭ (birinci tarafta - 1Э ismi bulunur ikinci tarafta - ЛЪА ismi bulunur). ПСЫМ ЫТХЪЭЛЭРЭ К1ЭЛЭЦ1ЫК1УР 1Э -

ТХЪО - ЛЬЭ - ТХЪО - ЖЬЫЩТЫГЪЭП (suyun boğduğu çocuk etrafa tutunma çabasında değildi.).

Karışık fiillerin bu yapısı rastlantısal olarak vasıflandırılmamıştır ve karışık fiilin parçası olan bileşenlerin ilk parçasında bulunan yapılar ve ikinci yapının bileşenlerinin tabanları aynı yapıda değildir. Bu bölüm iki sefer tekrar edilir, bu 1. ve 2. Taban için geçerlidir. МЭ - 1Э - ТХЪО - ЛЬА - ТХЪО. МЭ - ЩЭ - О - ПЛИА - О. Bütün bu karışık fiiller bir fiil vurgusu ile birleşir fakat her bir bileşen arasında ufak aralar vardır ki bunlar bazen (-) tre işareti ile gösterilir. Я1ЭИ - ЛЬЭИ. МЭК1ОШЬЭ - ЛЬАШЬЭ. МЭХЬАЧЬЭ - ЛЬАЧЬЭ. МЭ1ЭТХЪО - ЛЬАТХЪО. Bu fiillerin hepsi geçişsiz bir yapıdadır (tek şahıslı, iki şahıslı). Karışık fiillerin şahıs sayıları birleşik fiilin tekrarlanan fiiline bağlıdır. МЭ - 1Э - О - ЛЬА - О fiili tek şahıslıdır çünkü МА - О ‘yenmek, vurmak’ anlamındadır.

2.40.5. МЭ - Т1ЫГУ - РЫГУ şeklindeki fiiller:

Bu yapıdaki fiil yapısında ikinci bileşen, birinci bileşenin gövdesi ile aynı ve tekrar edilen fiillerdir (şahıs ekleri olmadan, 1 ya da 2 ses değişir). МЭ - ХЬЭЗЭ - УАЗЭ. МЭ - Т1ЫГУ - РЫГУ. Karışık fiilde bulunan her iki bileşeninde tek başına anlamları yoktur. Mesela, Е1УДЫМЫДЫГЪ fiilinde ne Е1УДЫ ne de МЫДЫГЪ kelimesinin tek başına herhangi bir anlamı yoktur. Bazı fiillerdeki 1. Bileşen fiil kökü anlam içerebilir. Mesela, МЭ - ГЬЫНЭ - ПСЫНЭ karışık fiilinde 1. Bileşen olan МЭГЬЫ ‘ağlamak’ anlamındadır. Bu köke son ek eklenir ve bu kökün 2. Ses bilgisel (fonetik) versiyonu ile yeni anlamı olan bir kelime yaratır. Karışık fiilleri basit fiiller ile karşılaştırsak, karışık fiillerde eylemin yoğunluğu daha azdır, konuşmacının eylem içinde davranışı küçümseyici ve ironiktir.

2.41. Karışık Fiiller 2. Kısımına Ek Gelmesi İle Aynı Fiil Kökünün Tekrarı İle Olan Karışık Fiiller

Karışık fiilin 2. Kısımına ek gelmesi ile aynı fiil kökünün tekrarı ile bitimsiz fiillerin yeni şekillerini oluşturur. Fiilin ifade ettiği eylemde bulunan nesnenin kapalı bir şekilde olduğunu ifade eden fiil yapısı ile eylemin süresini ifade etmek için, fiil köküne ön ek olan - КЪЭ ile son ek olan - ЖЬЫ kullanılır. İlk yapıda yön ifade eden ön fiil kullanılmaz ise 2. yapıda iki zıt eylemi ifade edebilir. ЕПЛЪ –

КЪЕПЛЪЫЖЪИ karışık fiilinde 2. yapıda bulunan - ЖЪ ekinin kullanılması, eylemin tekrar edildiğini gösterir ve bütün karışık fiilin süresini ifade eder.

2.42. Zıt Anlamlı (Antonim) Fiil Yapısından Karışık Fiil Yapısı Oluşması (Olumlu Ve Yön İfade Eden)

Fiilin anlamını güçlendirmek için geçici eklerin olmadığı aynı fiil 2 kez tekrar edilir, bir karışık bitimsiz fiil yapısı uzun zamanlı eylemi ifade eder. ЫТХ - ЫТХИ (yazıp yazıp) ШЪУЗЫМ ЕПЛЬ - ЕПЛЬИ ЗИ ЫМЫЮУ, ШХЭНЫМ ЫУЖ ИХЪАЖЪЫГЪ (kadına bakıp bakıp hiç birşey söylemeden yemeğe tekrar başladı.).

Fiil köklerinin tekrarının özel bir şekli, karışık fiilin işteşlik eki olan - ЗЭ eki ile gerçekleşen yapılardır. 2. Tekrar kökü olan fiile ön ek olan - КЪЭ ile son ek olan - ЖЪ eklerinin birleşmesi ile oluşur. ЗЭПЛЬ - КЪЫ - ЗЭПЛЬЫ - ЖЪ - ХЭУ. Tüm bitimsiz karışık fiiller farklı yönlerde tekrarlanan karşılıklı eylemleri ifade eder. ЗЭІЭПАХ - КЪЫЗЭІЭПАХЫЖЪЫ. Eylemin farklı yönlerde olduğunu ifade eden yapılarda yön ifadesi nötr (sıfır) biçimi ve ön ek olan - КЪЭ ile ifade edilir. Eylemin tekrarlandığını ifade eden yapı ise son ek olan - ЖЪЫ eki ile ifade edilir. ЗЭІЭПАХ - КЪЫ - ЗЭІЭПАХЫ - ЖЪЫ (birbirlerinden alıp malıp). ЗЭІУНКІ - КЪЫ - ЗЭІУНКІЫ - ЖЪИ. ЗЭДЕГУПШЫС - КЪЫ - ЗЭДЕГУПШЫСЫ - ЖЪИ (birlikte düşünüp taşınıp). ЗЭДЕПЛЬ - КЪЫЗЭДЕПЛЬЫ - ЖЪ - ЗЭ (birlikte bakıp makınarak.).

İşteş fiillerin şahısları ile normal fiillerin şahıslarını karşılaştırırsak işteş fiillerde şahıslar tek kişiye düşer. ЗИПЛЬЫХЪ - ЗЫКЪИПЛЬЫХЪА - ЖЪИ, ЗИ ЗЕМЫЛЬЭГЪУМ КЪЫГЪЭЗЭЖЪИ БАТЫР КІЭЛЪЫРЫЛЬЭДЭ - ЖЪЫ - ГЪ (bakıp makınıp hiç kimseyi görmeyince geri dönüp Batır altına giriverdi.).

Karışık fiillerin bileşenleri olan fiillerin anlamları zıt anlamlı olabilir. Karışık fiillerin bu zıt bileşenleri aynı kökte tekrar yapısı ile verilir fakat olumlu eylemin farklı yapılarında (pozitif ve negatif) bu yapılar aynı gövdeye ekler ile bağlanır (ön ek, son ek, yön belirten kök ekleri).

Negatif - olumlu yapı birleşmeleri Adige dilinde yaygındır. Bu yapının özelliği, karışık fiilin bir parçası olan her bir gövde, bağımsız olarak şahıs ekleri ile

yapılandırılır. СЭ СЭ - Ш1Э - СЫ - МЫШ1ЭМИ. СЭ - 1О - СЫ - МЫ1ОМИ. СЭ - ТХЭ - СЫ - МЫТХЭМИ. Е – ДЖАГЪ - Е - МЫДЖАГЪЭМИ. Bu karışık fiiller bitimsiz haldedir ve olumsuz yapıda olumsuzluk son eki olan - МЫ eki kullanılır. ХБАУ, ДЫМЫ1У, 1ОФ СЭШ1Э - СЫ - МЫ - Ш1ЭМИ ОЗГЪЭЛЪЭГЪУЦТ (hayır, Dimiu, iş yapır yapmadığımı sana göstereceğim).

Zıt yönler ifade eden karışık fiiller, uygun ekler ile 2 fiil kökünün birleşimi ile yapılandırılır. Yukarı ve aşağıya hareket ifade eden fiillerde, dikey hareketli ekler ile fiil kökleri kullanılır. Mesela, ДЭ - УА - Е - Е - О - ХЫ (yukarı vuruyor, aşağı vuruyor) fiilinde aynı kök tekrarlanır, ilk kökte - ДЭ ön eki ve - Е son eki kullanılır, ikinci kökte - Е ön eki ile - ХЫ son eki kullanılır. Karışık fiil yapılarında bu yapı yaygın olarak kullanılır. ДЭ - ПЛЪЫ - Е - Е ПЛЪЫ - ХЫ (yukarı bakıyor, aşağı bakıyor.). ДЕ - ДЗЫ - Е - Р - Е - ДЗЫ - ХЫ (yukarı atıyor, aşağı atıyor.). Bütün bu karışık fiillerde, özne tarafından yapılan eylemin, 2 zıt eylem olan halini ifade eder. ХЫ ЯБГЭМ ЫБГЫ БГЫ ЧАПЭМ ФЭДЭУ ДЭ - УА - Й - Е - О - Х - ЭУ ОРЫР ШЪХЪА - РЫС. Dikey yön boyunca zıt yön ifade eden karışık fiil yapısı, farklı hareket (yatay hareket) anlamları içeren karışık fiil yapılarına benzer. КЪЭК1О - МЭК1ОЖЪЫ (gelip gidiyor.). КЪЕХЪЫ - ЕХЪ - ЫЖЪЫ (getirip götürüyor.), bu tarz fiillerde, ilk hareket konuşmacıya doğru hareket eder sonrasında konuşmacıdan çıkarak hareket eder. Eylemin sonucunda bu fiilde kullanılan - ЖЪЫ eki, bu fiili oluşturan 2 yapıdan 2. tarafta kullanılır. РЕК1УК1Ы - КЪЫРЕК1УК1Ы - ЖЪЫ. РЕГЪЭШТЭКЪАО - КЪЫРЕГЪЭШТЭКЪЭО - ЖЪЫ (çakıyor makıyor) bu yapıdaki karışık fiiller bitimli ve bitimsiz halde olabilir. ЕХЪЫ - КЪЕХЪЫЖЪЫ (götürüp getiriyor.). ЫЦЭ - КЪЫЦЭЖЪМИ. Karışık fiilleri oluşturan fiiller, kesin bir yön ifade etmiyorsa, bu karışık fiil tekrar edilen bir eylemi ifade edebilir. Ы1О - КЪЫ1ОЖЪМИ (söylese möylese de.). ЫЛЪЭГЪУ - КЪЫЛЪЭГЪУЖЪМИ (görüşüp mörüşse de.). ЗИЛЪЭК1 - ЗЫ - КЪИЛЪЭК1ЫЖЪМИ (silinip milinip.).

2.43. İsim Ve Fiil Kökleri İle Birleşen Karışık Fiillerin Yapısı

Karışık fiiller isim ve fiil köklerinin birleşmesi ile oluşabilir. ШЭСЫГЪЭ < ШЭ - С (Ы) - ГЪЭ fiilinin anlamı ‘ata binmek’ anlamındadır. - ШЭ kelimesinin kökü ‘at’ anlamına gelen - ШЫ kelimesinden gelir, dinamik bir fiil olan ve ‘oturmak’ anlamına gelen - С statik fiili kullanılır. ЕЛЪЭК1ОНЫ fiili ise, ‘bacak’

anlamına gelen - ЛЪЭ ismi, 'gitmek' anlamına gelen - К1О fiili kullanılır. ХЪАДЖЭР Е - ЛЪЭ - К1ОН - ЗЭ КЪЭБЛЭЧЪЭЖЪЫЕМ ДЭХЪАЖЪЫГЪ.

Karışık fiiller, isim kökenli kelimeler ve geçişli fiil kökleri ile kullanılabilir. Е - Ш1У - Ш1А - ГЪ fiilinde anlamına gelen isim - Ш1У ile 'yapmak' anlamına gelen geçişli fiil kökü olan - Ш1ЭН fiili kullanılmıştır. Е - ШХЪУХЪЭ - Ш1А - ГЪ fiilinde - ШХЪУХЪЭ, 'yapmak' anlamına gelen ЫШ1ЫГЪ geçişli fiili kullanılmıştır. Ы - 1ОФЫ - ТА - ГЪ (görevlendirdi) fiilinde 'iş' anlamına gelen isim olan - 1ОФЫ kelimesi ile 'vermek' anlamına gelen geçişli fiil olan ЫТЫГЪ fiili kullanılmıştır.

Karışık fiillerde isim kökenli kelimeler ile 'yenmek' anlamına gelen О (УЭ) fiil kökü bir araya gelirse, bu karışık fiiller geçişsiz olur. Bu şekilde kullanılan birçok örnek bulunur. İsim kökü ya silahın neyi vurduğunu veya darbenin nereye yönleneceğini ifade eder. ЛЪЭКЪО - УА - ГЪЭ. Е - НЭПЭШЪО - УА - ГЪ. ЛЪЭПЭ - УА - ГЪЭ. Е - НЭТ1Э - УА - ГЪ. Е - К1ЫБЭ - УА - ГЪ. Е - ЧЭПЭ - УА - ГЪ. Е - ЛЪЭПЭК1Э - УА - ГЪ.

Birçok karışık fiilde 'yarım' anlamına gelen НЫКЪО kelimesi yardımıyla oluşur. НЫКЪО - ДЫ 'yarı dikilmiş' anlamına gelir. Genellikle bu tarz fiillerde НЫКЪО kelimesinin geçişli fiile eklendiği bir yapı vardır. Bu tarz yapılarda, НЫКЪО kelimesi ile oluşan fiillerde 2 şahıslı olanlar geçişli, tek şahıslı olanlar ise geçişsiz yapıdadır. АЩ УНЭМ ЫЗЫНЫКЪО ЫШ1ЫГЪАХ (o evin yarısını bitiriverdi.) cümlesinde kullanılan fiil, cümle iki şahıslı olduğu için geçişli bir yapıdadır. УНЭР НЫКЪОШ1Ы (ev yarım inşaat) cümlesinde kullanılan fiil tek şahıslı bir yapıda olduğu için geçişsiz bir yapıdadır. Bu yapı oldukça yaygındır. ТХЫЛЪЫР НЫКЪОТХЫ (kitabın yazımı yarım). УНЭР НЫКЪОИ. ЦЫР НЫКЪОДЖЫ (yunması yarım kalmış yün).

Bu fiiller özneye göre değişiklik, farklılık gösterebilir, böyle durumlarda ettirgen, versiyon, eylemi beraber yapma yapı ekleri bu fiillere eklenemez. Bu karışık fiil grubu isim ve fiil kökünden oluşur. МЭ - ЦХЫ - ПЦ1Ы (yalancı gülüş, gülümsemek) fiili 'gülmek' anlamına gelen fiil МЭ - ЦХЫ ile - ПЦ1Ы kelimesinden oluşmuştur.

2.44. Fiil Parçaları

2.44.1. Eylemin kolaylığını ve zorluğunu ifade eden - гъуае (гъуай) ve - гъош1у ekleri:

Adige dilinde fiiller, birçok takı içerirler, bu parçalar takılar zarflar gibidir. Bunların içinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У takıları vardır. ТХЫ - ГЪУАЙ (zor yazı), ТХЫ - ГЪОШ1У (kolay yazı). Buna ek olarak bu tür takılar fiillere çeşitli kip, fiil kalıpları (modal) tarzında anlamlar yükler. Bu takılarla fiiller karışık fiillerdir. İlk parça olan - ГЪУ (- ГЪО) muhtemelen zaman olarak geride kalan bir zamanı ifade eder, УИК1ЭЛЭГЪУ - М (çocukluğun). İkinci takıda ise - Й, (- Е), - Ш1У takıları kötüyü ve iyiyi ifade eder. - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ) ve - ГЪОШ1У zıt anlamlar ifade eder. - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ) eylemin zorluğunu, - ГЪОШ1У ise eylemin hafifliğini ifade eder. ИЛЪЭС 1ОФЫР Ш1ЭЖЪЫГЪУАЕ (yıllık işi yapması zor.). ШХЫН МАК1ЭР ШХЫГЪУАЕ (az yemeği yemek zor.), bu takılar basit temellere eklenir. Orijinal statik fiiller kullanılmaz fakat dinamik fiillerde hem geçişli hem de geçişsiz fiil yapılarında kullanılır. 1ОФЫР ГУЗЭЖЪОГЪУМ ЗЫФАК1ОРЭМ, НАХЪ КОЦЫЖЪЫ - ГЪУАЙ (iş aceleye gelince, göç etmek daha zor.). АР БОУ Ш1Э - ГЪОШ1У, АЩ ХЭПЛЪЭЖЪЫ - ГЪУАЕ - П. Bu takıların eklenmesi ile olan fiillerin özelliklerinden biri ise geçişli fiil yapılarında şahıs göstergesi bulunmaz. ЕШ1Э (bilmek, olmak), ЕШХЫ (yemek) gibi fiiller 2 şahıslıdır ve gerçek özne yapısı ergatif bir yapıdır. Bu takıların fiillere eklenmesi ile oluşan fiiller hem biçim bilgisi (morfolojik) hem de söz dizimi (sentaks) olarak filin özünü değiştirir. Mesela, fiil nesnesiz bir hale gelir. ДЖАНЭР ДАК1ОМ ЕДЫ cümlesinde, cümlede nesne bulunur fakat ДЖАНЭР ДЫГЪОШ1У cümlesinde nesne bulunmaz. - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У eklerinin eklendiği tek şahıslı fiiller genellikle şahıs bulunmayan bir hale gelir.

Tablo 114. Tek Şahıslı Fiillerinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У Ekleri

к1о - гъуай	сы - к1уагъ
к1о - гъош1у	у - к1уагъ
	к1уагъэ

- ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У takılarının eklendiği 2 şahıslı fiillerde, sadece en yakın (direk) nesne fiilde yer alır ve öznenin şahsı yoktur.

Tablo 115. 2 Şahıslı Fiillerinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У Ekleri

сы - тхыгъуай	с - е - тхы
у - тхыгъуай	у - е - тхы
тхыгъуае	е - тхы

- ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У takılarının eklendiği 3 şahıslı fiillerde, indirek (dolaylı) nesne ön eki veya en yakın (direk) nesne ön eki ifade edilir.

Tablo 116. 3 Şahıslı Fiillerinde - ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У Ekleri

	е - з - гъэштагъ
е - гъэштэ - гъуай	е - б - гъэштагъ
	р - и - гъэштагъ
я - гъэштэ - гъуай	е - д - гъэштагъ
	е - жбу - гъэштагъ
	а - р - и - гъэштагъ

2 şahıslı, zorluk ve kolaylık ifade eden son ek bulunan geçişsiz fiillerde, 2 şahıslı geçişli fiiller gibi indirek (dolaylı) yapış ön eki de ifade edilir. Е - ЛЪЭ - ГЪУАЙ. Е - ЛЪЭ - ГЪОШ1У. СЫДЭУ У - ЛЪЭГЪУ - ГЪУАЙ? АУ БЗЫЛЪФЫГЪЭХЭР АЩ Е - СЭ - ГЪУАЕХ (fakat kadınların ona alışıması zor.).

Fiil yapıları zaman kalıplarına göre değişiklik gösterir. ГОЩСЭХЪУ ДЖЫ КЪЫЗЭТЕГЪЭУЦОЖЪЫ - ГЪОЯ - ГЪ. ЫК1И А ПШЪЭШЪИЩЫР СОЛОВЕИМ ИОРЭД 10 МАКЪЭ К1ЭХЪОПСЫХЭУ ЕЖЭХЭУ ЗЭРЭЩЫТЫЩТЫГЪЭХЭМ ИБАГЪЭ Ш1Э - ГЪОЯ - ГЪЭ. Bu yapılar

genellikle geniş ve geçmiş zamanda kullanılır. Е - ГЪЭШТЭ - ГЪУАЙ. Е - ГЪЭШТЭ - ГЪОЯ - ГЪ. ЗЭХЭШЫК1Ы - ГЪУАЙ (anlaşılması zor). ЗЭХЭШЫК1Ы - ГЪОЯ - ГЪ (anlaşılması zordu.).

- ГЪУАЕ (ГЪУАЙ), - ГЪОШ1У takıları ile oluşan statik fiillerin olumsuz yapısı bulunmaz.

2.45. Sonuç, Kesinlik (Duruk) İfade Eden - Xэ Parçası İle Oluşan Fiiller

Eylemlerin kolaylık ve zorluk ifade eden kalıplarına ek olarak, Adige dilinde kesinlik, eylemin eksiksiz tamamlandığını onaylayan takılar vardır. Bu ek kesinlik ve eylemin eksiksiz yapıldığını ifade eden takı olan - Xэ parçasıdır. Eylemin tamamlandığını ifade eden olumlu cümlenin fiilidir. ЗЭРИГЪЭШ1ЭГЪА - Xэ (artık öğrendi). ТЫГЪЭР КЪОХЪАЖЪЫГЪА - Xэ - У (güneş artık doğdu.), - Xэ takısı zaman eki olan - ГЪЭ ekinden sonra gelir. К1ОГЪА - Xэ (çoktan gitti.). К1ОГЪА - Xэ - X (çoktan gittiler.), bu fiilde ise çoğul eki olan - X, - Xэ takısından sonra gelir. Bu yapı ve geçmiş zaman çoğulu modern dilde kullanılır. - Xэ takısı zaman eki olan - ГЪЭ den sonra gelir fakat bu yapının ve geçmiş zamanın çoğulu çakışmaz, örtüşmez. Bu yapıda vurgu sondan bir önceki hecede olur. К1ОГЪА - Xэ, Е1УНК1ЫГЪА - X. Çoğul yapılarda sondan bir önceki ekte bulunan vurgu düşmez (- ГЪЭ) ancak bunun öncesinde olur: РИТЫГЪЭ - X.

Bu yapı, zaman son ekinden olan - ГЪЭ ekinden önce sesli harf alarak kullanılabilir. ЗЭ1ИТХЪЫГЪ - А - X. ЗЭ1ИШ1ЭГЪ - А - X. Geçmiş zaman çoğulunda, son hecede bulunan vurgu eksikliğinden son sesli düşer, seslinin etkisini güçlendirir. ЗЭ1ИТХЪЫГЪЭХ, РИ1УАГЪЭХ. Eğer fiil aynı anda eylemin tamamlanmasını ve özne, nesne çoğulluğunu ifade ediyorsa, son hece de bulunan sesli açık hale gelir. К1О - ГЪ - А - Xэ - X.

Bazı durumlarda eylemin tamamlanması - ЖЪЫ takısı ile gerçekleşir fakat - ЖЪЫ ile - Xэ takıları aynı işlevde değildir. Aynı fiil gövdesinde hem - ЖЪЫ hem de - Xэ takısı bulunabilir, her iki parçada fiil içinde kullanıldığı yer farklı olabilir, - ЖЪЫ takısı hemen fiil kökünün arkasında yer alır, - Xэ takısının kullanıldığı yer ise sabit değildir. Geçmiş zamanda - Xэ takısı zaman eki olan - ГЪЭ den sonra gelir. ЫДЫЖЪЫ - ГЪА - X. К1О - ЖЪЫ - ГЪА - Xэ. Duyulan geçmiş zaman ifade eden

fiillerde ise - ХЭ takısı, geçmiş zaman eki olan - ГЪЭ den sonra gelir, 2. zaman göstergesi de onu takip eder. К1ОГЪЭ - ХА - ГЪЭ. РИДЗЭГЪЭ - ХА - ГЪ. АШ1ЭГЪЭ - ХА - ГЪ.

Gelecek zamanda - ХЭ takısı gelecek zaman eki olan - ЦТ dan önce gelir. - ХЭ son eki ile olan gelecek zamanda kullanılan fiiller gelecekte başka bir eylemden önce gerçekleşen ve cümlede isimlendirilmeyen eylemleri gösterir. ЕС1О - ХЭ - ЦТ

Gelecek zaman olumsuz yapıları kategorik olarak negatiftir. ЕП1ОЦТЭП (ona söylemeyeceksin.). ЕП1О - ХЭ - ЦТЭП (hiç söylemeyeceksin.). МЭШ1О ГУГЪУМ ХЭК1Ы - ХЭ - ЦТЫГЪЭХ - ЭП.

Gelecek zaman 2 yapısında - ХЭ takısı gelecek zaman 2 zaman göstergesi olan - Н nin önünde yer alır. Ы1О - ХЭ - Н. СЫДЭУ ЦЫТЭУ К1О - ХЭ - НА АЦ?

İsim kökenli dinamik ve statik fiillerde - ХЭ takısı farklı şekilde bulunur. - ХЭ takısı geniş zaman dinamik fiillerde bulunamaz. Geniş zamanda statik fiillerde ise nitelemenin derecesini güçlendirir, sahiplik ifadesi fiilin gövdesinde ifade edilir. Tamamlayıcı eklerin olduğu bu fiiller genellikle tamamlayıcı takı görevini yapan - НАХЪ takısı ile beraber kullanılır. АР СШ1ЭГЪА - ХЭ - П, УПЦЫМЭ НАХЪЫШ1У - Х, НАХЪ ЛЪАП1ЭУ УСЦЭН, ОРИ ЗЫЮЗГЪЭШ1ЭЖЪЫН. АР УЯНЭ НАХЪИ НАХЪ БЭЛЫХЪА - Х (onlar annenden çok daha belalar). Кip, fiil kalıbı (modal) yapısında bulunan dinamik fiillerde - ХЭ takısı kiplere bağlı olarak kullanılabilir aynı zamanda yapının olumlu - olumsuz olmasına ve fiilin zamanına bağlıdır. Geçmiş zamanda ise - ХЭ takısı eylemlerin tamamlanmasına, eksiksiz olduğuna vurgu yapar. Bunun tam tersi olarak genel, olağan, geçmiş zamanda - ХЭ takısı olan fiiller ise eylemin geçmişte yapıldığını ve eylemin bittikten sonra biraz zaman geçtiğini ifade eder. ЫДЫГЪ, ЫДЫГЪА - Х. Geçmiş zaman (bitmemiş eylem) olumlu cümle yapılarında - ХЭ takısı kullanılmaz, gelecek zaman eki olan - ЦТ zaman ekinde kullanılır. Gelecek zaman 2 yapısında - ХЭ takısı kullanılabilir fakat bu çok nadir görülen bir durumdur, burada amaç fiilin gövdesinin anlamını güçlendirmektir. КРУГЛИКОВЫМ БАСКАКОВЫР СЫДЭУЦТЭУ ЕНЭКЪОКЪУШЪУ - ХЭ - Н.

Şart kipinde bulunan fiillerde - ХЭ takısının 2 tane anlamı vardır. Birinci anlamı, bitimli fiilin ifade ettiği eylemin, bitimsiz bir fiil ile hafif derecede yapıldığını gösterir. ЗЭХИХЫ - ХЭ - МЭ. ЗИГЪЭСЫСЫ - ХЭ - МЭ. ЗЫБГЪЭСЫСЫ - ХЭ - МЭ УСЫУКЫЩТ (sallanırlarsa seni öldüreceğim.). İkinci anlamı ise koşul kipinde kullanılan fiile kesin zaman anlamı verir. ПТХЫ - ХЭ - МЭ КЪАК1О (yazınca gel.). ХЪАК1ЭР ШХА - ХЭ - МЭ, ПЧЪЭМ ЕПЛЪЫ, А1УАГЪ (misafir yemeği bitirince kapıya bakar derler.), başka bir anlamı da - ХЭ takısı edat olan - УЖЫМ (НЭУЖ) ile beraber kullanılırsa bir eylem yapıldıktan sonra yapılan başka bir eylemi anlatırken 'sonra' anlamına gelir. ЗЭК1О - ХЭ - УЖЫМ. ЩЫ1АГЪ, АУ ЗЫДЭК1ОЩТЫР ЗЕТЭ1О - ХЭ НЭУЖЫМ Ч1ЭК1ЫЖЪЫГЪ, НЕПЭ ДЭК1ЫГЪЭН ФАЕ.

Emir cümlelerinde fiilde - ХЭ takısı kullanılırsa, diğer yapılarda olduğu gibi fiilin anlamını somut hale getirir ve belirginleştirir. Emir cümlelerinde, - ХЭ takısı ile yapılan fiilin ifade ettiği eylem, diğer fiilin ifade ettiği eylemden önce kullanılır. ШХА - ХЭ, ЕТ1АНЭ УК1ОН. ДЭК1ЫХ (yemeği bitir, sonra gidersin.). Emir kipinin bitimsiz fiil kullanılmış halinde - ХЭ takısı önceki eylemi ifade eder, eylemin önce yapılması gerektiğini vurgular. КЪЭХЪЫ - Х - И - К1О (indirde git.). Emir kipinde - ХЭ eki ile olan yapılar, çoğul yapıda bulunan modern fiillerden farklıdır, - ХЭ takısı bulunan fiillerde vurgu son heceye kayar. БЛЭК1ЫХ!

- ХЭ takısı negatif yapılarda olumsuz anlamı güçlendirir, eylemin eksikliğine ve olumsuzluğuna vurgu yapar. ЗЫКЪИГЪЭЛЪЭГЪОЖЪЫГЪА - ХЭ - П (hiç görünmedi.). - ХЭ takısı olumlu cümlelerden daha çok olumsuz cümlelerde kullanılır. ЕУЦОЛ1Э - ХЭ - Н - ЭП. УЕ - МЫ - НЭГУЯ - Х! (hiç sanma.). Olumsuz yapılarda fiilin bitimsiz olmasına bakmaksızın - ХЭ takısı, eylemin olmadığına vurgu yapar. МАКЪЭ ПЫ - МЫ - 1УК1Ы - ХЭ - У, ШЪАБЭУ УНЭМ КЪИХЪАГЪ (hiç ses çıkarmadan yumuşakça eve girdi.). ХЫМЭ Ц1ЫФ ИУНЭ ЗЭРИСЫР ЫГЪЭШ1ЭГЪОГЪА - ХЭ - П. ЯПЛ1ЭНЭРЭР АДРЭМЭ АФЭДЭГЪА - ХЭ - П (altıncısı diğerlerine hiç benzemiyordu.).

Olumlu yapıların aksine negatif yapılarda bitimli fiiller ile sadece geçmiş zamanda değil, şimdiki zamanda da cümleler yapılabilir. НАХЪ БЫСЫМЫШ1У

УИЩЫК1ЭГЪА - ХЭ - П (daha iyi akraba lazım değil.). ГУК1ОДЫГЪО ЩЫ1А - ХЭ - П (umutsuzluk hiç yok.).

2.46. Eylemin Gerçekleştiğini Veya Gerçekleşeceğini Onaylayan - Пэ Parçası İle Yapılan Fiiller

- ПЭ takısı eylemin gerçekleştiğini, gerçekleşeceğini (aslında), olacağını onaylar. МЭК1УА - ПЭ (her gidiyor.). ЫТХЫПАГЪ. О, ЕНЭГУЯГЪО, УГЪЫ - ПА - ГЪЭК1Э. - ПЭ takısı genellikle şimdiki zaman ve geçmiş (Bitmiş eylem) statik fiillerde kullanılır. ЩЫТЫ - ПА - ГЪ. Çok nadir bir şekilde gelecek zamanda kullanılabilir.

Dinamik fiillerde ise - ПЭ takısı farklı zamanlarda kullanılabilir. МЭК1УА - ПЭ, К1О - ПА - ГЪЭ. К1УА - ПЭ - ЩТЫГЪЭ. К1О - ПЭ - ЩТ (her gider.) cümlesi gelecek zaman 1, К1О - ПЭ - Н cümlesi gelecek zaman 2 zamanlarının kullanıldığı yapılara örnektir. Örneklere görüldüğü gibi - ПЭ takısı her zaman fiil gövdesinden sonra kullanılır, aynı - ХЭ takısında olduğu gibi, fiile tamamlayıcı bir anlam verir. МЫЩ ИШ1УАГЪЭ ТЭ ТШ1ЭРЭП, О УКЪЫК1ЭЛЪЭ1У - ПА - ГЪЭТИ, ПФАШ1ЫГЪЭ НАХЪ (bunun yararını biz bilmiyoruz, sen yalvarmıştın da yaptılar yoksa.). ПШ1ОШ1ЫРЭМ НАХЪИ ПШ1А - ПЭ - РЭР НАХЪЫШ1У.

Bu yapıda - ЖЪЫ ve - ПЭ takılarının beraber kullanılması ile fiilin üzerindeki kuvvetlendirici etkinin devamını sağlar. К1ЫЩЫМ СЫКЪЫ1УХЪЭЖЪЫ - ПЭ - НБА УФАЕМЭ, - Ы1УАГЪ РЭДЖЭБ ИШЪЫПКЪЭ ХЪАЗЫРЭУ.

Tablo 117. Eylemin Gerçekleştiğini veya Gerçekleşeceğini İfade Eden - ПЭ Ekinin - ЖЪЫ Eki ile Kullanımı

СЫ - КЪЭ - К1О - Н	СЫ - КЪЭ - К1О - ЖЪЫ - Н	СЫ - КЪЭ - К1О - ЖЪЫ - ПЭ - Н
СЫ - КЪЫ - 1ухъа - Н	СЫ - КЪЫ - 1ухъа - ЖЪЫ - Н	СЫ - КЪЫ - 1ухъа - ЖЪЫ - ПЭ - Н

Geniş ve gelecek zamanda - ПЭ takısı, diğer takı olan - ЖЫИ nin yokluğunda fiil gövdesinden sonra gelir. БИТХЫ - ПЭ - Н. КЪЫИУАГЪ ШУМАФЭ ИЦЫХЪЭ ТЕМЫЛЪЫ - ПЭ - У.

Emir kipinde - ПЭ takısı nadiren görülür, tek şahıslı geçişsiz fiil yapısında - ПЭ takısı genellikle kullanılmaz, geçişli fiillerde görülür. ЗЭГЪЭШИА - ПЭ! Geçmiş zamanda - ПЭ takısının yeri değişir. К1О - ПА - ГЪЭ (gitmeliydi.). К1О - ГЪА - ПЭ (gitmeliydi.). К1О - ПА – ГЪЭ edebi dilde kullanılır, К1О - ГЪА – ПЭ ise lehçe olarak kullanılır.

2.47. Eylemde Kısıtlama, Limit Belirten - ГY (İken) Takısı

- ГY takısı bitimli fiilin eylem süresinin kısıtlanmasını ve limit konmasını ifade eder. ШЫТЫ - ГY. Bu takı gövdenin bir parçası değildir. Sıfat fiil yapılarında, sıfat fiil yapısı eki olan - РЭ son eki vardır ve zaman yapısını takip eder (К1О - ГО - РЭ - П). К1УАГЪЭ - ГО - П (şimdilik gitmedi.). К1ОЦТ - ГО - П.

- ГY takısı genellikle emir ve haber kipinde, hem pozitif hem negatif yapıda kullanılır. АР ЕДГЪАЖЫИ ШЪХЪАЙ, К1АЛЭМ ЗЭПЫТИГЪЭГЪЭУГЪЭ - ГY. ДЖЫРИ ЕШАК1Э ЫШ1Э - ГО - РЭП (avlanmayı bilen biri değil.). ЫЫГЪИ Ш1ОИГЪУ, АУ АР КЪЫДЭХЪУ - ГО - РЭП.

- ГY takısı emir kipinde kendi esas anlamının dışına çıkmaz ve anlamını korur. ТХЭ - ГY! АР КЪЭК1ОЖЪЫФЭ ТХЭ - ГY!

- ГY takısı aynı zamanda teşvik ifade eder. К1О - ГY. МЫЩ ХА1Э - ГY, БЫСЫМЫР АРЭУ КЪЫЗФЭГУЖЪОРЭР СШ1ЭРЭП.

2.48. Yanıltma İfade Eden - ХЪY Takısı

Bu takı kullanıldığı yapı çok nadir kullanılan bir yapıdır ve yanlış, talihsizlik, yenilgi ifade eder. Bu yapıda eylemin doğal olarak yanlış ve hatalı olduğunu ifade eder. 1О - ХЪУ - ГЪЭ. ШЭ - ХЪУ - ГЪЭ. ЖЪО - ХЪУ - ГЪЭ. ПЛЪЭ - ХЪУ - ГЪЭ. АХАДЭРЭР МЭДЭ - ХЪУ, АХАПХЪОРЭМ 1АХЪЭ ХЕХЫ.

- ХЪУ takısı ile kullanılan fiiller, olağan anlamın tersini ifade eder. ЕГЪЭУНЭ (ihya eder.). ЕГЪЭУНЭ - ХЪУ (beter eder.). ЦУЖЪЫМ УНАГЪОР ЕГЪЭУНЭ ЫКІИ ЕГЪЭУНЭ - ХЪУ (o ağlamıyor, ağlıyor gibi yapıyor yoksa.).

2.49. Yalandan Yapmak, Görüntüde Yapmak Anlamını İfade Eden - ШЪо Takısı

- ШЪо takısının kullanıldığı fiilin ifade ettiği eylemin, gerçekte olmadığını fakat eylem yapılmış gibi olduğunu, yalandan yapılmış gibi olduğunu ifade eder. АР ГЪЫРЭП, ГЪЫ - ШЪо ЗЫТЫРЕГЪАО НАХЪ.

- ШЪо takısının yer aldığı fiillerde şahıs göstergesi bulunmaz, МЭ – ГЪЫ, ГЪЫ - ШЪо.fakat yardımcı fiilin - ГЪЫ - ШЪо gibi fiiller ile beraber olduğu kalıplarda şahıs göstergesi (özne, nesne) olan ekler kullanılabilir. ЗЫ - ТЫ - Р - Е - ГЪАО.

- ШЪо takısı ile oluşan fiiller zaman ifade eden ekler bulunabilir. ГУРЫМЫІО - ГЪА - ШЪо КЪЫЗЫТЫРЕГЪАО. ЯТЭ ЫІУАГЪЭР ГУРЫМЫІОГЪАШЪо КЪЫЗЫТЫРЕГЪАО (babasının söylediğini anlamamazlıktan geliyor.) .

Statik fiillerde - ШЪо takısı olan fiil, bitmemiş olan bir eylemden bahsedebilir ve zaman eklerinden önce kullanılır. ФЭСЫРЫФЫ - ШЪУ. ФЭСЫРЫФЫ - ШЪУА - ГЪ. ЫШЪХЪАЦ ТЫГЪЭМ ЫГЪЭПКІЫЖЪЫГЪЭУ ФЭСЫРЫФЫ - ШЪо - У, АУ ЫНЭГУ КЪОПЦІЭ ОД.

2.50. Dilek Şart İfade Eden - Е, - Тэ Takıları

Bazı kip, fiil kalıplarında kullanılan (modal) fiil takıları şart (koşullu) cümlelerde yer alan fiillerde kullanılır. Bu takılar: - Е, - ТЭ, - ГУЩЭ ve bu parçalardan oluşan birleşimler: - Е - ТЭ, - ТЭ - Е, - ГУЩЭ, - Е - ГУЩЭ, - ГУЩЭ - ТЭ, - ТЭ - ГУЩЭ, - Е - ТЭ - ГУЩЭ, - ТЭ - Е - ГУЩЭ, - ТЭ - ГУЩЭ - Е. Bunlar, fiilde gerçekleşmemiş eylemin isteğini veya pişmanlığın kesin yapısını koşullu cümlede ifade eder. КІО - ГУЩЭ - МЭ ЗЭКІЭ КЪЫЗЭРИГЪЭШІЭНЫГЪЫ (keşke gitse hemen öğrenirdi.). Kip, fiil kalıplarında kullanılan (modal) fiil ekleri şu zaman eklerini takip eder: - ТЭ takısı daha eskidir, modern dilde fazla kullanılmaz. - Е, - ТЭ takıları koşullu eylem, istek ifade eder. КІУАГЪЭ - Е - МЭ (gitseydi.). ТИДУНАЕ ДАХЭ УХЭТЫГЪЭ - Е - МЭ, УИГУЦЫІЭ ЗЭРЭДЭТХЪЫЯГЪЭУ, ПШЪХЪЫ ДЭТХЪЫЕНЫ - Е - БА (güzel dünyamızda olsaydın, sözlerini nasıl yücelttiysek, başımızda yüceltmezmiydik.).

Bazen - E takısı tamamlayıcı anlatımsal bir yapıyı ifade eder. Etkileyici, pekiştirici СЭФЭР ФЭДЭ ГОРЭМ АР ЫЛБЭГЪУГЪЭ - E - МЭ, ХЭКУМ ИЗЫ УИШЫНЫГЪИ (Sefer'e benzer biri onu görseydi ülkeye yayardı.).

- E takısı geçmiş zaman eki olan - ГЪЭ ekinin bulunduğu bir fiilde kullanılırsa, son ekte bulunan son sesli düşer. К1УАГЪЭЕМЭ > К1УАГЪЕМЭ.

- E takısının bulunduğu koşul, şart cümleleri geçmiş zaman fiilleri ile kullanılabilir (aorist fiiller hariç) P - И - 1УА - ГЪЭ - E - МЭ. P - И - 1О - ГЪА - ГЪЭ - E - МЭ. P - И - 1О - ЦТ - ГЪЭ - E - МЭ. P - И - 1О - ЦТ - ГЪА - ГЪЭ - E - МЭ.

Kip, fiil kalıplarında kullanılan (modal) takılardan olan - ТЭ gelecek zaman 2 haricinde bütün zamanlarda kullanılır. Zamanlarda kullanımı şu şekildedir: Şimdiki zaman, МАК1О - ТЭ - МЭ. Aorist yapı, К1О - ТЭ - МЭ. Geçmiş zaman (tekil), К1УА - ГЪЭ - ТЭ - МЭ. Belirli geçmiş zaman (tekil), К1ОГЪАГЪЭ - ТЭ - МЭ. Geçmiş zaman (çok şahıslı), К1ОЦТЫГЪЭ - ТЭ - МЭ. Belirli geçmiş zaman, К1ОЦТЫГЪАГЪЭ - ТЭ - МЭ. Gelecek zaman, К1ОЦТ - ТЭ - МЭ.

- ТЭ ve - E son eki kendiliğinden aynı anda bir fiilde kullanılabilir. Bu durumda, gerçekleşmeyen eylemin konuşmacısının büyük pişmanlığını ya da arzu ve isteğini ifade eder. А - ЯЙ ГУЦ, К1ОГЪАГЪЭ - E - ТЭ - МЭ!

Son eklerin yerleşimleri ve yerleşim sıraları (- ТЭ ve - E) sabit değildir, bazen son ek olan - E takısı - ТЭ takısından önce gelir, bazen de tam tersi olur. К1УАГЪЭ - E - ТЭ - МЭ. К1УАГЪЭ - ТЭ - E - МЭ.

- ТЭ takısı, - E takısı gibi tamamlayıcı anlatımsal bir parçacıktır, koşullu fiil tarafından eylemin istek ve arzu ile olduğu ifadesini gösterir, fakat bu parçacık modern dilde pek fazla kullanılmaz.

2.51. - Гуцэ Takısı

- ГУЦЭ takısı, gerçekleşmeyen koşullu yapı fiilini ve bu fiilin etkisi ile ortaya çıkan pişmanlığı ifade eder. К1УАГЪЭ - ГУЦЭ - МЭ НАХЪЫШ1УГЪ. Bu yapı genellikle halk dilinde yaygın kullanılan bir ifadedir. Aynı zamanda bu takı

bağımsız bir kelime olarak pişmanlık ifade edebilir. ХЪАК1ЭЩ ГУЩЭМ УЗЫРАЦАЛ1ЭМ, СЫМЭДЖЭ ПЭС ГУЩЭМ СЫФЭХЪАЗЫРТИ. Bu yapı, genelde zaman ekinden, kalıbından sonra kullanılır fakat çoğul son ekinden önce kullanılır. К1УАГЪЭГУЩ. К1УАГЪЭ - ГУЩЭ - Х. Zarf takıları, - ГУЩ takısından önce kullanılır. К1ОГЪА - ХЭ - ГУЩ. К1О - ПА - ГЪЭ - ГУЩ. К1О - ЖЪЫ - ГЪЭ - ГУЩ.

Bitimli fiillerde, olumsuzluk eki bu takıdan sonra kullanılır. К1УАГЪЭ - ГУЩ - ЭП.

Bitimsiz fiillerde bu takı pişmanlık ifade eder. ОР СЕДЖЭН ГУЩЭ - ТИ, ДАХЭМ СЫХЭНЫ, СЕМЫДЖЭ ГУЩЭ - МИ, ОР БЖЪАБЭР МЭК1ОЖЪЫ.

Pişmanlık, sevgi ifadesinde bu yapı sadece fiilin anlamını değil bütün kalıbın anlamını etkiler. АДЖАЛЪЫР ГУКЭГЪУНЧЪ.... УЯТЭЖЪ, ИСХЪАКЪ ТХЪАМЫК1ЭР, ТШ1АПЭЦТЫГЪЭ - ГУЩ; ЛЫ СЭМЭРКЪЭУШ1ЫЛЭУ, МЫЛ1ЫЖЪ ДЕЛЭУ ЦЫТЫГЪ.

2.52. Büyültme, Arttırma İfade Eden - E (Й) Takısı

Bu yapı kök olarak 'kötü' anlamına gelen - E (Й) kelimesidir ve nadiren kullanılan bir yapıdır ve sadece kesin, belli statik fiillerde kullanılır, genelde bitimsiz fiil yapısındadır. Bu yapı sadece geçmiş zaman fiillerine eklenir ve - ГЪЭ ekinden sonra gelir. ПШЪЫГЪА - Е - У КЪЭК1ОЖЪЫГЪ. СЫМЭДЖА - Й. ШХЭГЪА - Е - У РИХЪЫЛ1АГЪ.

2.53. Bütünlük İfade Eden - К1Ы Parçası

Son hece olarak kullanılan - К1Ы takısı dönüşlü fiillerde - ЗЫ ön eki alır ve tamlık, bütünlük ifade eder, eylemin bitmesi anlamına gelir. ЗИГЪЭ1О - К1Ы - ГЪ. ОШЪАДЭ СИМАМЫРЫСЭУ, ШЪХЪАГУАЦЭ СИКЪУНДЫСЫУМЭ, ЗЫЗГЪЭШХЭ - К1Ы - Н.

2.54. Güçlendirme Eki Olan - К1АЙ Takısı

Bitimsiz fiillerde eylemin derecesinin yoğun bir şekilde güçlenmesini ve yükselmesini ifade eden takı - К1АЙ takısıdır. УК1Ы - К1АЕ - У БУК1ЫГЪ.

УТЫР ПЛЪЫ - К1АЕ - У ПЛЪЫГЪЭ. ЯНЭ ГУБЖЫ - К1АЕ - У
ГУБЖЫГЪЭ.

2.55. - К1и Takısı Kullanımı İle İhtimal İçeren Yapılar

- К1И takısı - К1 - И, К1Э - Н, şeklindedir ve takının 2 bölümü olan - И eki birlik, eylemi beraber yapma yapısında bulunan şekle dönüşür. Bitimsiz fiillerde bu takı, fiillerin etkisini çoğaltır. ШУМАФЭ, СЫД БЫМЫО - К1И, АХЪМЭД РЮКЗАКЫР КЪЫРИТЫГЪЭП. - К1И takısının gelecek zaman 2 yapısına eklenmesiyle eylemin gerçekleşme ihtimalini ve belirsizliğini ifade eder. СЫК1ОН - К1И МЭХЪУ. СИНЭ1ОСЭН - К1И МЭХЪУ.

2.56. - К1 (К1э) Takısı Kullanımı İle - Yeni, Az Önce - Anlamını İfade Eden Yapılar

Eylemin az önce, daha yeni yapıldığını ifade eden takıdır ve sadece geçmiş zamanda kullanılır. ШЪХЪЭ УПСЫГЪА - К1, ХЪЭК1Э ПЭГЪОК1. СЭ СЫКЪЫДЭХЪЭГЪА - К1.

2.57. Koşul Cümlelerinde Kullanılan - КЪо Yapısı

Yasaklama ve engelleme ifade eden - КЪО yapısı genellikle emir ve koşul cümlelerinde kullanılır. - КЪО tek bir eylemi belirtir. Teorik olarak eylemin birden ve kazara olduğu anlamına gelir. ГУРЫМЫ1ОГЪА - КЪО - МЭ. БЯЗРЫКЪО АЩ ШХОНЧЫК1Э КЪЭУАГЪ, АУ ТЫРИМЫГЪЭФА - КЪО - МЭ, МАФЭКЪОМ КЪЫЗЭРЕМЫЛЫЦТЫМ ДЖЭНДЖЭШ ЫГУ КЪЫРИГЪАХЪИ, Ы1АШЪХЪЭ СЫСИ, БЛЭУГЪ.

2.58. Emir Cümlelerinde - КЪо Ekiyle Engelleme Ve Yasaklama İfade Edilen Yapı

Emir yapısında - КЪО takısının anlamı dikkat, uyarı anlamındadır. Bir eylemi gerçekleştirirken dikkatli olunması gerektiğini ifade eden bir takıdır. К1АЛЭ, МАШИНЭР НЭРЫЗЫ ПШ1Ы - КЪО - Н.

2.59. Öğüt Ve Eylemin Yapılması Gerektiğini İfade Eden - ПХЪэ Takısı

ХЪАУ, ХЪАУ, ЗИ МЫ1УА - ПХЪЭ П1УАГЪЭП.

2.60. - ЛЪ Takısı

- ЛЪ takısı ile gerçekleşen fiiller sadece emir yapısı ile kullanılır. К1О - ЛЪ.
- ЛЪ takısının tonlamasına bağlı olarak, 2 farklı, zıt anlamı bulunmaktadır. İlki istek cümlesidir, nazik bir yapıdadır. ШТЭ - ЛЪ.İkinci anlamı ise tehdit yapısındadır. К1О - ЛЪ

2.61. - 1о, - Щэ Parçacıkları İle Oluşan Fiil Yapısı

Bu takılar ile yapılan eylemler, istenilen eylemi karşılaştırır fakat eylemin olağan halinden veya gerektiğinden ne kadar fazla olacağını ifade eder. ЧЫЖЬА - ЩЭ. ЧЫЖЬА - 1О. Statik fiillerde - 1У (- 1О) eki özellik ifade eder, bu özellikler fiil gövdesinde ifade edilir ve gerekenden bir fazladır. ПЛЪЫЖЬЫ - 1О.Statik fiillerde - 1О takısı eylemin bitmediğinin belirtisini ve özelliklerini ifade eder. ОРК1Э ХЬЫЛЪА - 1О - МИ, АШ1ОИГЪО 1АНЭР АФЭПШ1ЫЦТ.

2 şahıslı fiillerde, emir yapılarında, koşullu cümlelerde - 1О takısı eylemin tam olarak yapıldığını, bütünlüğünü ifade eder. ЕГУПШЫСА - 1У. НЕПЭ ПЛЪЭГЪУРЭМ НАХЬ ЧЫЖЬА - 1О - У УШЪХЪАДЫРЫПЛЪЫ - 1О - Н ФАЕ.

- ЩЭ takısı eylemin etkisinin istenilenden daha fazla olduğunu ifade eder. БПЭ УИШЪЭУ УМЫГУШ1УА - Щ. - ЩЭ takısı statik fiiller ile cümlede kullanılan isimlerin en üstünlük derecesini ifade eder. ГЪЭТХЭ ПЧЭДЫЖЬЫР ДЭХЭ - ЩА - ГЪ. ЛЭЖЬЫГЪЭ П1ОНЫШЪ, МЫР Ш1У - ЩЭ. СЫМЫС, СФЭП1УГЪЭП, СЫНЭ КЪЫК1ЭЗГЪЭПЛЪЭГЪА - Щ.

2.62. - И Eki İle Gerçekleşen Pekiştirme Fiilleri

- И eki eylemi beraber yapma yapısını ifade eden - И ekinden ortaya çıkar ve fiilde bulunan tüm eklerden sonra kullanılır. Bu takı bütün bitimli yapılarda kullanılır ve hem negatif hem de pozitif bitimsiz yapılarda kullanılır. Farklı yapılara eklenerek - И takısı fiilin anlamında farklı tonları ifade eder. - И takısı ifade edilen eylemi güçlendirir, vurgu yapar ve doğrular. СЫДЭУ МЫЩ ЫНЭ СЫКЪЫППЭК1АФ - И. АЛЛАХЬ, АЛЛАХЬ, ЧЬЫ1Э ГУЦЭМ УИГЪА - Л1 - И. А ТХЪЭ ГУЦЭР КЪЫСАУ - И. ТУМ ОРЭХЪУХ, СЫФАЕП КЪЫСЭ1ЭЗЭНХЭУ - И.

Olumsuz yapılarda onaylama ve pekiştirme sadece - И takısı ile ifade edilir, çünkü - БА, - М, - К1Э ekleri negatif yapılara eklenemez. АЦ КЪИН ЗЫЛЪЭГЪУГЪЭ ТХЪАМЫК1Э ЕХЪУ ХЭДГЪЭХЪАНЫГЪЭ - П - И. АДЭ ЗИ КЪАП1ОРЭ - П - И, ЧАБ.

- И takısı gördükleri sonucunda konuşmacının eylem ile olan ilişkisini gösterir. О - К1О - Р - И. У - К1О - ЩТ - И.

- И takısı konuşmacının, meydana gelen eylemin, bilgisi dâhilinde olmadığı için şaşkınlığını ifade eder. КЪЕЩХЫГЪ - И. ПСЫ КЪОДЫЕМИ, ХЪАЛЫГЪУ К1ЫШЪОМИ КЪАФАГЪЭНЭНЭУ - И?

- И takısı bazen fiilin yapısını etkiler, koşullu yapılara eklenince, ödün - taviz cümlesine dönüşür, emir cümlesinde eklenince koşullu cümle yapısına dönüşür. ЧЪЭМИ < ЧЪЭМЭ - И, ОРЭЧЪИ < ОРЭЧЪЭ - И.

2.63. Tekrar İfade Eden - ЖЪЫ Takısı

- ЖЪЫ takısı çok sık kullanılan bir takıdır, genellikle dinamik fiillerde kullanılır, fiil gövdesinden sonra ilk sırada yer alır. Ы - ЛЪЭ - ГЪУ - ЖЪЫ - ГЪА - ГЪ. Ы - ЛЪЭ - ГЪУ - ЖЪЫ - ПА - ГЪЭ - Х. ЗЭ - ПЫ - Д - ГЪЭУ - ЖЪЫ - ГЪЭ - ГУ.

- ЖЪЫ takısının en temel görevi eylemin tekrar edildiğini ifade etmektir. ХЪАУ, АККОМУЛЯТОРХЭР УЗЭНДЫ - ЖЪЫ - Н ФАЕ. АЦ ЫУЖ Ц1ЫФ ТЕПЛЪЭЖЪЫГЪЭП. Bu tekrar, ara verilen veya durdurulan bir eylemin devamında da olabilir. ПЩЫ ПХЫГЪЭР ХЭГЪУАШЪХЪЭМ 1УИТ1УПЩЫХЪАЖЪИ НЫУАШХЭКЪОР ИГЪОГУ ТЕХЪА - ЖЪЫ - ГЪ. Şimdiki zamanda kullanıldığı zaman genel anlama döner. АШХЫЖЪЫ. Şimdiki zamanda ve genel anlamda deyim ve atasözlerinde sık sık kullanılır. ЗЫЦУ ЗЭПТРЭМ ЦУИТ1У Е1О - ЖЪЫ. БЖЪЭР ОМЭ МЭЛ1ЭЖЪЫ. Hareket ifade eden fiillerde ise tekrar etme anlamında kullanılır ve eylemin hareket yönünün zıt istikamette olduğunu ifade eder. МАЧЪЭ - МЭЧЪЭ - ЖЪЫ. МЭПШЫ - МЭПШЫ - ЖЪЫ. ХЪАК1ЭР КЪЭК1ОНЫР ЕЖЪ И1ОФ, К1О - ЖЪЫ - НЫР БЫСЫМЫМ И1ОФ. Geçişli fiillerde ise bu takı, eylemi düzenler ve eylemin önceki anlamı ile diğeri arasında

karşılaştırma yapar. ПШ1ОК1ОДЫГЪЭР КЪЭГЪОТЫ - ЖЪ. КЪЭУБЫТЫГЪЭР Т1УПЩЫ - ЖЪ. Burada kullanılan fiil tersine çevrilebilen (reversible) fiildir. - ЖЪЫ takısı cümlede dönüşlü (refleksive) eylemi, öznenin kendi kendine yaptığını ifade eder. П1Э ДАГЪЭМЭ ПШЪХЪЭ ЩЫФЭ - ЖЪ. Ы1Э У1АГЪЭР ЕЖЪ - ЕЖЪЫРЭУ ЫПХЫЖЪЫГЪ.

Yukarıda verilen örneklerdeki gibi, eylem en yakın nesneye hareket eder, bu nesnede öznenin kendi takısıdır. En yakın, direk nesne sahiplik eki içerir. Eğer dönüşlü fiil bütün nesne doğru hareket ederse ve bu aynı anda (hem nesne, hem özneye) fiil takısı olan - ЖЪЫ, - ЗЫ takısına dönüşür. ЗЭ - ПЛЪЫ - ЖЪЫ - ГЪ. ИЦЫХЪЭ ЗЫТЕЛЪЫЖЪ. ОЖЪУБАНЫКЪО ОСМЭН ИУНЭ АПЭУ КЪЫРАЦЭГЪЭ НЫСЭР ЗУРЭТИ, АДЫГЭМЭ ЗЭРА1ОУ, ЗЫ - ФЫК1АШ1Э - ЖЪЫ - ГЪ. - ЖЪЫ takısı eylemin gücünü, yoğunluğunu ifade eder. АР ДИТХИ КАРАНДАШЫМК1Э КЪЫГЪЭЧЪЫХЪА - ЖЪЫ - ГЪ, ЫБГЪУК1Э ВОСКЛИЦАТЕЛЬНО ТЫРИГЪЭУЦО - ЖЪЫ - ГЪ. - ЖЪЫ takısı bitimli fiillerde eylemin son halini ifade eder. ЫГЪЭТ1ЫЛЪЫ - ЖЪЫ - ГЪ. КЪУЛЫКЪУШ1Э ЦЫФХЭМ ЛИНЕЙКЭР АБГЫНЭ - ЖЪЫ - ГЪ.- ЖЪЫ takısı bütünlüğe, eylemin bitmişliğine işaret eder ve böylece fiilin sözlüksel (lexical) anlamı değişir. БГЪОДЭК1ЫГЪ - БГЪОДЭК1Ы - ЖЪЫ - ГЪ.

Eğer - ЖЪЫ takısı bitimli fiillerde bitmişlik anlamı verirse, bitimli fiil, olumsuz yapıda - МЫ eki devamlılık ve eylemin sınırsız devamını ifade eder. УХЫН, УХЫ - ЖЪЫ - Н, МЫУ - ХЫ - ЖЪ. ЧЭЩИ МАФИ ЗЭПЫ - МЫУ - ЖЪ - ЭУ ОЦХ КЪЕЦХЫЩТЫГЪЭ. ГЪЭШ1ЭГЪОНЫБА: МАФЭРЭ ЧЫГУМИ УАШЪОМИ БОМБЕЖКЭ ЗЭПЫМЫ - ЧЫ - ЖЪ, МЭШ1ОЛЫГЪУАЙ. - ЖЪЫ takısı olumsuz cümle yapılarında 'zaten' anlamına gelir. ЩЫЛЪЫ - ЖЪ - ЭП. Statik olumsuz fiillerde - ЖЪЫ takısı önceden gerçekleşmiş olan eylemin devamlılığını ifade eder. ФИТЫ - ЖЪ - ЭП. ТЕСЫ - ЖЪ - ЭП. АРЫ, ЖЪЫМ ИТЭКЪЭЖЪХЭР КЪОГЪУП1Э ЗЫРЫЗХЭМ КЪАКЪОНАГЪЭХ, АУ АХЭР ЩЫНЭГЪО - ЖЪЫ - ХЭП.

Şimdiki zamanda, statik fiillerin kullanıldığı olumlu cümle yapılarında - ЖЪЫ takısı kullanılmaz. Dinamik fiillerin kullanıldığı olumsuz cümlelerde, - ЖЪЫ takısı önceden gerçekleşmiş eylemin daha fazla devam etmeyeceğini anlatır. ГЪЫ -

ЖЬЫ - РЭП.- ЖЬЫ takısı zaten anlamında kullanıldığında olumsuz cümle yapılarında bütün fiillere eklenebilir, hatta olumlu cümle yapılarında - ЖЬЫ takısı olmayan fiillerde de kullanılabilir. Aşağıda kullanılan fiillerde takılar sadece olumsuz cümlelerde yer alır. УГЪЫ - ЖЬЫ - РЭП. УЗЭГОУТЫ - ЖЬЫ - РЭП. УГУМЭКІЫ - ЖЬЫ - РЭП. ХЭЦЭТЫКІЫ - ЖЬЫ - РЭП. ПЫХЪА - ЖЬЫ - РЭП. ЦХЫ - ЖЬЫ - РЭП. ЦХЫПЦІЫ - ЖЬЫ - РЭП. УЗЫ - ЖЬЫ - РЭП. Soru ve olumlu cümlelerde, statik fiillerde, - ЖЬЫ takısı aynı zamanda ‘zaten’ anlamına gelir. УФИТЫ - ЖЬ - БА? УШЪХЪАФИТЫ - ЖЬ - БА? - ЖЬЫ takısı sözlüksel (lexical) değişikliğe sebep olur. ХЭХЪЭ - ЖЬЫ - ГЪ, МЭХЪУ - ЖЬЫ.

2.64. Eylemin Başlangıcını Belirten - Жьэ Takısı

- ЖЬЭ takısı eylemin başlangıcını ifade eder. ЕЧЪЭ - ЖЬ - АГЪ. РИЦЭ - ЖЬ - АГЪ. РИФЫ - ЖЬ - АГЪ. РИЛЬЭСЭ - ЖЬ - АГЪ. РИХЪЫ - ЖЬ - АГЪ. - ЖЬЭ takısı eylemin başlangıcını ifade eder, - ЖЬЫ takısı ise eylemin bitişini, bütünlüğünü, tekrarını ifade eder.

3. FİİLLERDE GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmada elde edilen verilere göre, Adige dilinde yer alan fiillerin karmaşık bir yapıda olduğu, fiiller içinde ses olaylarının çok fazla olduğu, ön eylemler ve son eklerin fiilin anlamları üzerinde çok fazla etkisi olduğu anlaşılmıştır. Adige dilinde ters fiil yapısında nesnelere ergatif ve nominatif (yalın) hale dönüşebildiği görülmüştür. Labil (değişken) fiil yapılarında ise aynı fiilin hem geçişli hem de geçişsiz olabildiği görülmüştür. Ayrıca, Adige dilinin ergatif yapıda bir dil olduğu için fiillerin geçişli ve geçişsiz olma durumunun oldukça önemli olduğu, bazı fiillerin yapı olarak hem geçişli hem geçişsiz olabildiği, bazı fiillerin ise sadece geçişsiz olabildiği görülmüştür. İngilizce ve Almanca gibi dillerde bulunan statik ve dinamik fiil yapılarının Adige dilinde var olduğu ve oldukça önemli olduğu görülmüştür. Dinamik fiillerde morfolojik olarak değişimler vardır. Latince kökenli olan Aorist fiil yapısı Adige dilinde ve eski Adige dilinde önemli bir yer tutar. Statik fiillerde ses olayları oldukça fazladır. Ön eylemler fiillere yer, yön gibi çok farklı anlamlar katar. Ön eylemler soyut, somut anlamlı, basit, karmaşık, iki ön eylemin birleşerek oluşan ön eylemler olarak sınıflandırılır. Statik fiillerde ön eylemler oldukça önemli yer tutar. Fiiller tek şahıslı, iki şahıslı, üç şahıslı ve dört şahıslı halde bulunabilirler. Genel olarak geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman yapısı vardır. Fiil yapılarında öznenin etken olduğu, direk nesnenin ve dolaylı nesnenin etken olduğu yapılar bulunmaktadır. Bitimli ve bitimsiz fiil yapıları önemli yer tutar. Ortaçlar ve ulaçlar fiilde oldukça fazla bir şekilde kullanılmaktadır. İngilizce ve Almancada bulunan modal fiiller dediğimiz fiil kipleri oldukça fazla kullanılır, sıfat fiil yapıları da oldukça fazla kullanılır. Fiillerin zamanlarda olumlu ve olumsuz yapıları ve fiil kiplerinde olumlu, olumsuz ve soru yapıları çeşitli kalıp ve ekler yardımı ile oluşur. Ettirgen yapılar ise, aynı şekilde ek yardımı ile oluşur. Karmaşık fiil yapılarında ilyatif ve elatif, sublatif ve delatif fiil yapıları çeşitli ekler yardımı ile oluşur. Karmaşık fiillerde fiil kökleri oldukça önemlidir, karmaşık fiiller oluşurken fiil

kökleri ile gerçekleşen yapılar oluşur ve bu karmaşık fiillerden ayrı olarak fiillere getirilen bazı son ekler ile fiillerin anlamlarında değişiklik yapılabilir. Adige dilinde fiillerde fiil kökleri, ekler, morfolojik etkenler ve ses olayları oldukça önemlidir, aynı zamanda fiil içinde şahıslar ve zaman ekleri, kipleri oluşturan ekler oldukça önemlidir. Dil öğreniminde cümle öğelerinden eylem ve oluş ifade eden fiil çok önemlidir ve Adige dilinde fiilleri bilmek için özellikle eklere ve ses olaylarını iyi bilmek gerekir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4. 1. Sonuçlar

Modern ve eski dillerde cümle yapısı içinde yer alan çeşitli öğeler ve gramer kalıpları içinde en önemli parça oluş, eylem bildiren ve cümleye bütün anlamı kazandıran ve tamamlayan fiildir. Cümle içinde fiil yapısını bilmezsek ne olur? Fiil yapılarını bilmeden cümleyi tamamlamak ve anlamak çok zordur. Adige dili gibi eski ve çok sonra yazı diline geçmiş olan ergatif yapıda olan dillerde fiiller oldukça önemlidir, çünkü diğer dillerde dört beş kelime ile anlatılan bir ifade Adige dilinde sadece bir kelime ile ifade edilir ve bu tek kelime fiildir. Ergatif dillerde fiiller diğer dillerden çok ama çok önemlidir hatta fiil olmadan cümle yapmak imkânsızdır. Adige dilinde bu fiilleri öğrenmek için fiil yapılarını eklerini ve ses olaylarını oldukça iyi kavramak gerekir, bu çalışma fiillerin karmaşık yapısının yapılarını açıklamaktadır. Statik ve dinamik fiil yapıları ve statik fiil istisnaları ve anlamları oldukça önemli ve karmaşıktır. Kural olarak statik fiiller geçişli olmadıği halde bazı istisnalarının olması ve bu istisnaların anlamlarının bilinmesi önemlidir. Cümle içinde fiillerin çok ekli olmasından dolayı, fiillerin geçişli ve geçişsiz fiil yapıları önemlidir. Fiillere getirilen ekler ve bu eklerin sıralaması, fiillerin geçişli ve geçişsiz olma durumuna göre değişiklik gösterir. Fiillerin bu sıralamasında yapılacak bir değişiklik fiilin anlamını bozar veya fiili anlamsız kılar. Fiillerin nesnel ve öznel oluşlarına göre fiillere gelen ön ek ve son eklerin sıralaması farklılık gösterir. Sonuç olarak fiillere getirilen ön ek ve son ek sıralamaları kesinlikle iyi bilinmesi ve yanlışlık yapılmaması gerekir, ek sıralamasında yapılacak herhangi bir değişiklik ve yanlışlık fiillerin anlamını kesinlikle bozar. Fiillerde kiplerde verilmek istenen anlamlarda aynı şekilde eklere bağlıdır. Başka bir dilde 4 – 5 kelime ile anlatılan bir olay, Adige dilinde tek bir fiil ile ön ek ve son eklerin doğru kullanımı ile anlatılabilir.

4. 2. Öneriler

Adige dilinde kullanılan fiilleri anlamak, kavramak için ilk önce fiil yapısında kullanılan ve fiile farklı anlamlar yükleyen ön eylemler iyi bir şekilde bilinmelidir. Adige dili ergatif bir dil olduğu için fiilleri bir bütün olarak değil de ön ekler, ön eylemler ve son eylemler ayrı bir şekilde irdelenip incelenmelidir. Fiillerin geçişli, geçişsiz ve ettirgen yapılarında karşılaşılan değişimler ayrı bir şekilde ele alınmalıdır. Fiiller tek şahıslı ve çok şahıslı olabildiğinden, şahıs değişimlerinde ortaya çıkan yapı değişiklikleri bilinmelidir. Fiiller ile kullanılan nesne yapıları çok önemlidir. Farklı fiil grupları, farklı yapılarda olduğu ve değişimleri farklı olduğu için bu fiil gruplarını iyi bilmek gerekir. Son olarak fiillerde meydana gelen ses olayları ve morfolojik değişimler kesinlikle iyi bir şekilde öğrenilmelidir.

1. Пэублэр

1.1.Тилофшлагэ ушызгэгъуазэрэ

Адыгабзэр ижырэ бзэ байхэм ащыщми, тхыбзэм зыщытехыагэ лъэхъаныр тэклу класэ ыкӀи кыины кыфэхъугъ. 1938-рэ илъэсым нэс, кирилл хъарыфылъэм техъэфэ, арап хъарыфхэри, латин хъарыфхэри адыгабзэм итхыбзэ шагъефадагъэх. 1864-рэ илъэсым, Кавказ заор захым ыуж, адыгэхэр зэрэдунаеу итэкъухыагэ хъугъэх. Ащи тхыбзэм иуцун иягэ екӀыгъ. Сыда пӀомэ араб кьэралыгъохэм ащыпсэурэ адыгэхэм араб хъарыфхэр агъефадагъэх, Советскэ Союзым, Урысыем, кыинэгъэ адыгэхэм – кириллицэр, Тыркуем ифэгъэ адыгэхэм – тырку ыкӀи латин хъарыфхэр. А лъэхъаным, кьэралыгъо хабзэхэм апкъ кыкӀыкӀэ, дунаим щыпсэурэ адыгэхэмрэ кавказым исхэмрэ икьоу зэнэсышъуцтыгъэхэп, зы хъарыфылъи агъэпсышъуцтыгъэп.

2013-2014 илъэс еджэгъум дунэе адыгэ диаспорэм зэхьокӀыныгъэхэр кыфыхыгъэх. Дюздже кьалэ дэт университетым Кавказыбзэхэмрэ якультурэхэмрэ иотделение адыгабзэмрэ литературэмрэ якьутамэ кыщызэлуахыгъ. Мы илъэсым щегъэжыагъэу Адыгэ республикэм икьэралыгъуабзэ ихъарыфылъэкӀэ, кириллицэмкӀэ, Тыркуем шырагдажэх. Джы нэс зэрэгущыӀэцтыгъэ адыгабзэмкӀэ еджэхэу ыкӀи тхэхэу хъугъэ.

Тилъэхъан зэрагъашӀэрэ, зэрэгущыӀэхэрэ, агъефедэхэрэ бзэхэм адыгабзэр игъэпсыкӀэкӀэ атекӀы. Адыгабзэр глаголым лъэшэу епхыгъ. Джырэ бзэхэм гущыӀиплӀ-тфыкӀэ кьалорэ гущыӀэхыгъэр адыгабзэм гущыӀитӀукӀэ е зы глаголым иаффиксхэмкӀэ кьэпӀошъуцт. ГущыӀэм пае, тыркубзэр пштэмэ

ащ аффиксхэр гущылэм ыклэклэ кыпэуцох, инджылызыбзэм гущылэм ыпэкли, ыужкли кыпэуцошъух нахь мышлэми, адыгабзэм ари клэхьаштэп аффиксхэм япчъагъэклэ. Адыгабзэм глаголым иаффиксхэм мэхьанабэ къагъэлъэгъошъу: лъэныкъор, чыплэр, лыплэсыныгъэр, каузативыр, наклонениер ыкли нэмыклхэр. Адыгабзэм иглаголхэр лыклуатэуи, лымыклуатэуи агошых, аффиксэу кыпыхьаштхэри ащ елгытыгъ. Глаголым шагъэфедэрэ аффиксхэм макъэхэр зэрахьоклэу мэхъу. Ащ кыхэклэу, глагол аффиксхэм ямэхьанэ икъоу зэмыгъашлэу, кыбгурымылоу адыгабзэр зэбгъэшлэн плъэклыштэп.

Мы лэхьаным адыгэбзэ хабзэхэр къэзытхыхьэрэ лощлагъэхэм латин хьарыфхэр зэрагъэфедэрэм кыхэклэу, икъоу бзэ хабзэхэр къэтхыхьагъэ хъухэрэп, сыда плэмэ зэхьоклыныгъэу макъэхэм афэхъухэрэр тэрэзэу кырыбгъэлъэгъошъурэп. Мы ушэтыным кириллицэр, адыгэ кэралыгъуабзэр зытет хьарыфылъэр, шьидгъефедагъ. Мы хьарыфылъэм нахь куоу а зэхьоклыныгъэхэр къегъэлъагъо, адыгабзэми нахь дештэ.

Глагол купхэр, янэшанэхэр, ялыплэсыныгъэ, уахьтэ, шъхьэ, наклонение, лъэныкъо, чыплэ, егъэшлэн, дэшлэн, зэдэшлэн, шхьэфэшлэн аффиксэу къапыхьэхэрэр зэклэ кирилл хьарыфылъэм тет щысэхэмклэ къэтэгъэлъагъох. Макъэр зэрэзэхьоклрэм ехьыллэгъэ щысэхэр къэтыгъэх. Глаголым къытеклыгъэ цлэ, причастие, деепричастие шьошэ зэфэшъхьафхэри къыщэтэлуатэх. Тиушэтын хэт щысэхэр тыркубзэкли къэгъэлъагъох. Глаголым ехьыллэгъэ шлэныгъэхэри тыркубзэклэ щызэхэтэфы.

1.1.1. Зэшлохыгъэн фаер:

Зэклэ бзэхэм гущылэухыгъэм игъэпсын подлежащ, дополнение, глагол фэдэ гущылэхэр хэлажъэх, ау мыхэм анахь шъхьалэу глаголыр, хьурэ-шлэрэр кызырыклрэ гущылэр, зэрэщытымклэ уеджэнджэшынуэ щытэп. Дунэе бзэхэм, анахьэу тилъэхьан кыхиубытэхэрэм, нахьыбэу зэрагъэфедэщтым пае, политикэ, сатыу лощхэм ялгытыгъэу яграмматикэ гъэпсыклэ нахь кызырыкло ашыгъ. Адыгабзэм фэдэу, бзэжъхэм е класэу тхыбзэ зилэ хьугъэхэм

яграмматики кьин, ябзэ гьэпсык1и кьин. Адыгабзэм анахь гьэпсык1э кьин зилэ гущылэхэм ащыщ глаголыр.

Адыгабзэм иглаголхэр аффиксхэр зэм ыпэк1э, зэм ыужк1э кьыпэхьэх. Нэмык1 бзэхэм гущылещ-пл1ы фэдизк1э кьэп1ошъуштыр зы гущылэк1э, глагол закьок1э, кьэп1он плъэк1ышт, сыда п1омэ адыгэ глаголым иаффиксхэм мэхьанабэ я1. Адыгабзэр икьоу кьыбгуры1оным пае глагол аффиксхэм ямэхьанэ, ягьэфедак1э икьоу зэхэпфын фае.

1.1.2. Ушэтыным имурад:

Адыгэ глаголым иаффиксхэм ямэхьанэрэ ягьэфедак1эрэ икьоу мы1офш1агьэм кьыщыдгьэльэгьонэу ары тимурадыр.

Тимурад кьыддэхьуным пае мыщ фэдэ упч1эхэр тилофш1агьэ щызэш1отхынхэ фаех:

1. Глагол л1эужыгьохэмрэ купхэмрэ зыфэдэхэр.
2. Глагол лъэпсапэхэр зыфэдэхэр.
3. Глагол куп зэфэшъхьафхэр уахьтэхэмк1э зэрээхьок1хэрэр.
4. Глагол наклонение шъуашэхэр зыфэдэхэр.
5. Глаголым кьатек1ырэ причастиехэр, деепричастиехэр зыфэдэхэр.
6. Глагол категориехэмрэ версиехэмрэ зыфэдэхэр.
7. Глагол зэхэлхэр гьэпсыгьэ зэрэхьухэрэр.
8. Глагол комплексхэр гьэпсыгьэ зэрэхьухэрэр.
9. Глагол комплексхэм яаффиксхэр зыфэдэхэр.
10. Глаголхэм агьэфедэрэ уахьтэхэр зыфэдэхэр.
11. Глагол лъэпсахэхэр зыфэдэхэр.
12. Глаголхэм субъектымрэ объектымрэ кьызэрагьэлагьорэ ш1ык1эхэр.
13. Глаголхэм объектымрэ ч1ып1эмрэ кьызэрагьэлагьорэ ш1ык1эхэр.
14. Аорист шъуашэр зэрэгьэпсыгьэр.
15. Статичнэ, динамичнэ глаголхэм ягьэпсык1.

1.1.3. Ушэтыным имэхьан:

Тыркуем ык1и Кавказым ащыпсэухэрэм адыгабзэм ехьыл1агьэ1офш1агьэхэр, тхыгьэхэр кьыдагьэк1ыгьэми, адыгэбзэ грамматикэр научнэу икьоу кьызэхэзыфрэ лэжыгьабэ щылэп.

Джы нэс адыгэ грамматикэм изэхэфын шлэныгээлэжэ зырызхэм яклуачлэ рахылаагэ нахь мышлэми, ахэр тшломаклэх ыкли научнэ екллолаклэм пэчыжбэхэр ахэтых.

Мы лофшлагээр адыгабзэм играмматикэ ыльэныкьоклэ фыкьуаггэу хьуггэхэр дэггэзыжыггэнымклэ шьхьалэу тэлытэ.

1.1.4. Ушэтыным игьунапкьэхэр:

Тилофшлаггэ глагол закьохэм такьыщыуцугь, сыда плэмэ адыгабзэм играмматикэ зэхэтыклэ ины, бай, ау бзэм изэггэшлэнклэ анахь мэхьанэ зилэу кьытщыхьурэр глаголхэм янэшанэхэр, альэпкьхэр, язэхьоклыныгь, ахэм кьатеклыггэ шьуашэхэм язэггэшлэн.

1.1.5. Ушэтыным кьыщыдгэнафэхэрэр:

Глаголыр. Дунаим тет пкьыггохэм якьэтхыхьанклэ цлэхэр щылэх нахь мышлэми, хьурэ-шлэрэр, пкьыггом изытет, дунаим щыреклоклырэр кьэзгэльэггон гущылэхэри ищыклаагь. Ацклэ глаголхэр ары лэпылэггур, ащ инэшанэхэу наклонениер, уахьтэр, шьхьэр, пчьаггэр, шьошэ зэфэшхьафхэр (<http://www.turkdilbilgisi.com/fiiller/fiil-nedir-fiil-cesitleri.html>). Наклонениер. Кьэгущылэрэм кьылорэм еплъыклэу фырилэр ащ кьеггэльаагь. Глаголыр зыхахьэрэ купым, охьтэ шьуашэу ыггэпсыхэрэм елытыггэу наклонение шьуашэу ыггэпсышьухэри зэфэдэхэп (https://www.turkedebiyati.org/fiiller/fiilde_kip.html). Уахьтэр. Уахьтэм шлоклэу, охьтэ нэшанэ имылэу гущылэхыггэ ггэпсыггуае. А нэшанэр зэпхыггэр глаголыр. Зэклэ хьурэ-шлэрэр зэпхыггэ уахьтэр глаголым кьыггэльэггон ельэкли (https://www.turkedebiyati.org/fiiller/fiilde_zaman.html). Причастиер. Мы шьуашэхэу глаголым кьытеклхэрэм глаголым инэшанэхэри, цлэм инэшанэхэри ял (<https://dilibilimleri.net/turkce-ingil-dilbilgisi-fiilimsi-nedir-sifat-fiil-nedir-verbal-adjective/>). Деепричастиер. Мы глагол шьуашэхэм наречие мэхьанэ ял (<https://www.turkcebilgi.com/ula%C3%A7>). Лээпсапэ ггэпсыклэр. Адыгабзэм иглагол лээпсапэхэр бэу щыггэфедааггэх. Ахэм лээныкьо, члыплэ мэхьанэхэр ялэх.

1.2. Ек1ол1ак1эхэр (методхэр)

1.2.1. Ушэтынымк1э 1эубытып1эхэр :

Анахь тхыгэа шьхьа1эу, адыгабзэм игьэпсык1э ехьылаагьэу тилофш1агьэ шьыдгьэфедагьэр грузин ш1эныгьэлэжьэу Г.В. Рогавэрэ адыгэ ш1эныгьэлэжьэу З.И. К1эращымрэ зэдатхыгьэу «Грамматика адыгейского языка» (1966) зыфи1орэр ары. Урысыбзэк1э тхыгьэхэр, таблицэхэр, диаграммэхэр, щысэхэр зэддзэк1ыгьэх. Ащк1э 1эпы1эгьу хьугьэх адыгабзи, тыркубзи зылульхэу гущы1эгьу кьытфэхьугьэхэр.

1.2.2. Ушэтыным ищысэ

Щысэ зэдзэк1ынымк1э, угьоинымк1э гущы1эгьу тызфэхьугьэхэр Дюздже, Сакарие щыпсэхэу, адыгэ литературабзэк1э гущы1эшьухэу, еджак1э-тхак1э зыш1эхэу, кириллицэр зыгьэфедэшьухэрэр арых. Ахэм кьа1отагьэ, кьак1эрытхыгьэ ш1эныгьэри тилофш1агьэ изы 1ахьэу, изы кьэклауп1эу хьугьэ.

1.2.3. 1эмэ-псымэу, амалэу ушэтыным щыгьэфедагьэхэр:

Бзэш1эныгьэ тхыльхэр, статьяхэр, тхыгьэхэр, хэутыгьэхэр, интернет нэклаубгьохэр, сайтхэр глаголым, бзэм, кавказыбзэхэм, адыгэ глаголым ехьылаагьэхэу. Схемэхэр, таблицэхэр, диаграммэхэр Microsoft Office Word программэм тетэу гьэпсыгьэх.

1.2.4. 1эмэ-псымэ, амал зэгьэу1уныр:

2017-рэ ильэсым, щылэ мазэм, урысыбзэк1э тхыгьэ Адыгэбзэ грамматикэм изэдзэк1ын едгьажьы, 2017-рэ ильэсым, тыгьэгьазэ мазэм, тыухыгьэ. Тхыгьэр, зэдзэк1ыгьэр нахь псынк1э, нахь гурылогьош1у зэрэхьуштым 2018-рэ ильэсым, мэзаем нэс тыдэлэжьагь. Мы уахьтэм ар нэмык1 тхыльхэу, тхыгьэхэу тыркубзэк1и, инджылызыбзэк1и щы1эхэм ядгьэпшагь. Ащ ыуж, 2018-рэ ильэсым, бэдзэогьу мазэм нэс, зэддзэк1ыгьэр тилофш1агьэ зэрэдэхьащт ш1ык1эм, зыхэхьащт 1ахьэхэм тадэлэжьагь.

1.2.5. Зэгзүүлгээ 1эмэ-псымэм, амалым ианализ:

Ек1ол1эк1э-ушэтык1э амал зэфэшхьяфхэр дгъэфедагъэх:
кьэтхыхьаныр, кьыхэхыныр, зэггэпшэныр, зэпэггэуцуныр. Зэдггэу1уггээ
ш1эныггэхэр схемэхэм, таблицэхэм, диаграммэхэм ащызэфэтхысыжыгыг.

KAYNAKÇA

ALINTI YAPILAN KAYNAKLAR:

KİTAPLAR

Рогова Г. В. ve Керашева З. И. (1966). *Грамматика Адыгейского Языка*. Майкор. - 462 с.

Нухь Г. (1993). *Адыгэ Глаголыр*. Майкор. - 95 с.

Яковлев Н. ve Ашхамаф Д. (1941). *Грамматика Адыгейского литературного Языка*. Moskova. - 463 с.

Берисов Б. М. (2001). *Структура И История Глагольных Основ В Адыгских Языках*. Майкор.

Korkmaz, Z. (2008). *Gramer Terimleri Sözlüğü* (3. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kerimoğlu, C. (2016). *Genel Dilbilimine Giriş* (3. Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (5. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri* (10. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eastwood, J. (2002). *Oxford Guide To English Grammar* (7. Edition). Oxford: Oxford University Press.

Hatiboğlu, V. (1972). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (2. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1983). *Türk Dilbilgisi* (16. Basım). İstanbul: Bayrak Yayınları.

Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları* (6. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karahan, L. (1991). *Türkçede Söz Dizimi Cümle Tahlilleri* (5. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdoğan, M. (2007). *Adigece Dilbilgisi* (1. Basım). İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

WEB KAYNAKLARI:

www.britannica.com/topic/Caucasian-languages#ref604627

www.omniglot.com/writing/adyghe.htm

<https://glosbe.com/en/en/labile%20verb>.

<https://www.englishgrammar.org/finite-nonfinite-verbs/>

<https://www.thoughtco.com/postposition-grammar-1691651>

<https://dilbilimleri.net/turkce-dilbilgisi-english-grammar-oldurgan-fiil-ergative-verb/>

<http://www.deafnet.ru/info.phtml?c=341>

<http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/dilbilgisi-anlatimlari/367-duyulan-gecmis-zaman-mis-li-gecmis-zaman.html>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=296822

<http://www.turkdilbilgisi.com/cumlede-anlam/amac-sonuc-cumleleri.html>

<http://edebiyatogretmeni.gen.tr/251-olasilik-ihtimal-tahmin-cumleleri.html>

<http://www.edebiyatname.com/index.php/cuemlede-anlam-yeni/162-4-karsit-anlamli-celisen-cuemleler/265-4-karsit-anlamli-celisen-cuemleler>

(<http://ingilizcebankasi.com/durum-ortaclari-ingilizce-dilbilgisi-terimleri/>)

(http://www.grammar-monster.com/glossary/adverbial_clauses.htm)

<http://dilbilgisi.gen.tr/edat-konusu/>

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

BER HİKMET ADİGECE ÇERKESCE ETÜD VE ÖĞRENİM KİTABI.

TEZLER:

Göçer, G. (2009). *Eski Rusça Fiiller İle Çağdaş Rusça'daki Fiillerin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akyol, N. (2006). *Rusça'da Edatlı Fiillerin Kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BİLDİRİ ve MAKALE:

Applebaum, A. ve Gordon, M. (2013). *A Comparative Phonetic Study of the Circassian Languages*. Proceedings of the Thirty-seventh Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. 12-13 Şubat. Berkeley: eLanguage, 3-17.

Polinsky, M. (16-18 Mayıs 2008). *Relatively Speaking in Circassian*. In Proceedings of the Twenty-seventh West Coast Conference on Formal Linguistics. Los Angeles.

ÇALIŞMA METNİ:

Kumakhov, M. , Vamling, K., Kumakhova, Z. (1996). *Ergative Case in the Circassian Language*. Working Paper. Department of Linguistics, University of Lund. No: 93 - 111.

